

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ ANLAŞMALAR

1. İKTİSADİ İKİLİ ANLAŞMALAR

- ~ 23 Şubat 1945 Tarihli TC ile ABD Arasında İmzalanan, 11 Mart 1941 Tarihli Ödünç Verme ve Kiralama Kanunundan Yararlanmak İçin Yapılan Anlaşma
- ~ 27 Şubat 1946 Tarih ve 4882 Sayılı Kanunla Kabul Edilen 10 Milyon Dolarlık Kredi Anlaşması
- ~ 6 Aralık 1946 Tarihli, TC ile Arasında Kahire'de imzalanan Anlaşmaya Ek Anlaşma
- ~ 10 Şubat 1947 Tarih ve 5002 Sayılı Kanun
- ~ Türkiye ve ABD Hükümetleri Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki Anlaşma

2. TARIM ÜRÜNLERİ ANLAŞMALARI

- ~ 12 Kasım 1956 Tarihli Zirai Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi ve Yardımlaşma Hakkındaki Muaddel Amerikan Kanununun 1. Kısmı Gereğince Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümeti Arasında Münakit Zirai Emtia Anlaşması
- ~ 25 Ocak 1957 Tarihli ve 12 Kasım 1956 Tarihli Anlaşmaya Ek Anlaşma
- ~ 20 Ocak 1958 Tarihli Tarım Ürünleri Anlaşması
- ~ 20 Ocak 1958 Tarihli Anlaşma İle İlgili Olarak, 20 Ocak 1958 Tarihli ve 1755 Sayılı Amerikan Hükümeti'nin Notası
- ~ 21 Şubat 1963 Tarihli, Zirai Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi Hakkındaki 161 Milyon Dolarlık İkili Anlaşma İle İlgili Olarak ABD'nin Verdiği Nota
- ~ 21 Şubat 1963 Tarihli Amerikan Hükümeti'nin Notasına, TC Hükümeti'nin Cevabı

3. KREDİ ANLAŞMALARI

- ~ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında Kredi Anlaşması
- ~ 200 Milyon Marklık Alman Kredi Anlaşması

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ ANLAŞMALAR

- ~ Bağdat Paktı
- ~ 28 Temmuz 1958 Londra Deklarasyonu
- ~ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında İşbirliği Anlaşması

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ ANLAŞMALAR

- ~ 12 TEMMUZ 1947 TARİHLİ YARDIM ANLAŞMASI
- ~ KUZAY ATLANTİK ANLAŞMASI TEŞKİLATI (NATO) İLE İLGİLİ İKİLİ VE ÇOK TARAFLI ANLAŞMALAR
- ~ Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme
- ~ Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında, Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin Tatbikatına Müteallik Anlaşma
- ~ Türkiye'de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması'nın (6375) Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma

- ~ Türkiye'de Bulunan Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Müttefik Kuvvetlerin Tabi Olacağı Adli Statü
- ~ 6375 Sayılı Kanunla Tasdik Edilen Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşmenin VII. Maddesinin Statüsüne Dair Sözleşmenin VII. Maddesinin 3 A (İİ) Bendi ile VIII. Maddesinin Tatbik ve Tadiline Dair Kanun
- ~ Adliye Vekâleti'nin 66 Genel, 13 Özel Sayılı ve 31 Temmuz 1956 Tarihli Tamimi
- ~ Vergi Muafiyetleri Anlaşması ve Eki

İKİLİ ASKERİ TEMEL VE UYGULAMA ANLAŞMALARI

- ~ Gizli Müşterek Savunma Tesisleri ile İlgili Prensipler
- ~ Milli Seferberlik ve Antlaşmalar Daire Başkanlığı Antlaşmalar Şubesi İçin Prensipler
- ~ 22 Kasım 1965 Tarihli Gizli Belge
- ~ Gizli Belgenin Fotokopisi
- ~ Gizli Belgenin Türkçe'si
- ~ Dışişleri Bakanlığı'nın 23 Haziran 1954 Tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması'nı Değiştiren Temel Anlaşma ile İlgili 3 Temmuz 1969 Tarihli Basın Bildirisi

SONUÇ

GİRİŞ

Mustafa Kemal 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında:

Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar iktisadi zaferlerle taçlandırılmazlarsa, husule gelen zaferler sürekli olamaz, az zamanda sönerler. Bu nedenle, en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha edebileceği faydalı sonuçları muhafaza için iktisadiyatımızın, iktisadi egemenliğimizin güvenlik altına alınması, sağlamaştırılması ve genişletilmesi lazımdır. Geçmişte ve özellikle tanzimat devrinden sonra, yabancı sermaye memlekette seçkin bir mevkie malik oldu. Ve ilmi manasıyla denilebilir ki; devlet ve hükümet yabancı sermayenin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni millet gibi yeni Türkiye de buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptıramaz... Efendiler, görülüyor ki bu kadar kat'i ve yüksek bir askeri zaferden sonra dahi barışa kavuşmamızı engelleyen sebepler, doğrudan doğruya iktisadidir. Çünkü, bu devlet, bu millet iktisadi egemenliğini temin ederse, o kadar kuvvetli temel üzerinde yerleşmiş ve yükselmeye başlamış olacaktır. Ve artık bunu yerinden kımıldatmak mümkün olamayacaktır. İşte, düşmanlarımızın, hakiki düşmanlarımızın muvafakat ve bir türlü rıza göstermedikleri budur.*

demektedir.

Lozan barış görüşmelerinin 4 Şubat 1923'te kesilmesinden iki hafta sonra yaptığı bu konuşmada Mustafa Kemal, 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar'da kazanılan büyük askeri zaferle kendini dünyaya kabul ettiren yeni Türk Devletinin karşılaştığı güçlüklerle ve bunlardan çıkış yollarını işaretle düşmanların gerçek niyetleriyle, Lozan barış görüşmelerinin kesilmesinin nedenlerini de açıklıyordu.

Mustafa Kemal Lozan'da Türk heyetinin karşılaşılabileceği güçlüklerin nedenlerini çok önceden bilmekteydi. Bu amaçla konferansta Türkiye'yi temsil edecek heyete katılacak kimseler üzerinde de önemle durmuştu. Bu heyete girecek kimselerin bazı önemli nitelikleri olmalıydı.

Bu kimselerin her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğunu yabancı devletlere verilen tavizlerle günü gününe yaşatmaya çalışan bir zihniyet içinde yetişmiş ve bu sistemi benimsemiş diplomatlar olmaması lazımdır. Gerçekten Osmanlı imparatorluğu'nun Avrupa devletleri ile devamlı münasebetlerde bulunmaya başladığı Tanzimat'tan sonraki devrede, imparatorluğun dış münasebetlerini yönetenler Avrupa devletleri ile yapılan temaslarda kendilerini aşağılık duygusundan kurtaramamışlardı. Bu kimselerin Türkiye'nin milli çıkarlarını, konferansta, gerektiği şekilde koruyamayacakları tabii idi. 1

Mustafa Kemal, kapitülasyonların her türlüüne karşı ve kaldırılmalarında kararlıydı. 23 Şubat 1921'de başlayan Londra Konferansı'na Anadolu Hükümeti adına katılan Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, İngiliz, Fransız ve İtalyanlarla ayrı ayrı olmak üzere anlaşmalar imzalamıştı. Bu anlaşmaların Fransız ve İtalyanlara imtiyazlar tanıyan kısımları şöyleydi:

Fransızlara verilecek imtiyazlar: "Verilecek imtiyazlarda Fransızlar tercih edilecek ve Türk-Fransız ekonomik işbirliği kurula-caktı. Bu inhisar yalnız Kilikya'ya mahsus olmayıp Elazığ, Diyar-bakır ve Sivas vilayetlerini de içine almaktaydı. Ergani madenlerini işletme imtiyazı bir Fransız grubuna verilecek ve bu maksatla Türk kanunlarına göre kurulacak bir şirkette Türk-Fransız sermayeleri yarı yarıya işbirliği yapacaklardı."2 İtalyanlara verilecek imtiyazlar: "İtalya ile işbirliği yapmayı, Antalya, Burdur, Muğla, Isparta, Afyon, Kütahya, Aydın ve Kon-ya'yı içine alan geniş bir bölgede diğer milletlere tercihen İtalyanlara bazı imtiyazlar tanımayı, Ereğli madenlerini bir Türk-İtalyan şirketinin işletmesini kabul etmişti. Türk-İtalyan ekonomik işbirliği Türk kanunlarına göre kurulacak şirketlerle yürütülecekti. Şirketlerde Türk ve İtalyan sermayesi işbirliği yapacaktı."3

Mustafa Kemal büyük söylevinde bu anlaşmalarla ilgili olarak:

Elbet bu sözleşmeyi de hükümetimiz kabul edemezdi. Baylar, İtilaf devlet-lerinin, Londra'ya barış yapmak için gönderdiğimiz Delegeler Kurulumuz Baş-kanı Bekir Sami Bey'e imza ettirdikleri sözleşmelerle Sevr tasarısından sonra aralarında yaptıkları "Üçlü Anlaşma" adı verilen ve Anadolu'yu sömürme böl-gelerine ayıran anlaşmayı başka adlar altında ulusal hükümetimize kabul ettirmek amacını güttükleri apaçık bellidir, İtilaf siyasa adamları bu isteklerini Bekir Sami Bey'e kabul ettirmeyi de başarmışlardır. Bekir Sami Bey'i Londra'da konferans görüşmelerinden çok, ayrı ayrı yapılan konuşmalarla oyaladıkları anlaşılıyor. Ulusal hükümetin ilkeleriyle Dışişleri Bakanı olan kişinin tutumu arasındaki ayırımın neden ileri geldiği ne yazık ki anlaşılammıştır,

demek suretiyle kapitülasyonlar karşısındaki kararlılığını belirtmiştir.

Mustafa Kemal, 9 Haziran 1921'de Fransız Hükümeti'nin tem-silcisi olarak Ankara'ya gelen Bay Franklen Buyon'a, o zamanki Türkiye'nin tam bağımsızlıktan ne anladığını şöyle açıklıyor:

Tam bağımsızlık elbette, siyaset, maliye, iktisat, adalet, askerlik kültür gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksun olması demektir.4

Bu sözlerde tanımlanan bağımsızlığın Fransa'nın temsilcisi tarafından da kabul edilebilmesinin ancak Türk ve Yunan orduları arasında 22 gün süren kanlı Sakarya Meydan Savaşı'nda Türk ordusunun, Yunan ordularını yenilgiye uğratmasından sonra mümkün olabildiğini hatırlamak lazımdır.

Tam bağımsızlık ve kapitülasyonlar konusunda Mustafa Ke-mal'den aldığı direktifle, Türk heyeti, kararlı olarak barış görüşmeleri için Lozan'a gitti. 23 Nisan 1923'te başlayan İkinci Lozan Konferansında müttefiklerinin özellikle üzerinde inatla durdukları kapitülasyonlarda İsmet Paşa taviz vermemiş ve başka isim veya biçim altında kapitülasyonların tekrar kurulması isteklerini kabul etmemiştir. Sonunda kapitülasyonlar Türklerin istediği şekilde çözüme bağlanarak ortadan kaldırılmıştır.

Yeni ve bağımsız Türk Devleti'nin kurulmasında en güç şartlar altında dahi tam bağımsızlığımızdan hiçbir taviz verilmediği ve önceden verilmiş olanlar için de her alanda nice zorlu savaşlar yapıldığı, bilinen bir gerçektir. Türkiye'nin çağdaş ulusların uy-garlık düzeyine en kısa zamanda ulaşması için, büyük Atatürk tarafından konulan bu temel ilkenin anlamı, bugün dünden daha çok önem kazanmıştır. Çünkü II. Dünya Savaşı'ndan sonra milliyetçilik akımlarının kuvvetlenmesi, kurtuluş savaşlarının yayılması, bir kısım sömürge ve yarı-sömürge ülkelerinin bağım-sızlık kazanmaları karşısında eski usul sömürgecilik de biçim değiştirerek iktisadi, askeri, teknik vb. yardım adları altında ikili anlaşmalarla azgelişmiş ülkelere dost görünerek sızmaya başlamıştır. Yeni kurulan Türk Devleti geçmiş acı ve kanlı tecrübelerin ışığı altında yabancı sermaye, dış yardım ve borç para alma konularında çok tedbirli hareket etmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığı bir dönemden baş-layarak Türk hükümetlerinin Atatürk'ün yeni Türk Devleti'nin kuruluşunda temel olarak tavizsiz uyguladığı ilkelerden yavaş yavaş fakat imzalanan her yeni ikili anlaşmada biraz daha fazla olmak üzere uzaklaştıkları bir gerçektir. Başlangıçta değişik adlar altında yapılan ikili anlaşmaların sayıları az olduğundan bağımsızlığımızı kısıtlamaları ve yabancıların içişlerimize karışmaları da o ölçüde az hissedilmiştir. Fakat, zamanla an-laşmaların sayıları ve getirdikleri ağır şartlar arttıkça bozulan iktisadi durumun da etkisiyle Türkiye, yardım perdesi arkasında yabancıların dolarına, buğdayına, silahına, yedek parçasına, kredisine, teknik elemanına ve aklına muhtaç bir duruma gelerek, siyasi, iktisadi, adli, askeri ve kültürel bağımsızlığını bir hayli yitirmiştir. Bu kitap hem bir çıkış yolu aramak,

hem de birçok yönü olan bu konunun bilinen ve bilinmeyen taraflarını bir araya getirip, görünen kısımlarıyla görünmeyen kısımlarını birleştirmek suretiyle ikili anlaşmaların gerçeğe yakın bir tablosunu ayrıntılarıyla çizmek amacıyla hazırlanmıştır.

Bu, tıpkı bir savaştan önce taarruza hazırlanan veya savunma yapacak bir ordunun düşmanın hangi silahlarla, ne kadar kuvvetle nerede ve ne zaman nasıl hareket edeceğini, benimsediği stratejiyi ve uygulayacağı taktiği, yığınak noktalarını, karargâhlarını ve içimize sokulan casusları ve işbirlikçileri, sabotajcıları bulup meydana çıkarmak gibi bir araştırmadır. Düşmanı küçümsemeden onu iyi değerlendirmek, askerlikte başarının önşartıdır. Ancak bundan sonra kendi imkân ve kabiliyetlerimize göre bizi başarıya götürecek en uygun strateji ve hareket tarzı tespit edilebilir.

Dost ve müttefiklerin dostluklarının ölçüsünü ve sözlerine ne dereceye kadar güvenebileceğini, gerçek niyetlerini ve kuvvetlerini öğrenmek de düşmaninki kadar önemlidir ve asla ihmal edilemez.

Uzun yıllar önce yenerek, yurdumuzdan kovmuş olduğumuz kapitülasyonların ve emperyalizmin yıllar sonra yalnız ABD'yle yapılmış olan ikili anlaşmalar yoluyla yurdumuza nasıl geri gelmiş olduklarını yakın tarihimizin akışı içinde belgeler ve olaylara dayanarak açıklamaya çalıştık.

1 Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış. Münasebetler Enstitüsü, Olaylarla Türk Dış Poli-tikası (1919-1965). Dışişleri Bakanlığı Matbaası, 1968, s.47.

2. Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, İstanbul Matbaası. İstanbul,1965, s.177.

3. İbid, s.179.

4 Gazi M. Kemal, Söylev, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s.431.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ ANLAŞMALAR

1

İKTİSADİ İKİLİ ANLAŞMALAR

23 Şubat 1945 Tarihli TC Hükümeti ile ABD Hükümeti Ara-sında İmzalanan, 11 Mart 1941 Tarihli Ödünç Verme ve Kiralama Kanunundan Yararlanmak İçin Yapılan Anlaşma

Yabancı bir devlete verilecek bazı imtiyazların tohumlarını ta-şıyan ilk anlaşmanın 23 Şubat 1945 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'yle imzalanmış olduğunu görüyoruz. Bu anlaşmayla Amerika'nın 11 Mart 1941 tarihinde çıkardığı "Ödünç Verme ve Kiralama" kanunundan yararlanan ülkeler arasına, savaşın sonuna yaklaşıldığı bir sırada, Türkiye de alınmış oluyordu. 4780 sayılı1 kanunla TBMM'nin onayından geçen bu anlaşmada, Türkiye Cumhuriyeti savunmasının, ABD savunması için hayati öneme sahip olduğu belirtilerek, 1. maddesinde; "ABD Hükümeti TC Hükümeti'ne, ABD Cumhurbaşkanı'nın devir veya tedarikine yetki vereceği savunma maddelerini, savunma hizmetlerini ve savunma bilgilerini vermeye devam edecektir" denilmekteydi. Genel terim-lerle ifade edilen savunma maddelerinin cinsleri, nitelikleri, eski veya yeni mi olacakları, sayıları, nerede ve ne zaman teslim edilecekleri hakkında bilgi olmadığı gibi, Amerikan Hükümeti'ni bu konuda bağlayıcı bir hüküm de yoktur.

Anlaşmanın 2. maddesinde Türkiye'nin yükümlülükleri şöyle sıralanmış: "TC Hükümeti, sağlayabilmek vazifesinde bulunduğu ve müsaade edebileceği maddeleri, hizmetleri, kolaylıkları veya bilgileri, ABD'ye temin edecektir." Bu maddeye göre; Türkiye de, Amerika'ya onun ihtiyaç duyduğu maddeleri, hizmetleri, bilgileri ve kolaylıkları sağlayacaktır. Bu maddede "savunma" sözü de kullanılmadığına göre, savunma dışındaki hizmet, bilgi, kolaylık ve maddelerin de sağlanmasını, ABD Türkiye'den isteyebilecektir. Ayrıca bu maddedeki "kolaylıklar" sözü, Türkiye'nin hava meydanlarıyla, limanları ve yollarının Amerikalılar tarafından kullanılmasından, Türkiye'de Amerikalıların üs ve tesisler kurmalarına varıncaya kadar çok değişik anlamlar taşır. Bu mad-deyle Türk Hükümeti, nerede başlayıp nerede biteceği belli olmayan çok geniş bir yükümlülük altına girmiş bulunmaktadır.

Anlaşmanın diğer bütün maddeleri, Türkiye'ye verilmesi düşünülen ve neler olduğu henüz bilinmeyen savunma malzemelerinin; nasıl kullanılacağından geri verilmelerine patent ve haklarından doğması muhtemel ödemelerin Amerikan Hükümeti'ne nasıl yapılacağına kadar, büyük ve zengin Amerika'nın haklarının korunması için, Türkiye'nin uyması gerekli şartları kapsıyor. Bir örnek olarak anlaşmanın 5. maddesini buraya aktaralım:

TC Hükümeti ABD Cumhurbaşkanı'nca tayin edileceği veçhile, şimdiki olağanüstü hal son bulunduğu zaman, işbu anlaşmaya uygun olarak kendisine devredilmiş olan savunma maddelerinden yok edilmemiş, kaybolmamış veya kullanılmamış olan veya ABD Cumhurbaşkanı tarafından ABD veya Batı Yarım Küresi savunmasına elverişli olduğu veya ABD'nin başka bir şekilde işlerine yarayacağı tespit edilecek olanları, ABD'ye geri verecektir.

Türkiye ve Amerika gibi bağımsız iki ülke arasında "eşitlik" ilkesine göre yapılan bu anlaşmada, Türkiye çok ağır yükümlü-lükler altına girmiş olmasına rağmen, anlaşmada, Türkiye'nin hak ve çıkarlarını koruyan tek bir kelimeye bile yer verilmemiştir. Buna mazeret olarak o günün zor şartları ileri sürülebilirse de bunu kabule asla imkân yoktur. Çok daha zor şartlar altında, bağımsızlığımız ve hükümlerimizle bağdaşmayan anlaşmalar kabul edilmemiştir. Kaldı ki bu anlaşmanın Türkiye açısından ne kadar devam edeceği de belli değil, çünkü "olağanüstü hal", burada tarif edilmediği için, ne zaman sona ereceğinin kararlaştırılması da ABD'ye bırakılmıştır.

Bu anlaşmada ABD karşılıklı yardım anlaşması içerisinde kendi şartlarını açıkça ortaya koymuş, Türkiye ise hiçbir sınır ve karşı şart koymadan Amerikan şartlarını aynen kabul etmiştir. Türkiye'nin bu tutum ve davranışından çok iyi bir şekilde yararlanmasını bilen Amerika'nın bu anlaşmayı basamak yaparak, bundan sonraki anlaşmalarda daha fazla imtiyazlar, haklar ve tavizler kopardığı ve bir plan içerisinde amacına varmak için seçtiği yolda sabırla ilerlediği görülecektir.

27 Şubat 1946 Tarih ve 4882 Sayılı Kanunla Kabul Edilen 10 Milyon Dolarlık Kredi Anlaşması 2

TC Hükümeti'yle ABD Hükümetleri arasında savaş sonrası yapılan bu ilk İkili Anlaşma'nın Birinci Bölümü'nde:

Birleşik Devletler Dış Tasfiye Komisyonu tarafından Türk arzisi dışında satılığa çıkarılan teçhizat ve malzeme fazlası meyanın-dan, ihtiyaçlarına tekabül edenleri satın almak arzusuna da olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve bu malzemenin Türk Hükümeti tarafından on milyon dolar tutarına kadar mubayalarını kolaylaştırmak arzusuna olan ABD Hükümeti, aşağıdaki hükümleri kabul etmekte mutabık kalmışlardır:

1. Birleşik Devletler, Türk Hükümetine işbu satın almalar için on milyon dolarlık kredi verecektir.
2. Türk Hükümeti, kullanılan kredinin tamamını on eşit taksitte, yıllık 2,3/8 nisbeti üzerinden hesap edilen bir faizle ve dolarla ö-demeyi taahhüt eder.
3. Birleşik Devletler faiz dahil olmak üzere, işbu taksitin resmî rayiç üzerinden Türk lirası olarak tediyesini isteyebilecektir.

Tediye şekilleri yukarıda belirtilen Türk liralari TC Merkez Bankasında hususî bir hesaba yatırılacak ve Birleşik Devletler'in arzusuna göre:

- Harsî, terbiyevî ve insanî gayelere,
- Birleşik Devletler tarafından Türkiye'de kullanılan memurların ücretleri dahil olmak üzere, Birleşik Devletler'in masraflarına tahsis edilecektir.

Savaş sonrasında, "ellerinde 245 milyon dolarlık altın ve döviz stoku bulunduğu halde, Sovyetler Birliği ile bir savaş ihtimalini düşünerek, bu stoku kullanmak istemeyen Türk yöneticileri, kar-şılaştıkları iktisadi sorunları yenmek için bir yandan uzun vadeli iç borçlanmalardan, diğer yandan da dış kredilerden faydalanmayı denemişlerdir."³

"Yüzyıllar boyunca Osmanlı ekonomisini ağır bir baskı altında tutmuş, ekonomik kalkınmasını engellemiş ve devletin toprakları üzerindeki egemenlik haklarını kısıtlamış olan kapitülasyonların Lozan Antlaşması'yla tamamen kaldırılmasından sonra, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar cumhuriyet hükümetleri yabancı memleketlerle olan ekonomik ilişkilerine özel bir dikkat göstermiş, bu ilişkilerin kendi aleyhine işleyeceğinden çekinmiş ve memlekete girecek yabancı sermayenin kapitülasyonlar ölçüsüne varma ihtimalinden endişelenmişlerdir. Fakat savaş sırasında memleket dışında ve içinde görülen siyasi ve ekonomik yeni bazı gelişmelerin etkisiyle, savaştan sonra Türkiye bu kapalı politikasını değiştirmeye başlamış, yavaş yavaş dış ekonomik ilişkilerindeki çekingen davranışlarından vazgeçerek, dışarıdan Türkiye'ye yöneltebilecek ekonomik yardıma karşı daha elverişli bir tutum takınmıştır."⁴

Bu anlaşmanın imzalandığı sıralarda Türk Hükümetinin kasa-larında 245 milyon dolarlık döviz vardı. Fakat Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye güvenlik vermeyen tutum ve davranışlarından kuşku-lanan hükümet, benimsediği yeni bir görüşle, dış yardıma istekli ve daha elverişli bir tutum takınıyor. Dış yardıma karşı benimsenen bu yeni tutumdan, Amerika'nın, 23 Şubat 1945 tarihli yardım anlaşmasında, nasıl yararlandığını açıklamıştık.

27 Şubat 1946 yardım anlaşmasıyla, Türkiye sınırları dışında bulunan ve Amerika'nın işine yaramayan savaş artığı malzemeyi satın almak şartıyla, Amerikan Hükümeti on yıl vadeli 10 milyon dolar krediyi Türkiye Hükümeti'ne açmaktadır. Gerçekte, Ameri-kan Hükümeti Türkiye'ye para yerine on milyon dolarlık kullanılmış, savaş artığı tasfiye halinde malzeme verecektir. Ayrıca bu borçlanma için yüzde 2.3/8 faiz ödenecektir. Ve bu faiz dahil olmak üzere yıllık taksitlerin, resmi kur üzerinden Türk lirası olarak ödenmesini de ABD isteyebilecektir. Merkez Bankası'na yatırılacak olan bu Türk liralara, Birleşik Devletlerin arzusuna göre, harsi terbiyevi ve insani gayelere, Amerika'nın Türkiye'deki masraflarıyla, Türkiye'deki Amerikan memurlarının ücretlerinin ödenmesinde kullanılacaktır. Görülüyor ki, Amerika kendi ülke-sinden bir kuruşluk döviz dahi çıkarmadan, Türkiye'deki masraflarını, Türk parasıyla ödeyebilecektir. Harsi, insani ve terbiyevi gayelerin Türkiye ve Amerika için ayrı veya eşit anlam mı taşıdığı, bu maksatlar için kimlere veya hangi teşekküllere yılda ne miktar Türk parası verilebileceği de anlaşmada tespit edilmediği için Türkiye'de bu parayı Amerikan Hükümeti adına kullanacak kişi diğer elçilerden farklı olarak büyük bir güç ve önem kazanmakta, ayrıca Türk Hükümeti üzerinde de bir siyasal baskı aracı elde etmiş olmaktadır. Bu büyük fedakârlığa karşılık Türkiye'nin kazançlarını da, eğer bunlara kazanç denebilirse, şöyle sıralayabiliriz: Tasfiye halindeki bu Amerikan savaş artığı malzemeleri yerle-rinde görüp, bunlardan Türkiye'ye yararlı olabileceklerin tayini için bir takım heyetler seçilecektir. Bu heyetlere ödenecek dış yolluklarla seçilecek malzemelerin tamirleri ve Türkiye'ye nakilleri için ödenecek masrafların da maliyete eklenmesi gerekir. Bu malzemeleri yapmış olan fabrikalar ya kapanmış veya imalatlarını durdurmuş oldukları için bu malzeme ve araçların yedek parçaları da mevcut değildir. Bu durum kaşısında iki ihtimal vardır; ya bu malzemeler Türkiye'ye geldikten kısa bir süre sonra kullanılmayarak hurdaya çıkarılacaklar veyahut da yedek parçanın özel olarak imal edileceği gerekçesiyle Amerika'ya çok pahalı yedek parça siparişi verilerek döviz ödenecektir. Değişik heyetlerin değişik ülkelerdeki tasfiyeye tabi çok çeşitli malzeme, araç ve gereçlerin arasından seçecekleri malzeme ve araçların da çok çeşitli olacağı tabiidir. Bu şartlar altında bu malzemelerin büyük bir kısmının Türkiye'de kullanılamayacağı ve bir kısmının da yedek parçasızlıktan kısa zamanda işlemez hale geleceğini önceden kestirmek bir kehanet olmasa gerek. İkinci Dünya Savaşı'nda, İngilizlerden aldığımız uçakların uçurulabilmesi için gerekli yedek parça siparişlerini özel imalat gerekçesiyle, savaş sonrası devrede, değerlerinin 3-4 katına satın aldığımızı hatırlıyoruz.

Bu nedenlerle savaş artığı, tasfiye halindeki Amerikan malzemesi satın almak şartıyla açılan bu 10 milyon dolarlık Ame-rika kredisi ile borçlanan Türkiye, alınan ve çoğu kullanılmış savaş artığı malzemenin büyük bir kısmından yararlanamamış, yarar-lanmak imkânını bulduğu küçük bir kısmı için de, Amerika'ya yedek parça karşılığı 4-5 katında döviz ödemek zorunda kalmıştır.

Görülüyor ki dış yardım konusunda yeni bir politika benimseyen hükümet bu sefer de yardım diye önüne sürülen, gerçekte modern sömürgeciliğin öncüsü ve habercisi olan bu yardım anlaşmasının, çok ağır olan şartlarını gözü kapalı kabul etmekle Mustafa Kemal'in tam bağımsızlık anlayışından ayrılmıştır.

Aynı anlaşmanın ikinci bölümü; Türkiye'de bulunan ve Ame-rikan Hükümeti'nce fazla olarak ilan edilen malzemenin satışı ile ilgilidir. Bu bölümün birinci maddesinde:

"Dış Tasfiye Komisyonu Türk Hükümeti'ne işbu malzemenin ve fiyatlarının envanterini ve itfa listelerini verecektir. Satış fiyatı ilgili mümessiller tarafından görüşülecektir. Türk Hükümeti tarafından seçilen malzeme Türk Hükümeti tarafından mahallinde ve olduğu gibi, mülkiyeti müstesna olmak üzere teminatsız satın alınacak ve Türk Hükümeti'ne aşağıda müştereken tespit edildiği üzere şu tarihte veya şu tarihlerde teslim edilecektir." deniliyor. Türk Hükümeti'nin satın almak için seçeceği malzeme mahallinde olduğu gibi yani ne durumdaysa öyle satın alınacaktır. Bozuk, kırık, işlemez ve tamire muhtaç olanları Amerika değiştirmeyecek, tamir etmeyecek ve işler bir durumda teslim etmeyecektir. Ayrıca Türkiye'nin satın alacağı bu malzemelerin mülkiyet hakkı da Amerikalılara ait olacaktır. Çünkü 23 Şubat 1945 tarihli an-laşmanın 5. maddesine göre, Amerika Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine bunlar geri verilecektir. Bu ağır şartlar altında sadece karşı tarafın çıkarlarını koruyan böyle bir anlaşmadan Türkiye'nin nasıl bir kazancı olacağını kestirmek zordur.

Aynı anlaşmanın üçüncü bölümünde ise, Amerikan Hükümeti istediği takdirde Türkiye dışında veya içinde bulunan malzeme fazlalarından bir kısmını Türkiye'de satın almak istediği gayri-menkullerle takas etme imkânına sahip olmaktadır. Bilindiği gibi yabancı elçiliklerin Türkiye'de sahip olabilecekleri gayrimenkul sayısı sınırlıdır. Kaldı ki binaların takas edileceği malzemenin mülkiyeti Türk Hükümeti'ne ait olmayacak, buna karşılık Türk toprağı üzerindeki gayrimenkulun mülkiyeti Amerika'nın olacaktır.

Türkiye tarafından satın alınacak malzemenin mülkiyetinin Amerika'ya ait olması, Türkiye üzerinde Amerika'nın politik baskı kurması için ardına kadar açık bırakılmış bir kapıdır. Çünkü Amerikan Hükümeti

Türkiye'ye sattığı malzemenin kendisine lazım olduğu veya verilmiş maksadının dışında kullanıldığı gerekçesiyle her an geri almak imkânına sahiptir. Amerikan Hükümeti'ne ikili anlaşmalarla tanınan bu hak siyasi bir baskı olarak Türk Hükümeti üzerinde her zaman kullanılabilir. Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşüren ve hükümler hak-larıyla bağdaşmasına imkân olmayan böyle bir anlaşmanın yapılması Lozan'da kazandıklarımızın, yavaş yavaş geri verilmekte olduğunun inkâr götürmez belgeleridir. ABD ile TC Hükümeti arasında ödünç verme ve kiralamadan 1 Eylül 1945 gecesine kadar doğan alacakların tasfiyesiyle ilgili 7 Mayıs 1946 tarihli anlaşmanın5 ikinci maddesinde:

TC Hükümeti bu anlaşmanın yürürlüğe konmasını takip eden 30 gün içinde Birleşik Devletler Hükümeti'ne tam "4 500 000" Birleşik Devletler doları ödeyecektir. Bu para şunların bedelini teşkil eder:

a)

(*) Bedelleri Birleşik Devletler Hükümeti'ne hiç ödenmemiş bulunan ve

(**) 1 Eylül 1945 geceyarısında Türkiye Hükümetinin ajanlarının veya yeddieminlerinin tasarrufunda veya kontrolü altında bulunmakta olan yahut da bu tarihten sonra Türkiye Hükümetinin ajanlarının veya yeddieminlerinin tasarruf veya kontrolü altına girmiş olan makine-aletler kategorisine giren bütün ödünç verme ve kiralama maddeleri, istihsale yarayan diğer makineler, lokomotifler ve diğer demiryolu müteharrik malzemesi bir buçuk ve daha yüksek tonluk yük kapasitesinde kamyonlar.

b) 11 Mart 1941 tarihinden sonra TC Hükümeti'ne devredilmiş bulunan ve bedellerinin peşin ödenmesini talep etmek Birleşik Devletler Hükümeti'nce mutad olduğu halde Türkiye Hükümeti tarafından Birleşik Devletler Hükümeti'ne bedelleri henüz öden-memiş bulunan bütün ödünç verme ve kiralama maddeleri (peşin ödenmeyi gerektiren taleplerle alınanlar hariçtir).

c) İki hükümetten birisinin İkinci Dünya Harbi'nden doğan ve diğerinden olan alacaklarının tutarı. (Cumhuriyet Hükümeti tara-fından şimdiye kadar peşin para ile ödenmek üzere taleplerle alınıp ödenmemiş bulunan ödünç verme ve kiralama maddelerine ait bedeller hariçtir.)

Anlaşmanın bu maddesinin incelenmesi şu hususları açığa çıkarmaktadır:

23 Şubat 1945 tarihli 10 milyon dolarlık Amerikan kredisinin dışında Türkiye peşin para ile de ödünç verme ve kiralama yar-dımından Amerikan malzemesi satın almıştır. Bunların bir kısmının parasını peşin ödemiş ve geriye kalan borçlarını da bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden 30 gün sonra 4,5 milyon dolar olarak ödeyecektir. Bu malzemeler arasında lokomotifler, kamyonlar ve bazı makinelerle üretime yarayan aletler de vardır. Bunların kullanılmış ve bir kısmının da işe yaramaz olduğunu açıklamıştık. İşe yarayabilenlerinin kullanılabilmesi için de yedek parçaların ABD'den peşin parayla ithali gerekmektedir. Siparişlerin peşin para ile yapılması alışılmış olduğu halde Amerika Birleşik Devletleri bir cemile ve lütf olarak toplanan alacaklarının bir çırpıda ödenmesini sağlıyor. Peşin para ile kullanılmış malzeme ve araç alıyorsunuz, bunun da adı yardım oluyor. Amerika kendi propagandasını gayet ustalıkla yapıyor. Zamanla bu propaganda metotlarını daha da geliştirecektir.

Anlaşmanın üçüncü maddesinde, ikinci maddesinin a ve b fıkralarında adı geçen malzeme ve araçlar tasarruf ve kullanma bakımından TC Hükümeti'nin kayıtsız şartsız mülkiyetine bırakılı-yor.

Amerika'nın bu ve bundan önceki anlaşmalarda ısrarla üzerinde durduğu, verilen malzemenin mülkiyet hakkı konusunda yapmış olduğu istisnanın nedenini anlamak için, gene bu anlaşmanın dördüncü maddesini gözden geçirmek lazımdır.

Madde 4

a) Birleşik Devletler Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşik Devletler Hükümetleri arasında karşılıklı yardıma müteallik esaslara dair 23 Şubat 1945 tarihli anlaşmanın 5. maddesi gere-ğince şimdiki fevkalade şartlar devresinin Birleşik Devletler Baş-kanı tarafından tayin edilecek şekilde sona ermesinde, bu anlaşma hükümlerine tevfikan devredilmiş olup, tahrip, zayi ve istihlak edilmemiş ve Birleşik Devletlerin veya Batı Yarımküresinin savunmasına faydalı veyahut Birleşik Devletler için başkaca faydası bulunduğu Başkan tarafından tayin edilecek olan savunma maddelerini geri almak hakkını haizdir. Her ne kadar Birleşik Devletler Hükümeti, bu geri almak hakkını genel olarak kullanmak niyetinde değilse de, Birleşik Devletler Hükümeti işbu hakkını bu anlaşmanın ikinci maddesinin a ve b fıkralarında tasrih edilen maddeler hariç olmak üzere TC Hükümeti'ne geri alma talebi ihbar edildiği tarihte tahrip, zayi ve istihlak edilmemiş olan ödünç verme ve kiralama maddeleri için karşılıklı olarak mutabık kalınacak bir usule göre 1 Eylül 1945 tarihinden sonra, herhangi bir zamanda kullanılabilir.

b) TC Hükümeti işbu anlaşmanın ikinci maddesinin a ve b fıkralarında tasrih edilenler dışında kalan ödünç verme ve kiralama maddelerini üçüncü hiçbir memlekete devredemeyecek ve onun tasarrufuna bırakmayacaktır.

Bu maddeden de açıkça anlaşılacağına göre, Birleşik Devletler'i veya Batı Yarımküresi'nin savunmasına faydalı olmayan veya Birleşik Devletler için başkaca faydası bulunmayan ve ikinci maddenin a ve b fıkralarında adı geçen hurda malzemelerin mülkiyet hakkı sözde bir cemile olarak Türk Hükümeti'ne 4,5 milyon dolara devrediliyor. Fakat Birleşik Devletler'in veya Batı Yarımküresi'nin savunmasına faydalı veyahut Birleşik Devletler için başkaca faydası bulunduğu başkan tarafından tayin edilecek olan savunma maddelerini yani savunmaya yarayan, silah, cephane, araç ve gereçlerin mülkiyet hakkını Türkiye'ye devretmiyor ve bunları 1 Eylül 1945'ten sonra herhangi bir za-manda geri almak hakkını bir siyasi baskı aracı olarak elinde bu-lunduruyor.

6 Aralık 1946 Tarihli, TC Hükümeti ile ABD Hükümeti Ara-sında Kahire'de İmzalanan Anlaşmaya Ek Anlaşma6

Amerika Türkiye ile yaptığı her ikili anlaşmayı bir köprübaşı gibi kullanarak ondan sonra yapılan ek veya yeni anlaşmalarla, önceden elde etmiş olduğu hak ve tavizleri genişletmek için yararlanmada büyük ustalık göstermiştir.

27 Şubat 1946 tarihinde Kahire'de imzalan anlaşmaya ek olarak, Ankara'da imzalan 6 Aralık 1946 tarihli anlaşma da bu görüşlerimizi doğrulamaktadır.

Ek Anlaşma, 6 Aralık 1946

TC Hükümeti ve ABD Hükümeti aralarında 27 Şubat 1946 tarihinde Kahire'de imzalanmış olan anlaşmanın üçüncü kısmının uygulanması suretini tespit etmek isteğiyle aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

Madde 1. Eğer ABD Hükümeti sefarethane ve konsoloshane olarak kullanmak üzere kendisiyle Türkiye Hükümeti arasında müştereken uygun görülen gayrimenkuller satın almak isterse Türkiye'deki Büyükelçiliği vasıtasıyla sahipleriyle bu gayrimen-kullerin satın alınmasına müteallik sözleşmeler imza ederek işbu sözleşmeler mucibince borçlu olduğu meblağları ödemesi için Türkiye Hükümeti'ne tebliğ edebilecektir. Bu ödemeler 27 Şubat 1946 tarihli anlaşma mucibince Türkiye Hükümeti'nin borçlu olduğu meblağlara karşı kullanılmak için Türkiye Hükümeti'nin matlubuna geçirecektir.

Madde 2. Eğer bu gayrimenkullerin ABD'ye devredilmek üzere Türkiye Hükümeti tarafından satın alınması müştereken daha uygun görülürse Türkiye Hükümeti bu tasarının tatbik mevkiine konulması ve tapu senetlerinin ABD'ye verilmesi için bütün gayretlerini sarf edecektir.

Bu gayrimenkullerin satın alınması için Türkiye Hükümeti tarafından yapılan ödemeler 27 Şubat 1946 tarihli anlaşma mucibince borçlu olduğu meblağlara karşı kullanılmak üzere 5. madde hükümlerine göre Türkiye Hükümetinin matlubuna geçirilecektir.

Madde 3. Şurası mukarrerdir ki bu hallerin hiçbirisinde ABD mümessilleri arzu ettikleri takdirde bu gibi gayrimenkullerin ABD tarafından doğrudan doğruya sahiplerinden veya ABD'ye devre-dilmek üzere Türkiye Hükümeti tarafından satın alınmasından evvel gayrimenkullerin sahipleriyle şartlar ve fiyatlar hususunda doğrudan doğruya müzakereye girişebileceklerdir.

Madde 4. ABD Hükümeti Türkiye'deki Büyükelçiliği vasıtasıyla sefarethanelerinin ve konsolosluklarının tamir ve termimi için muhtelif kimselerle sözleşmeler de akdedebilecektir.

Bu gibi sözleşmelerin tatbiki esnasında tahassül edecek hususi hesapları Birleşik Devletler Büyükelçiliği ödenmek üzere Türkiye Hükümeti'ne bildirecektir. Türkiye Hükümeti bunları ödeyecek ve bunlar 5. madde hükümleri mucibince matlubuna geçirilecektir.

Madde 5. ABD Hükümeti 4. maddede beyan edilen tamirat ve termimat da dahil olmak üzere Birleşik Devletler Hükümeti'nce işbu anlaşma hükümleri mucibince elde edilen gayrimenkuller için Türkiye Hükümeti tarafından yapılan tediyatı tediyeye tarihinde ve o günün resmi kuru üzerinden Amerikan doları olarak, Türkiye Hükümeti'nin matlubuna geçirecektir.

Bu krediler ilk taksitinin tediyesi 1 Temmuz 1947 tarihine tehir edilmiş olan vadesi gelecek taksit borçlarını karşılamak üzere kullanılacaktır.

Bu tediyelerin Türkiye Hükümeti tarafından o zamanki borç bakiyesi çevreleri ve 27 Şubat 1946 tarihli kredi anlaşması hükümleri dahilinde yapılması mukarrerdir.

Bu ek anlaşmanın imzalandığı tarihlerden çok önce Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'nin muhtelif şehirlerinde ve başkent Ankara'da elçilik ve konsolosluk binaları vardır ve bunlar gerek arsa ve gerek bina itibariyle oldukça büyük ve her türlü ihtiyacı karşılayacak durumdadırlar. Bunlar bir yer sarsıntısı veya savaş sonunda yıkılmadıklarına göre, Amerika'nın Türkiye'deki mevcut elçilik ve konsolosluk binalarına ek olarak elçilik ve konsolosluk adı altında yeni binalar satın alarak tapusunu üzerine geçirmek isteği neden ileri geliyor? Ayrıca mevcut ve yeni satın alınacakların da tamir veya yeni baştan Amerika'nın isteklerine göre,

büyük onarımlarla değiştirilerek, masraf faturalarının vadesi gelmemiş borcuna karşılık Türk Hükümeti'ne ödettirilmesi, Amerika'nın dostluk niyetleri hakkında ister istemez bir kuşku yaratmaktadır.

Gerçekte ABD Türkiye'yi hem Amerika'nın bir ileri karakolu, hem de iyi bir pazarı olarak değerlendirmiştir. Bu maksatla, geniş bir kadroyla özel bir şekilde teşkilatlanmaya kararlıdır. Bunun için de Türkiye'de mevcutlara ilaveten yeni binalara ihtiyaç vardır.

O tarihlerde Türkiye'nin Amerika'nın bir ileri karakolu olması, öğünme konusuydu. Bu görüş hemen hemen 27 Mayıs'a kadar sürdü. Fakat bu ileri karakol görevinin, Türkiye'ye yapılacak bir saldırıda, Türkiye'nin dışında bir yerden geçen Amerikan savunma hattını örtme ve emniyette bulundurma anlamına geldiği ve Türki-ye topraklarının tamamen işgal edilebileceği gerçeği, geçte olsa anlaşılmiş bulunuyor.

Fakat, Türk kanunlarını gayet iyi bilen Amerikalılar, Türk Tapulama kanununa göre, Türkiye'de yabancı tüzel kişilerin gayri-menkul sahibi olmalarının hemen hemen imkânsız olduğunu an-lamışlardır. Bu kadar binayı kira ile tutmak ise çok pahalıya mal olacağı gibi arzularına göre de değişiklik yapamayacaklardı. "Toptan fiyat indeksi (1938 yılı 100 kabul edildiği takdirde) 1944 yılında 459'a yükselmiştir."7 Enflasyonist gidiş devam etmektedir. Kiralar ise alabildiğine yükselmekte ve gayrimenkul fiyatları her yıl artmaktadır. 1 Mart 1916 tarihli ve 2475 sayılı kanun yabancı devletlere yalnız elçilik ve konsolosluk binası olarak kullanılmak üzere mal edinme hakkı tanıyor. Onun dışında kullanılması ise bu kanunla yasaklanmış. Kanunun koyduğu bu yasağa rağmen 27 Şubat 1946 tarihli anlaşmayla, bu kanunsuz isteğini, Amerika. TC Hükümeti'ne kabul ettirmiş ve ek bir anlaşmayla da bu amacını gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. Oysa, 27 Şubat 1946 tarihli 10 milyon dolarlık kredi anlaşmasıyla borçlanarak aldığımız malzemelerin mülkiyet hakkını Amerika yine aynı anlaşmayla Türkiye'ye devretmemiş ve 1 Eylül 1945 tarihinden sonra herhangi bir zamanda ABD Cumhurbaşkanı'nın bu malzemeleri geri alabileceği şeklinde, ne zaman sona ereceği belli olmayan bir siyasi tehdit ve baskı da kabul edilmiştir.

ABD 11 Mart 1941'de çıkarmış olduğu Ödünç Verme ve Kira-lama kanununa dayanarak parayla sattığı malzemenin dahi mülki-yet hakkını, alıcı devlete vermezken, Türk Hükümeti'nin mevcut kanunun yasaklamasına rağmen kendi topraklarımız üzerindeki binaların tapusunu yabancı bir devlete veren zihniyeti ne kadar kınasak azdır.

TBMM de, bu anlaşmayı 10 Şubat 1947 tarihinde kabul ettiği 5002 sayılı kanunla onaylamıştır. Tam metnini aşağıya almış olduğumuz bu kanundan da anlaşılacağı üzere, TBMM bu anlaş-mayı incelemeyen kabul etmiştir.

10 Şubat 1947 Tarih ve 5002 Sayılı Kanun

Madde 1. ABD Dış Tasfiye Komisyonu tarafından Türk toprakları dışında satılığa çıkarılan teçhizat ve malzeme fazlası arasından ihtiyaçlarına tekabül edenlerin alınması için TC Hükümeti'ne 10 Milyon dolarlık kredi açılması hakkında TC Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında 27 Şubat 1946 tarihinde Kahire de imzalanan anlaşmanın üçüncü kısmında sözü geçen mübadelenin yapılması şeklini teferruatıyla belirtmek üzere iki hükümet arasında Ankara'da 6 Aralık 1946 tarihinde imzalanan ek anlaşma onanmıştır.

Madde 2. Bu ek anlaşma gereğince yapılacak gayrimenkul satın alma, tamir, ıslah veya tevsi işleri, artırma, eksiltme ve ihale kanununa tabi olmaksızın Maliye Bakanlığı'nca yapılabilir ve yaptırılabilir.

Madde 3. Bu anlaşma uygulamasından olarak erken ödenecek paralar, sonradan ilgili daire ve müesseselerden tahsil edilmek üzere Hazine tarafından avans olarak tediye edilir.

Amerikalıların, Türkiye'de çok zor ve hatta imkânsız gibi gö-rünen işlerin dahi -özellikle Türklerin de en hassas ve uyanık bulduklarını söyledikleri konularda- nasıl yürütüleceğini öğ-renmiş olduklarını, bu anlaşmayı TBMM'den geçirmiş olmaları da göstermektedir.

Bundan sonra AB Devletleri, bir ileri karakolu olarak ilan ettiği Türkiye'de Amerika'nın siyasi, iktisadi, askeri, kültürel, eğitim ve benzeri alanlarda nüfusunu artırmak için ilk yapılan ikili anlaşmalara dayanarak kurmuş olduğu köprübaşlarını Türk Hükümeti'nin de yardımıyla kolaylıkla genişletebilecektir. 27 Ara-lık 1949 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'yle -yine bu meşhur 27 Şubat 1946 tarihli anlaşmayla elde edilen paraların kullanılmasıyla ilgili- yapılan anlaşma bu görüşümüzü bir kere daha doğrulamaktadır.

Türkiye ve ABD Hükümetleri Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki Anlaşma8

27 Aralık 1949

TC Hükümeti ve ABD Hükümeti:

Eğitim sahasında yapılacak temaslara bilginin ve mesleki istidat sahiplerinin daha geniş ölçüde mübadelesi suretiyle Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri milletleri arasında karşılıklı anlaşmayı daha ziyade inkişaf ettirmek arzusunda bu-lunduklarından;

TC Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında 27 Şubat 1946 tari-hinde Kahire'de imza olunan anlaşmanın birinci faslı hükümleri gereğince ABD'nin herhangi bir sene zarfında, herhangi bir ta-rihte veya zaman zaman tediye tarihinde hesap edilen faiz de dahil olmak üzere, kredi anlaşmasının hükümlerince verilen kredi gereğince o tarihte ödenmesi matlup bakiye yekûnunun yarısına kadar herhangi bir meblağın veya meblağların resmî rayiç üzerinden Türk lirası olarak tediyesini isteyebileceği ve bu suretle talep olunan Türk lirası meblağlarının TC Merkez Bankası'nda hususi bir hesaba yatırılarak diğer maksatlar meyanında kültür, eğitim ve insani gayeler için kullanılabileceği tasrih edilmiş ol-duğunu nazarı itibare alarak, Aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır.

Madde 1. Türkiye'de Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu (ki aşağıda komisyon ismiyle anılmıştır) namı altında bir komisyon teşkil olunacak ve bu komisyon işbu anlaşmanın hükümleri daire-sinde TC Hükümeti tarafından temin edilen paralarla finanse edilecek olan eğitim programının idaresini kolaylaştırmak için ihdas ve tesis edilmiş bir teşekkül olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri tarafından tanınacaktır. Bu anlaşmanın üçüncü maddesinde derpiş olunan hüküm müstesna olmak üzere, komisyon, işbu anlaşmada tespit edilen gayeler için tahsis edilen paralar ve para kredilerinin istimal ve sarfına müteallik hususlarda ABD'nin dahili ve mahalli kanunlarından muaf bulunacaktır. Bu paralar Türkiye Cumhuriyeti dahilinde yabancı bir hükümete ait emval olarak telakki olunacaktır. TC Hükümeti tarafından işbu anlaşma gereğince temin edilen paralar, muaddel 1944 tarihli Birleşik Devletler emval fazlasına müteallik kanununun 32 (b) faslında tasrih edildiği veçhile aşağıda tespit edilen şartlar ve hadler dairesinde aşağıdaki maksatlar için komisyonun veya Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri arasında takarrür edecek herhangi diğer bir teşekkülün emrine amade kılınacaktır:

1. Türkiye'de kain okul ve yüksek öğretim müesseselerinde ABD vatandaşları tarafından veya bunlar namına yapılacak tahsil, araştırma, öğretim vesair eğitim faaliyetlerini (Nefsi Birleşik Devletler, Hawaii, Alaska, "Aleution adaları dahil" Puerto Rico ve Virgin adaları haricinde) kain Birleşik Devletler okul ve yüksek öğretim müesseselerinde Türkiye vatandaşlarının tahsil araştırma, öğretim vesair faaliyetlerini nakliye, tahsil ücreti, maişet ve öğretimle ilgili diğer masrafların tediyesi de dahil olmak üzere finanse etmek veya;
2. Nefsi Birleşik Devletler Hawaii, Alaska "Aleution adaları dahil" Puerto Rico ve Virgin adalarında kain Birleşik Devletler okul ve yüksek öğretim müesseselerine devam etmek arzusunda bulunan Türkiye vatandaşlarının bu müesseselere devamları ABD vatandaşlarını ve bu kabil okul ve müesseselere devam imkânlarından mahrum kılmak şartıyla seyahat imkânlarını temin etmek,

Madde 2. Komisyon yukarıda zikredilen gayelerin temini için işbu anlaşmanın onuncu maddesindeki hükümler dairesinde bu anlaşma ile derpiş edilen gayenin tahakkuku zımında aşağıda sayılanlar da dahil olmak üzere lüzumlu bilcümle selahiyetleri kullanabilir:

1. Komisyon veznedarını veya komisyon tarafından tensip edi-lecek bir şahsı mezkûr veznedar diğer şahıs namına açılacak banka hesaplarına yatırılmak üzere tesellümüne mezun kılmak. Veznedar veya bu suretle memur kılınan şahsın tayini ABD Dışişleri Bakanı tarafından tasvip edilecek ve tesellüm edilen paralar ABD Dışişleri Bakanı tarafından tespit edilecek bir depoziter veya depoziterler nezdinde yatırılacaktır.
2. İşbu anlaşmada tespit edilen şart ve kayıtlar dahilinde işbu anlaşma ile kabul edilen gayelerin tahakkuku için tediye yapılmamasına, para başlıklarında bulunulmasına ve avans verilmesine komisyon veznedarını veya komisyonca tensip edilecek diğer bir şahsı selahiyettar kılmak.
3. Muaddel 1944 tarihli ABD emval fazlasına müteallik kanununun 32 (b) faslında tasrih olunan gayeler ve işbu anlaşma ile tayin edilen maksatlar dairesinde programlar tanzim etmek, bunları kabul ve tatbik etmek.
4. Muaddel 1944 tarihli ABD emval fazlasına müteallik kanunda tasrih olunan ecnebilere ait burslar heyetine yukarıda zikredilen kanun gereğince programa iştirak için ehliyetli Türkiye'de mukim talebe, profesör araştırma bilginleri ve Türkiye müesseselerini tavsiye etmek.
5. Komisyonun maksat ve gayelerine erişilmesi için programa iştirak edeceklerin intihabında riayet edilmesi lüzumlu göreceği evsaf ve şerait hakkında yukarıda ismi geçen ve ecnebilere ait burslar heyetine tavsiyelerde bulunmak.
6. ABD Dışişleri Bakanı tarafından seçilecek murakıpların tayin edeceği şekilde, komisyon veznedarının hesaplarının muayyen devrelerde kontrolünü temin etmek.
7. İdare ve büro memurlarını tayin etmek, maaş ve ücretlerini tespit ederek tesviyesine mezuniyet vermek.

Madde 3. Komisyonca tasvip edilen bilumum sarfiyat ABD Dışişleri Bakanı'nın kabul edeceği senelik bir bütçe ve tespit edebileceği nizamname mucibince ifa olunacaktır.

Madde 5. Komisyon, dördü TC vatandaşı ve dördü ABD va-tandaşı olmak üzere sekiz azadan müteşekkil bulunacaktır. Bunla-ra ilaveten ABD Türkiye'deki diplomatik heyetinin başı (ki aşağıda "misyon şefi" ismiyle

anılacaktır) komisyonun fahri başkanı olacaktır. Misyon şefi komisyonda reylerin tesavisi halinde kati rey verecek ve komisyon başkanını tayin edecektir. Başkan ko-misyonun fiili azası sıfatıyla rey hakkını haiz bulunacaktır. Misyon şefi en az ikisi ABD'nin Türkiye'deki hariciye teşkilatının muvazzaf memurlarından olmak üzere, komisyondaki Birleşik Devletler vatandaşlarını tayin ve tebdil etmek selahiyetini haiz olacaktır. TC Hükümeti komisyondaki Türkiye vatandaşlarını tayin ve tebdil selahiyetini haiz bulunacaktır.

Azalar tayin edildikleri tarihten itibaren, müteakip 31 Aralık tarihine kadar vazife yapacaklar ve tekrar tayin edilebilecek/erdir, istifa, ikamet mahallinin Türkiye haricine nakli, vazife müddetinin sona ermesi sebepleriyle veya sair surette vuku bulacak münhaller bu maddeyle tespit edilen hükümler dairesinde doldurulacaktır. Azalar ücretsiz olarak vazife göreceklerdir. Bununla beraber komisyon, azaların toplantılarda hazır bulunmalarından muktazi masrafları ödemeye selahiyettardır.

Madde 7. ABD Dışişleri Bakanı tarafından tayin edilecek şekilde komisyonun faaliyeti hakkında her sene bir rapor tanzim edilerek TC Hükümeti'ne ve ABD Dışişleri Bakanına tevdi oluna-caktır.

Madde 8. Komisyonun merkezi Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinde bulunacaktır. Ancak komisyonun veya komitelerinden herhangi birinin toplantıları, komisyonun icabı hale göre tespit edeceği diğer mahallerde akdedebileceği gibi, komisyon amir ve memurlarından herhangi biri komisyonca tensip edilecek mahallerde icrayı faaliyet edebilecektir.

Madde 9. Komisyon bir müdür tayin ve onun maaş ve hizmet müddetini tespit edebilir. Ancak komisyonun başkaca kabule şayan bir müdür tayin etmesi imkânsız bulunduğu hallerde ABD Hükümeti, programın elverişli bir şekilde tatbikini mümkün kılmak için lüzumlu görülebilecek bir müdür ile muavinlerini temin edebilecektir. Müdür, komisyon program ve faaliyetlerini komisyonun kararıyla talimatı dairesinde tedvir ve murakebesinden sorumlu olacaktır. Müdürün gayubeti veya mazereti halinde komisyon münasip veya muvaffik göreceği müd-det için yerine bir vekil tayin edebilir.

Madde 10. ABD Dışişleri Bakanı tensip ettiği takdirde komisyonun bu husustaki kararlarını gözden geçirebilir.

Amerika Türkiye'de kültür emperyalizmini kurmak için ilk önemli tavizi bu anlaşmayla elde etmiştir. 27 Şubat 1946 tarihinde imzalanan kredi anlaşmasında bu borcun faiz ve anapara taksitleri-nin bir kısmının Türk parası olarak Merkez Bankası'na ABD tarafından kullanmak üzere yatırılması kabul edilmişti. Yukarıda ayrıntılarıyla verdiğimiz ek anlaşmayla ABD (eğitim sahasında yapılacak temaslarla bilginin ve mesleki istidat sahiplerinin daha geniş ölçüde mübadelesi maksadıyla) Türkiye'de Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu adı altında yeni bir organ kurmaktadır. Bu komisyonun sekiz üyesinden dördü Amerikalı dördü de Türk olacaktır. Ve Amerika'nın Türkiye'deki büyükelçisi bu komisyonun fahri başkanıdır. Oyların eşit olduğu hallerde, başkan oyunu kullanarak anlaşmazlığı çözümlenecektir. Komisyon her türlü davranışından ABD Dışişleri Bakanı'na karşı sorumlu olacak, bütçesini orası vize edecek ve isterse, komisyonun her husustaki kararlarını gözden geçirerek değiştirebilecektir. Amerika Dışişleri Bakanı'nın ve Ankara'daki Amerikan büyükelçisi ile elçilikte görevli iki memurun kontrol ve denetiminde olacak ve yine Amerikalı müdür ve yardımcıları da anlaşmaya göre Amerika Dışişleri Bakanı tayin edecektir. Amerikan kanunlarına göre çalışacak olan bu komisyonun ve orada görev alacak Amerikalıların neler yapacaklarını, amaçlarını, anlaşmada belirtildiği gibi, belirtilmeyen alanlarda da Amerikalılar bilecek veya yeni bir durum karşısında Dışişleri'nden yeni talimat alabileceklerdir. Bu komisyona girecek dört Türk üyenin görevleri, yetkileri ve kime karşı sorumlu olacakları hakkında bir kelime dahi yoktur. Anlaşmadaki bütün hükümler, kurulacak olan Amerikan Eğitim Komisyonu'nun Türkiye'de Türk parası ile Türk Hükümeti'nin himayesinde, her türlü Türk denetiminin dışında, Türk eğitimi hakkında araştırma yapması, bilgi toplaması, gerekli Amerikan memurlarının uzman ve araştırmacı olarak okul, üniversite ve bakanlıklara yerleştirmesi ve benzeri faaliyetlerini kolaylaştırmak amacını sağlamak için getirilmiştir. Sözde karşılıklı olan bu anlaşma ile bağımsız bir devlet olan Türkiye'nin başkentinde Türk eğitimiyle ilgili bir Amerikan Eğitim Komisyonu kuruluyor ve Türk Hükümeti'ne bu komisyonun çalışmalarını kontrol ve denetleme hakkı dahi verilmiyor.

Türkiye bugün genellikle Amerika'nın nüfus alanına dahil edilmiştir. Bu nedenle Türkiye'de iyice yerleşip sömürsünü sürdürebilmek için her alanda olduğu gibi eğitim hakkında da bilgiye ihtiyacı vardır. Bunun için de Amerika'dan uzman, araştırmacı öğretim üyesi adları altında, bu anlaşmayla kurulan Amerikan Eğitim Komisyonu marifetiyle gerekli personeli bilgi toplamak üzere görevlendirmiştir. Amerika'nın Türkiye'de kendisine yardım edecek ve işbirliği yapacak, Amerika'da yetiştirilmeye uygun Türk öğrenci öğretim üyesi ve araştırmacılara da ihtiyacı vardır. Amerikalılar tarafından tespit edilen niteliklere uygun olanlar arasından seçilecek bu kimseler, eğitim araştırma veya görgü ve bilgilerini artırmak üzere gönderilirler. Bunlardan Amerika için Amerika'da yararlı olacaklar dolgun ücret ve görev teklifleriyle orada bırakılmakta, bir kısmı da süreleri sonunda Türkiye'ye dönmektedirler. Dönenler de iki gruba ayrılmaktadır; birinci grup Amerikan hayranı ve onların her şeyini benimseyip Amerikalılaşanlar. İkinci grup da bunların dışında kalanlar. Bunların her biri hakkında Amerikalılar hal tercümelere ve albümler hazırlarlar. Birinci gruba dahil olanlardan en kabiliyetlilerinin gerektiğinde kullanılmak ve işbirliği yapmak üzere devletin, hükümetin en önemli yerlerinde

görev almaları veya tayinleri sağlanır. Bunlardan bir kısmı da Türkiye'deki Amerikan yardım kurulları, Amerikan şirketleri ve diğer örgütlerinde görevlendirilir. Bu suretle Amerikalıların Türkiye'deki işbirlikçileri de zaman içinde çoğalarak örgütlenir. Bu anlaşmayla Ankara'da kurulması kararlaştırılan Amerikan Eğitim Komisyonu'nun dört Türk üyesinin görevleri, bu komisyonun çalışmalarına toplantıdan toplantıya katılarak onlara yardımcı olmaktır. Dördü bir olup da yapılan bazı işlemlerin karşısına çıksalar, hemen komisyonun fahri başkanı olan Amerikan elçisi müdahale edecek ve karar dörde karşı beş oyla Türkiye'nin çıkarlarına aykırı da olsa alınmış olacaktır. Halbuki aynı komisyon kaza olarak Amerikan çıkarlarına aykırı bir karar alsa, bu kararı Amerikan Dışişleri Bakanlığı hemen durdurabildiği halde, Türk Dışişleri'nin böyle bir yetkisi yoktur. O tarihten bu yana çalışmalarını sürdüren bu Amerikan Eğitim Komisyonu'nun süresi ne zaman dolacaktır? Türk Hükümeti'nin bu komisyon aracılığıyla gerçekleştirmek istediği amaçlara uygun mudur? Ayrılıklar varsa bunlar nasıl giderilecektir? Anlaşmada Amerikan Hükümeti'nin bu komisyon üzerindeki siyasi, kültürel, mali ve idari kontrolü gayet sağlam esaslara bağlandığı halde, Ankara'da faaliyet gösteren bu komisyona Türk Hükümeti'nin katılmaktan başka hiçbir yetki ve kontrolünün bulunmaması nasıl yorumlanır? Türk Hükümeti bu komisyon aracılığıyla Türkiye'ye gelecek Amerikalılarla, Türkiye'den Amerika'ya yollanacak Türklerde bulunması gerekli nitelikleri tespit etmiş midir? Amerikan Dışişleri Bakanı tarafından tayin edecek şekilde her yıl çalışma raporu verilmesi anlaşmada yer aldığına göre, niçin Türk Dışişleri Bakanlığı'nın tespit edeceği biçimde bir çalışma raporu verilmesi de anlaşmada yer almamıştır? Bu eğitim komisyonunun asıl yöneticisi olan müdür niçin Türk değil de Amerikalıdır? Bu ve benzeri sorulara Türkiye'de cevap verebilecek bir sorumlu bulmak imkânsızdır. Gerçekte, diğer konularda olduğu gibi, Türkiye'nin yıllardan beri belli bir eğitim politikası ve programı mevcut olmadığı için, bu konudaki politikamız da yabancıların insaf ve takdirlerine bırakılmıştır. Türkiye için çağımıza uygun ve yurt kalkınmasını gerçekleştirecek milli bir eğitim politikası kabul edilip uygulanmadıkça, kültür ve eğitim alanlarında yabancı etkisinden ve sömürsünden kurtulmamız imkânsızdır. Güney Vietnam'da iki tarafa da casusluk yapan bir Güney Vietnamlı ajanın öldürülmesiyle ortaya çıkan "Yeşil Berelilerin" faaliyetleri üzerinde Türkiye'nin de önemle durması zorunludur. Amerikalılar önce bu Yeşil Berelileri CIA'nin bir aracı olarak Avrupa'da kurmuşlardır. Bu konuda eğitim görerek yetiştirilmiş Amerikan subayları Avrupa'da Rusları sevmeyen etnik gruplar arasından, özellikle Ruslara karşı kin ve intikam besleyen kimseleri bu teşkilata alarak büyük ölçüde gizli örgütler kurmuşlardır. Ruslara karşı kullanılmak üzere Avrupa'da kurulan bu teşkilat sonraları CIA'nin gördüğü lüzum üzerine Güney Vietnam'a da bir çekirdek kuruluş göndermiş ve orada Vietnamlılara karşı olan onları sevmeyen etnik gruplar arasından seçilen kimseler bu örgüte katılarak CIA'nin amaçlarına göre kullanılmaktadırlar. Yeşil Bereli-lerin emrinde Vietnam'da bulunan, fakat, Vietnamlılara düşman olan etnik gruplardan seçilmiş 50 bin civarında gizli bir ordunun çalışmakta olduğu, Amerikan kaynaklarından verilen haberler arasındadır. CIA, gerektiğinde kendi maksat ve çıkarları için kullanmak üzere, buna benzer örgütleri, gittiği her ülkede kurmaktadır. 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden önce, Kürtçü bilinen bir DP milletvekiline Amerika'dan yazılan bir mektupta, yine Kürtçü tanınan bir Milli Eğitim Bakanı'nın aracılığıyla, bu kanaldan eğitim için Amerika'ya gönderilen bir memurun yetişme durumu hakkında bilgi verilmekte ve o sıralarda bakanın, bakanlıktan alınmasının gelecekteki çalışmaları zorlaştıracacağı belirtilmekteydi. Aslının Milli Emniyet dosyalarında olması gereken bu mektuplar Yeşil Berelilerin çalışmalarıyla bağlandığı takdirde konunun ciddiyeti ve Türkiye için taşıdığı büyük önem kendiliğinden ortaya çıkar. Amerikalılar, Türklerin bu konulardaki bilgisizliklerinden yararlanarak, Türkiye'ye yolladıkları asker ve sivillerin bir kısmını, ailesi Türkiye'den kaçmış veya çıkarılmış, etnik gruplara mensup (Rum ve Ermeni), bilhassa Türklere düşman kimseler arasından seçmektedirler. Bunlar, özel eğitim görerek, Türkiye ve Türkler hakkında geniş bilgilerle donatılmaktadırlar. Bu kimseler, şirket müdürü, uzman, danışman, tüccar temsilci, er, subay ve turist ola-rak Amerikan pasaportuyla gelip İkili Anlaşmaların Amerikalılara tanıdığı geniş imtiyazlara dayanarak Türkiye'deki özel görevlerini büyük bir serbesti içinde, kimsenin müdahalesi olmadan yaparlar ve Türkiye'yi parçalamak, karıştırmak için yerli ortaklarıyla yerli örgütler kurarlar, Türk siyasi hayatını etkilerler, hükümetleri düşürdükleri dahi söylenir. Türkiye'nin bu gibi faaliyetlere karşı koymak üzere kurulmuş örgütleriye, Türkiye'deki solcuların nefeslerini dinlemek için her yıl milyonlar harcamakla öğünürlerken, sağın Türkiye'deki bölücü ve yıkıcı faaliyetlerinden habersiz görünürler. Bunları dışarda planlayıp Türkiye'de tezgâhlayan yabancı parmağını göremezler. Çünkü bu yabancı parmaklar uzman, danışman ve öğretmen olarak bizim güvenli-ğimize ilgili, devletçe kurulan örgütlerin içinde de çöreklenmişlerdir. Türkiye'deki devrimci ve antiemperyalist Atatürkçü her hareket, komünistlikle damgalanarak sol tehlike büyütülürken, her türlü sağ ve gerici hareketlere milliyetçi nitelik verilerek örtülme suretiyle Türkiye için asıl büyük tehlike sinsi bir şekilde yerli ve yabancı para ve ideolojilerle beslenip kuvvetlendirilmektedir. Türkiye'nin en sorumlu yöneticileri dahi buna, bilerek veya bilmiyerek inandırılmaktadır. Türkiye'de görev alacak Amerikalıların, Türkiye'den çıkarılmış, Türklere düşman etnik gruplara mensup bulunmamaları şartının açık değilse bile gizli anlaşmalara konulmamış olmasının Türkiye için doğurduğu önemli sakıncaları bilmemek, devlet ve hükümet yönetimiyle bağdaşamaz. Türkiye, yabancıları oldukları gibi görmeye mecburdur. Türkiye'ye gelen her Amerikalı dosttur, müttefikdir. Hele,

Türkçe "Merhaba Asker" veya "Türkler çok kahramandır, Kore'de çok iyi dövüştüler" dediği anda, o Amerikalı için Türkiye'de açılmayacak kapı, yapılmayacak iş yoktur. Türk basını bu Amerikalının büyük boy resimlerini ilk sayfalarına basarak övmekle bitiremez. Oysa, Amerikan basınında aylarca Türkiye için bir haber bile çıkmaz. Hiçbir yabancıнын düşünemeyeceği kadar garip, çektiği bütün acılara ve düştüğü felaketlere rağmen gerçek yönüyle ne kendisini ne de yabancıları tanımayan ve tanınması da istenmeyen, bu dünyada nurlu ufuklar öbür dünyada cennet vaatleriyle avutularak, içten ve dıştan sömürülen yoksul insanlarla dolu garip bir ülkedir Türkiye. Fakat bu talihsiz ulusun kaderi bu değildir ve bu böyle devam edemez. Az gelişmiş veya geri bırakılmış ülkeler geri kalmışlığın nedenlerini iyi bilmekte ve milliyetçilik akımları kuvvetlenerek, komünistleri bile etkileyerek birbirinden ve Moskova'nın güdümünden koparmaktadır. Emperyalizm ve sömürüye karşı bütün dünyanın mazlum ulusları yer yer ayaklanmaktadır. Bu çağda Kurtuluş Savaşı'nı Mustafa Kemal'in önderliğinde 40 yıl önce başlatmış olan Türkiye'nin kaderi bu olamaz. Türk ulusu, çağdaş uygarlığa ulaşmak için bilinçli ve zorlu bir savaş vermeye mecburdur.

1. Resmi Gazete, Düstur 111.26, No: 1285, 10 Temmuz 1945, s.6053.
- 2 Resmi Gazete, No: 6303, 1946.
3. SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, Op. Cit., s. 188.
4. İbid, s.379.
- 5 Resmi Gazete, No: 6316, 1946.
- 6 Resmi Gazete, No: 6533, 1947.
- 7 SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, Op. Cit. s.376.
- 8 Resmi Gazete, No:7460, 1950.

2

TARIM ÜRÜNLERİ ANLAŞMALARI

1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, önceden ilan ettiği gibi ekonomik alanda özel girişimci ve liberal bir rejim izlemeye başladı. Avrupa Ödeme Birliği'ne giren Türkiye, 1950 yılının sonbaharında üye devletlerle olan ticaretini büyük ölçüde serbest bıraktı. Fakat uygulanan bu rejim başarıya ulaşmamış ve dış ticaret büyük ölçüde açık verdiği için de 1954'te dış ticarete kısıtlamalar konmuştur. Türkiye 1950-1953 yılları arasında iyi hava şartları ve tarım arazisinin genişletilmesi, Kore Savaşı'nın yarattığı yüksek dünya konjonktürü sayesinde, dünyanın sayılı tahıl ambarları arasında sayılıyor ve Amerikan yardımını en etkili bir şekilde kullanan ülke olarak propaganda ediliyordu. Fakat, balayı uzun sürmedi. Kore Savaşı sona ermiş ve dünya normal şartlara dönmeye başlamıştı. Türkiye'de tarım arazisinin genişleme sınırlarının sonuna yaklaşılmış ve hava şartları uygun gitmediği için de tarım ürünlerinin üretimi azalmıştı. Ağırlaşan ekonomik şartlar, karşılaşılan dar boğazlar ve artan dış borçlar karşısında, daha birkaç yıl önce Amerikan yardımını çok faydalı kullandığı için dünyanın sayılı tarım ambarı ülkeleri arasında yükselişi propaganda edilen Türkiye, 1955'ten itibaren Amerika'dan tarım ürünleri satın almak için şartları ağır anlaşmalar imzalamak zorunda kalmıştır. Türk tarımının gelişmesini ve fazla ürün almasını önleyici ve Amerikan tarım ürünlerine, Türkiye'de her yıl genişleyen, bir pazar açmayı amaç edinen bu anlaşmalardan 12 Kasım 1956 tarihli olanını, bir örnek olarak buraya almayı uygun bulduk.

12 Kasım 1956 Tarihli Zirai Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi ve Yardımlaşma Hakkındaki Muaddel Amerikan Kanununun 1. Kısmı Gereğince Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümeti Arasında Münakit Zirai Emtia Anlaşması¹

TC Hükümeti ile ABD Hükümeti; her iki memleket arasında olduğu gibi diğer dost milletlerle de zirai emtia ticaretinin, ABD'nin bu mallara ait mutad paralarını değiştirmeyecek ve dünya zirai mahsul fiyatları üzerinde tesir icra etmeyecek şekilde geliştirilmesi arzusunu müşahade ederek;
ABD'de istiha edilen ihtiyaç fazlası zirai emtianın Türk lirası mukabilinde mubayaasının, ticaretin bu şekilde genişlemesine medar olacağını,
Bu satışlardan tekevvün edecek Türk liralarnı her iki memleketin menfaatine uygun şekilde kullanılacağını nazarı itibare alarak,
İhtiyaç fazlası zirai maddeler ticaretinin geliştirilmesi ve yardımlaşma hakkındaki muaddel kanunun 1. Bölümü mucibince TC Hükümetine satılmasına müteallik anlaşmaları ve her iki hükümetin bu gibi maddelerin

ticaretinin geliştirilmesi hususunda münferiden ve müştereken ittihaz edecekleri tedbirleri tespit et-lemek maksadıyla;

Aşağıdaki Hususlarda mutabık kalmışlardır:

MADDE 1

Türk Lirası Karşılığı Satış

Müddetleri, buğday ve mısır için 31 Ocak 1957 ve donyağı ve dondurulmuş et için 30 Haziran 1957 tarihlerinde sona erecek satın alma müsaadelerinin ABD Hükümeti tarafından neşredilmesi ve TC Hükümeti'nce kabul olunması şartıyla, ABD Hükümetince yetkili kılınacak alıcılara, zirai maddeler ticaretinin geliştirilmesi ve yardımlaşma hakkındaki kanunun 1. Bölümü hükümlerine uygun olarak, ihtiyaç fazlası olarak tespit edilmiş aşağıdaki ziraat maddelerinin gösterilen miktarlar dahilinde satışını finanse etmeyi taahhüt eyler:

Emtia	Tutarı (milyon ton)
Buğday	31,6
Mısır	0,6
Donyağı	3,3
Dondurulmuş Et	4,4
Nakliye (tahmin)	6,4
YEKÛN	46,3

Yukarıdaki fıkraya uygun olarak neşredilecek satın alma müsaadeleri, emtianın satış ve teslimi, bu şekildeki satışlardan tahassül edecek Türk liralарının yatırılma müddet ve şartlarına ait hususlarla diğer gerekli hususları ihtiva edecektir.

MADDE II

Türk Liralarının Kullanılma Tarzı

1. İki hükümet, bu anlaşma gereğince yapılacak satışlar dola-yısıyla ABD hesabına birikecek Türk liralарının, ABD Hükümeti'nce tespit edilecek tarz ve öncelik sırası dahilinde, aşağıda gös-terilen maksat ve miktarlara göre sarf edilmesi hususunda muta-bıktırlar:

(a) Birleşik Devletler zirai mahsulleri için piyasa imkânları temini, milletlerarası eğitim mübadelesi, kitap ve gazetelerin ter-cüme, neşir ve dağıtım faaliyetlerinin finansmanı ve kanunun 104 (a), 104 (h), 104 (i), 104 (f) fıkralarına uygun olarak ABD Hükümeti'nin, Türkiye'de yapacağı diğer masrafların karşılanması için 21 900 000 dolar karşılığı Türk lirası,

(b) Kanunun 104 (j) fıkrasında derpiş edilen tipteki yardımlar için azami 1 250 000 dolar karşılığı Türk lirası,

(c) Kanunun 104 (g) fıkrası gereğince Türkiye'nin iktisadi kalkınması için TC Hükümetine yapılacak ihracat için 23 150 000 dolar karşılığı Türk lirası. Bu ikrazata ait müddet ve şartlar her iki hükümet arasında akdedilecek ek bir anlaşmaya derç olunacaktır. Azami 6 000 000 dolar karşılığı Türk lirası veya 104 (g) fıkrasında derpiş edilen iktisadi kalkınma ikrazatına tahsis edilecek Türk liraları yekûnun yüzde 25'i, bu iki rakamdan hangisi daha büyükse o miktar, her iki hükümetçe üzerinde anlaşılacak usul tahtında, müesses banka kolaylıkları vasıtasıyla, hususi teşebbüse ikrazda bulunulması maksadına ayrılacaktır, ikraz, resülmal ve faizin Birleşik Devletler dolarlarıyla ödenmek üzere dolar olarak veya TC Hükümeti'nin kullanacağı hiyar hakkına müsteniden, Türk lirası ile yapılacak tediyeler, her tediyeye tarihinde cari kambiyo rayici üzerinden hesaplanmak üzere, Türk lirası olarak ifade olunacaktır. İkras meblağları, bunların kullanılma şekline mütedair olarak yapılacak mukaddem bir anlaşmayı müteakip ödenecektir. Bunlar ve diğer hükümler, ikraz anlaşmasının veya ona ek herhangi bir anlaşmaya derç olunacaktır. TC Hükümeti'ne ikraz için tahsis olunacak Türk liraları, ikraz maksatları ile ilgili olarak Türk liralарının istismal tarzı hususunda her iki hükümetin anlaşmaya varamamaları sebebiyle, anlaşma tarihinden itibaren üç sene içinde verilmediği takdirde, ABD Hükümeti işbu Türk liralарının, kanunun 104. maddesinin cevaz verdiği herhangi bir maksat için kullanılabilir.

2. Bu anlaşma gereğince yapılacak satışların neticesi olarak ABD Hükümeti hesabına tahassül edecek Türk liraları yekûnu 46 300 000 dolar karşılığı Türk lirasından daha az olması halinde 104 (g) fıkrasına göre TC Hükümeti'ne ikrazat olarak verilecek miktar, arasındaki fark kadar azaltılacaktır. Türk liraları yekûnu-nun 46 300 000 dolar karşılığını geçmesi takdirinde artan kısmın yüzde 50'si, 104 (f) fıkrasına uygun olarak ABD Hükümeti'nin istimaline tahsis olunacak ve yüzde 50'si ikrazata ayrılacaktır.

MADDE III

Türk Liralarının Yatırılması

ABD Hükümeti tarafından (Birleşik Devletler bandıralı gemilerin kullanılması şartından mütevellit munzam navlun ücreti hariç) finanse edilen emtiaya ait mal ve navlun bedellerinin ödenmesi maksadıyla Türk liralari ABD hesabına aşağıdaki şekilde yatırılacaktır:

1. Buğday ve TC Hükümeti'nin dahili alış fiyatı CİF fiyattan yüksek olan herhangi diğer bir emtia için, TC Hükümeti'nin da-hilde istihsal edilen emtiaya tatbik ettiği alış fiyatı üzerinden he-saplanmak üzere, işbu emtiaya ait Türk lirası meblağına muadil miktarda,
2. Diğer emtia için satın alma müsaadelerinde derpiş edildiği şekilde Birleşik Devletler bankaları veya ABD Hükümeti tarafından dolar tediyeleri yapıldığı tarihlerde genel olarak ithal mua-melelerine (farklı rayiç tatbik edilen ithalat hariç) tatbik edilen Birleşik Devletler dolarına tekabül eden kambiyo rayici üzerinden TC Hükümetince tespit edilmiş dahili alış fiyatlarında veya kambiyo rayici sisteminde bir değişiklik olması takdirinde, bu madde, işbu anlaşma uyarınca yapılacak müteakip muameleler bakımından yeniden müzakere mevzuu olacaktır.

MADDE IV Umumi Hükümler

1. TC Hükümeti bu anlaşma hükümlerine göre mubayaa edilen ihtiyaç fazlası zirai maddelerin, başka memleketlere satılmasına veya şerik olunmasına veya dahili ihtiyaçtan gayri maksatlar için kullanılmasına (bu şekilde bir satış, sevkıyat veya istimal husu-sunda, ABD Hükümeti'nin sarıh müsaadesi hariç) mani olmak üzere gereken bütün tedbirleri almayı ve bu maddeler mubayaa-sının, ABD'ye dost olmayan memleketlerin bu veya buna mümasil emtiadan, ellerinde bulunan mevcudun artmasını intaç etmeyeceği hususunda teminat vermeyi taahhüt etmiştir.
2. Her iki hükümet, bu anlaşma hükümlerine göre mubayaa edilen ihtiyaç fazlası zirai emtia alım satımının dünya zirai emtia fiyat muvazenesini ihlal etmemesi, ABD'nin mevzuu bahis emtiaya ait piyasalarında tahavvüle sebebiyet vermemesi ve hür dünya memleketleri arasındaki ticari münasebatı maddeten ısrar etmemesinin temini hususunda münasip tedbirleri almayı taahhüt etmişlerdir.
3. Her iki hükümet bu anlaşmanın tatbikinde, hususi ticaret erbabına tesirli şekilde faaliyet göstermelerini mümkün kılacak ticari şartları sağlamaya çalışacaklar ve zirai maddelere ait devamlı piyasa taleplerini artırmak ve geliştirmek için ellerinden gelen gayreti sarf edeceklerdir.
4. TC Hükümeti, ABD Hükümeti'nin talebi üzerine bilhassa emtianın memlekete girişi, vaziyeti ve normal piyasa sürümlerinin idamesine ait tedbirler dahil programın inkişafı ile aynı veya benzeri emtianın ihracatı hakkında malumat vermeyi taahhüt eder.

MADDE V İstişare

Taraflardan birinin talebi üzerine iki hükümet bu anlaşmanın tatbiki veya bu anlaşma gereğince yapılan muameleleriyle ilgili herhangi bir mesele hakkında istişarede bulunacaklardır.

MADDE VI Mer'iyete Giriş

Bu anlaşma imza tarihinde mer'iyete girecektir. Yukarıdaki hususları tasdik zımında, bu maksatla gerekli şekilde selahiyetli kılınmış olan murahhaslar için anlaşmayı imzalamışlardır. Ankara'da 1956 senesinin Kasım ayının 12. Pazartesi günü İngilizce iki nüsha halinde tanzim olunmuştur.

TC Hükümeti Adına ABD Hükümeti Adına
Melih Esenbel Fletcher Warren,
Milletlerarası İktisadi Amerika Büyükelçisi
İşbirliği Genel Sekreteri

25 Ocak 1957 Tarihli ve 12 Kasım 1956 Tarihli Anlaşmaya Ek Anlaşma

Bu anlaşmaya ek olarak yayımlanan 25 Ocak 1957 tarihli anlaşma2 ile aşağıdaki tarım ürünleri ABD'den satın alınıyordu.

ABD Hükümeti yardım adı altında 12 Kasım 1956 tarihli anlaşmayla, kendi ihtiyaç fazlası olan buğday, arpa, mısır, dondurulmuş et, konserve, siğir eti, donyağı ve soya yağı gibi maddeleri, Amerikan gemileriyle, Türkiye'ye taşıma ücretiyle birlikte 43.6 milyon dolar karşılığında, aşağıdaki bağlayıcı şartlarla Türkiye'ye verecektir:

1) Türkiye'ye satılan Amerikan tarım ürünleri fazlası, Amerika'nın aynı mallarının alıcısı bilinen pazarlara ve Amerika'nın düşman tanıdığı ülkelere satılmayacak ve yalnız Türkiye'nin iç tüketimi için kullanılacaktır.

Emtia (Milyon Dolar)	İhraç Piyasa Kıymeti
Buğday	7.40
Arpa	2.20
Mısır	2.50
Konserve Sığır Eti	0.50
Peynir	0.60
Süt Tozu	0.03
Pamuk Tohumu ve/veya	
Soya Fasulyesi Yağı	3.90
Navlun (tahmini)	2.27
TOPLAM	19.40

- 2) Bu anlaşma ile Türkiye'ye satılacak malların dünya mahsul piyasa fiyatları üzerinde tesir yapmaması için dünya piyasası üze-rinden fiyat tespit edilecektir.
- 3) Türkiye'nin yetiştirdiği ve anlaşmada adı geçen veya benzeri mahsullerin Türkiye'den yapılacak ihracatı, Amerika tarafından kontrol edilecektir.
- 4) Amerikan tarım ürünleri fazlası Türk lirasıyla satın alınacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na yatırılacak olan bu Türk liralari şöyle kullanılacaktır:
- 21 900 000 dolar karşılığı Türk lirası, ABD Hükümeti'nin Türkiye'deki masraflarıyla, ABD tarım ürünleri için yeni piyasa imkânları temini, uluslararası eğitim alışverişi, kitap ve gazetelerin tercüme, yayın ve dağıtım çalışmaları'nın finansmanında kullanıl-mak üzere ABD Hükümeti emrine;
 - 1 250 000 dolar karşılığı Türk lirası, Türkiye'de Amerikan vatandaşları tarafından kurulup işletilen okul, kütüphane ve cemaat merkezlerine yardım için ABD Hükümeti emrine, (ki toplam olarak 23 150 000 dolar, yaklaşık olarak 232 milyon TL eder.)
- Geri kalan 23 150 000 dolar karşılığı Türk lirası iktisadi kal-kınması için Türkiye'ye faizle aşağıdaki ön şartlarla borç verile-cektir:
- a) Türkiye'ye faizle borç verilecek bu miktarların 6 000 000 dolar karşılığı Türk lirası kısmı Türkiye'de özel girişime borç verilmek üzere ayrılacaktır. Bu borç verme şartları ve süresi, ayrıca ek bir anlaşmayla kararlaştırılacaktır. Bu suretle, yeni bir anlaşmayla başka şartlar koyarak Türk Hükümeti'ne borç olarak verilecek Türk paralarının kullanılma yerlerini de Amerika tayin edecektir. Böylece, ağır şartlarla borç alınan paraların kullanılması konusunda Türk Hükümeti serbestliğini de kaybetmiş olmaktadır.
- b) Türk ve Amerikan hükümetleri Amerikan tarım ürünlerine ait Türkiye'deki piyasa taleplerini artırmak ve geliştirmek için devamlı gayret sarf edeceklerdir. Her iki hükümet bu anlaşmanın uygulanmasında özel girişim sahiplerinin etkili bir biçimde rol oynaması için ticari şartlar sağlayacaklardır.
- c) Borç vermek için Türk Hükümeti'ne ayrılacak paraların kullanılma tarzı hakkında Türk ve Amerikan hükümetleri anlaşamazlarsa, bu anlaşma tarihinden itibaren üç yıl içinde Tür-kiye'ye borç verilmeyen paraları, ABD Hükümeti bu anlaşma hükümlerine göre, istediği gibi kullanabilecektir. Borç olarak verilecek para için Amerika'nın ileri süreceği bağlayıcı şartları, Türkiye sakıncalı bulur da kabul etmezse, Amerika, Türk bankalarında toplanacak yüz milyonları aşan Türk liralari'nin keyfine göre kullanarak devlet üstünde devlet olarak, ekonomik ve politik baskısını sürdürebilecektir.
- Bundan önce incelediğimiz anlaşmalarda olduğu gibi borç veren ve borç alan iki hükümet karşılıklı bir anlaşma yapıyorlar. Borç veren çok ağır şartlar ileri sürüyor ve o ülkenin içişlerine, ticaretine ve borç vereceği paranın hangi maksatla nerede ve nasıl ve de ki-min tarafından kullanılacağına varıncaya kadar her şeye karışıyor. Bu anlaşmada taraf olan bağımsız Türk Devleti'nin hükümeti, bu ağır şartları reddetmediği gibi, Amerika'nın dünya piyasa fiyatları üzerinden vereceği buğdayın cinsini, niteliklerini, ne zaman ve nereye teslim edeceğine ait, böyle alışverişlerde normal sayılabilecek şartları dahi ileri sürmüyor. Yüzde 98'i Müslüman olan Türk halkının İslam usullerine göre kesilmeyip öldürülerek kanı akıtılmayan, dondurulmuş veya konserve etlerin Türk halkına yedirilmesi için, Türkiye'ye sevk edilecek dondurulmuş veya konserve etlerin İslam usullerine göre kesilmiş olması şartlarını dahi anlaşmaya koyduramıyor veya aklına dahi getiremiyor.

Yine bu anlaşmayla satın alınarak sabun yapımında kendi ürünümüz zeytinyağının yerine kullanılacak olan donyağının içinde domuz yağının bulunmaması şartı da anlaşmaya konulmuyor. Halkın temiz dinsel duygularına gerçekte bir değer vermeyen DP iktidarının halkın bu duygularını sadece kendi çıkarları ve siyasi iktidarlarının sürdürülmesi için nasıl sömür-düklerini, bu örnekler gün ışığına çıkarmaktadır.

Kendi öz ürünümüz zeytinyağının, sabun yapımında kullanıl-masını bir kararnameyle yasaklayarak onun yerine Amerika'dan satın alınan domuz karışımı donyağının kullanılması mecburiyetini getiren DP Hükümeti, Amerika'ya pazar olma uğruna Türk zeytinyağı üreticilerini de açlığa ve yoksulluğa mahkûm ediyordu. Türkiye'de pazarı olmayan Amerikan don ve soya yağlarına pazar açmakla hükümet Türkiye'nin ve Türk halkının çıkarlarına aykırı olan bu anlaşmanın uygulanmasına geçiyordu. Zengin Amerikan çiftçisinin daha zenginleşmesi için Türkiye'nin de sömürülmesi zorunluymuştu ve bunun için de yoksul Türk çiftçisi, zeytincisi kendi hükümeti eliyle yoksulluğa itiliyordu.

Türk tarım ürünlerinin iç piyasadaki fiyatlarının dünya piyasalarındaki fiyatlara denk olduğu kabul edilse dahi Amerikan tarım ürünleri Türkiye'ye ithal edilirken Türk kanunlarına göre alınacak gümrük vergisi, özel idare ve belediyelere ait vergiler, resim ve harçlar, sundurma ve antrepo ücretleri, rihtim vergisi ve rihtim ücretlerinden muaf tutulmuştur. Yerli ürünlerimizi ve Türk üreticisini korumak için kanunlarla konulmuş olan bu vergiler Amerikan tarım ürünlerinin Türkiye'ye ithalinde de alınmış olsaydı, hem Türk Hükümeti vergi alarak gelirini artıracak, aynı zamanda Amerika'dan ithal edilen bu ürünlerin fiyatları da artacağından, aynı veya benzeri Türk ürünleriyle Türkiye'de rekabet edemeyeceklerdi. Amerika bu ürünlerin fiyatlarını kendi çıkarı için dünya piyasa fiyatlarının altında Türkiye'ye veremeyeceğine göre en kestirme yol, bu ürünlerin Türkiye'ye girişinde gümrük vergisi, diğer harç ve vergilerden muaf tutulmasıdır. Amerika'nın PL 480 sayılı kanununa göre yapılan bu ithalatta Amerika'dan ithal edilecek malların sürümünü artırmak ve bunlara duyulan ihtiyacı geliştirmek amacıyla emtianın memleketimize girişinde maliyetini artırıcı herhangi bir tesire maruz kalmayarak, en ucuz şekilde ihtiyaç sahiplerinin istifadesine arzı zaruri bulunmaktadır: gerekçesiyle 6969 sayılı kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçirilmiş ve Amerika'nın anlaşmada öne sürdüğü şartlara uyularak önemli bir engel daha kolaylıkla aşılmıştır. Ancak bu kanunla Amerikan üreticisi himaye edilirken Türkiye'nin buğday, yağlı tohumlar, et, süt, peynir ve zeytinyağı üreticilerinin nasıl korunacağı ve yaşayacağı düşünülmemiştir. Amerikan tarım ürünlerine tanınan bu imtiyazlar karşısında, yerli üretimin azalması, Amerikan tarım ürünleri ithalatıyla karşılaşacaktır. Amerika tarım mallarına tanınan imtiyazlar karşısında Türk ürünleri elbette rekabet edemezdi. Amerikan üreticisi kendi devletinden başka, Türk Hükümeti'ni de kendi arkasına almıştı.

Türk halkının çıkarları yerine Amerika'nın Türkiye'deki pazar-larını genişletme ve geliştirme politikasını bu anlaşmayla kayıtsız şartsız kabul eden bir iktidar, Türk tarımını ve Türk üreticisini Amerikan çiftçisinin refahı uğruna bir çıkmaza ve felakete sürük-lüyordu.

ABD. 1954 yılında Amerika'nın elinde birikmiş olan ihtiyaç fazlası tarım ürünlerinin Amerika'ya yararlı olacak şekilde elden çıkarılması için PL 480 sayılı kanunu kabul etmiştir. Bu kanuna göre yapılacak ikili anlaşmalarla tarım ürünleri fazlası, mahsul satışlarından elde edilecek yabancı paraların hangi maksatlarla ve nasıl kullanılacağı da kanunun 104. bölümünde paragraflar halinde sıralanmıştır. Değişik tarihlerde yapılan ikili anlaşmalar bu kanuna dayandığı için fıkralardan birçoğu anlaşmalarda da yer alır. İncele-diğimiz anlaşmada da kanunun 104 (a), 104 (g), 104 (j), 104 (f) gibi fıkraları yer almıştır. 20 Ocak 1958 tarihinde tarım ürünleri fazlalıkları için yapılan anlaşmada,3 PL 480 sayılı kanunla varılmak istenen başka bir amaç da yer almış ve bu maksatla aynı anlaşmayla ABD emrine para da ayrılmıştır. Anlaşmaya girmeden önce, PL 480 sayılı Amerikan kanununun 104 (e) fıkrasını buraya aktaralım:

104 (e): Uluslararası dengeli bir ekonomik ve ticari gelişmeyi teşvik için anlaşmalara uygun olarak alınan paraların yüzde 25'ini aşmamak kaydıyla bu maksat için ayrılacak ve Export-Import Bankası'nın koyduğu usule uyularak, banka ile ülke arasında istikraz için varılan karşılıklı anlaşmaya göre, Amerikan iş firmalarına ve onların kollarına, şubelerine ve bu firmalara bağlı diğer firmalara, o ülkedeki işlerini geliştirmek ve ticareti genişletmek yahut yerli ve yabancı firmalara. Amerikan tarım ürünlerinin pazarlanması ve tüketiminin artırılması, dağıtılması ve kullanılmasına yardım edecek tesisler kurmak için verilir. Ancak Amerika'da üretilen veya imal edilen mallara, rekabet maksadıyla ABD'ye ihraç edilmek için yahut Amerikan tarım malları veya imalatına dış pazarlarda Amerika ile rekabet edecek herhangi bir üretim veya imal için bu istikraz yapılmayacaktır.

20 Ocak 1958 Tarihli Tarım Ürünleri Anlaşması

20 Ocak 1958 tarihli anlaşmayla Türkiye'ye Amerikan tarım ürünlerinden aşağıdaki maddeler verilecektir:

Emtia İhracat Pazar Kıymeti	
(milyon dolar)	
Buğday	15.4
Yem	3.0
Soya fasulyesi veya pamukyağı	21.4
Tereyağı	0.4
Yağlı süttozu	0.2
Peynir	1.3
Yağsız süttozu	0.3
Navlun (takribi yüzde 50)	4.8
TOPLAM	46.8

Aynı anlaşmanın ikinci maddesinin 1 (b) kısmında:

Bu anlaşma gereğince iktisap edilen paraların yüzde 25'ini aşmamak kaydıyla Export-Import Bank Of Washington tarafından 104 (e) bölümü gereğince yapılacak ikrazat ve bununla ilgili ola-rak zikredilen bankanın Türkiye'deki idarî masrafları için 7 milyon doların Türk lirası muadili bir miktar. Bu ikrazat Türkiye'deki iş hayatının geliştirilmesi maksadıyla Türkiye'deki Birleşik Devletler firmaları ile bunların ajansları, teşekkülleri veya şubelerine. Birleşik devletler ziraî maddelerinin kullanılması ve tevziine yardım etmek veya paraların istihlakini diğer suretlerde artırmak için gereken tesisatın kurulmasını teminen Birleşik Devletler firmalarıyla Türk firmalarına verilecektir. Bu kabil ikrazatın hem Export-Import Bank Of Washington ve hem de Türk Hükümetince şayanı kabul olmaları hususunda mutabakata varılmıştır. Bu mevzuda Türk Hariciye Vekâletinin Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilatı, Türk Hükümeti namına hareket edecektir. Görülüyor ki sistemli çalışan ve çok hesaplı hareket eden Amerika, elden çıkaracağı her şeyden ne yolda ve nasıl kendisi için en çok yarar sağlayabileceğini, kanunlarla tespit etmekte ve bunu, yapacağı ikili anlaşmalara temel olarak uygulamaya geç-mektedir. Buna karşılık TC Hükümeti kendi üreticisinin çıkarlarını korumak şöyle dursun, Türk ulusunun tüm çıkarlarını dahi düşünmeksizin Amerika'nın, yoksul Türk halkının sırtından daha fazla kazanması için onlara gümrük ve vergi muafiyetleri tanıyan kanunlar çıkararak yardımcı olmaktadır. Zengin ve kalkınmış Amerika ile yoksul ve kalkınmamış Türkiye arasında ulusal çıkarların korunması bakımından ne kadar büyük gelişmeler olduğu açıkça görülmektedir.

104 (e) bölümünün son paragrafına göre, Amerika'dan alınacak bu mallardan Türkiye'nin borçlanarak alacağı veya Türkiye'de bu krediden yararlanacak Amerikan, yerli ve yabancı firmaların ihracata yönelmelerine imkân yoktur. Bunlara verilecek borçların maksadı, Amerika'nın alışılmış pazarlarına zarar vermeksizin, Türkiye'deki Amerikan tarım fazlası ürünlerine olan ihtiyacı ve istekleri artıracak yatırımlara yönelmektedir. Türkiye'de hiç pazarı olmayan ve Türk halkı tarafından kullanılmayan soya yağı, bugün Türkiye'de üretilen ayçiçeği, pamuk ve zeytinyağlarıyla kolayca rekabet edebilmekte, süttozu okullarda çocuklara zorla içirilerek alıştırıl-makta, soya fasulyesi ekimiye kasten baltalanmaktadır.

20 Ocak 1958 Tarihli Anlaşma İle İlgili Olarak, 20 Ocak 1958 Tarihli ve 1755 Sayılı Amerikan Hükümeti'nin Notası

Aynı anlaşmanın sonunda ve aynı resmi gazetesinin 21881. sayfasında şöyle bir nota yayımlanmıştır:

No: 1755
Amerika Büyükelçiliği
Ankara-Türkiye
20 Ocak 1958

Ekselans,

Muaddel ziraî ticaretin geliştirilmesi ve yardım kanununun bi-rinci faslına tevfikân ABD Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında 20 Ocak 1958 tarihinde akdedilen ziraî mahsul fazlalıkları anlaşmasına atıfla, bu hususta hükümetimin aşağıdaki anlayışını teyit etmekten şeref duyarım:

- 1957 mahsulünden yumuşak buğday veya 1 Ağustos 1958 tarihine kadar diğer herhangi yumuşak buğdayı ihraç etmekten kaçınmayı ve
- 1957 mahsulünden veya 1 Ağustos 1958 tarihine kadar sert buğday ihracatını asgarî bir seviyede tutmayı ve bu devre zarfında vuku bulacak her sert buğday ihracatım Türkiye'nin kendi kaynaklarından finanse edilecek muadil miktardaki buğday mübaayati ile telafi eylemeyi taahhüt etmektedir.

Ekselansımızın hükümetimin, yukarıda izah edilen anlayışla mutabık bulunduğunu bildirdiğiniz takdirde müteşekkir kalacağım. En seçkin saygılarımın kabulünü rica ederim Ekselans.

Fletcher Warren

Ekselans
Fatih Rüştü Zorlu
Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekili
Ankara

Amerikan Büyükelçisi'nin bu mektubuna Türk Dışişleri Baka-nı'nın cevabı da şöyledir:

No: 11 Ankara 20 Ocak 1958

Ekselans,
Müfadi aşağıya geçirilmiş bulunan 20 Ocak 1958 tarih ve 1755 sayılı mektubunuzu aldığımı bildirmekle şeref duyarım.

Ekselans,

Muaddel ziraî ticaretin geliştirilmesi ve yardım kanununun bi-rinci faslına tevfikan Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında 20 Ocak 1958 tarihinde akdedilen ziraî mahsul fazlalıkları anlaşmasına atıfla bu hususta hükümetimin aşağıdaki anlayışını teyit etmekten şeref duyarım: İşbu anlaşmayı imza etmekle Türkiye Cumhuriyet Hükümeti,

(a) 1957 mahsulünden yumuşak buğday veya 1 Ağustos 1958 tarihine kadar diğer herhangi yumuşak buğdayı ihraç etmekten kaçınmayı ve

(b) 1957 mahsulünden veya 1 Ağustos 1958 tarihine kadar sert buğday ihracatını asgarî bir seviyede tutmayı ve bu devre zarfında vuku bulacak her sert buğday ihracatını Türkiye'nin kendi kaynaklarından finanse edilecek muadil miktardaki buğday mübaayati ile telafi eylemeyi taahhüt etmektedir.

Ekselansınızın, hükümetinin yukarıda izah edilen anlayışla mutabık bulunduğunu bildirdiğiniz takdirde müteşekkir kalacağım.

En seçkin saygılarımın kabulünü rica ederim Ekselans.

Türk Hükümeti'nin yukarıdaki anlayışla mutabık bulunduğunu size bildirmekle şeref duyarım.

En yüksek saygılarımı lütfen kabul ediniz Ekselans.

Ekselans

Hariciye Vekili Adına

Fletcher Warren

ABD

Büyükelçisi

Ankara

12 Kasım 1956 tarihli anlaşmanın dördüncü maddesinin dör-düncü bölümünde Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatının ABD tarafından kontrol edilebileceği kabul edilmişti. Bu notaların Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla Türk dış ticaretinin bir yabancı devlet tarafından kontrolü resmen ilan edilerek uygulanmaya geçilmekte-dir.

Türkiye 1 Ağustos 1958 tarihine kadar Amerika'nın isteği üzerine buğday ihraç etmeyecektir. Çünkü Amerika'nın buğday satışı için alışılmış pazarlarından istekler bu tarihlerde yapılacaktır. Eğer Türkiye bu şarta uymazsa, Amerika kendi buğdayından, Türkiye'nin dışarıya ihraç etmiş olduğu kadar eksik satış yapacağını hesaplayarak zamanında sert tedbirler almaktadır. Türkiye bu yasağa uymazsa, ihraç ettiği buğday kadar Amerikan buğdayını kendi kaynaklarından finanse edeceği dövizle Amerika'dan satın alma cezasına çarptırılacaktır ve Türkiye'de bu şartlara uymayı kabul ettiğini bildirerek resmi gazeteyle ilan ediyor. Amerika kendi çıkarlarını korumak için bağımsız Türk Devleti'nin hükümetine, kabul edilmesine imkân olmayan bir teklifi getirebiliyor da, Türk Hükümeti bunu geri çeviremiyor. Bozulan bir düzende milli çıkarlar yerine kişisel ve yabancı çıkarlar, milli politika yerine sömürücü devletlerin politikalarını izlemek olağan sayılıyor. Halk

yalan ve propagandayla kolayca kandırılıp uyutulabiliyor. Memleket, iç ve dış sömürücü vurguncular tarafından insafsızca yağma ve talan edilirken kalkınmak mümkün müdür? Geri kalmışlık ve yoksulluk bizi bu durumda bırakmak isteyen iç ve dış tutucu ve sömürücü güçlere karşı açılacak bilinçli bir savaşla yenilebilir.

21 Şubat 1963 Tarihli, Ziraî Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi Hakkındaki 161 Milyon Dolarlık İkili Anlaşma İle İlgili Olarak ABD'nin Verdiği Nota

24 Eylül 1963 tarih ve 11513 sayılı Resmi Gazete'de, yayımlanan bu nota, ikili anlaşmaların başka bir yönünü aydınlatması bakımından ilginçtir.

No:1222 Ankara, 21 Şubat 1963

Ekselans,

ABD ile TC Hükümeti arasında bugün imzalanan ziraî maddeler anlaşmasına atıfta bulunur ve hükümetlerimiz temsilcileri arasında yapılmış olan müzakerat sonunda hükümetimin aşağıdaki hususlar ile ilgili anlayışını teyit etmekle şeref duyarım.

1. TC Hükümeti 1 Kasım 1962-31 Ekim 1963 tarihleri arasındaki devrede zeytinyağı ihracatını 10 000 metrik tonu aşma-yacak şekilde tahdit edecektir. 31 Ekim 1963 tarihinde sona erecek 12 aylık devre içinde 10 000 metrik tonun üstünde zeytinyağı ihracatı halinde Türkiye kendi kaynaklarından karşılamak üzere Birleşik Amerika'dan ton esasına göre aynı miktarda nebati yağ mubayaa ve ithal edecektir. TC Hükümeti anlaşmanın mütebaki devresinde zeytinyağı ihracatını arzu ettiği takdirde bu ihracatın seviyesi (şayet varsa) senelik tetkikat ve görüşmeler esnasında karara bağlanacaktır. Ayrıca TC Hükümeti Amerikan 1963, 1964 ve 1965 mali senelerin her biri zarfında nebati yağlar ve yağlı tohumlar ihracatını 6400 ton yağa muadil miktarla tahdit edecektir. Bu miktara, ABD'ye dost olmayan devletlere müteveccih 850 metrik tondan fazla olmayacak ihracatta dahil bulunmaktadır.

2. Aksi karşılıklı olarak kararlaştırılmadığı takdirde anlaşmada derpiş olunan buğdayın kanunun birinci bölümü tahtında mu-bayaa olunan buğdayın ithali ve kullanılması zarfında TC Hükümetinin herhangi bir buğday nevinin ihraç etmekten sakınması şartıyla ABD Hükümeti tarafından temin edileceği anlaşılmaktadır.

3. Anlaşmanın ikinci maddesi (a) paragrafı ile ilgili olarak ABD Hükümetinin talebi üzerine TC Hükümeti anlaşma tahtındaki satışlardan tahassül edecek Türk liralарının yüzde 2'sini kanunun 104 (a) bölümündeki maksatlar için dolarlardan başka dövizlere tahvil etmek üzere kolaylık göstermeyi deruhte edecektir. Tahvil için gösterilecek bu kolaylıklar diğer memleketlerdeki ziraî pazar kalkınma projeleri ve faaliyetlerini finanse etmek maksadıyla kullanılacaktır.

TC Hükümeti keza kanunun 104 (h) bölümü ve 1961 tarihli Müşterek Eğitim ve Kültürel Mübadele kanunuyla ilgili diğer memleketlerdeki programlar ve faaliyetlerde kullanılmak ve 1963, 1964, 1965 mali yıllarının her birinde 1 milyon dolar nispetinde olmak üzere 3 milyon dolar tutarına kadar Türk lirasını tahvil kolaylıklarını sağlayacaktır.

4. ABD Türk liralарını Türkiye Cumhuriyetinden başlayacak olan uluslararası bir seyahatin veya Türkiye Cumhuriyeti dışında başlamakla beraber Türkiye'ye müteveccih veya Türkiye'den ge-çecek bir seyahatin (bunlara irtibatlı seyahatler de dahil olmak üzere) ve yolcuların, Türkiye'den başlayan ve Türkiye'ye müteveccih veya Türkiye'den geçen seyahatin bir kısmı olarak Birleşik Devletleri dahilinde veya Türkiye dışındaki diğer bölgelerde ya-pacakları seyahat bedellerinin, Türkiye'de ödenmesinde kullanılabilir. Bu fonların ABD Hükümeti'ne ait resmî bir iş dolayısıyla veya ABD Hükümeti tarafından finanse edilen faaliyetlerle ilgili olarak seyahat eden şahısların seyahat mas-raflarını karşılamaya matuf bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Türk lirasının kullanılabilirliği bu seyahatlerin Türk nakliye müesseselerinin servislerine münhasır kalmayacağı da anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki hususların Türkiye Cumhuriyetinin anlayışına da uygun bulunduğunu teyit ettiğiniz takdirde memnun olacağım.

Ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

Ekselans

Raymond A. Hare

Muhlis Ete
Ticaret Bakanı
Ankara

Bu notada dost diye bağırımıza bastığımız Amerika'nın, Türkiye için iyi niyetler beslemediği açıkça görülmektedir. Bu notayı, Amerikan dostluğunu ve Amerikan yardımı olmadan kalkınama-yacağımız tezini savunanlar iyice okumalıdır. Bu resmi belgeye rağmen eski görüş ve inançlarını değiştirmezlerse o zaman suçu başkalarında aramamalıdır.

Tarım ürünleri anlaşmasının bir parçası olarak verilen notanın birinci bölümünde Türkiye'nin zeytinyağı ihracatı, 1 Kasım 1962-31 Ekim 1963 tarihleri arasındaki 12 aylık devrede, 10 000 tonla sınırlanıyor. Eğer Türkiye'nin bu devredeki zeytinyağı ihracatı müsaade edilen miktarı aşarsa, Türkiye kendi dövizini Amerika'dan aynı miktar nebati yağ satın almak suretiyle cezalandırılacaktır. Türkiye'deki zeytinyağı üretiminin artarak, dışarıya satılması, Amerikan nebati yağlarının ihracatını etkileyeceği için, Amerikan üreticisini korumak amacıyla Türkiye 10 000 tonun üstünde ihraç edeceği zeytinyağına eşit miktarda nebati yağ, döviz karşılığında peşin parayla Amerika'dan satın alacaktır. Türkiye'nin böyle bir gücü de olmadığına göre, ihtiyaçtan fazla olan zeytinyağı satılamayacak, fiyatlar düşecek ve zarar eden veya mahsulünü satamayan üretici de fakirleşerek ya işçi olarak şehre veya Almanya'ya gidecek, ya da zeytin ağaçlarını keserek kışlık odun olarak yakacak, tarlasına başka tohum ekecektir.

Devletler arasında dostlukların olmadığını fakat menfaatlerin olduğunu bu nota çok güzel ortaya koyuyor. Amerikan Hükümeti kendi çıkarlarını zengin olmasına rağmen üreticisini çok bilinçli ve mükemmel bir şekilde koruduğu halde, bu notadaki ağır şartların kendi görüşüne de uygun olduğunu bildiren Türk Hükümeti, Türk ulusunun çıkarlarından habersiz, kendi üreticisinin haklarını korumak bir yana, Amerikan üreticisinin daha zengin ve mutlu olması için, Türk üreticisini açlığa ve sefaletle mahkûm ediyor. İki hükümetin hükümet etme anlayışı arasındaki bu ayrılık, Türk ulusunu elbette kurtuluşa değil, esarete götürür.

Amerikan, 1963, 1964, 1965 mali yıllarının her birinde Türki-ye'nin nebati yağlar ve yağlı tohumlar ihracatı daha da azaltılacak ve ikisinin toplamı senede 6 400 tonu geçmeyecektir. Bu miktara, ABD'ye dost olamayan ülkelere yapılacak 850 tonluk ihracat da dahil olacaktır. Görülüyor ki, Amerika kendi pazarlarını geniş-letmek ve mevcutlarını da korumak için Türkiye'deki zeytin ağaç-larını kestirmeye kararlıdır. Bu maksatla, Türkiye'nin siyasi ve ticari ilişkilerinin iyi olduğu ve zeytinyağını, yağlı tohumları sa-tabileceği sosyalist ülkelerle olan ticaretini de sınırlandıracak tedbirleri insafsızca alıp uygulamaktadır. Yağlı tohumlar ihracatının, zeytinyağı ihracatıyla birlikte yıllık 6 400 ton ile sınırlanması, pamuk ve ayçiçeği gibi yağlı tohum veren bitkilerin ekimini de etkileyecek ve Amerikan soya yağı, Türkiye içinde ve dışında bir rakibini daha tesirsiz hale getirecektir.

Notanın ikinci bölümü: Anlaşmaya göre, Türkiye'ye satılacak Amerikan buğdayının ithali ve kullanılması sırasında Türkiye buğ-day ihraç edemeyecektir ki, bu konuyu bundan önceki notada açıklamıştık.

Notanın üçüncü bölümü: Amerika'dan satın alınacak tarım ürünleri için Merkez Bankası'na yatırılacak Türk liralının Amerikalılar tarafından nasıl ve ne maksatlarla kullanılacağını belirtmektedir. Bu gerçekler karşısında, hâlâ Amerika'nın Tür-kiye'ye yardım ettiğini iddia edenler bulunur mu bilmem? Yardım propagandası altında, Türkiye iliklerine kadar sömürülmektedir. Verdiğimiz belgeler de bunu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır.

21 Şubat 1963 Tarihli Amerikan Hükümeti'nin Notasına, TC Hükümeti'nin Cevabı

Türk Hükümeti yukarıda açıkladığımız notaya 21 Şubat 1963 tarih ve dos.252.21, No: 3125 sayılı karşılık notasında:

"Aşağıda metni kayıtlı 21 Şubat 1963 tarihli mektubunuzu al-makla şeref duyuyorum" cümlesinden sonra, tırnak içinde Amerikan notası aynen veriliyor ve Türk notası şöyle sona eriyor:

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin yukarıdaki hususlar üzerinde mutabık olduğunu bildirmekle şeref duyuyorum. Ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

Muhlis Ete

Aynı resmi gazetede Türk Hükümeti'nin Amerikan notasına verdiği bu cevabı okuduktan sonra, insanın isyan etmemesi müm-kün değildir. Türk ulusunun çıkarlarına aykırı ve dış ticaretimize yabancı müdahalesini tanıyan, Türk parasını ve dövizini Ameri-ka'nın bizimle paylaşarak kendi çıkarları için imtiyazlı bir şekilde kullanmasını getiren bu nota karşısında boyun eğmekten başka bir iş yapmayanların hükümet etmesi Türk

ulusu için ne kadar kötü bir talihtir. Türk ulusu bu kötü talihini kısa zamanda yenmeye mec-burdur. Çünkü bu şartlar altında bağımsız yaşamasına ve kalkın-masına imkân yoktur. Dış yardımla kalkınabileceği görüşünün bilimsel bir temele dayanmadığı ve gerçekle ilgisinin olmadığı, ulusunu ve yurdunu seven ve onun yarınını düşünen her Türk vatandaşı tarafından bir kez daha kuşkusuzca kabul edilmelidir. Kurtuluş Savaşı'nda ve zaferden sonra, bu inanç genç Türk Devleti'nin yöneticilerinde ve aydınlarında sağlam olarak yerleştiği halde, çok kısa bir süre sonra unutuldu. Geçmişin acı ve kanlı tecrübelerinden sonra öğrendi-ğımız gerçeklerden, Atatürk'ün koyduğu ilkelerden ayrılmamış olsaydık, boşa giden yıllar, Türkiye'ye neler kazandırırды bugün.

- 1 Resmi Gazete, No: 10228, 1959.
- 2 Resmi Gazete. No: 10228, 1959.
- 3 Resmi Gazete, No: 21880, 1959.

3

KREDİ ANLAŞMALARI

Bu bölümde iki kredi anlaşması inceleyeceğiz. Bunlardan biri, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 31 Mayıs 1968 tarihli Kredi Anlaşması, diğeri de Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Hükümeti arasında imzalanan 6 Haziran 1961 tarihli 200 milyon marklık Kredi Anlaşması'dır. Bu iki kredi anlaşmasının şartlarını ayrı ayrı inceleyerek karşılaştırmak suretiyle aralarındaki farkı bütün incelikleriyle göstermek mümkün ola-caktır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle
Amerika Birleşik Devletleri Arasında Kredi Anlaşması

(Karadeniz Bakır işletmeleri AŞ Türkiye)
31 Mayıs 19681

MADDE I

Kredi

Bölüm 1.01.Kredi: AID, Bölüm 1.02 de tarif olunun proje için otuz milyon beş yüz bin ABD dolarına kadar olan bir meblağı (kredi) 1961 muaddel Dış Yardım kanunu uyarınca hükümete borç vermeyi, hükümet de aynı meblağı AID'den borç alarak bu anlaşma gereğince, bir Türk şirketi olan Karadeniz Bakır işletmeleri AŞ'ye (şirket) borç vermeyi kabul ederler, işbu kredi münhasıran proje için lüzumlu olan malzeme ve hizmetlerin ABD doları üzerinden tahakkuk edecek giderlerinin (dolar giderleri) finansmanında kullanılacaktır. Krediden yapılacak olan proje italarının baliği bundan böyle "anapara" diye anılacaktır.

Bölüm 1.02. Proje: Proje, Türkiye'nin muhtelif bölgelerindeki bakır madenleri ile izabe tesisleri kompleksinin birleştirilmesini, tevsiini, geliştirilmesini, inşasını ve teçhiz edilmesini ve bu husus Murgul, Küre ve Espiye madenlerinin bakır cevheri istihsalinin artırılmasını, Samsun'da kurulacak olan 40 000 ton/yıl blister ba-kır istihsal güçlü izabe tesisleri ve bununla ilgili sülfürik asit fabrikasını ve bütün tesisler için gerekli nakil manipülasyon üni-telerini ve izabe tesislerini besleyecek konsantratörü kapsar.

Anlaşmanın bu maddesinde ABD tarafından ileri sürülen ve Türk Hükümeti tarafından kabul edilen ağır şartlar şöyle sıralana-bilir.

- 1) Bu kredi ile sadece Amerika'dan pahalı olarak mal ve hizmet satın alınabilecektir.
- 2) Türk Hükümeti bu kredinin verilmesi için Karadeniz Bakır İş-letmeleri AŞ adlı özel girişime ait ve Amerika'nın kontrolü altında, fakat Türk Hükümeti'nin hiçbir şekilde kontrol edemeyeceği bir şirket kuracaktır.
- 3) Verilecek otuz buçuk milyon dolarlık kredi Türk Hükümeti tarafından kurulacak bu yeni özel girişime ait şirkete devredile-cektir.
- 4) Etibank'ın elindeki bütün bakır kuruluşları (Ergani hariç) ve bakır madenleri bu yeni şirkete devredilecektir.

Etibank yıllardan beri Murgul ve Ergani bakır madenlerini ba-şarıyla işletmiş bu konuda tecrübe sahibi bir iktisadi devlet teşekkülüdür. Etibank Murgul'da yılda 8-10 bin ton, Ergani'de de 18-20 bin ton blister bakır üretmektedir. Murgul ve Ergani'deki bakır ergitme ocakları kurulduğundan bu yana kendi imkânlarımızla birkaç kere yenilenmiştir. Halen 28-30 bin ton olan yıllık bakır üretimimiz Türkiye'nin kendi imkânlarıyla 10 bin ton artırılarak yıllık üretim 40 bin tona yükseltilebilir.

Ergani'deki zengin tenörlü bakır cevheri tükendiği için Küre den sevk edilen zengin Gevherle düşük tenörlü cevher karıştırılarak yıllık üretim 18-20 bin ton civarında tutulabilmektedir. Küre'deki bakır madenleri sembolik bir fiyatla Etibank'ın elinden alınıp bu özel imtiyazlı şirkete devredilince, Ergani'deki bakır üretimi de düşecek ve sonuç olarak Türkiye'nin tüm bakır üretimi azalacaktır.

Kurulacak yeni bakır tesisleri için yer seçiminin de pek iyi yapılmadığı anlaşılıyor. AID'nin raporuna göre Murgul'un Rus sınırına yakın olması, yeni tesislerin orada yapılmamasını ge-rektiren bir nedendir. Oysa Murgul'dan borularla nakledilecek prit ve blister bakır Hopa'da depo edilecektir. Hopa ise Rus sınırına Murgul'dan daha yakındır. Projeyi hazırlayan Mc Kee firmasının raporundaysa gübre dağıtımının en iyi Samsun'dan yapılabileceği gerekçesiyle bakırın eritilmesinden elde edilecek sülfürik asit de gübre imalinde kullanılacağından tesisin Samsun'da kurulması savunulmaktadır. Türkiye'nin en iyi tütününü yetiştiren Samsun'da sülfürik asitin yapacağı zararın tümü önleneceği belirtilmişse de bunun mümkün olup olmayacağı veya kaç mal olacağı daha sonra anlaşılacaktır.

Kurulacak bu tesisler de ilkeldir. Etibank halen Murgul ve Ergani'de blister bakır elde etmektedir. Bakırın içindeki altın ve gümüş ayrılmamakta, bunlar saf bakır imali için dış ülkelere gön-derilmektedir. Kurulacak yeni tesislerde de blister bakır üretile-cektir ki, bu da rafine bakır elde edilmesi için Türkiye'nin dışarıya muhtaç olacağını gösterir. Yeni kurulacak tesislerde bakır cevhe-rinin eritilmesi için flash-smelting metodu uygulanacaktır. Bu metodun sahibi olan Finlandiyalılar zengin ve aynı tenörlü bakır cevherlerinin eritilmesinde bu metotla başarı elde etmişlerdir. Türkiye'deki değişik tenörle bakır cevherlerinin eritilmesinde bu metodun uygulanmasının başarılı sonuç vereceği konusu da şüphelidir. Samsun'daki gübre fabrikasının sülfürik asit ihtiyacını karşılamak üzere Murgul yerine Samsun'da kurulmasına karar verilen bakır eritme tesisleri çok geç kaldığı için Samsun'da ayrıca bir sülfürik asit fabrikası kurulmasına başlanmıştır. Görülüyor ki bu tesislerin Samsun'da kurulmasını öngören ana nedenlerden en önemlisi olan bakırın eritilmesinden elde edilecek sülfürik asitin gübre fabrikalarının ihtiyacını karşılaması kendiliğinden ortadan kalkmış bulunuyor.

MADDE II

Kredi Şartları

Bölüm 2.01 Hükümetin vecibeleri:

a) AID'ye ilk para itası tarihinden itibaren on yıl için yıllık yüzde 1 nispetinde, müteakip yıllar için de anaparanın ödenmemiş bulunan bakiyesi ile muacceliyet kesp etmiş fakat ödenmemiş bulunan faiz üzerinden yıllık yüzde 2.5 nispetinde tahakkuk edecek faiz ödeyecektir. Ödenmemiş bakiyenin faizi tahakkuk ettiği para itasının tarihinden (bu tarih, bölüm 5.03 te tarif edilmiştir) itibaren yürütülecek ve üç yüz altmış beş gün bir yıl itibar edilmek suretiyle hesaplanacaktır. Faiz altı ayda bir ödenecektir, ilk faiz ödemesi işbu anlaşma gereğince yapılan ilk para itasını takip eden altı aylık bir sürenin inkızasından daha geç olmayan ve ABD tara-fından tayin edilecek bir tarihte muacceliyet kesp edecek ve ita edilecektir.

b) Anaparanın AID'ye ödenmesi: Hükümet anaparayı işbu an-laşma gereğince yapılacak ilk para itasının tarihinden itibaren kırk yıl içinde ve altışar aylık 61 taksitte AID'ye ödeyerek itfa edecektir. Anaparanın ilk taksiti ilk faiz ödemesinin bu bölüm gereğince muacceliyet kesp ettiği tarihten dokuz buçuk yıl sonra ödenecektir. AID işbu bölüm gereğince krediden yapılacak son para itasını takiben hükümete bir itfa planı tevdi eyleyecektir. Bu tevdi planı ödeme süresince faiz ve anapara ödemeleri toplamından ibaret olan ödeme miktarlarını gösterecektir.

c) AID'ye yapılacak ödemeler: AID'ye yapılacak olan bilcümle faiz ödemeleriyle anapara itfaları Amerika Birleşik Devletleri ile yapılacak ve ödeme; önce muaccel hale gelmiş olan faize ve sonra anaparanın itfasına uygulanacaktır. AID'ce aksi yazılı olarak tasrih edilmiş olmadıkça bu gibi bilcümle ödemeler Türkiye'de Ankara'daki ABD Milletlerarası Kalkınma Dairesi kontrolörüne yapılacak ve kontrolörlük dairesince alınması üzerine ödeme yapılmış addolunacaktır.

Bölüm 2.02. AID'ye yapılacak erken ödemeler: Türk Hükümeti herhangi bir tarihte o tarihte muaccel olan bilcümle faiz ve itfa ödemelerinin yapılması üzerine anaparanın tamamını veya bir kısmını cezasız olarak erken ödeyebilir. Bu gibi herhangi erken ödeme en son vade tarihinden başlayarak tersine bir sıra takip, edecek şekilde anapara taksitlerine uygulanacaktır.

Bu maddede Türk Hükümeti'nin ödevleri, anaparanın AID' ye ödenmesi ve erken ödemelerle ilgili şartlar sıralanmaktadır. İlk on yıl yüzde bir faizli olacak ve anaparanın ödenmesi on yıl sonra başlayacaktır.

Anaparanın ödenmeye başladığı tarihten itibaren faiz yüzde 2.5'e yükselecek ve anapara ile birlikte altışar aylık 61 taksitte, yani otuz yılda ödenecektir. Buna anaparanın ödenmediği ve yalnız faiz ödenecek on yıllık

süreyi de katarsak, bu anlaşma kırk yıl yürürlükte kalacak ve ileride göreceğimiz bütün ağır şartları da Türkiye'yi kırk yıl bağlayacaktır.

Şayet Türkiye'nin ekonomik durumu bir gün düzelse ve Türkiye bu krediden doğan borçlarını da erken ödemek istese bu ödeme ancak şöyle yapılabilecektir: Önce vadesi gelmiş bütün faiz ve anaparalar ödenecek, sonra da tersten, yani en son anapara taksitlerinden aşağıya doğru erken ödeme yapılabilecektir. Yapılacak erken ödemelerin sondan başlayarak sadece anapara taksitlerine uygulanması şartı çok ağırdır. Bu şekilde yapılacak erken ödeme-lerde faiz yükünden kurtulma olanakları ortadan kaldırılmış olmaktadır. Osmanlı borçlarının ödenmesinde bile bu ölçüde ağır şartların kabul edilmediği hatırlanacak olursa, anlaşmayla sağ-lanmak istenen asıl amacın niteliği daha kolay anlaşılacaktır.

MADDE III

Taliki Şartlar

"Bölüm 3.01 İlk para itasına ilişkin taliki şartlar: Kredi tahtında ilk para itasından veya ilk taahhüt mektubunun ısdarından önce hükümet veya şirket AID'ce tatminkâr görülecek aşağıda yazılı hususları AID'ye sağlayacaktır.

- a) İşbu anlaşmanın ve devir anlaşmasının akdedilmesine hükümetçe usulü veçhile yetki verilmiş veya onun tarafından tasdik edilmiş ve hükümet adına akdedilmiş olduğu ve bu anlaşmalardan her birinin bilcümle hükümleri itibariyle hükümetin muteber ve kanunen bağlayıcı vecibesini teşkil ettiği ve hükümet adına işbu anlaşmayı imzalayan şahsın bölüm 400.2. uyarınca hükümetin sair temsilcilerini de tayin yetkisini ihtiva etmek üzere krediye ve işbu anlaşmaya ilişkin bilcümle meselelerde hükümetin temsilcisi sıfatıyla hareket etmeye yetkili olduğu hususlarında hükümetin Maliye Bakanlığı'nın Başhukuk Müşaviri veya AID'ce kabule şayan görülecek başka bir hukuk müşavirince verilecek bir müta-laa.
- b) Bölüm 400.2. uyarınca hükümet ve şirketin müşterek temsilcisi sıfatıyla hareket etmeye yetkili diğer kimselerin adları ile yetkili kılınan her şahıs için tasdik edilmiş imza örnekleri,
- c) Şirket kuruluş mukavelesi Temsil Belgesi mer'i organizasyon şeması, Şirket İdare Heyeti üyeleri ve ileri gelen idarecilerin isim-leri,
- d) Hükümetin krediyi şirkete borç vereceğine dair hükümetle şirket arasında akdedilmiş anlaşılmanın tasdikli bir sureti,
- e) Şirketin halihazırda ve geleceklerdeki borçlanma ve nakdi sermaye durumunu belirten ve aşağıdaki hususları da kapsayan şirket finansman planı (Finansman Planı):
 - (I) Finansman planı uyarınca Etibank'ın şirkete gerek nakdi sermaye ve gerekse, elinde bulunan kıymetleri makul piyasa fiyatlarına uygun olarak borç vermek suretiyle iştirak ettiği veya etmesinin resmen karar altına alındığını gösterir vesaik belgede devredilecek kıymetlerin değerlendirme tarzı da belirtilecek ve bu tarz AID'ce kabule şayan görülecektir.
 - (II) Finansman planı uyarınca, diğer bankaların şirkete nakdi sermaye ile iştirak ettikleri veya etmelerinin karar altına alındığını bankaların satın aldıkları bu hisseleri, hükümetin diğer herhangi bir yatırım için yaptırdığı bir fondan yararlanmak maksadıyla hükümete teminat olarak vermeyeceklerini ve bankaların iştirak hisselerinin kaynakları ne varsa, bunlarla ilgili şartları gösterir vesaik,
 - (III) Finansman planı uyarınca, hükümetin vade ve şartları esas itibariyle yukarıda, bölüm 3.01 (d) belirtilen Devir Anlaşması hükümlerine uygun olarak şirkete Türk parası kredisi temin edeceğine gösterir vesaik,
 - (IV) Finansman planını tamamlayıcı termin planı,
- f) Şirketin projenin müşavir mühendislik hizmetlerinin tedviri için tatminkâr tedbirleri ittihaz etmiş olduğunun tevsiki ile Mc Kee Over-Seas Corporation tarafından hazırlanan nihai raporun kop-yaları,
- g) Şirket Hukuk Müşaviri'nin, aşağıdaki hususlarda, AID'ce tatminkâr görülecek bir mütalaası:
 - (I) İşbu kanunî mütalaanın verildiği tarihte bütün muvakkat hisse senetlerinin kanunen muteber bir şekilde ihraç edildiği ve bu hisse senetlerine ait bütün meblağın ödendiği,
 - (II) Devir Anlaşması'nda belirtildiği üzere bu mütalaanın ve-rildiği tarihte, şirketin temsil nispetlerinin ve taahhütlerinin işbu mütalaa tarihinde gerçek olduğu,
 - (III) Devir Anlaşmasının akdine şirketçe usulü veçhile yetki verilmiş veya tasdik edilmiş olduğu, şirket adına akdedilmiş bulunduğu ve şirketin anlaşma hükümleri gereğince muteber ve hukuken bağlayıcı vecibesini teşkil ettiği,
 - (IV) Devir Anlaşması'nın şirket adına imzalanan şahsın bölüm No.400.2. uyarınca şirketin başka temsilcilerini tayin yetkisini de ihtiva etmek üzere, krediye ve Devir Anlaşması'na ilişkin bilcümle meselelerde şirket temsilcisi sıfatıyla hareket etme yetkisini haiz bulunduğu,
 - (V) İşbu Devir Anlaşması'nın tercihine veya kaydına mütedair bilcümle kabili tatbik icapların yerine getirildiği,

(VI) Devir Anlaşması'nın akdi, teatisi, tescili ve kaydını an-laşmayla ve teşvik edilen borçlanmaya ve anaparanın itfasına ilişkin ödemeler üzerine veya bunlara bağlı olarak Türkiye Cumhuriyeti kanunları gereğince yüklenen bilcümle kabili tatbik vergi, harç ve masrafların şirket tarafından ödenmiş olduğu,

(VII) Bölüm 3.01. (e), (I), (II) ve (III) şıklarında belirtilen an-laşma ve sorumlulukların, adı geçen tarafların muteber ve huku-ken bağlayıcı vecibeleri olduğu,

(VIII) Kanunî mütalaada izahı yapılacak ilgili Türk kanun ve kararnameleri ile gümrük taviz ve ertelemeleri, kurumlar vergisi yatırım indiriminin projeye tatbik edileceği.

h) AID'nin makul olarak isteyebileceği sair belgeler ve tahkim şartları.

Bölüm 3.02. Müteakip para itasına ilişkin taliki şartlar:

Bu kredinin herhangi bir kısmını, mühendislik hizmetleri hariç olmak üzere, herhangi malzeme ve hizmetlerin temin ve tedariki gayesiyle kullanmak üzere, para itasından veya taahhüt mektubu isdarından önce, şirket, AID aksine yazılı olarak kabul etmedikçe, AID'ye şekil ve muhteva bakımından AID'ce muvafık görülecek aşağıdaki yazılı hususları sağlayacaktır.

a) Etibank'ın uhdesinde bulunan Murgul, Espiye ve Küre bakır madenleri işletme imtiyazının bir rödövens veya diğer ödemeler karşılığında, en az on beş (15) yıl için şirketin bir mukavele veya benzeri bir anlaşma ile devir aldığı tevsiği ve Etibank'a yapı-lacak rödövens veya diğer ödeneklere ait Etibank'la şirket arasında akdedilen anlaşmanın bir kopyası,

b) Şirketin projenin zamanında tamamlanması ve aksamadan yürütülebilmesi için gerekli güç ve yakıt tedariki, arazi temini, irtifak hakkı için yeterli anlaşmaları yaptığını gösterir vesaik,

c) Bölüm 3.02. (a) ve 3.02 (b) e uygun şekilde maden işletme imtiyazı ve rödövens anlaşması ile ilgili olarak tevdi edilen mukavele ve diğer anlaşmaların her biri işbu evraka tarafeyni hukuken bağlayıcı ve muteber, mevcut hükümler çerçevesinde vacibül icra olması, bunun gibi her bir evrakın yürürlükte olması ve evrakta zikredildiği üzere temerrütsüz muteber olması; ve işbu evrakın her birinin muteberliği ihlal edici (veya buna istinad eden) herhangi bir takibat, dava, duruşma veya kanunî araştırma muallakiyet veya ihtar ve tehdit bulunmaması ve işbu evrakın her birinin ber'at, yönetmenlik, anlaşma, lisans, kanun veya hükümet-çe tatbiki edilen kaide ve nizamları ihlal etmediği ve tecavüzkâr olmadığına dair, Hukuk Müşavirliğinin AID'ce kabule sayan görülecek bir mütalaası.

d) Tesislerin kuruluşlarının tamamlanması ve işletmeye alınmasından sonra, şirketin rantabl idare ve işletmesini temin için şirketin çalışmasını uygun ve yeterli gördüğü yabancı elemanlar için hazırlanmış muvakkat bir plan.

e) AID'nin makul olarak isteyebileceği sair evrak ve tahkim (sağlamlaştırma) şartları.

Bölüm 3.03. Para itasına ilişkin taliki şartların yerine getirileceği nihaî tarih:

3.01. No.lu bölümde yazılı şartların tamamı işbu anlaşma tarihinden itibaren doksan (90) gün içinde veya AID'nin yazılı olarak kabul edeceği daha geç bir tarihte yerine getirilmemiş olursa, AID hükümete yapacağı yazılı ihbarla işbu anlaşmayı feshetmekte muhtardır. 3.02. No.lu bölümde yazılı şartların tamamı işbu anlaşma tarihinden itibaren yüz seksen (180) gün içinde veya AID'nin yazılı olarak kabul edeceği daha geç bir tarihte yerine getirilmemiş olursa, AID hükümete yapacağı yazılı ihbarla işbu anlaşmayı feshetmekte muhtardır. Böyle bir ihbarın verilmesi üzerine işbu anlaşma ve tarafların, işbu anlaşma tahtındaki veci-beleri sona erecektir.

Bölüm 3.04. Para itasına ilişkin taliki şartların yerine getiril-diğinin bildirilmesi:

AID para itasına ilişkin şartların yerine getirildiğinin kendisi tarafından tespiti üzerine, keyfiyeti hükümete bildirecektir.

III. Maddede paranın ödenmesi için Türk Hükümeti'nce yerine getirilmesi gerekli önşartlar dört bölüm altında toplanmıştır. 3.01 bölümde ilk para ödenmesinden önce yerine getirilmesi gerekli şartlar; şekil ve muhteva itibariyle AID'ce (Türkiye'deki Amerikan Yardım Teşkilatı) tatminkâr görülecek şu hususları, Türk Hükümeti AID'ye sağlayacaktır:

a) Fıkrasında Kredi Anlaşması'nı ve kredinin kurulacak özel şirkete devredileceğine ilişkin anlaşmayı Türk Hükümeti adına imzalayacak kişinin hükümetin temsilcisi olarak harekete yetkili olduğuna ilişkin Maliye Bakanlığı Hukuk Müşaviri veya AID'ce kabule değer görülecek başka bir hukuk müşavirince verilecek bir irdeleme (mütalaa) istenmesi devlet haysiyetiyle bağdaşmaz.

Bir anlaşmayı hükümet adına imzalayacak şahsı hükümet tayin eder. Bunun için başhukuk müşavirinin irdelemesine, hele AID'ce kabule değer görülecek başka bir hukuk müşavirinin AID'ye mü-talaa vermesini gerekli kılacak bir uygulama getirilmesi ve bunun bir kredi anlaşmasının ön şartları arasında yer alması oldukça ilginçtir.

(b), (c), (d) Fıkralarında kurulacak özel girişimci şirketin kuruluş mukavelesi, tescil belgesi, organizasyon şeması, hü-kümetin krediyi şirkete borç vereceğine ilişkin, hükümetle şirket arasında yapılmış olan mukavelenin tasdikli bir sureti, ayrıca şirketin ileri gelen idarecilerinin ve idare heyeti üyelerinin isimleri

AID'ye bildirilecek ve bütün bunlar AID'ce kabule değer ve tatminkâr olacak, aksi halde, paranın ödenmesi için önşartlardan birinin yerine getirilmediği gerekçesiyle ödeme yapılmayacaktır.

Gerçekte kredinin şartları II. maddede açıklamıştır. III. Maddede ise: "Taliki Şartlar" başlığı altında çok daha ağır ve içişlerimize bir yabancı devletin müdahalesi niteliğinde şartlar getirilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin arzusuna göre, kurulacak bu özel girişimci şirketin yöneticilerinin de Amerika-lılara beğendirilmesi şartı ancak sömürge idarelerinde öne sürülerek kabul ettirilebilir, bağımsız ülkelerin hiçbirisi böyle içişlerine yabancı devlet müdahalesi getiren şartları kabul etmez.

(e) Fıkrasında şirket finansman planı adı altında, Etibank'ın bu şirketin sermayesine para ile katılması ve elinde bulunan kıymetleri makul piyasa fiyatları üzerinden şirkete borç vereceğinin de karar altına alındığını gösterir bir belge isteniyor. Aynı belgede Etibank tarafından devredilecek kıymetlerin nasıl değerlendirildiği de gösterilecektir. Ancak bu değerlendirme AID'ce kabule değer olacaktır. Bu şartlara göre: Türkiye'de başarılı bir kamu kuruluşu olan Etibank, sermayesini ve elindeki kıymetleri, yok pahasına, bu yeni kurulacak Amerikan güdümündeki şirkete devredecektir. Etibank elinde kalan Ergani bakır tesisleri ve düşük tenörlü bakır cevheri madenleriyle verimsiz ve güçsüz bir kuruluş haline getirilecek ve Türkiye'nin Etibank kanalıyla ürettiği bakırdan gelen döviz de Amerika'nın kontrolü altına girecektir. Amerika, bu fıkrada Türk mahkemelerini ve kanunlarını da hiçe saymaktadır. Türk Ticaret Kanunu'na göre: Etibank tarafından bu yeni şirkete devredilecek kıymetlerin değerlendirilmesi (bu kıymetlerin neler olduğu bu anlaşmada belirtilmediğine göre, Amerikalıların Eti-bank'ın elinden alınmasını istedikleri her şey bu fıkraya göre alınarak şirkete devredilebilir) ticaret mahkemelerinin tayin edeceği bilirkişiler tarafından yapılır ve mahkemece tescil edilir. Mahkeme kararının da Amerikan Yardım Kurulu'nca kabule değer olması şartı, Türk mahkemelerini kontrol etmek anlamını taşır ki; böyle bir anlaşmada ne yeri vardır ve ne de kabul edilir. Şayet Amerikan Yardım Kurulu mahkemece tescil edilen bu değerlendirmeyi, kabule değer bulmazsa mahkemenin kararı değiştirilip, Amerikan Yardım Kurulu'nun beğeneceği yeni bir karar alınmadıkça, kredi anlaşması işlemeyecektir. Kurulacak bu şirketin finansman planı uyarınca, diğer banka-ların bu şirkete nakdi sermaye ile katılacaklarının da karar altına alınması ve bankaların satın aldıkları hisseleri hükümete teminat olarak veremeyecekleri şartları vardır. Kanunun hissedarlara tanıdığı hakkın bu anlaşma ile ortadan kaldırılması Türk kanunlarının bu anlaşma ile nasıl hiçe sayıldığını bir kez daha ortaya koymaktadır. Sonra kimin malı kimden kaçırılıyor... Gerçekten bu şirketin sermayesinin yüzde 73'ü devletindir. Bankaların hisse senetlerini teminat olarak hükümete vermeleri halinde, eğer bankalar borçlarını hükümete ödeyemezlerse, hisse senetleri hükümete geçecek ve idare meclisinde hükümet temsilcileri çoğunluğu elde edebilecektir. Bu şirketi, Türk Hükümeti'nin denetimi dışında tutmak amacı, anlaşmanın şartlarında açıkça görülmektedir. Bu fıkra da bunlardan biridir. Özel girişimci, Amerikan güdümünde işleyecek bir anonim şirketin ortakları arasına zorla sokulan devletin, yönetimdeki kontrolünün kaldırılması için yönetim kurulundaki çoğunluğun diğer ortaklarda olması zorunludur. Bu şirketin sermayesinin çoğunun sahibi ve bu anlaşma ile hesapsız sorumluluk ve riskler yüklenen hükümet, bu imtiyazlı şirketin denetim ve kontrolünü 40 yıl süreyle yürürlükteki yasalara rağmen yapamayacaktır. Çünkü bu anlaşmayı kabul etmekle bu haklarından AID lehine feragat etmiştir.

(e) Fıkrasının (III) No.lu paragrafında, yasama organı olan TBMM'nin görevine müdahale edilmektedir. Aynı fıkrada Ame-rika, bu şirkete Türk Hükümeti'nin, Türk parası olarak kredi temin edeceğine ilişkin bir belge de istiyor. Bilindiği gibi, hükümet verilecek kredileri ve nereye, ne kadar verileceğini de açıklayarak, yıllık bütçe tasarılarıyla TBMM'ye yollar, ancak orada bu miktar kabul edilirse şirkete kredi olarak verilebilir. Kabul edilmediği takdirde, kredinin verilmesine ilişkin önşartlardan biri yerine getirilmediği için, AID ödeme yapmayacaktır. O halde, TBMM bu fıkrayla sadece tasarımı kabul etmeye zorlanmakta, değiştirme veya reddetme yetkisi elinden alınmış olmaktadır. Yine bu maddenin (g) fıkrasıyla, hükümetçe taahhüt edilen hususların özel bir şirketin (Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ) hukuk müşaviri tarafından teyit ve kontrolünün de şart koşulması hükümetin haysiyetiyle bağdaşmaz. Türkiye'de hükümet tasarrufları ve taahhütleri bir özel şirketin hukuk müşaviri tarafından ne denetlenebilir ve ne de teyidi yoluna gidilebilir. Diğer şartlarda olduğu gibi bu şartın da hükümetçe neden ve niçin kabul edildiğini anlamak güçtür.

(h) Fıkrasında ise, anlaşmada belirtilen ağır şartların bunlardan ibaret olmadığı, AID'nin makul göreceği yeni belgeler ve sağlam-laştırıcı yeni şartlar isteyebileceği kabul edilmektedir ki; bu da tam bir boyun eğme ve teslimiyet anlamını taşır. Amerika hangi şartı getirirse getirsin Türk Hükümeti kabul edecektir.

Bölüm 3.02.de diğer para ödenmesine ilişkin önşartlar başlığı altında bağlayıcı değişik şartlar kabul edilmektedir. Bu kredinin herhangi bir kısmının malzeme ve hizmetlerin temin ve tedariki amacıyla kullanılması için, para ödenmesinden veya taahhüt mektubu çıkarılmasından önce, AID'ye şekil ve muhteva bakımından AID'ce uygun görülecek şu hususları sağlayacaktır:

- Etibank'ın elindeki Murgul, Espiye ve Küre'deki bakır madenleri işletme imtiyazlarının sembolik bir ücret karşılığı 15 sene müddetle şirkete devredildiğine dair anlaşmanın kopyası,
- Projenin zamanında tamamlanması için yakıt vs.nin sağlan-dığına dair belgeler,
- Hukuk Müşavirliği'nin, çeşitli konular hakkında, AID'ce kabul edilebilir mütalaası.

d) Bu fıkradaki tesisler tamamlandıktan sonra şirketin rantabl idare ve işletilmesi gerekçesiyle AID'ce gerekli görülecek yabancı uzmanlara ilişkin bir plan hazırlanması şartı da, işçilerimize müdahalenin bir başka örneğidir. Murgul, Espiye ve Küre'deki bakır madenlerinin işletme imtiyazları bu anlaşma uyarınca Etibank'ın elinden alınınca, Ergani de düşük tenörlü bakır cevherinin kârlı bir şekilde eritilerek işletilmesi de mümkün olmayacağından, oradaki yıllık 18-20 bin ton olan kapasite düşecek ve kısa bir zaman sonra da tesisler belki de kapatılacaktır.

Samsun'da kurulacak bakır tesislerinin tamamlanıp işletmeye açılmasından sonra, Türk kanunlarının sadece Türk vatandaşlarına tanıdığı hizmetler dışında kalan hizmetler için yabancı uzmanlar kullanılabileceği halde, AID'ce muhteva bakımından uygun görülecek, yani onun onayından geçirilecek ve sadece yabancılar için özel bir idare ve işletme planı hazırlanması ön şartı bir Türk şirketi olan Karadeniz Bakır İşletmesi Anonim Şirketi'nin kendi adamlarının tayin yetkisinin dahi elinden alınarak bu anlaşmaya göre, AID'ye verilmiş olduğunu göstermektedir. Çünkü bu fıkraya göre, hangi idare ve işletme hizmetlerinin yabancılarla verileceğini Türk kanunları ve şirket değil, AID tayin edecektir.

3.03. Bölümde para ödenmesine ilişkin ön şartların yerine getirilmesi için son tarih 3.01 bölüm için (90) ve 3.02 bölüm için ise (180) gün olarak tespit edilmiştir. Bu ön şartlar süreleri içinde tamamlanmazsa anlaşma AID tarafından yürürlükten kaldırılacaktır.

Bölüm 3.04 ise, para ödenmesine ait ön şartların yerine getirildiğinin AID'nin kendisi tarafından tespiti üzerine, Türk Hükümeti'ne bildirileceği şartını getirmektedir ki; bu da AID'nin Türkiye içinde ayrı ve bağımsız bir hükümet gibi hareket ettiğinin Türk Hükümeti'nce kabul edilerek bu anlaşmayla da tescil edildiğini göstermektedir. Anlaşma ile istenen ön şartların hükümet ve şirket tarafından tamamlanması yeterli görülmemekte, her şey AID'nin takdirine bağlanmaktadır.

MADDE IV

Hükümetin Taahhütleri

"Bölüm 4.01. hükümetinin taahhütleri: Hükümetin işbu anlaşma gereğince AID'ye ödemesi iktiza eden bircümle meblağları tamamen ödemesine kadar, hükümet; şirketin kuruluş statüsünü muhafaza edecek ve Türk Ticaret Kanunu ve ilgili diğer kanunlar mucibince bir anonim şirket olarak çalışma ve idaresini değiştirecek herhangi bir tahkikata geçmeyecektir."

Bu maddede, ABD'nin gerçek niyeti açık olarak dile gelmektedir. Amerika, Türkiye'nin ekonomik sömürsü için, kendi kontrolünde olan özel girişime dayanmaktadır. Bu nedenle milli olmayan özel girişimlerin çoğalması ve yenilerinin kurulması için teşvik edici, bağlayıcı, zorlayıcı hükümleri ikili anlaşmalarla kabul ettirerek, süratle uygulamasına geçmektedir. Türkiye'de dışa bağlı ve dış destekle yaşatılan milli olmayan bir özel girişimciliğin geliştirilmesi nedenleri bu maddede saklıdır. Bu anlaşmaya göre, Türk hükümetleri 40 yıl süreyle bu şirkete hiçbir müdahalede bulunamayacak ve sermayesinin yüzde 73'üne sahip olduğu bu şirketi kamu yararı gerekçesiyle devletleştiremeyecektir. Bu ağır şart AP iktidarından sonra gelecek hükümetleri de bağlayacağı gibi, Anayasanın 39 ve 440 sayılı kanununun 6. maddelerine de aykırıdır. Anayasa'nın 39. maddesi; kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsle, kamu yararının gerektirdiği hallerde gerçek karşılığı kanunda gösterilen şekilde ödenmek suretiyle devletleştirilebilir, demektir. Kaldı ki, kurulan bu şirkette, devletin yüzde 73 hissesi vardır ve 440 sayılı kanununun 6. maddesi uyarınca, özel girişim de sayılmaz. Çünkü, devletin hissesinin yüzde 50'nin üstüne çıktığı kuruluşların devletleştirilerek, kamu iktisadi girişimi olacağı, 440 sayılı kanunda belirtilmiştir. Bu ikili anlaşmaların ön şartları; anayasamıza ve kanunlarımıza aykırı, bağımsız bir devletin kabul etmesine asla imkân olmayan ve işçilerimize yabancı müdahalesi getiren, bağlayıcı ve zorlayıcı hükümlerle doludur.

MADDE V

Para itaları

Bölüm 5.01. Amerika Birleşik Devletleri dolar giderlerine ilişkin para itaları, müteahhit ve satıcılara verilecek taahhüt mektupları:

Taliki şartların yerine getirilmesini müteakip, şirket, zaman zaman, şirkete veya şirketin tayin edeceklerine bir banka veya bankalar tarafından akreditif veya başka yolla ödeme yapılmasını temin için AID'den teminat mektupları ihraç etmesini talep edebilir. Bu teminat mektupları, AID'nin şirketten isteyeceği belgelerin ikmalinden sonra verilir ve ödenecek meblağlar, banka veya bankalara karşı AID tarafından taahhüt edilir. Teminat mektupları ve ödemeler dolayısıyla doğacak bütün banka masrafları şirkete aittir ve aşağıdaki şekilde temin olunur:

Bölüm 5.02. Sair para itası şekilleri:

Krediden yapılacak para itaları, AID'nin yazılı olarak mutabık kalacağı diğer yollardan yapılabilir.

Bölüm 5.03. Para ita tarihi:

AID'ce yapılacak para itaların, AID'nin şirkete, onun göstereceği şahsa veya bir taahhüt mektubu gereğince, bir bankacılık müessesesine para itasında bulunduğu tarihte vuku bulmuş addolunacaktır.

Bölüm 5.04. Para italarının yapılacağı nihai tarih:

AID'ce hilafı yazılı olarak kabul edilmiş olmadıkça, 31 Aralık 1970 tarihinden sonra AID tarafından alınan taleplere ce-vaben hiçbir taahhüt mektubu veya onun tadili isdar olunamayacak ve keza 31 Aralık 1971 tarihinden sonra AID'ce veya AID adına para itasında bulunan herhangi bir bankaca, alınan belgeler karşılığında para itası yapılmayacaktır. AID, nihaî para itası tarihinden sonra herhangi bir zaman veya zamanlarda, kredinin o tarihe kadar belgeleri tesellüm edilmemiş olan tamamı veya bir kısmı miktarınca krediyi azaltmakta muhayyerdir.

Beşinci madde ile, Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ'nin bu krediden yapacağı harcamalar için eline para verilmeyecektir. Bu krediyi şirket, Amerikan Yardım Kurulu'nun, yine Amerikan bankalarında açtıracağı akreditif ve vereceği teminat mektuplarıyla kullanabilecektir. Şirket, Amerika'dan emsaline göre çok pahalıya satın alacağı malzeme ve hizmetlere ek olarak, teminat mektupları ve ödemelerden doğacak bütün banka masraflarını da ödemekle yükümlü olacaktır. Para olarak şirkete verilmeyen bu kredinin bir kısmı da masraf olarak Amerikan bankalarına ödenecektir.

Amerikan Yardım Kurulu, bu anlaşmada öne sürülen önşartları da yeterli bulmamış olacak ki, akreditifler açılmadan veya teminat mektupları verilmeden önce de, şirketten bazı belgeler isteyebilecektir. Şirket, bu belgeleri tamamladıktan sonra, AID, istenen teminat mektubunu verecek veya akreditifi açtıracaktır. İstenecek bu belgelerin neler olacağı, anlaşmada yazılı olmadığına göre; sadece AID tarafından bilinen bu belgeler, şirketi, tesislerin kurulması sırasında da sıkı bir kontrol altında bulundurmamak ve onu Amerikalıların yönetim ve denetimi altına almakta kullanılacaktır. AID'nin isteyeceği belgelerin ise, kendi istek ve eğilimlerini destekleyecek nitelikte olacağı tabiidir. Belki bu suretle AID, şirketin Amerikan firmaları arasındaki rekabetten yararlanarak daha ucuza mal ve hizmet satın almasını önlemek için belge olarak şirketten isteyeceği şartnamede kendi seçtiği firmayı tercih etti-recek şartların da yer almasını isteyebilecektir. Bu yorum hizmetler için de doğrudur. Danışman, teknik eleman veya işletmeci olarak, AID, şirketin seçtiklerini değil de kendi istediklerini getirecektir.

MADDE VI

Standart Hükümler Eki

Bölüm 6.01. Standart Hükümler Eki:

İşbu anlamamaya bir standart hükümler eki ilave edilmiş ve bu anlaşmanın bir parçası olmuştur. Sözü geçen ekte kullanılan ibareler, işbu anlaşma metninde kullanılan ibarelerle aynı anlamdadır.

Sözü geçen ekte "anlaşma'ya yapılan atıflar, işbu anlaşmaya yapılmıştır.

Yukarıdaki Hususları Teyiden

Usulü veçhile yetkili temsilcileri vasıtasıyla hareket eden hükümet ve ABD işbu anlaşmanın, anlaşma metninin başlgacadsşşma z7,ış8şüY6,üY6,yü7,nü7,iüş0stlerY6, üektegeokendimdıflRaiylaıfaşş8şş7aynrlekR□,cektve e o

Bölüm 100.3. Vergilendirme: işbu anlaşma, bu anlaşma gereğince ödünç verilmesi kabul edilen meblağ ve yine bu anlaşma ile ilgili olarak isdar olunacak borçluluk belgeleri, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yürürlükte olan kanunlar gereğince yüklenen bircümle vergi, harç ve resimlerden muaf olacak ve anapara ile faizler, hu gibi mükellefiyetler için tevkifat yapılmaksızın ödenecek-tir.

Bölüm 100.4. Mal ve hizmetlerin kullanılması: AID aksini yazılı olarak kabul etmedikçe, işbu krediden finanse edilen mal ve hizmetler münhasıran proje için kullanılacaktır.

Bölüm 100.5. ilave taahhüt ve garantiler: Hükümet tarafından Bölüm 3.01 (d) uyarınca tevdi edilecek Devir Anlaşmasında, şir-ketin ilave taahhüt ve garantileri için teminat verilecektir. AID'nin yazılı muvafakati olmadıkça. Devir Anlaşmasında düzeltmeler veya değıştirmeler yapılmayacaktır.

Bölüm 100.6. Bilgiler ve raporlar: Hükümet krediye ve projeye ilişkin olarak AID 'ce makul olarak talep edilebilecek bilgi ve ra-porları AID'ye sağlayacaktır.

Bölüm 100.7. Teftişler: AID'nin yetkili temsilcileri, projeyi, krediden finanse edilen bircümle mal ve hizmetlerin kullanılmasını ve proje ve krediye ilişkin defter, kayıt vs. belgelerini teftiş etme hakkını, makul görebilecek her zaman için, haiz olacaklardır. Bu kabil teftişi kolaylaştırmak zımında hükümet AID ile işbirliğinde bulunacaktır.

Bu maddeyle anlaşmanın genel hükümleri arasında bulunan şartlar genişletilmekte ve yenileri de getirilmektedir. Eğer Türkiye'nin ekonomik ve mali durumunda herhangi önemli bir düzelme olursa, kredinin 40 yıldan daha erken ödenmesi için, Türk Hükümeti'nin yapacağı görüşme teklifini, Amerika kabul edecektir. Bu ağır şartlar ve bu tersine gidişle, böyle bir düzelme de olamayacağına göre, (100.1) bölüm işlemecektir.

Krediyi kullanacak tesislerin sahibi olan Karadeniz Bakır İş-letmesi AŞ bu anlaşma ve standart ekteki hükümlerle, Türk Hükümeti'nin kontrol ve denetimi dışına çıkarılarak, Türkiye'deki Amerikan Yardım Kurulu'nun tam kontrol ve denetimi altına verilmektedir.

Bu gerçeğe rağmen, kredinin amacına ulaşmasını sağlamak için Türk Hükümeti'ni her konuda sorumlu ve yükümlü bulun-durmanın, istişare adı altında bölüm 100.2'de teminat altına alın-ması, AID'nin politik baskısını hükümet üzerinde sürdürmesine yarayacaktır.

ABD, verdiği 30.5 milyon dolarlık kredinin teminat mektupları ve banka ödemelerinden doğacak vergi ve harçların şirket tarafından ödenmesini şart koşarken, 100.3. bölümde, anapara ve faizlerle, borçluluk belgelerinin TC sınırları içinde yürürlükte olan kanunlardan doğacak vergi ve harçlardan muaf olacağı kabul edili-yor. Türk şirketi, Amerika sınırları içinde yürürlükte olan kanunlara uyacak, Amerika ise; Türkiye'deki kanunlara uymaya-caktır. Amerika Türkiye'de vergi vermemek suretiyle faiz gelirini artırmakta ve Türk Hükümeti'ne açtığı kredinin bir kısmını da vergi olarak geri almaktadır. Diğer yandan da vergiye kesilen para içinde bizi borçlandırmakta ve faiz almaktadır. Yardımla bunun arasında bir ilişki kurmaya imkân yoktur. Amerika burada çok tecrübeli ve insafsız bir tefeci gibi, Türkiye'den daha fazla sızdırmak için her fırsattan yararlanmaktadır. 30.5 milyon dolarlık kredinin Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ'ye devredilmesine ilişkin, Türk Hükümeti ile şirket arasında yapılacak Devir Anlaşması'nda, şirketin ek taahhüt ve garantileri için, hükümetin ayrıca teminat vermesi, bölüm 100.5'te ek taahhüt ve garanti olarak açık bir bono şeklinde Türk Hükümeti'ne yükletilmektedir. Bu ek taahhüt ve garantilerin neler olabileceği de, Amerikan Yardım Kurulu'nun takdir ve insafına bırakılmış olmaktadır.

Bölüm 100.7'de, AID'nin bu şirketi, projeyi ve krediden temin edilen mal ve hizmetleri; belge, kayıt ve defterlerini istediği anda teftiş ve kontrol edebileceği kabul edilmiştir. Türk Hükümeti de bu teftişleri kolaylaştırmada vazifeli kılınmaktadır. Amerikan Yardım Kurulu kendi arzusuna göre yapacağı teftişlerde, herhangi bir güçlkle karşılaşacak olursa, şirketi teftiş ve kontrole yetkili olmayan Türk Hükümeti, bu anlaşmaya göre kendisinin yükümlü tutulduğu polis ve jandarma görevini yerine getirerek, AID'nin teftiş işini kolaylaştıracaktır.

MADDE 200

Tedarik

Bölüm 200.1. Amerika Birleşik Devletlerinden tedarik AID'ce yazılı olarak aksi kabul edilmiş olmadıkça, krediden yapılacak para itaları, münhasıran, proje için hem kaynak hem de menşe itibariyle Amerika Birleşik Devletlerinden sağlanacak mal ve deniz ulaştırması ile deniz sigortası da dahil olmak üzere hizmetlerin tedarikini finanse etmek için kullanılacaktır.

Bölüm 200.2. Kredinin işlemesine ilişkin yeterli tarihleri AID'ce aksi yazılı olarak kabul edilmedikçe, işbu anlaşma tari-hinden önce katihet kesp etmiş siparişler ve akdedilmiş mukaveleler gereğince temin edilen malzeme veya hizmetler bu krediden finanse edilmeyecektir. Yalnız, 13 Haziran 1967 tarihinde Etibank'la Mc Kee Overseas Corporation arasında akdedilen mukavele gereğince yapılmış hizmetlere karşılık, işbu anlaşma tarihinden önceki ABD doları olarak yapılacak italar, 13 Haziran 1967 tarihinden sonra olmak kaydıyla, bu şartın dışındadır. Bölüm 200.3. Mal ve hizmetler

AID'ce aksi yazılı olarak kabul edilmiş olmadıkça, proje için tedarik edilip de krediden finanse edilmeyen mal ve hizmetler kaynak ve menşe itibarıyla, bu gibi mal ve hizmetlerin sipariş edildikleri tarihte yürürlükte bulunan AID Coğrafi Kod kitabının 935 No.lu kodunda yazılı olan memleketlere ait olacaktır. Kredi tahtında finanse edilen mal ve hizmetlerin hiçbiri kullanılma tarihinde listede gösterilmemiş herhangi bir memleketle ilgili yahut o memleketçe finanse edilen herhangi bir dış yardım projesi veya faaliyetini geliştirmek maksadıyla veya bunlara yardım için kullanılamayacaktır.

Bölüm 200.4. Makul fiyat

Tamamen veya kısmen krediden finanse edilen herhangi mal veya hizmetler için makul görülecek fiyatlardan fazlası ödenme-yecektir. Bu kabil kalemler, hakkaniyete uygun ve mesleki hizmet-ler hariç olmak üzere rekabet teşkil edebilecek esas üzerinden tedarik edilecektir.

Bölüm 200.5. Sevk ve Sigorta işleri

(a) Amerika Birleşik Devletleri'nden tedarik olunan ve krediden finanse edilen mal, sevk zamanında yürürlükte bulunan AID Coğ-rafi Kod kitabının 935 No.lu koduna dahil herhangi memleket bandıralı gemilerle Türkiye Cumhuriyetine nakledilecektir.

(b) Amerika Birleşik Devletleri'nden tedarik ve krediden finanse edilen ve deniz taşıtlarıyla nakledilecek olan bilcümle malın brüt tonajının (ambarlı kuru malzeme nakleden taşıtlar, kuru hamule taşıyan gemiler ve tankerler için ayrı ayrı hesaplanacaktır) en az yüzde ellisi (% 50) özel teşebbüse ait Amerikan bandıralı ticaret gemileriyle taşınacaktır; meğer ki bu gemilerin Amerikan bandıralı ticaret gemileri için hakkaniyete uygun ve makul olan ücretler karşılığında temin edilemediği AID 'ce tespit edilmiş ola. Bu gibi mallar, (i) AID'ce finanse edilmiş malları taşıma niteliğinde olmadığı AID'ce hükümet veya şirkete bir ihbarla bildirilen, veya (ii) AID tarafından finanse edilen malları taşımak üzere kiralanmış olan -meğer ki bu kiralama AID'ce tasvip edilmiş ola- hiçbir deniz (veya hava) taşıtı ile taşınmayacaktır.

(c) Diğer milletlere yardım yetkisi bahşeden Amerika Birleşik Devletleri mevzuatı tahtında finanse edilen sevk-yata müteallik deniz sigortasının yapılmasıyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, herhangi bir memleketin herhangi bir deniz sigorta şirketini, Amerika Birleşik Devletlerinin herhangi bir eyaletinde ticari iş ifası yetkisini haiz herhangi bir deniz sigorta şirketine, mevzuat, kararname, nizamname veya talimatname siyle tercih ettiği takdirde, Amerika Birleşik Devletleri'nden tedarik edilen ve krediden finanse edilen mallar, böyle bir tefrikin devamı süresince deniz rizikolarına karşı Amerika Birleşik Devletleri'nin herhangi bir eyaletinde deniz sigorta işini ifaya yetkili bir şirket veya şirketlere, Amerika Birleşik Devletlerinde sigorta ettirilecektir.

(d) Şirket, Amerika Birleşik Devletlerinden tedarik ve krediden finanse edilen bilcümle malı, proje için kullanma mahalline şevk-lerine müteferri rizikolarına karşı sigorta edecek veya ettirecektir. Bu sigorta, sıhhatli ticari teamüllere uygun şartlar dairesinde yapılacak, malın tam değerini kapsayacak ve bu malın finanse edildiği para ile ödenecektir. Bu sigorta gereğince alınan her-hangi tazminat, sigortalanan malda maddi hasar veya ziyat hu-sule geldiğinde tamir veya yenileme için kullanılacak veya bu malın tamir veya yenilenmesi için yapılacak masrafların karşılanması için kullanılacaktır. Bu gibi bilcümle yenilemeler, Amerika Birleşik Devletleri kaynak ve menşeli olacak vesair hususlarda işbu anlaşma hükümlerine tabi bulunacaktır.

Bölüm 200.6. Muhtemel satıcı firmalara ihbar

Krediden finanse edilecek mal ve hizmetlerin sağlanması işine bilcümle Amerika Birleşik Devletleri firmalarının katılmasına fırsat vermek için şirket, bunlara dair uygun bilgileri AID'nin makul olarak talep edebileceği zamanlarda AID'ye verecektir.

Bölüm 200.7. Bilgi verme ve işaretleme

Şirket, proje ve kredinin Amerika Birleşik Devletleri Yardım Programı'na dahil olduğunu duyuracak ve krediden finanse edilen malların işaretlenmesi konusunda AID'ce zaman zaman neş-rolunabilecek makul talimata riayet edecektir.

Bölüm 200.8. Planlar, şartnameler ve mukaveleler

(a) AID'ce aksi yazılı olarak belirtilmedikçe, şirket proje ile ilgili bütün plan, şartname, tesis programları, ihale belgeleri ve mukavelelerle bunlarda yapılan değişiklikleri derhal AID'ye bil-dirmektir.

(b) Krediden finanse edilen mal ve hizmetlerle ilgili bilcümle ihale belgeleri ısdarından önce, AID tarafından yazılı olarak tas-vip edilmiş olacaktır. AID'ce yazılı olarak aksi kabul edilmiş olmadıkça krediden finanse edilen mal ve hizmetlerle ilgili bil-cümle plan, şartname vesair belgeler, Amerika Birleşik Devletleri standart ve ölçülerine uygun olacaktır.

(c) Krediden finanse edilen aşağıdaki mukaveleler, aktolunmadan önce AID'ce yazılı olarak tasvip edilecektir:

(i) İdarî Yardım Hizmetleri de dahil, mühendislik ve diğer ihtisas hizmetlerine müteallik mukaveleler,

(ii) Tesis hizmetlerine müteallik mukaveleler,

(iii) AID'ce belirtilebilecek sair hizmetlere müteallik mukaveleler ve

(iv) AID'ce belirtilebilecek teçhizat ve malzemelere müteallik mukaveleler.

Yukarıda sayılan hizmet mukavelelerinin herhangi birisi bahis konusu olduğunda, AID ayrıca gerek müteahhidi gerekse müteahhidin AID'ce belirtilecek personelini de yazılı olarak tasvip edecektir. Bu gibi mukavelelerden herhangi birindeki önemli tadiller ve bu gibi personeldeki değişiklikler, yürürlüğe girmeden önce AID'ce yazılı olarak tasvip edilecektir.

Bu maddenin 200.1. bölümünde, bu kredi ile proje için sağla-nacak mal ve hizmetlerin Amerikan menşeli ve kaynaklı olacağı ve Amerikan sigorta şirketlerine sigorta ettirilerek, Amerikan gemileriyle taşınacağı kabul edilmektedir. Böylece, kredinin bir kısmı da yüksek navlun ve sigorta primi olarak, Amerikan şirketlerine ödenecektir.

Bölüm 200.3'de Türk ulusunun hükümlerlik hakları bir kere daha çiğnenmektedir. Bu projenin tamamlanması için Türk Hü-kümeti'nin, bu kredinin dışında kendi parasıyla veya imkânlarıyla tedarik edeceği mal ve hizmetler menşe ve kaynak itibariyle AID'nin Coğrafi Kod kitabının 935 No.lu kodunda yazılı olan devletlere ait olacaktır. Amerika, kendi politikası ve çıkarlarına ilişkin olarak bazı ilkeler kabul etmiştir. Bu ilkelerden biri de Doğu Bloku'na dahil ülkelerin hemen tümüyle açık ticari ilişkiler kur-mamaktır. Amerika hazırladığı Coğrafi Kod kitabında ticaret yapacağı ülkeleri yazmış, bunlar arasında Türkiye'nin politik, ekonomik ve ticari ilişkilerinin olduğu Bulgaristan. Romanya. Çekoslovakya, Polonya, Rusya, Macaristan gibi ülkeler yer almamıştır. Türkiye, bağımsız bir devlet olduğuna göre, kendi malı olacak olan bu bakır tesislerini tamamlamak için kendi parasıyla Romanya ya da Polonya'dan daha ucuza sağlayacağı malzeme ve hizmetleri bu proje için kullanamayacaktır. Anlaşmanın bu mad-desiyle Türk Devletinin hükümlerlik hakları elinden alınmakta ve kendi parasıyla dahi, ticari ilişkilerimizin çok iyi olduğu ülkeler-den, Amerika'nın yazılı izni olmadan Karadeniz Bakır Tesisleri'ni daha ucuza mal etmek için de olsa, mal ve hizmet satın alınmasına imkân bırakılmamaktadır. Bu gerçeklerin ışığı altında, Türk Devleti'nin bağımsızlığının zedelendiğini söylemek, yerine getirilmesi zorunlu ulusal bir görev olur.

Bölüm 200.4'te krediden finanse edilecek mal ve hizmetlerin makul fiyatlarla, meslekî hizmetler hariç, rekabet teşkil edebilecek esas üzerinden tedarik edileceği kabul edilmişse de; 200.8. bölümün son paragrafında "Yukarıda sayılan hizmet mukavelele-rinin herhangi birisi bahis konusu olduğunda, AID ayrıca, gerek müteahhidi gerekse müteahhidin AID'ce belirtilecek personelini de yazılı olarak tasvip edecektir" denildiğine göre, bizim de daha önce belirttiğimiz gibi bölüm 200.4'teki hüküm hiçbir zaman işlemeye-cektir. Amerikan Yardım Kurulu hangi firmayı istiyorsa sipariş ona verilecektir. Aksi halde o müteahhit AID'nin onayını alamayacak-tır.

Bölüm 200.5 uyarınca bu kredi ile Amerika'dan satın alınacak malzemenin yarısını özel girişime ait Amerikan bandıralı gemiler taşıyacaktır. Diğer yarısı ise; Türkiye ve Amerika'nın 935 No.lu Coğrafi Kod'unda yazılı ülkelerin gemileriyle taşınabilecektir. Amerikan navlun fiyatları diğer ülkelere kıyasla çok pahalı olduğundan kredinin büyük bir kısmı da ulaştırma masrafları olarak ABD'de kalacaktır.

Aynı bölümde, krediden finanse edilen malzemenin tam değerleri üzerinden Amerikan sigorta şirketlerine sigorta ettirileceği ve sigorta parasının da bu krediden dolar olarak ödeneceği kabul edilmiştir. Şayet Türkiye, örneğin, sigorta primi daha ucuz olduğu için, sigorta işini Amerikan sigorta şirketlerinden başka bir devletin sigorta şirketine verse veya Türk sigorta şirketlerinden birine sigor-ta ettirse, bu geçerli sayılmayacak, aynı malzeme ikinci kez yine bir Amerikan sigorta şirketine sigorta ettirilecektir. Kredinin bu kısmı da Amerikan doları olarak Amerikan sigorta şirketlerine dağıtılacaktır. Böylece kurulacak tesisin maliyeti de kasıtlı olarak artırılmaktadır. Bundan Amerika kâr, Türkiye zarar etmektedir.

Bölüm 200.7'de şirketin, proje ve kredinin ABD yardım prog-ramına dahil olduğunu duyurması ve bu malların işaretlenmesi konusunda AID'ce yayımlanacak talimata uyulacağı kabul edilmektedir. Gerçeklerin bu derece saptırılarak yoksul Türk halkının böylesine aldatılmasının bundan daha canlı bir örneğine rastlamak güçtür. Yardım değil, çok ağır şartlar altında kredi alıyor ve borçlanıyoruz. Gerçek bu iken, krediyle çok pahalıya Amerika'dan borçlanarak alacağımız bu malzemeler üzerine, "Amerika'nın Türkiye'ye yardımınıdır" diye resimler yapıştırıp yazılar yazarak yalan yere Amerikan propagandası yaptırmak dostlukla nasıl bağdaşır? Aslında bu ağır şartlarla alınan krediler Türkiye'nin kalkınmasını baltalamaktadır. Hergün biraz daha Amerika'ya bağlı ve muhtaç hale gelmek suretiyle Amerika'nın devamlı bir pazarı olan Türkiye, Amerika'nın kendi çıkarlarına uygun politikasının Türkiye'de rahatça uygulanması sonucu, Amerikan halkının refahına katkıda bulunmakta ve Türk halkının yoksulluğu pahasına Amerikan halkına yardım etmektedir. Hal böyleyken, Amerika'nın Türkiye'ye yardım ediyormuş gibi gösterilerek halkın kandırılması, şirketin Amerikan yardım propagandası yapmasına zorlanması, hiçbir insaf ölçüsüne sığmaz. "Yalancının mumu yatsıya kadar yanar" diye bir atasözü vardır. Türk halkı bu yalanlarla uzun süre kandırılmaz. Fakat bu oyunları bilip de, Türkiye'deki yabancı sömürsüne karşı çıkanların uğradıkları haksız ithamların asıl kaynağının dışta olduğunu bilmekte fayda vardır.

Bölüm 200.8'de şirketin proje ile ilgili bütün plan, şartname, tesis programları, ihale belgeleri ve mukaveleleri ve bunlarla ilgili değişiklikleri derhal Amerikan Yardım Kurulu'na bildirmesi kabul edilmektedir. Ayrıca idari yardım hizmetleri; mühendislik ve diğer ihtisas işlerine ilişkin mukavelelerle, AID'ce belirtilecek sair hizmetler,

teçhizat ve malzemelere ilişkin mukaveleler söz konusu olduğunda AID gerek müteahhidi ve gerekse müteahhidin AID'ce belirtilecek personelini de yazılı olarak onaylayacaktır. Görülüyor ki, sadece bir Amerikan bayrağı eksik. Diğer şartların hepsi tamamlanmış AID hükümetten sonra şirketin de elini kolunu bağlayarak, hareket serbestisini, karar verme ve seçme haklarını da elinden almış. AID'ce, belirtilebilecek sair hizmetler, teçhizat ve malzemeler neler olabilir? Amerikan Mc Kee firmasına büyük paralar ödenerek yaptırılan bu projenin sahibi ve kurucusu Ka-radeniz Bakır İşletmeleri AŞ olduğu halde, sair hizmetlerle teçhizat ve malzemeler neden bu şirket tarafından belirtilemeyecek de, Amerikan Yardım Kurulu tarafından belirtilebilecektir? Tesis ve hizmetlerin daha pahalıya mal olması için AID elinden gelen hiçbir şeyi ihmal etmemektedir. Önceden aklına gelmediği veya sakıncalı olduğu gerekçesiyle anlaşmaya konulmayan konular için anlaşmada böyle açık kapılar kasten bırakılmaktadır. Bunlar açık bonolar gibidir. İstediklerini doldurabilirsiniz. Amerika'da müteahhit firmaların kârları maliyetin yükselmesiyle orantılı olarak artmaktadır. Bu projenin tüm finansmanı bir milyardan üzerinde olacağına göre; projenin Amerikan müteahhitleriyle onların Türkiye'deki yerli ortakları da maliyet kâr prensibine göre; iyi ka-zanç sağlayacaklardır. Müteahhit Amerikan firmalarının kârlarını artırmakla görevli olan AID'nin Türkiye'deki özel girişimi geliştirip kuvvetlendirmesi de dış amaç ve görevleri arasındadır. Bu nedenlerle projenin maliyetini yükseltmek için yeni hizmetler yaratması, işe yaramayacak veya çok az kullanılabilir sair malzeme ve teçhizat satın alması da olağan sayılmalıdır.

MADDE 300

İptal ve Durma

Bölüm 300.1. Temerrüt Olayları; Ödemenin Tacili

Aşağıda sayılan olaylardan ("Temerrüt Olayları") herhangi biri veya birkaçı vuku bulduğu takdirde:

- Hükümetin, işbu anlaşma gereğince yapılması muktazi anapara, faiz ve taksit ödemelerinde herhangi birini vadesi geldi-ğinde yapmamış olması;
- Projeyi gerekli ihtimam ve müessiriyetle icra ve ifa vecibesi de tahdit siz olarak dahil olmak üzere, hükümetin işbu anlaşmanın herhangi bir hükmüne uymamış olması veya şirketin devir anlaşmasının herhangi bir hükmüne uymamış olması,
- Hükümetin, hükümet veya onun herhangi bir dairesi ile AID veya onun herhangi bir selefi arasında mevcut herhangi sair bir kredi anlaşması, garanti anlaşması veya herhangi sair anlaşma gereğince yapılması muktazi herhangi bir faiz veya anapara taksidi ödemesini yahut sair ödemeyi vadesi geldiğinde yapmamış olması;

AID hükümete ve şirkete, itfa edilmemiş anaparanın tamamının veya herhangi bir kısmının altmış (60) gün zarfında muacceliyet kesp edeceği ve vacibütlediye olacağı hususunda ihbarda bulunmakta muhayyerdir ve temerrüt olayı bu altmış (60) gün içinde düzeltilmediği takdirde:

- Anaparanın itfa olunmamış kısmı ile işbu anlaşma gereğince bunun üzerine tahakkuk etmiş olan faiz derhal muaccel ve vacibütlediye olacak ve
- O tarihte ödenmemiş bulunan gayrikabilirücu akreditiflerle veya sair suretle ayrıca yapılmış para itaları tutarı, itaların yapıldığı tarihlerde derhal muaccel ve vacibütlediye olacaktır.

Bölüm 300.2. Para italarının Durdurulması, Herhangi Bir Zamanda:

- Bir temerrüt olayının vuku bulmuş olması;
- Ya kredinin amacının gerçekleşmesini veya hükümet yahut şirketin, işbu anlaşma ve Devir Anlaşması gereğince yüklenmiş oldukları vecibeleri ifa edebilmeleri gayri muhtemel hale getiren bir olayın vuku bulması;
- Herhangi bir para itasının, AID'nin tabi olduğu kanunların ihlaline müncer olacak olması halinde AID,
 - Ödenmemiş bulunan taahüt belgelerini, gayrikabilirücu Akreditiflerin ısdarı veya gayrikabilirücu akreditiflerden gayri yollardan bankalarca ödenmesi yollarından kullanılmamış ol-dukları nispette durdurmak veya iptal etmek ve bu takdirde, derakap hükümet ve şirkete ihbarda bulunmakta,
 - Ödenmemiş bulunan taahüt belgeleri gereğince yapılması muktazi olanlar dışında para itaları yapmayı reddetmekte,
 - Munzam taahhüt belgeleri ısdar etmeyi reddetmekte, ve
 - Krediden finanse edilmiş malların mülkiyetinin bu mallar Türkiye Cumhuriyeti dışındaki bir kaynaktan geldiği, kabili teslim olduğu ve Türkiye Cumhuriyetinin giriş limanlarına tahliye edilmemiş bulunduğu takdirde AID'ye devri hususunda masrafı AID'ye ait olmak üzere, talimat vermekte muhayyerdir. Devrolunan bu mallarla ilgili olarak kredi tahtında yapılmış veya yapılacak para itaları anaparadan tenzil edilecektir.

Bölüm 300.3. AID'nin İptal Yetkisi

Para italarının 300.2. No.lu bölüm uyarınca durdurulmasını takiben, bu gibi para itası durdurmalarının dayandığı sebep veya sebepler, durdurma tarihinden itibaren altmış (60) günlük bir süre içinde izale veya tashih edilmemiş olduğu takdirde, AID o tarihi takibeden herhangi bir zaman veya zamanlarda, kredinin o

tarihe kadar ita olunmamış veya gayrikabirücu akreditiflere bağlanmamış olan tamamını veya bir kısmını iptal etmekte muhayyerdır.

Bölüm 300.4. Anlaşmanın Sürekli Olarak Yürürlükte Kalması

İşbu anlaşma hükümleri, herhangi bir iptal, para itasının durdurulması veya itfanın tacili olaylarına bakılmaksızın, işbu anlaşma gereğince anapara ve herhangi bir tahakkuk etmiş faizin tamamen ödenmesine kadar, bütün gerekleriyle yürürlükte kala-caktır.

Bölüm 300.5. Para iadeleri

(a) Herhangi bir para itasının işbu anlaşma hükümleri gereğince muteber belgelerle desteklenmeksizin yapılmış olması veya bir para itasının işbu anlaşma hükümleri gereğince yapılmamış yahut kullanılmamış olması halinde, AID işbu anlaşmada öngörölmüş başka kanuni yolların mevcudiyetine veya bunlara başvurulmuş olmasına bakılmaksızın hükümet ve şirketten söz konusu meblağın, bu konuda kendilerine tevdi edilecek bir talepten itibaren takip eden doksan (90) gün içinde Amerika Birleşik Devletleri dolarıyla kendisine iadesini talep edebilir. Bu meblağ, önce, hakkaniyete uygunluğu nispetinde, işbu anlaşma tahtına proje için tedarik edilmiş olan mal ve hizmetlerin bedellerine tahsis olunacak; varsa bakiyesi, en son vade tarihinden başlayarak tersine bir sıra takip edecek şekilde, anapara taksitlerine tatbik olunacaktır, işbu anlaşmada ne gibi başka bir hüküm bulunursa bulunsun, AID'nin kredi gereğince yapılmış olan herhangi bir para itasına ilişkin olarak iade talep etmek hakkı, bu itanın yapıldığı tarihten itibaren beş (5) yıl devam edecektir.

(b) AID krediden finanse edilen mal ve hizmetlerle ilgili olarak herhangi bir müteahhit, satıcı veya bankacılık müessesesi yahut krediyle ilgisi olan herhangi başka bir üçüncü şahıstan iadesi suretiyle para alır ve bu iade, mal ve hizmetlerin gayrimenkul bir fiyatına veya şartnameye uymayan mala yahut yetersiz hizmetlere ilişkin bulunursa AID, iade edilen bu parayı, önce hakkaniyete uygunluğu nispetinde işbu anlaşma tahtında proje için tedarik edilen mal ve hizmetlerin bedelinin ödenmesine tahsis edecek, bakiyesi de en son vade tarihinden başlayarak tersine bir sıra takip edecek şekilde anapara taksitlerine tatbik olunacaktır.

Bölüm 300.6. Tahsilat Masrafları

300.2 No.lu bölümde yazılı olayların vukuu sebebiyle yapılan para iadelerinin tahsiliyle veya AID'ye ödenmesi gerekli meblağ-larla ilgili olarak, AID'ce yapılacak makul masraflar, kendi per-soneli aylıkları hariç olmak üzere, AID'nin belirteceği suretle AID'ye ödenir.

Bölüm 300.7. Kanuni Haklardan Feragat Edilmediği: işbu anlaşma gereğince AID lehine tahakkuk eden herhangi bir hak, yetki veya kanun yoluna başvurma hakkının icrasında gecikilmiş veya icrasının ihmal edilmiş olması, bu gibi hak, yetki veya kanun yoluna başvurma hakkından feragat edildiği anlamında yorumlanmayacaktır.

İptal ve durdurma ile ilgili bu maddenin 300.1. bölümünde ge-cikme (temerrüt) olayları sıralanmakta ve bu gecikme olaylarından biri veya birkaçı meydana geldiği takdirde AID bu gecikmenin -60 gün içinde-düzeltilmesini isteyecek, hükümet ve şirkete, Ameri-ka'ya olan borcun tamamı veya bir kısmının -60 gün içinde- öden-mesi mecburiyetini duyuracaktır. Gecikme sayılacak haller şunlar-dır:

a) Hükümetin anapara ve faiz taksitlerini zamanında ödeme-mesi,

b) Bu projeyi gerekli ihtimam ve etkenlikle uygulama ve yerine getirme görevleri de sınırsız dahil olmak üzere, Türk Hükümeti'nin bu anlaşmanın herhangi bir hükmüne veya şirketin Devir Anlaşmasının herhangi bir hükmüne uymamış olması. Bu fıkradaki, "Türk Hükümeti'nin bu projeyi gerekli ihtimam ve etkenlikle uygulama ve yerine getirme görevleri de sınırsız dahil olmak üzere" biçimindeki ifade üzerinde önemle durmak lazımdır. Böyle bir anlaşmada yer almasına imkân olmayan öylesine dişi ve her fırsatta Türkiye'nin aleyhine kullanılmaya elverişli bir ifadenin tehlikeleri meydandadır. Sermayesinin çoğu devletçe verilen ve bu anlaşma uyarınca kurulan şirket tüm olarak AID kontrolüne veriliyor. Amerika'nın açacağı kredinin bir mukavele ile bu şirkete devri ise! anlaşmanın ön şartı. Türk Hükümeti'nin şirketi kontrol ve denetleme yetkisi de yok. O halde, Türk Hükümeti bunların dışında bu projeyi gerekli ihtimam ve etkenlikle uygulama ve yerine getirme görevlerini nasıl ve ne ile yapacak, veya yapmayacak, bu mümkün değildir. Fakat, Amerika isteklerini zorla kabul ettirmek ve siyasi baskısını sürdürmek için bu fıkradan yararlanarak, Türk Hükümeti bu projeyi gerekli ihtimam ve etkenlikle desteklemiyor ve uygulamıyor gerekçesiyle; istekleri -60 gün içinde-yerine getirmezse, anapara ve faizlerinden doğan borçlarınızı -60 gün sonunda- ödemeye mecbursunuz diyebilecektir. Projenin gerekli ihtimam ve etkenlikle uygulanması ve yerine getirilecek görevlerin neler olduğu da bu anlaşmada kasıtlı olarak açıklanmadığına göre; yine Türk ulusunun çıkarları Amerika'nın çıkarlarına feda edilecek ve hükümet daha baştan yenik düşecektir.

Aynı bölümün (c) fıkrasında ise: Amerika ile Türkiye arasında şimdiye kadar yapılmış garanti, kredi veya sair herhangi bir anlaşmadan ileri gelen faiz ve anaparayı Türkiye ödemeyecek olursa bu anlaşma ile verilen krediden doğan borç ve faizlerin de, ihbar-dan 60 gün sonra toptan ödenmesi mecburiyeti kabul edilmektedir. Halbuki, her anlaşma kendi hükümlerini birlikte getirir ve o hükümler anlaşma süresince yürürlükte kalır. 1968 senesinde yapılan bir kredi anlaşmasının standart ekinde kendisinden çok önce

yapılmış bütün anlaşmalar özel bir hükümle gecikmeler (temerrüt) arasına sokarak, Türkiye'nin bağımsızlık ve özgürlüğünü kısıtlayacak şekilde siyasi ve iktisadi baskı altına alması, Amerika'nın gerçekten kötü niyetini belirten ilginç bir hükümdür. 47 yıl önce, Dumlupınar'da kazanılan büyük zafer, iktisadi zaferle donatılmadığı için, Türk ulusu bilinçsiz ve beceriksiz yöneticiler elinde bir kuşak sonra tekrar Dumlupınar ve Lozan zaferlerini kazanmak için zorlu bir savaş vermek zorunda kalacaktır. Bu gerçeği bilerek Türk ulusu emperyalizm ve dış sömürüye karşı savaşa hazırlanmalıdır. Bu savaşı kazanmadan Türk ulusunun kalkınması ve çağdaş uygarlığa ulaşması mümkün değildir.

Tadilat Anlaşması

Bu anlaşmanın standart ekinden başka, 1 No.lu Tadilat An-laşması2 adı altında bir eki daha vardır. Gerçekte bu ek anlaşma asıl anlaşmadaki ağır hükümleri tahkim etmekte ve yenilerini de getirmektedir. Karadeniz Bakır İşletmeleri Şirketi'nin kurulması için açılan bu 30.5 milyon dolarlık Kredi Anlaşması'yla, Türki-ye'de 27 Mayıs'tan sonra yeniden hız kazanan Atatürkçü, milliyetçi ve antiemperyalist akımlar karşısında da, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarını korumak ve sömürsünü sürdürebilmek için geçmiş anlaşmaları da içine alan çok sıkı bağlayıcı şartlar getirilmiştir. Bir asıl, bir ek ve bir de Tadilat Anlaşması'ndan kurulu birbirini tamamlayan bu üç belge ABD'nin Türkiye hakkındaki gerçek niyetlerini bir objektif sadakatıyla tespit etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile
Amerika Birleşik Devletleri arasında
277-H-076 sayılı Karadeniz Bakır İşletmeleri Anlaşması'na
Ek I No.lu Tadilat Anlaşması

23 Ağustos 1968

Tadilat No. I

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ("Hükümet") ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetini temsil eden Milletlerarası Kalkınma Dairesi ("AID") arasında akdolunan 277-H-076 No.lu (Karadeniz Bakır İşletmeleri "Şirket") Anlaşması'na ek 23 Ağustos 1968 tarihli I No.lu Tadilat Anlaşması standart hükümleri ekinin 100-5 kısmı, İkraz Anlaşmasının 3.01 (d) kısmına göre sağlanacak Devir Anlaşmasına hükümetin aşağıdaki hükümleri koymasını teminen, tadil edilmiştir.

(A) Şirketin beyan ve taahhütleri:

- (I) Şirketin iktisadi, teknik, mali ve idari teamüllere uygun olarak şirketin işlerini gerekli ihtimam ve müessiriyetle icra edeceği ve İkraz ve Devir Anlaşması'nda tasvip olunan planlar, programlar vesair tertipler ve bunlara mütealik bilcümle tadiller gereğince projeyi icra ettireceği,
- (II) Şirketin, Türkiye Cumhuriyeti kanun ve kararnameleri gereğince teşkil edilmiş ve mevcut işini icra etmek konusunda tam yetkiye sahip bulunduğunu ve İkraz ve Devir Anlaşmaları hüküm-leri gereğince bütün taahhütleri yerine getireceğini,
- (III) Şirketin işbu İkraz Anlaşması'nın ve Devir Anlaşması'nın akdi ve ifasıyla ilgili olarak gerekli bütün usulî ve hukukî işlemleri ittihaz eylediğini ve devlet daire ve makamlarının bilcümle, rıza ve tasvibini elde etmiş olduğunu,
- (IV) Şirketin kendi esas mukavelenamesiyle anlaşmalar, müsaadenameler, lisanslar veya şirkete kabili tatbik sair ve devlet karar ve nizamlarını ihlal etmemiş olduğunu ve İkraz Anlaşması'-nın veya Devir Anlaşması'nın maddelerini ve bu anlaşmaların ic-rasını ihlal etmemiş olduğunu,
- (V) Şirketin işletmesinin gelişmesi veya durumu üzerinde olumsuz yönden maddi bir değişiklik meydana gelmesine müncer olabilecek mali veya diğer veya Devir Anlaşması'nın yahut Devir Anlaşması ile ilgili olarak yapılan veya yapılacak olan bir işlemin muteberliğini şüpheye düşüren mevcut veya vukuu melhuz bir dava veya bir takibin yahut şirketin bildiği kadarıyla -böyle bir dava veya takibe mesnet teşkil edebilecek bir durumun mevcut olmadığını; herhangi bir devlet mercii tarafından şirketin veya onun işletmesinin tamamına veya bir kısmına el konulması, satın alınması veya sair suretle iktisap edilmesi için herhangi bir takibat ihbarında bulunulmamış olduğunu ve şirketin bildiği kadarıyla- böyle bir takibin düşünülmemekte bulunduğunu,
- (VI) Şirketin kendisinden istenen bütün vergi beyannamelerini vermiş ve -iyi niyetle itiraz edilmiş olanlar hariç olmak üzere- tahakkuk eden bilcümle vergi, harç, resim vesair devletçe alınan masrafları ödemiş olduğunu;
- (VII) Şirketin işbu anlaşma tarihine kadar İkraz Anlaşması ve Devir Anlaşması için önemli olan anlaşmaları ve bu anlaşma ile derpiş edilen faaliyetleri yazılı olarak açıklamış olduğunu;

(VIII) İkras talepnamesinde tasrih etmiş ve şimdiye kadar yazı ile açıklamış olduğunun haricinde şirketin borcu olmadığını,

(IX) Kredinin alınması sırasında şirketçe veya şirket adına AID'ye açıklanmış olan bilcümle vakia ve şartların sıhhatli ve tam olduğunu, projeye ve şirketin İkras ve Devir Anlaşması tahtındaki vecibelerinin ifasına maddeten tesir edebilecek bilcümle vakıalar ile şartları şirketin açıklamış bulunduğunu beyan eder. Şirketin işbu anlaşmanın akdinden sonra zuhur edebilecek projeye veya ikraz ve Devir Anlaşması tahtındaki vecibelerinin yerine getirilmesine maddeten tesir edebilecek veya maddeten bir tesir edeceği makul olarak tahmin edilecek herhangi vakia ve şartları süratle AID'ye bildireceğini, beyan ve taahhüt eder.

(X) Şirket kredinin sağlanmasıyla veya işbu anlaşmaya müteallik olan yahut anlaşma tahtında finanse edilen herhangi bir icraatta bulunulmasıyla ilgili olarak şirketin veya şirketin bildiği kadarıyla başka bir şahsın şirketin daimi memur ve müstahdemlerine muntazaman ödenen ücretlerle gerçekten taraf teşkil veya malumatlar bulunduğu mesleki teknik veya benzeri hizmetler karşılığı olan ücretler dışında ödemenin yapılmış mı bulunduğu yoksa şarta muallak olarak mı yapılacağını da bildir-mek suretiyle) komisyon ücret ve ödeme namı altında herhangi bir ödeme veya kabz işleminde bulunmamış olduğunu ve bulunmayacağını ve bu kabil herhangi ödemenin baliği AID'ce gayrimümkün görüldüğü takdirde adı geçen baliğ AID'ce kabule şayan görülecek şekilde ayarlamaya tabi tutulacağını beyan ve taahhüt eder.

(XI) Şirket gerek projeye ve gerek Devir Anlaşmasına ilişkin defter ve kayıtları, devamlı olarak tatbik edilegelen sıhhatli mu-hasebe ilke ve teamüllerine, uygun olarak muhafaza edecektir. Bu defter ve kayıtlar, aşağıdaki hususları -onlara sınırlandırılmış olmayarak- göstermeye yeterli olacaktır.

(I) İşbu anlaşma uyarınca ita olunan ödeneklerle iktisap edilen mal ve hizmetlerin alımı ve kullanılış şekli;

(II) İktisap edilen mal ve hizmetlerin müstakbel satıcılarının taleplerinin mahiyet ve şümulü;

(III) İhaleyi kazanan teklif sahiplerine ihale yapılmasının ve siparişlerin verilmesinin müstenidatı;

(IV) Projenin gelişimi.

Bu kabil defter ve kayıtlar sıhhatli murakabe standartlarına uygun olarak muntazaman murakabe edilecek ve AID'ce yapılacak son para itası tarihinden itibaren beş yıl süreyle yahut ikraz An-laşması uyarınca AID'nin alacağı olan meblağların ödenmesi tarihine kadar hangisi daha erken ise, muhafaza edilecektir.

(XII) Şirket, AID'nin yetkili temsilcilerinin projeyi, krediden finanse edilen bilcümle mal ve hizmetlerin kullanılmasını ve şirketin projeye ve krediye ilişkin defter, kayıt vesair belgelerini, makul görülebilecek her zaman için, teftiş etmelerini temin edecektir. Şirket bu kabil teftişleri kolaylaştırmak zımında AID ile işbirliği edecek ve ikraz ile ilgili herhangi bir maksat için şirket Türkiye'deki emlakini AID'nin temsilcilerinin ziyaret etmelerine müsaade edecektir.

(A) AID'ce aksine yazılı olarak kabul edilmiş olmadıkça, Devir Anlaşması gereğince şirket tarafından hükümete ödenmesi iktiza eden bilcümle meblağların tamamen ödenmesine kadar sürecek olan şirketin olumsuz taahhütleri,

(I) (a) Şirketin, genellikle kabul edilen muhasebe ilkeleri ge-reğince tespit olunan kazanç fazlası hariç ve (b) temettü verildiği veya ödendiği şirketin mali yılında vadesi gelecek ve ödenecek ikrazile ilgili resülmal ve faiz ödemeleri ve diğer şirket borçları için lüzumlu fonları şirket bir kenara koymadıkça, şirket halen tedavülde bulunan veya bundan böyle tedavülde bulunacak olan herhangi bir hisse senediyle ilgili olarak nakden temettü ödemeyecek veya bu yolda beyanda bulunmayacak, sair surette dağıtım yapmayacak veya bu gibi senetlerin satın alınması iktisabı itfası veya sair suretlerle tedavülden kaldırılması için ödeme yapmayacaktır.

(II) Şirket, sicil vesikasını, Ortaklık Anlaşmasının maddeleri-ni, ikraz Anlaşması'nın kısım 3.01 (e) maddesine göre sağlanan mali planı tadil etmeyecek Veya işletmesinin mahiyetinde esaslı bir değişiklik yapmayacak; herhangi bir tabi müessese kurmayacak; başka bir şirket veya işletme ile birleşmeyecek veya kaynaş-mayacak yahut bir şirket veya işletmeyi iktisap etmeyecek; hali-hazırda iktisap edilmiş veya sonradan iktisap edilecek şirket ma-melekinin tamamını veya önemli bir kısmını satmayacak, kirala-mayacak, ferağ etmeyecek veya sair suretle elden çıkarmayacak; veya Etibank'a işletme hakkı veya benzeri ödemelerin yapılacağını gösteren anlaşmada önemli bir değişikliğe muvafakat etmeye-cektir.

(III) Şirket işbu anlaşma gereğince yüklenilen borçlar da dahil olmak üzere, doğrudan doğruya veya şarta muallak olarak, cari aktiflerin cari pasiflere oranını bir yirmi beşin bire oranından (1.25:1) daha düşük seviyede bir nispette tespit ve idame ettirmeyecektir; cari aktiflerle cari pasifler, genellikle kabul edilen ve tatbik edilegelen muhasebe ilkeleri uyarınca tespit olunacaktır. Şu kadar ki, talep üzerine veya on iki (12) aylık bir süre içinde vadesi hulul eden bilcümle borçlar bu süre içinde tecdit veya takip edilmemiş olsa dahi cari borç addolunacaktır.

(VI) Şirket, şirketin herhangi bir alacaklısına karşı, herhangi bir şirket malı (halen iktisap edilmiş veya gelecekte iktisap edilecek) üzerine ipotek tesis ettirmeyecek, rehin vazettirmeyecek ve o mal üzerinde sair menfaat tesisine müsaade ettirmeyecektir; şu kadar ki, şirket, tekabül tarihinden itibaren bir (1) yıldan

daha uzun olamayan bir süre içinde ve şirket envanterinden veya ala-caklılarından ödenecek bir borcun temini için karşılık gösterilen envanter veya alacak hesapları üzerine menkul ipoteği veya rehin koydurabilir.
(V) Şirket, sair herhangi borcunu vadeden önce ödemeyecektir;
(VI) Şirket Devir Anlaşması gereğince tekabül edilen borçlar ile proje için ithal edilen teçhizatın gümrük resimlerine ait borçlar ikraz ve Devir Anlaşmalarında öngörülen borçlar dışında bir yılı aşan vadelere bağlanmış borç altına girmeyecektir.

Yukarıdaki Hususları Teyiden

Taraflar işbu anlaşmayı aşağıdaki gösterilen tarihte imza etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Amerika Birleşik
Hükümeti Devletleri
Adına: Ahmet Tufan Gül Adına: Barlett Harvey
Hazine Genel Müdürlüğü US / AID Türkiye
ve MİİT Genel Sekreter Misyonu Müdür Vekili
Vekili, Maliye Bakanlığı

Türkiye'de Türk sermayesiyle kurulan Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ'nin, Türk Ticaret Kanunu'na göre kurularak Türk kanunları uyarınca çalışması ve onların koyduğu yasaklara uyarak, tanıdığı hak ve yetkileri kullanması kadar normal bir şey olamaz. Fakat, anlaşmanın başından bu yana, kabul edilen şartlarla bu Türk şirketi, Türk kanunlarını, mahkemelerinin ve anayasanın da üstünde imtiyazlı, adeta gayri milli fakat Amerika'nın tam kontrol ve denetimi altında bir kuruluş haline getirilmiştir. İki bağımsız ülke arasındaki bir değişiklik anlaşması yerine sanki yabancı ve imtiyazlı bir şirketin kuruluş mukavelesi yapılmış. Bu anlaşma, yürürlükte olan Türk kanunlarının hükümete, şirket hissedarlarına tanımış olduğu hak ve yetkileri de ortadan kaldırıyor. İşçilerimize açıkça bir yabancı müdahalesi getiren bu ek anlaşmanın da, 30.5 milyon dolarlık malzeme ve hizmet karşılığı imzalanmaması gerekirdi. Fakat Amerika bu şirketin kendi çıkarlarına göre işletilebilmesi için kuruluş statüsünün de, Kredi Anlaşması'na ek bir anlaşmayla Türk Hükümeti'ne kabul ettirerek işi bir kere daha sağlama sağlamıştır.

Türk Hükümeti işsizlikten yurtdışına gönderdiği evlatlarının emeklerinden artırarak yurda her yıl gönderdikleri 100 milyon dolardan, senede 10 milyonunu bu projeye ayırsaydı, proje Eti-bank eliyle çok daha ucuza ve yabancı müdahalesi olmadan daha az zamanda gerçekleşebilirdi.

Ek anlaşmanın (IV). maddesiyle şirketin kendi esas mukavelesiyle de bu anlaşmayı ihlal etmeyeceği teminat altına alınarak Türk kanunlarının şirkete ve hissedarlarına tanımış olduğu hakların kullanılmayacağını ve bu anlaşmanın yasalara aykırı olan hükümlerini burada bir defa daha hükümete kabul ettiriyor.

(V). maddede ise; herhangi bir devlet mercii tarafından şirketin veya onun işletmesinin tamamına veya bir kısmına el konulması, satın alınması veya sair suretle iktisap edilmesi için herhangi bir takibat ihbarında bulunulmamış olduğunu ve şirketin bildiği kadarıyla böyle bir takibin düşünülmemekte olduğunu garantiye almaktadır. Gerçekte, Amerika Türk kanunlarını çok iyi bilmekte ve onları etkisiz bırakmak için de gereken karşı tedbirleri anlaşmalara koymaktadır. Anayasamızın 39. maddesine göre; bu şirket kamu yararı gerekçesiyle devletleştirilebilir, ayrıca, iktisadi devlet girişimlerinin iştiraklerini düzenleyen 440 sayılı kanunun 6. maddesi: "Devlet veya teşekküllerin iştirak ettiği ortaklıklardaki kamu hissesinin yüzde 50'nin üstüne çıkması halinde şirket bu durumun hasıl olduğu takvim yılını takip eden 3 yıl içinde, eski statüsü ile yönetilir. Kamu hissesi bu müddetin, sonunda yüzde 50'nin altına düşürülemediği takdirde ortaklık iktisadi devlet teşekkülü haline gelir" demektedir. Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ'nin esas mukavelesine baktığımızda; 300 milyon TL sermaye ile kurulan şirketin sermayesi ile ilgili 5. maddesi "C grubu hisseler sınıai gelişme ile ilgili sermaye piyasasını destekleme fonundan istifade etmek suretiyle hisse taahhüt eden kurucuların bu taahhütleri miktarını belirtmeleri maksadıyla ihdas edilmiştir" denilmektedir. Sermaye iştirak tablosundan aldığımız rakamlar, devletçe ve devlete bağlı kuruluşlarca taahhüt edilen sermaye şöyledir:

Etibank 147 000 000
(c) hissesi (devletçe ödenecek) + 66 000 000
213 000 000
Vakıflar Bankası (B) Grubu + 12 000 000
225 000 000

Sermayenin yüzde 73'ü devletindir.

Ortaklar tablosuna baktığımız zaman devlet hissesinin 5 oyla, özel sektörün de (hissesi yüzde 274'tür) 5 oyla temsil edildiği görülmektedir.

Şirketin kuruluşu 440 sayılı kanuna aykırı ve sermayesinin yüzde 73'ü devlete ait olduğu halde beş kişi ile temsili de anor-maldır. Fakat bu tür kuruluşlar Amerikalıların işine ve çıkarlarına uygun geldiği için özel girişimin kalkındırılması ve korunması bahanesiyle anlaşmalara konulmakta ve Amerika, Türk Hükümeti'nin karşısına dikilmektedir.

Anlaşmanın (X). maddesi, rüşvetle ilgilidir. Kredinin sağlan-masıyla veya bu anlaşmayla finanse edilen herhangi bir icraatta bulunulmasıyla ilgili olarak, şirket veya başka bir şahsın, şirketin daimi memur ve hizmetkârlarına hizmetleri karşılığında verilen ücretler dışında komisyon, ücret ve ödeme adları altında herhangi bir ödeme veya alma işleminde bulunmayacağı ve eğer böyle bir şey olursa, verilen para AID'ce fazla görüldüğü takdirde indirme yapacağı kabul edilmektedir.

Türk kanunlarına göre rüşvet almak da, vermek de suçtur. Bu krediyle finanse edilecek proje ile ilgili olarak her türlü işlem ve taahhütler Amerikan Yardım Kurulu'nun vereceği banka teminat mektupları veya açılacak akreditiflerle ödemeler yapılabileceğine göre; rüşveti verecek de, alacak da Amerikalılardan başkası olamaz. Çünkü, bu kredi ile ilgili olarak Amerika'dan satın alınacak malzemelerle, projenin yapılmasında Amerikan müteahhit firmalarının seçilmesinde rol oynayacak kimselere o firma veya müteahhitler tarafından bir komisyon verilmesi Amerika'da normaldir. Sadece Amerikalıları ilgilendiren bu kanunun, Türk Hükümeti ve şirketle ilgisini bulmak oldukça güçtür. Ancak, Karadeniz Bakır İşletmeleri Anonim Şirketi'nde görev alacak dürüst Türk görevlilerinin, Amerika'nın çıkarları karşısında direnmeleri halinde, AID, bu kişileri tesirsiz bırakmak için, bu maddeden yararlanarak, rüşvet aldıkları gerekçesiyle ücretlerini indirerek onları şirketten ayrılmaya mecbur edebilir. Veya böyle bir tehditle o kişilerin direnmelerini kırabilir.

(X., XII.) maddeler, Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ'nin AID tarafından her istediği anda yapılacak teftiş ve kontrollerinin 40 sene süreyle yani, anapara ve faizleri ödeyinceye kadar sürdürüle-ceğini bir kez daha en ince ayrıntılarına varıncaya kadar açıklıyor.

Şirketin olumsuz taahhütlerini gösteren anlaşmanın (B) bölü-münün maddeleri şirkete birçok yeni yasaklar getiriyor. İşin ilginç tarafı; şirketin taahhüt ve beyanlarıyla, olumsuz taahhütlerini gösteren bu ek anlaşmanın Türk Hükümeti ile AID arasında imza-lanmış olmasıdır. Kanunlarımızı değiştiren ve içişlerimize yabancı müdahalesi getiren ve de Türkiye'nin sömürülmesini kolaylaştıran "bu anlaşmalardan her birinin, bilcümle hükümleri itibariyle hü-kümetin muteber ve kanunen bağlayıcı vecibesini teşkil ettiği" Maliye Bakanlığı Başhukuk Danışmanı veya AID'ce kabule değer görülecek başka bir hukuk danışmanınca verilecek bir irdeleme (mütalaa) ile de, asıl anlaşmanın 3.01 (a) bölümündeki hukuki formalite tamamlanmış olmaktadır.

200 Milyon Marklık Alman Kredi Anlaşması

Amerikan Kredi Anlaşması'yla karşılaştırmak için, 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra Federal Almanya ile Türk Hükümeti arasında imzalanan 6 Haziran 1961 tarihli 200 milyon marklık (50 milyon dolar) borç para anlaşmasını bir örnek olarak vermek ya-rarlı olacaktır. Çünkü 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra hava değişmiş, bağlayıcı ve faydasız dış borçlanmalara karşı yerinde ve bilinçli bir tepki başlamıştır. Milli Birlik İdaresi döneminde onaylanmış olan ikili anlaşmaların tamamı düşük iktidar tarafından imzalanarak uygulanmasına geçilmiş, bir kısmının kanunları da çıkarılmıştı. Devir alman bu kötü miraslar sadece formalitenin tamamlanması bakımından Milli Birlik Komitesi veya Kurucu Meclis'in onayından geçirilmişlerdir. Milli Birlik İdaresi zamanında yapılan 200 milyon marklık anlaşma şöyledir:

Alman Federal Cumhuriyeti Hükümeti ile
Türkiye Cumhuriyeti Arasında
Bir Kredi Verilmesine Mütedair Anlaşma?3

Başlamış Türk yatırım projelerinin devamını ve tamamlanmasını temin etmek maksadıyla Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

MADDE 1

Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Frankfurt am Ma-in'da Kreditanstalt für Wiederaufbau'yu Türkiye Cumhuriyeti Hü-kümeti'ne, işbu anlaşmaya ilişik listede (Ek-1) kayıtlı projeleri gerçekleştirmek üzere 200 milyon D. marklık kredi vermek mevkiye koyacaktır. Bu maksatla, Kreditanstalt für Wiederaufbau ile Türk Hükümeti adına hareket eden Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası arasında bir kredi mukavelesi akdedilecektir.

Kredi, resülmal (anapara) tediyesi ilk beş yıldan sonra başlamak üzere 15 yıllık bir müddet içinde eşit taksitlerle itfa edilecektir.

MADDE 2

1961 ve 1962 takvim yılları için yüzer milyon D. mark olarak derpiş edilen işbu kredi, birinci madde hükümlerine göre ekli liste-de kayıtlı projelerin finansmanına tahsis edilmiştir.

MADDE 3

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 1962 takvim yılı için verilen 100 milyon D. markın emrine tahsisinden evvel, mutata olduğu veçhile, OECE'ye iktisadi ve mali durumu hakkında bir rapor tevdi edecektir.

MADDE 4

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bu anlaşmadan mütevellit deniz ve hava yolu ile yapılacak şahıs ve mal nakliyatında, Alman ve üçüncü memleket nakliyecilerinin, Türk nakliyecilerine nispetle iştiraklerine herhangi bir şekilde mani olacak mahiyette direkt veya endirekt ayrıca tedbirler almaktan içtinap edecektir.

MADDE 5

İşbu anlaşmanın konusunu teşkil eden kredinin, Türkiye lehine, Almanya Federal Cumhuriyeti'nin de katılacağı çok taraflı bir kredi verme hareketi bahis konusu olduğu takdirde, Almanya'nın iştirak hissesi gibi nazarı itibara alınması hususunda mutabık kalınmıştır.

MADDE 6

İşbu anlaşmanın meriyete girmesinden itibaren üç ay içinde, Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümetine hilafına bir beyanda bulunmadığı takdirde, mezkûr anlaşma Berlin eyaletine de şamil olacaktır.

MADDE 7

Bu anlaşma imza edildiği günkü tarihte yürürlüğe girer.

Bonn'da, 6 Haziran 1961 tarihinde, ikisi Almanca, ikisi Türkçe ve ikisi Fransızca olmak üzere, altı nüsha olarak tanzim edilmiştir. Bu anlaşmanın yorumlanmasında fikir ayrılığı halinde Fransızca metne itibar olunacaktır.

Bu anlaşmanın Kurucu Meclis'te görüşülmesi sırasında yapılan bazı konuşmaları, o zamanki havayı yansıtmak bakımından buraya aktarmak yararlı olacaktır.

"Coşkun Kırca; Muhterem Arkadaşlar,

Önümüze gelmiş olan anlaşma Devrim Hükümeti'nin dış münasebetler sahasında kazandığı muvaffakiyetlerden birini teşkil etmektedir.

Önümüzdeki anlaşmanın şartları, Batı-Almanya Hükümetinin, yardım siyasetinde ne kadar dürüst bir anlayışla hareket ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bir yatırım kredisi verilmiştir. Vade uzundur. Faiz son derece makuldür. Bundan önce kabul etmiş bulunduğumuz Ereğli İkinci Demir-Çelik İşletmesi ile ilgili faiz ile mukayese edildiği zaman, Batı Almanya Hükümeti'nin bu anlaşmada uyguladığı faizin diğer dost ve müttefik memleketler için bir örnek teşkil etmesi temenni edilir. Bunun gibi; yardım veren her memleket yardımın nasıl kullanıldığını kontrol etmek hakkına elbette ki sahip olacaktır. Birçok psikolojik mahzuru önlemek için son zamanlarda ileri sürülen belli başlı fikirlerden biri de, bu kontrolün yardım veren memleket tarafından doğrudan doğruya değil tarafların beraberce üye oldukları beynelmil teşek-küller tarafından yapılmasıdır. Anlaşmanın üçüncü maddesi Batı Almanya'nın bu kontrolü Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı içinde mevcut mutata mekanizma içinde yapmayı kabul etmesi bakımından şayani dikkattir. Federal Almanya Hükümeti işte bu sebeplerden ötürü tebrike şayandır.

Nihayet, bu anlaşma, yardım vermek vesilesiyle belli bir iktisadi siyasetin yardım verilen memlekette kabul ettirilmesi gibi sakat bir zihniyetin tamamen dışındadır. Gerçekten bu anlaşmaya ek liste tetkik edildiği zaman, Federal Almanya Hükümeti'nin sırf Türk amme sektörüne yardımda bulunmakta olduğunu görürüz.

Hatta, Batı-Almanya bu yatırımların önceliklerini tespitinde de Türk Hükümeti'ni tamamen serbest bırakmıştır."4

"Ziya Müezzinoğlu;

Bendeniz de hükümeti tebrik etmek isterim. Ancak, bu vesile ile şu noktanın da açıklanmasında fayda olduğu mütalaasındayım: Bu anlaşma dolayısıyla matbuata akseden haberlerde bunun bir yardım anlaşması olarak halk efkârına aksettirildiği görüldü. Bu arada, benden önce konuşan arkadaşlarım da beyanlarında yine yardım mevzuu üzerinde durdular. Şunu açıkca tespit etmek la-zımdır ki, aslında bir yardım ve yardım anlaşması bahis mevzuu değildir. Bahis konusu olan kanun tasarısında ifade edildiği üzere, bir kredi anlaşmasıdır. Yalnız, bu hakikaten müsait şartlarla temin edilmiş bir kredidir."5 "Maliye Bakanı Kemal Kurdaş,

Bu anlaşma İnkılap Hükümeti'ne layık, ancak İnkılap Hükümeti'nin anlayışı ile tahakkuk ettirilmesi icap eden bir anlaşmadır. Bu anlaşma Türk İnkılap Hükümeti'nden gelmiş bir anlaşmadır. 1948 yılından beri iktisaden ilerlemiş hür memleketlerle, geri kalmış ve iktisaden geri kalma talihsizliğine uğramış memleketlerle münasebetleri tahakkuk ettirmek bahis konusudur. Bu hususta 10-12 yıldan beri mühim hatalar yapılmış, arzu edilen neticeler alınamamıştır. Bu anlaşma ile bu hatalara son verilmekte ve yeni bir istikamet açılmaktadır. Bu 10 yıl içinde şu olmuştur. Evvela iktisaden ileri memleketler geri kalmış memleketlere, nispeten orta vadeli, yüksek faizli ihracat kredileri teklif etmiş ve bu krediyi geri kalmış memleketlerin sadece dış tediyelerinde kullanmaları şartını koymuşlardır. Böylece iktisaden geri kalmış memleketler yatırım projelerine dış tediye imkânı elde etmişlerdir. Fakat bu bilhassa son 10 yılda geri kalmış memleketlerde görülen enflasyonda bu dış kredilerin çok büyük tesiri olmuştur. Projelerini sadece dış tediyeye bağlamış olmaları yüzünden geri kalmış memleketlerde bu on yıl içinde iç tediye imkânları zorlanmıştır. Bu da memleketler arasında bazı anlaşmazlıklara ve sui tefehhümlere yol açmıştır.

Türkiye Hükümeti Federal Almanya Hükümeti'nin bir yardım arzusuna muttali olduktan sonra, kendilerine evvela bu kredinin bir nakit kredisi olmasını, bu kredinin her yerde serbestçe kullanılabılır bir kredi olmasını ileri sürmüştür ve bunu müzakerelerde temin etmiştir. Türkiye'nin son 10 yılda dışarıya gelişi güzel bir iktisat siyaseti neticesi olarak, bir buçuk milyar dolar borçlanmış olduğunu ve bu borcun yıllık taksit miktarının 120 milyon dolar olduğunu ileri sürerek bu kredinin uzun vadeli olmasını istemiş ve dış ödeme yükünün çok ağır olduğunu ilk beş yıl zarfında bu kredinin verilmesini rica etmiş ve bu cihetlerde dostumuz Alman Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ağır bir vaziyet içerisinde bulunduğu da düşünülerek bu faizin asgari had-de olması istenmiştir."6

27 Mayıs Devrim hükümeti tarafından yapılmış 50 milyon dolarlık kredi anlaşmasıyla, bu anlaşmanın Kurucu Meclis'te görüşülmesi sırasında yapılan konuşmalardan verdiğimiz örnekler de gösteriyor ki; ne istediğini ve ne yapacağını bilen bir hükümet, borç alırken, borç veren yabancı devletin siyasi ve iktisadi görüşlerini de beraber getiren ve borç alan devletin mali ve iktisadi şartlarını ağırlaştırarak onu zor duruma düşürecek bağlı ve ağır şartlı anlaşmalar yapmaz. Milli irade ile işbaşına gelerek Türk ulusu adına iş gören hükümetler, Türk ulusunun çıkarlarını, bağımsızlığını korumakla görevlidirler. Devletin hükümlerinden yabancı çıkarları için taviz veremezler. İki ayrı hükümet tarafından, iki ayrı tarihte, biri Federal Almanya ve diğeri Amerika Birleşik Devletleriyle imzalanan kredi anlaşmalarının karşılaştırılması, aralarındaki derin uçurumu anlamaya yetecektir.

Örnek verdiğimiz bu iki anlaşma iki ayrı tarihlerdeki hükümetlerin görüş ve kanaatleriyle tutum ve davranışlarını yansıtmaları bakımından da ilginçtir.

27 Mayıs Devrim hükümeti borç alırken; Türkiye'nin ağır durumunu daha da ağırlaştıracak, yüksek faizli ve krediyi verecek ülkeden satın alınması zorunlu mal ve hizmet kredisi istemiyor. Mali durumunu hafifletecek her ülkede serbestçe kullanılabilir para istiyor. Borçların yardım adı altında propaganda edilmesine de razı değil. Borç vesilesiyle, borç verenin iktisadi ve siyasi sistemlerinin de Türkiye'ye sokulmasına karşı, Amerikalılarla yapılan bütün kredi anlaşmalarının hemen her maddesinde; özel girişi geliştirilmesi, özel girişimin teşviki, özel girişim devri, özel girişim eliyle, gibi cümleciklere bol bol rastladığımız halde, Federal Almanya ile yapılan kredi anlaşmasında buna benzer bir kelime ve işlerimize müdahale yoktur. Anlaşmanın kendisi gayet kısa ve genellikle verilen kredinin normal sayılabilecek şartlarını kapsıyor. Belgelere dayanarak verdiğimiz örnekler de gösteriyor ki; yabancıları işlerimize karıştırmadan, onlara imtiyazlar vermeden, tüm hükümlerimizden haklarımızı gölge düşürmeden ve de yabancı sömürüye kapılarımızı açmadan da borç alıp, hükümet etmek mümkündür. Bu yolda Amerika'yı ve onunla anlaşmalar imzalayan hükümetleri haklı göstermek için yapılabilecek her türlü savunmalar, Federal Almanya ile yapılmış olan bu anlaşma örneği karşısında temelsiz kalıp yıkılmaya mahkûmdur.

27 Mayıs Devrimi'nden sonra, dış borçlanmalar için kabul edilerek uygulanan temel ilkeler, daha sonra işbaşına gelen iktidarların hükümetleri tarafından da benimsenip daha da geliştirilerek içtenlikle uygulanacağı yerde kısa zamanda unutuldu. Türkiye'nin ekonomik durumunun bozulmasıyla orantılı olarak da dış borçlanma şartları ağırlaştırıldı. Karadeniz bakır projesi için yapılan 30.5 milyon dolarlık kredi anlaşması, Amerikalılarla şimdiye kadar yapılmış bu tür anlaşmaların en insafsız ve haksızdır. Anlaşmanın her kelimesi gayet titizlikle seçilmiş ve bunlardan kurulan cümleler, borçluyu alacaklarının her fırsatta veya her istediği zamanda başlayabileceği açık veya kapalı şartlarla donatılmıştır. Türkiye'nin düzensizliğini, yaralarını, içinde bocaladığı çıkmazları ve Türkiye'deki akım ve eğilimleri göz önünde bulundurarak, Amerika'nın çıkarlarını 40 yıl süreyle garanti altına alan ve üç parçadan kurulu bu örnek kredi anlaşmasının, Türk aydınları tarafından dikkatle incelenmesinde ulusumuzun çıkarları açısından büyük faydalar vardır. Dostluk ve yardım perdesi arkasında oynanan oyunların içyüzünü bu anlaşmalarda ve Amerika'nın bu anlaşmalara vücut veren yardım kanunlarında görmek mümkündür.

- 2 Resmi Gazete. 1968, No: 13043.
3 Resmi Gazete, 1961, No: 10858.
4 TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, c.2, s. 187.
5 İbid, s. 190.
6 İbid, s. 191.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ ANLAŞMALAR

Bu konuya küçük bir hatıramı anlatmakla gireceğim; 1951 senesinin Temmuz ayında Hava Harp Akademisi'nin İngiltere'ye yaptığı gezi ile ilgili olarak Londra'da Türkiye büyükelçisinin verdiği kokteyl partiye fazla sayıda yüksek rütbeli İngiliz subayı'nın gelmesi dikkatimi çekmişti. Bunların arasında özellikle İngiliz Hava Kuvvetleri Komutanı Hava Mareşali Sir John Slessor'un da bulunmasına çok sevinmiştim. Çünkü, Mareşali, Taktik Hava Harekâtı hakkındaki yazılarından tanıyor ve kendisine hayranlık duyuyordum. Benim o tarihlerdeki rütbem yüzbaşı idi. Kokteyilde özellikle üzerinde durulan ve bize telkin edilmek istenen konu; Mısır'daki İngiliz üsleri ve bunların, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu'nun güvenliği yönünden taşıdığı büyük önemdi. Bizim kafilenin kumandanları ile benden yüksek rütbeli olan hocalar da, tercümanlar aracılığıyla yaptıkları konuşmalarda, çoğu nezaketten ve bir kısmı belki inandıkları için olacak, İngilizlerin bu görüşlerini destekliyorlardı. Kokteyllerde adet olduğu üzere, grupları dolaşüyor ve bilhassa, Mareşal Slessor'un bulunduğu grubu tenha bir zamanda yakalayıp, taktik hava harekâtındaki son gelişmelerle ilgili düşüncelerini öğrenmek istiyordum.

Etrafında akademideki sınıf arkadaşlarımdan 3-4 kişinin bu-lunduğu bir sırada, gruba bende katıldım. Baktım ki, sayın Mareşal de diğer İngiliz subayları gibi Mısır'daki İngiliz üslerinin öneminden ve orada kalmasının yararlarından söz ediyor. Kendi-sini dikkatle dinledim. O tarihlerde Mısır Dışişleri Bakanı Selâddin'in, Mısır'daki İngiliz üslerinin boşaltılması yolundaki isteklerini eleştirip, Mısır'ın bu isteğinin saçma olduğunu, İngilizlerin Mısır'a büyük yardımlar yaptığını belirterek; "Türkiye'ye dönüştürme hükümetinize söyleyin, sizin hükümetiniz Mısır Hükümeti'ne etki yapabilir. Mısır şimdiki yanlış tutumunu değiştirmelidir" diyerek cümlesini bitirdi. Bizden de, kendi fikirlerinin destekleyici cevaplar beklediğini belli eden bir tebes-sümle ayrı ayrı her birimizin yüzüne baktı. Grupta bulunanlardan hiç kimse bir şey söylemeyince; benimle mareşal arasında şöyle bir konuşma geçti:

"Sayın Mareşal kendilerine bir soru sormama izin verirler mi?"

"Elbette, lütfen."

"Mısır'da daha ne kadar kalacaksınız?"

Mareşal beklemediği bu soru karşısında, İngilizlere has olan soğukkanlılığını o anda kaybederek, şu cevabı verdi:

"Ben yaşadığım sürece..."

Mareşalin çok yüksek sesle vermiş olduğu bu cevap bize yakın gruplar tarafından da duyulmuş olacak ki; o anda bizim gruptan başlayan bir soğuk hava dalgası, hemen çevremize de yayıldı. Bunun nedenini öğrenmek üzere bizim gruba süratle gelen Kafile komutanı general, tercümanı aracılığıyla ne olduğunu sorduysa da, arkadaşlar ve tercümanın da yardımıyla konu değiştirilerek komutan ve tercümanı ile mareşali baş başa bırakarak diğer gruplara dağıldık.

Bu olayı; o tarihlerde İngilizlerin Ortadoğu'daki çıkarlarını (Süveyş Kanalı ve petrol) korumak amacıyla oradaki üslerini muhafaza kararlılıklarını gösterdiği ve Ortadoğu'da kendi politikalarını yürütebilmek için, Türkiye'yi de bu politikaya inandırarak katılmasını sağlamak çabası içinde olduklarını çok yetkili bir İngiliz komutanı ağızından açıklandığı için, konumuzla ilgili görerek aktardım.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 20 Temmuz 1951 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada, İngiltere'nin NATO'ya katılmasına razı olmasından duyduğu memnunluğu belirttiikten sonra: "Şu nok-taya da işaret etmek isterim ki, Orta Şark müdafaasının gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zaruri bulunduğu kaniyiz. Bu itibarla Türkiye Atlantik Paktı'na iltihak edince, Orta Şark'ta bize düşen rolü müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için ilgililerle derhal müzakereye girmeye amade olacaktır."¹

Daha önce; Türkiye'nin NATO'ya girmesine karşı olan İngiltere, Ortadoğu'daki kendi çıkarlarını korumakta Türkiye'yi kullanmak için fikrini değiştirmiştir. Türk Dışişleri Bakanı'nın bu konuşması ile Londra'da başımdan

geçen olayın aynı tarihlere rastlamış olması bir tesadüf değildir. İngilizler kendi çıkarlarını korumak amacıyla Türklerin NATO'ya alınması tezini benimserken, Ortadoğu'da Türkiye'ye verdikleri rolü etkili bir biçimde yapabilmesi ve gereken tedbirleri İngiltere ile müştereken almak üzere derhal müzakerelere girme garantisini de Türkiye'den almış olmaktadır. İngiliz yöneticiler çok iyi hazırlanmış bir plan ve koordinasyon içinde, Ankara ve Londra'da amaçlarına varmak için ne kadar etkili çalışıyorlar.

Bizimkilere gelince; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, emper-yalizm ve sömürü karşısında mazlum uluslarda gelişip kuvvetlenmeye başlayan milliyetçilik hareketlerinden ve Atatürk'ün başlatıp zaferle sonuçlandırdığı Kurtuluş Savaşı'mızın bu ülkelerde örnek alındığından habersiz görünerek, Ortadoğu'daki İngiliz emperyalizminin devamı için İngilizlerle ve onların yönettikleri kukla hükümetlerle işbirliğine hazırlanıyorlardı. Bu Atatürk'ün dış politikasıyla, taban tabana zıt bir politika idi.

Türkiye, İngiltere, Fransa ve ABD 13 Ekim 1951 tarihinde Mısır Hükümetine, kendisinin eşit haklarla ve kurucu üye olarak katılabileceği bir teklif yapmışlardır. Fakat Mısır bunu reddetmiştir. Buna karşı, İngiliz Hükümeti Mısır'ın savunması için bir anlaşma yapılınca kadar, Süveyş Kanalı bölgesindeki kuvvetlerini geri çekmeyeceğini bildirmiştir.

Fakat, İngiltere Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için kurulmasını istediği Ortadoğu kumandanlığı kurma fikrinden dönme-miştir.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi, Eisenhower'in Amerika Cumhurbaşkanı olması, Kore Savaşı'nın sona ermesi ve Ame-rika'nın Ortadoğu ile ilgilenmesi sonucu, İngiltere bu kumandanlığın değişik bir ad altında kurulması için Amerika ile işbirliği yapmıştır. Amerika'nın girişimleri sonucu Türkiye'nin Ortadoğu'da kurulacak bir savunma teşkilatının liderliğini üzerine almaya istekli olduğu anlaşılınca; bundan sonra sıra, savunmaya katılacak diğer Ortadoğu devletlerini bulmaya gelmişti. İlk, Türkiye ve Pakistan arasında hazırlanan Karaçi Anlaşması imzalandı ve 12 Haziran 1954'te yürürlüğe girdi.

Türkiye'nin, Irak'ında bu bölge savunmasına girmesi için yaptığı girişimler, Arap Birliği'nin geleceği bakımından Irak'ın böyle bir anlaşmaya girmesinin yaratması muhtemel bölünmeye karşı Mısır'ın sert tepkisiyle karşılanıyordu. Fakat, Süveyş Bölgesi'ndeki İngiliz kuvvetlerinin çekilmesi için Mısır'la İngilizlerin 1954'te anlaşmalarından sonra, Irak Başbakanı Nuri Sait Türkiye'ye Pakta girmeye kararlı olduklarını bildirmiştir. Türk Hükümeti, Suriye ve Lübnan'ın da pakta katılması için yaptığı girişimlerden sonuç alamamıştır.

Bağdat Pakti

Türk-Irak karşılıklı işbirliği anlaşması 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalanmıştır:

Karşılıklı İşbirliği Anlaşması

Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta imzalanan karşılıklı işbirliği anlaşması.

Madde 1 - Yüksek âkit taraflar, emniyet ve müdafaaları için Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 51. maddesine uygun şekilde işbirliği yapacaklardır. Bu işbirliğinin tahakkuku için ittihaz etmeyi kararlaştıracakları tedbirler aralarında hususi anlaşma mevzuu olabilir.

Madde 2 - İşbu antlaşma yürürlüğe girer girmez yüksek âkit tarafların salahiyyetli makamları I. maddede derpiş olunan işbirliğinin tahakkuku ve tatbikini temin maksadıyla alınması gereken tedbirleri tayin ve tespit edeceklerdir. Bu tedbirler, yüksek âkit tarafların hükümetlerince tasvibini müteakip derhal tatbik mevkiine girmiş addedileceklerdir.

Madde 3 - Yüksek âkit taraflar yekdiğerinin dahilî işlerine herhangi bir müdahalede bulunmamayı taahhüt ederler. Yüksek âkit taraflar aralarında zuhur edecek bütün ihtilafları Birleşmiş Milletler Anayasası gereğince sulh yolu ile halledeceklerdir.

Madde 4 - Yüksek âkit taraflar bu antlaşma hükümlerinin, içlerinden biri tarafından üçüncü bir devlet veya devletlerle giriştikleri beynelmilel taahhütlerinden hiçbiri ile taarruz teşkil etmediğini beyan ederler. Bu hükümler âkit tarafların yukarıda maruz beynelmilel taahhütlerine mugayir değildir ve mezkûr beynelmilel taahhütlere mugayir oldukları şekilde de tefsir edilemezler. Yüksek âkit taraflar işbu antlaşma ile gayri kabili telif herhangi bir beynelmilel mükellefiyet yüklenmemeyi taahhüt ederler.

Madde 5 - İşbu antlaşma Arap Birliği azası devletlerden herhangi birisinin veya bu bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer bir devletin iltihakına açık

bulunacaktır. İltihaknamenin ilgili devlet tarafından Irak Hariciye Nezaretine tevdi tarihinden itibaren iltihak keyfiyeti tahakkuk etmiş addedilir.

İşbu antlaşmaya iltihak eden herhangi bir devlet, antlaşmaya taraf olan bir veya daha fazla devletlerle I. maddeye tevfi kan hususi anlaşmalar yapabilir. İltihak eden devletin salahiyetli ma-kamı II. Maddeye göre tedbirler tayin ve tespit edebilirler. Bu tedbirler ilgili tarafların hükümetlerince tasvip edilir edilmez tatbik mevkiine girmiş addedilirler.

Madde 6 - Akitlerin adedi asgarî 4 'ü bulduğu andan itibaren antlaşmayı alakadar eden maksatlar dairesinde çalışmak üzere vekiller sayesinde bir daimî konsey kurulacaktır. Konsey çalışma usullerini kendisi tayin eder.

Madde 7 - Bu antlaşmaya beşer senelik müddetlerle yenilene-bilmek üzere beş sene için meridir. Taraflardan herhangi birisi işbu antlaşmayı nihayetle erdirmek arzusunda bulunduğunu diğer taraflara yazdı olarak, yukarıda maruz müddetlerden herhangi birisinin hitamından altı ay evvel bildirmek suretiyle bu antlaş-madan çekilebilir Bu takdirde antlaşma diğer taraflar için mer'iyette kalır.

Madde 8 - İşbu antlaşma âkit taraflarca tasdik olunacak ve tasdiknameler en kısa bir zamanda Ankara'da teati edilecektir. Tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren antlaşma meriyete girecektir.

Antlaşmanın 5. maddesine göre; bu antlaşma Arap Birliği üyesi bulunan devletlere açıktır ve bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer bir devlet de girebilecektir. İsimleri yazılı olmadığı halde bu ant-laşmaya İngiltere katılabilecek, fakat, taraflarca mutlak olarak tanınmayan bölgenin devleti İsrail giremeyecektir. Bu da gösteriyor ki, bu anlaşmada Türk Hükümeti bir vasıta dır. Asıl amaç İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını korumaktır.

5. maddenin ikinci paragrafı ise: "Antlaşmaya iltihak eden herhangi bir devlet, antlaşmaya taraf olan bir veya daha fazla devletlerle I. maddeye tevfi kan hususi anlaşmalar yapabilir." Bu kısım, Irak'taki İngiliz üsleriyle, eğer katılırlarsa, diğer Ortadoğu devletlerinde bulunan İngiliz üslerinin de yerlerinde kalmalarını sağlayan bir hükümdür. Yüzeyde; bu hareketin öncüsü Türkiye görünüyorsa da antlaşma metni gerçeği olduğu gibi ortaya koy-maktadır.

Aynı paragrafta:" İltihak eden devletin salahiyetli makamı II. maddeye göre; tedbirler tayin ve tespit edebilirler. Bu tedbirler ilgili tarafların hükümetlerince tasvip edilir edilmez tatbik mevkiine girmiş addedilirler." denilmektedir. Bunu antlaşmanın I.ve 2. maddeleriyle birleştirince; hükümetin TBMM'ye haber vermeden bir savaşa girebileceği anlaşılır. Bunu doğrulayan bir uygulama TBMM'ye haber vermeden 1957 yılında Suriye'ye müdahale için yapılan hazırlıklardır.

İngiltere de 4 Nisan 1955'le Bağdat Pakti'na resmen katılarak. Irak ile de, oradaki üslerin muhafazası için özel bir anlaşma imza-lamıştır. Bu suretle İngiltere, Irak ve İran'da işletmekte olduğu petrolü güvenlik altına almıştır.

Türk ve Irak hükümetlerinin Pakistan'a, Bağdat Pakti'na katılması için yaptıkları teklifi olumlu karşılayan Pakistan da 23 Eylül 1955'te pakta katıldı. Bunu 3 Kasım 1955'te İran'ın katılımı izledi.

Bu suretle üye sayısı beşe yükselmişti. Ürdün'ün de pakta katılması için Türkiye Cumhurbaşkanı'nın bu ülkeye yaptığı gezi, beklenen sonucu vermemiştir.

Bağdat Paktının ilk toplantısı Bağdat'ta 1955 Kasım ayında yapılmıştır. AB Devletleri de bu toplantıya gözlemci bir heyetle katılmıştır. Pakt üyelerinin tümü, Amerika'nın bu pakta katılmasını istediği halde, Amerika bundan kaçınmıştır. Bunun nedenlerini Prof. Dr. M. Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası adlı eserinde şöyle açıklıyor:

"1) Washington, Mısır ile Suudi Arabistan'ı kazanmak şansını pek az da olsa kaybetmek istememiştir.

2) Bağdat Pakti'na katılarak, Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'da yeni hareketlere girmeye kışkırtmak istememiştir.

3) İsrail'i dışarda bırakan ve bu yüzden Telaviv'de iyi karşı-lanmayan bir pakta katılarak, bu devleti daha fazla endişelendirmekten kaçınmıştır.

4) Böyle bir katılma Senato'nun oyuna bağlı olduğu için, Se-nato'da yapılacak görüşmeler sırasında bütün Ortadoğu politikası-nın tehlikeye düşmesinden ve bu konunun bir iç politika sorunu yapılmasından çekinmiştir."

Buna rağmen Amerika Nisan 1956'da Tahran'da yapılan top-lantıya daha kalabalık bir heyetle katılmış ve konseyin iktisadi komitesiyle yıkıcı faaliyetleri önleme komitesine üye olmuştur. Pakta tam üye olarak girmeyen Amerika, yıkıcı faaliyetleri önleme komitesi ile iktisadi komitede faal bir rol almaktan geri kal-mamıştır. Böylece AB Devletleri bu geniş bölgede ekonomik destek ve işbirliği adı altında, ekonomik politikası için gerekli bilgileri toplayarak hazırlıklarını yapmak ve Amerika'ya pazar hazırlamak imkânlarını elde etmiş,

diğer taraftan da yıkıcı faaliyetleri önleme komitesinde faal görev almak suretiyle, ko-münizmle mücadele perdesi arkasında kendi CIA örgütünü kurmak ve yaymak olanaklarını elde etmiştir. Aidat ödemeyen 3-5 üyesi ve lüks dairesi bulunan gayri milli dernekler de bu kanaldan Amerikalılar tarafından beslenirler.

Bu paktın üye devletlere askeri bir faydası olmamıştır ve ol-masına da imkân yoktur. Aksine, Arapları birleştirmiş, Irak'ı zayıflatmış, kral ve hükümeti kendi ülkesinde itibarsız ve desteksiz bırakmış ve 1958 ihtilaliyle de devrilmesine sebep olmuştur. Bundan sonra da sıra İngiliz üslerinin Irak'tan çıkarılmasına gelmiş ve bu da İngilizlerin aleyhine sonuçlanmıştır. Bu pakt Türk-Arap ve Türk-Sovyet ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Ortadoğu'da komünizm tehlikesini önlemek amacıyla kurulduğu ilan edilen Bağdat Paktı Mısır, Suriye ve daha sonra da Irak'ın sola kaymasına ve bölgede Sovyet nüfuzunun artmasına yardımcı olmuştur. Bu pakt yüzünden Türkiye bir yabancı devletin teşvikiyle 1957 Sonbaharında Suriye'ye silahlı bir müdahale için hazırlık yapmışsa da son anda bundan vazgeçmiştir. Bu müdahale-lenin bölgede bilhassa Türk toprakları üzerinde Rus ve Amerika'nın da müdahalelerini davet edeceğinden, Türkiye kendisi için kötü sonuçlar verebilecek bir felaketin eşliğinden kıl payı dönmüştür.

Bağdat Paktı son toplantısını 14 Temmuz 1958'de Türkiye'de yapmıştır. Aynı günün erken saatlerinde Irak'ta ihtilal olduğundan bu toplantıya Irak temsilcileri katılamamıştır.

Irak ihtilali karşısında Türkiye'nin tutumunu sayın Prof. Dr. M. Gönübol aynı eserde şöyle belirtiyor: "Bu ihtilal Türkiye'de iki türlü tepki yaratmıştır. Bunlardan bi-rincisi iktidar çevrelerinin, ikincisi de muhalefetle bazı yayın or-ganlarının tepkileridir. İktidar çevreleri, yukarıda sözü geçen bildiriden de anlaşılacağı gibi, bu ihtilali hiç değilse başlangıçta bir dış tahrike bağlamışlar ve Irak olaylarını 'Hariçten mülhem yıkıcı faaliyetlerin bir tecellisi' olarak görmüşlerdir. İktidar organlarına göre; Irak ihtilalini yapan 'Siyaset eşkiyaları' bu hareketleri ile Ortadoğu'da önemli bir barış ve istikrar unsuru olan Bağdat Paktı'nı da vurmak istemişlerdir. İhtilal gününün seçiliş şekli bu 'Melun kasdı' göstermeye kâfidir."

"İktidarın bu tutumuna karşılık muhalefet ve bazı yayın organları Irak ihtilalini bir dış tahrik olarak değil, istibdat ve baskıya karşı direniş olarak nitelendirmişlerdir. Örneğin, Cumhu-riyetçi Millet Partisi Genel Kurulu 4 Ağustos 1958'de yayımladığı bir bildiride şöyle demektedir; '...Irak'ta, istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya başvuranların hareketlerini şekavet diye vasıflandırmak... basiret ve teenni ile kabili telif değildir."

28 Temmuz 1958 Londra Deklarasyonu

Irak ihtilalinden sonra, paktın Müslüman üyelerinin göstermiş olduğu sert tepki ve ihtilal hükümetini başlangıçta tanımamış olmaları nedenleriyle Irak'ın Bağdat Paktı'nda kalıp kalmayacağı ve pakta verilecek yeni ad ve biçim gibi konuların çözümlenmesi gerekiyordu. Bu konuların görüşmek üzere pakt üyeleri (Irak hariç) 28 Temmuz 1958'de Londra'da toplanarak şu deklarasyonu ya-yımladılar:

Deklarasyon 28 Temmuz 1958
Konseyin Beşinci Toplantısı
Lancaster House, LONDRA

1- Londra'daki Bakanlar Konseyi toplantısına katılan Bağdat Paktı üyeleri, son olayların ışığı altında durumlarını yeniden gözden geçirmişler ve paktı doğuran ihtiyaçların her zamankinden daha kuvvetli olduğuna karar vermişlerdir. Bu üyeler, müşterek güvenliklerini korumaya ve direkt ve indirekt saldırılara karşı durmaya kararlı olduklarını açıklamışlardır.

2- Bu pakt hükümleri gereğince kolektif güvenlik tedbirleri alınmıştır. Ortak askerî planlamalar geliştirmiş ve bölge ekonomi projeleri genişletilmiştir. Ortak güvenlikle ilgili olan diğer hür dünya memleketleri ile de ilişkiler kurulmaktadır.

3- Pakt ve teşkilatta önemli ölçüde değişiklik yapılması veya paktın olduğu gibi bırakılması hususları da ilgili hükümetlerce de incelenmektedir. Bununla beraber, Londra toplantısında temsil edilen memleketler, bölgedeki ortak savunma durumlarını bir kat daha kuvvetlendirmek azim ve kararlarını bir kere daha teyit etmişlerdir.

4- 24 Şubat 1955'te imzalanan Karşılıklı İşbirliği Antlaşması'nın I. maddesi hükümlerine göre, taraflar güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapacaklar ve bu işbirliğini yürürlüğe geçirmek için alınması gerekli tedbirler ayrı anlaşmalara konu teşkil edilecektir. Aynı şekilde ABD Hükümeti de dünya barışına olan ilgili ve kongreden aldığı yetki uyarınca kendi güvenlik ve savunmaları yolunda deklarasyon yapan bu

memleketlerle işbirliği tesis etmeyi ve bu işbirliğini yürürlüğe sokabilmek amacıyla yapılacak anlaşmalara derhal katılmayı taahhüt etmektedir.

Manoucher Egbbal Malik Firoz Khan Noon
İran Başbakanı Pakistan Başbakanı
Harold-Mac Millan
Adnan Menderes İngiltere Başbakanı
Türkiye Başbakanı Jonh Foster Dulles
ABD Dışişleri Bakanı

Tarih sıralarına göre; olayların birbirleriyle ilgili olanlarını yan yana getirmek suretiyle, belgelerin ışığı altında gerçekleri ortaya çıkarmak daha kolay olacaktır. Bu deklarasyon, 5 Mart 1959 tarihinde Türkiye ile Amerika arasında imzalanan dolaylı saldırı anlaşmasının ilk habercisi olduğu için üzerinde önemle duracağız.

Deklarasyonun I. maddesinde, Irak ihtilali (14 Temmuz), Amerika'nın Lübnan'a Türkiye üzerinden asker indirmesi (15 Temmuz),

İngilizlerin Ürdün'e asker indirmesi (17-18 Temmuz), "Son olaylar" adı altında toplantıda incelenmiş ve Bağdat Paktı'nı doğuran ihtiyaçların daha çok kuvvetlendiği nedeniyle, devamına karar verilmiştir. Üyeler müşterek güvenliklerini korumaya, direkt ve endirekt saldırılara karşı durmaya karar almışlardır.

Endirekt saldırı deyiminin ilk defa bu deklarasyonda yer aldığını görüyoruz. Direkt saldırı; bir ulusun, başka bir ulusun veya ulusların silahlı kuvvetlerinin saldırısına uğramasıdır, diye kolayca tanımlanabilir. Endirekt saldırının, herkesin anlayabileceği biçimde bir tanımlanmasının yapılması zordur. Direkt olmayan saldırıların dışındaki her Çeşit saldırılar bunun içine girer ki bunların da neler olduğu kişilerin mevcut şartlar altında yorumlarına göre değişir ve çeşitleri artar veya azalır. Örneğin aç bir kurt, derenin akıntısı yö-nünde ve kendisinden çok aşağıda, su içen bir kuzu, suyu bulandırma bahanesiyle nasıl yiyebiliyorsa, dolaylı saldırı bahanesiyle de, İngiliz ve Amerikalıların pakt üyesi Türkiye'de herhangi bir olayı "hariçten mülhem yıkıcı faaliyetlerin bir tecellisi" gibi göstererek her an silahlı müdahalede bulunmaları mümkün olabilecektir. Kaldı ki, Türkiye ve paktın diğer üyeleri bu paktın üyesi olmayan Lübnan ve Ürdün'e yapılan bu türlü müdahaleleri, Londra'da 28 Temmuz 1958'de yapılan toplantı sonunda yayımlanan bildiride "Devletler hukuku prensiplerine uygun olarak ve Birleşmiş Milletler Anayasası'na dayanarak Lübnan ve Ürdün'ün meşru hükümetlerinin yardım talebine cevap mahiyetinde Birleşik Amerika ve Birleşik Krallık tarafından girişilen son acil girişimi" yerinde buldukları belirtilmektedir.²

Bu resmi tebliğden de anlaşılacağı gibi; Irak'taki 14 Temmuz 1958 ihtilalinin hiç beklenmedik bir zamanda çok iyi bir planla gizlilik içerir de hazırlanmış olması ve süratle uygulanması sonucunda meşru tanınan hükümet, yardım istemek için zaman ve imkân bulamamıştır. Aynı günlerde çıkan, Ürdün ve Lübnan'daki karışıklıklar müdahale nedeniyle, Irak'a karşı benzeri bir müdahale de yapılamamıştır. Bu olayların ışığı altında Londra'daki toplantıda, meşru tanınan hükümetlerin Irak örneği bir ihtilalle devrilmesini önlemek için Dolaylı Saldırı adı altında daha sıkı güvenlik ve müdahale tedbirleri alınacağı kabul edilerek, deklarasyonun I. maddesinde bu karar açıklanmıştır.

Deklarasyonun 4. maddesinde; 24 Şubat 1955 Karşılıklı İşbirliği Antlaşması'nın I. maddesine göre; taraflar güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapacaklar ve bu işbirliğinin yürürlüğe geçirilmesi için alınması gerekli tedbirler ayrı anlaşmalara konu olacaktır. Deklarasyonun bu maddesine göre; pakt üyesi olmayan Amerika da kendi güvenlik ve savunmaları yolunda deklarasyon yapan bu memleketlerle işbirliği kurmak ve bunu yürürlüğe sokabilmek amacıyla yapılacak anlaşmalara derhal katılmayı taahhüt etmektedir.

Bağdat Paktı'nın üyesi olmayan Amerika, bu deklarasyonu imzalayan Türkiye ile müşterek savunma tesisleri kurmak üzere: 23 Haziran 1954 tarihli askeri kolaylıklar anlaşmasıyla bağlıdır. Ayrıca Türkiye ve Amerika müşterek savunma teşkilatı olan NA-TO'nun da üyesidirler. O halde yapılacak anlaşmada direkt saldırıları karşılamak üzere birden fazla anlaşmayla Türkiye ve Amerika birbirlerine daha önce bağlanmış görünmektedirler. Deklarasyonun 4. maddesinde, dolaylı saldırıyı da içine alan, Amerika ile; Türkiye, Pakistan ve İran'ın ayrı ayrı yapacakları bu anlaşmanın asıl amacını daha açık bir biçimde ortaya koymak için anlaşmayı incelemek uygun olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında İşbirliği Anlaşması³

Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Londra'da 28 Temmuz 1958 tarihinde kendilerinin de katıldıkları beyannamayı tatbik mevkiine koymayı arzu ederek; 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta imzalanan Karşılıklı İşbirliği Paktı'nın 1. maddesi gereğince bu anlaşmayı imzalayan tarafların emniyet ve müdafaaları için işbirliği yapmayı kararlaştırdıklarını ve yine aynı şekilde yukarıda zikri geçen beyannamede

ifade olunduğu üzere Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin dünya sulhu nefine, em-niyet ve müdafaaları için işbu beyannameye katılan hükümetleri e işbirliğinde bulunmayı kabul ettiğini nazarı itibara alarak; Karşılıklı İşbirliği Paketi azalarının yukarıda zikri geçen beyannameye müşterek emniyetlerini korumak ve doğrudan doğruya veya bilvasita tecavüze mukavemet etmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olduklarını nazarı itibara alarak;

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin 24 Şubat 1955 tari-hinde Bağdat'ta imzalanmış olan Karşılıklı İşbirliği Paketi'nin başlıca komitelerin in çalışmasına iştirak ettiğini de kaydederek;

Birleşmiş Milletler Anayasası prensipleri gereğince sulhun takviyesini arzu ederek;

Birleşmiş Milletler Anayasasının 51. maddesi gereğince emniyet ve müdafaaları için işbirliği yapmak haklarını teyit ederek;

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin, Türkiye'nin istiklal ve tamamiyetini kendi milli menfaati ve dünya sulhu için hayati telakki ettiğini nazarı itibara alarak;

1954 tarihli muaddel karşılıklı emniyet kanunu ve Ortadoğu'da sulh ve istikrarın idamesine mütedair

müşterek karar suretine tevfikan Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı'na verilen gerekli yardımda bulunma salahiyetini göz önünde tutarak ve

Iran ve Pakistan Hükümetleri ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında karşılıklı olarak aynı mahiyette anlaşmalara girişildiğini nazarı itibara alarak aşağıdaki hususlarda anlaşmaya varmışlardır:

Madde 1 - Türkiye Hükümeti tecavüze mukavemet etmeye azimlidir. Türkiye'ye karşı tecavüz vukuunda, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, talebi üzerine Türkiye Hükümeti'ne yardım etmek için, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek şekilde ve Ortadoğu'da sulh ve istikrarı idameyi istihdaf eden müşterek karar suretinde derpiş edildiği veçhile, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.

Madde 2 - Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti 1954 tarihli Muaddel Karşılıklı Emniyet Kanunu, Amerika Birleşik Devletlerinin alakalı kanunları ve Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında bugüne kadar yapılmış ve bundan böyle yapılacak bu hususta kabili tatbik anlaşmalar gereğince, milli istiklal ve tamamiyetinin muhafazasında ve iktisadi gelişmesinin müessir şekilde idamesinde Türkiye Hükümetine yardım etmek maksadıyla Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek askeri ve iktisadi yardımda bulunmaya devam edeceğini teyit eyler.

Madde 3 - Türkiye Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından temin edilecek askeri ve iktisadi yardımı, 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imza edilen beyannameye katılan hükümetler tarafından tespit edilen gaye ve maksatlara uygun bir şekilde ve Türkiye'nin iktisadi kalkınmasını müessir tarzda teşvik ve milli istiklal ve tamamiyetini muhafaza maksadı için kullanmayı taahhüt eder.

Madde 4 - Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bu anlaşmanın kabili tatbik diğer ahkâmına tabi olmak üzere müteakabilen şayanı kabul olduğu hususunda anlaşmaya varılabilecek tedafüi tertipleri hazırlamak ve bunlara iştirak etmek maksadıyla 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imzalanmış olan beyannameye katılan diğer hükümetlerle işbirliği yapacaklardır.

Madde 5 - İşbu anlaşmanın hiçbir hükmü diğer milletlerarası anlaşma ve tertiplerde derpiş edilmiş olan iki hükümet arasındaki işbirliğine tesir etmez.

Madde 6 - Bu anlaşma imza tarihinden itibaren mer'iyete gi-recek ve iki hükümetten birinin diğerine, anlaşmaya son vermek hususundaki niyetini bildiren yazdı ihbarın alınmasından itibaren büyü daha mer'iyette kalacaktır.

Ankara'da 1959 Mart ayının beşinci günü iki nüsha olarak yapılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Türkiye Cumhuriyeti

Hükümeti adına Hükümeti adına

Fletcher WarrenFatih Rüştü Zorlu

Bu anlaşmanın başlangıç kısmında "Londra'da 28 Temmuz 1958 tarihinde kendilerinin de katıldıkları beyannameyi tatbik mevkiine koymayı arzu ederek", "ve yine aynı şekilde adı geçen beyannameye ifade olunduğu üzere ABD Hükümeti'nin dünya barışı çıkarına emniyet ve müdafaaları için işbu beyannameye katılan hükümetlerle işbirliğinde bulunmayı kabul ettiğini dikkate alarak", "Karşılıklı İşbirliği Paketi azalarının

yukarıda adı geçen beyannamede müşterek emniyetlerini korumak ve doğrudan veya dolaylı saldırıya direnmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olduklarını dikkate alarak;"

Birinci maddede "Ortadoğu'da barış ve istikrarı amaçlayan müşterek karar suretinde öngörüldüğü gibi, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere ABD'nin anayasasına uygun gerekli her türlü harekete geçecektir" şeklindeki ifadelerden de anlaşılacağı gibi bu anlaşma, 28 Temmuz 1958 tarihli Londra Beyannamesi'ne dayandırılmaktadır. Bu beyannamenin veya başka bir deyimle "müşterek karar suretinin" hangi şartlar altında ve ne gibi bir ruhi durum içinde alınmış olduğunu açıklamıştık. Aynı karar suretine uygun olarak, AB Devletleri'nin, pakt üyelerine yapılması muhtemel dolaysız ve dolaylı saldırıları silahlı kuvvetlerinin kullanılması da dahil olmak üzere her türlü harekete geçebilmesini meşru göstermek ve onu yetkili kılmak için 5 Mart 1959 anlaşmasının yapılmış olduğu görülmektedir. 2. maddede devam edeceği bildirilen Amerikan askeri ve iktisadi yardımının, 3. madde ile 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imzalanan beyannameye katılan hükümetler tarafından tespit edilen gaye ve maksatlara uygun bir şekilde kullanmayı (müşterek güvenliklerini korumaya ve direkt ve endirekt saldırılara karşı durmaya) taahhüt ettiklerine göre; üyelerden biri direkt veya endirekt saldırıya uğ-rarsa, diğer üye devletler, Amerika'nın vermiş oldukları askeri yardım malzemesiyle, saldırıya uğrayan üyeye silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere her türlü harekete geçebileceklerdir. Anlaşmanın I, maddesinde de belirtildiği gibi; bu karar Ortadoğu'da barış ve istikrarı sürdürmeyi amaçlayan bir müşterek karar olduğundan, bu amacın sağlanması için, pakta üye olmayan Ortadoğu'daki diğer devletlere de aynı şekilde bir müdahale veya yardım taahhüdünü 3. madde ile getirmektedir. 4. madde, ABD ve diğer üyelerce kabule değer görülecek gerekli tedbirleri almak ve bunlara iştirak etmek taahhüdünü getirmektedir.

Üyelerden Pakistan ve İran, Ortadoğu'dan uzak oldukları için, bu anlaşmada, en ağır görevi Türkiye ve ABD yüklenmiş bulun-maktadır. İngiltere deklarasyona katılmışsa da anlaşmaya katıl-mamıştır.

Anlaşıldığına göre 5 Mart 1959 anlaşmasıyla, Türk Hükümeti kendi güvenliği için bir teminat sağlamak istemiş fakat aynı za-manda ağır bir yük altına girmiştir. 14 Temmuz 1958 Irak ihtilalinin başarıya ulaşmasının verdiği iç güvensizlik, endişe ve bunu izleyen Lübnan ve Ürdün'deki karışıklıkların Amerika ve İngiliz kuvvetlerinin süratle müdahalesi ile atlatılmış olmasının verdiği başarı havası içinde Londra'daki toplantıda hazırlanan 28 Temmuz 1958 Londra Deklarasyonu'nda, ilk defa kullanılan Do-laylı Saldırı terimi ile Ortadoğu'da (Türkiye, Pakistan ve İran dahil) meşru sayılan bir hükümete karşı yapılacak bir ihtilal girişiminin Amerikan Silahlı Kuvvetleri'nin müdahalesi ile bastırılması kararlaştırılarak kabul edilmiş ve karar 5 Mart 1959 anlaşmasıyla uygulamaya hazır bir hale getirilmiştir. Türkiye, bu anlaşma ile Ortadoğu'da çıkması muhtemel direkt ve endirekt saldırıları önlemek gibi, hiç de gerekli olmayan ve başkalarının çıkarlarını koruyan ve Türkiye'yi sonunun nereye varacağı bilinmeyen bir savaşa sürükleyecek ağır bir sorumluluk taahhüdü altına da girmiş bulunmaktadır. Bu görüşlerimizi destekleyen diğer belgeleri vermeden önce, Bağdat Pakti'ndan CENTO'ya (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) geçişi kısaca izleyelim:

23 Ekim 1958'de Konsey Merkezi'nin geçici olarak Ankara'ya alınması kararlaştırıldı. Çünkü Irak, paktan çekilmekte kararlı olmasına rağmen, uygun bir fırsat için oylama yaparak zaman kazanıyordu. 5 Mart 1959'da İşbirliği Anlaşması'nın imzalanma-sından kısa bir süre sonra 24 Mart 1959'da Irak, paktan çekildiğini resmen bildirdi.

21 Ağustos 1959'da paktın adı CENTO'ya çevrildi. Camille Chamoun'un daveti üzerine Beyrut'a. Amerikan deniz piyadeleri çıkarıldığı öğrenilir öğrenilmez, Türk Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, bir demeç vererek şunları söylemiştir: Türkiye Hükümeti Birleşik Amerika Devletleri'nin Lübnan Hükümeti'nin talebi üzerine ve bu memleketin istiklalinin hariçten tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı muhafazası maksadıyla, Lübnan'a kuvvet göndermiş olmasını tamamiyle tasvip etmekte ve bundan memnunluk duymaktadır. Türkiye Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu hareketini Eisenhower Doktrininin bir tatbikatı telakki etmektedir.,4

5 Ocak 1957'de Eisenhower'in Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmaya, temsilciler meclisi ve senato; "Uluslararası Komünizm tarafından kontrol edilen, herhangi bir ulusun saldırısına karşı yardım isteyen Ortadoğu'daki herhangi bir ulusun egemenliğini korumak için, Cumhurbaşkanı'na, Amerikan Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılması, bölgedeki uluslardan askeri yardım isteyenlere ve ekonomik gücünü geliştirmek suretiyle egemenliğini muhafaza etmek isteyen Ortadoğulu her ulusa yardım etme yetkisini" 7 Mart 1957 tarihinde vermek suretiyle cevap vermiştir.

Bu doktrin, 1956 Sonbaharı'nda İngiliz Fransız ve İsrail'in Mısır'a yaptıkları saldırıya karşı, Arap davasının komünist ülkeler tarafından kuvvetle desteklenmesini ve Mısır'a silah gönderilmesi dolayısıyla Ortadoğu'da Sovyet nüfuzunun artmasını durdurmak amacını güdüyordu.

Görülüyor ki, Türk Hükümeti, Lübnan'daki bir iç karışıklığı uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen bir ulusun saldırısı olarak yorumlamakta ve Lübnan'a, Türkiye'deki üslerinde kullanılması suretiyle yapılan askeri müdahaleyi Eisenhower Doktrini'nin bir uygulaması olarak görmektedir.

Amerikalılar Lübnan'a deniz piyadelerini indirmek için Balı-kesir ve Adana hava meydanlarını kullanmışlardır. Buralara iniş için Amerikalılar, Türk Genel Kurmayı'ndan izin almadıkları gibi haber de vermemişlerdir. Sabahleyin Genel Kurmay Başkanlığı protokol subaylığına gelen Amerikan Ateşesi Albay Green, şöyle konuşmuştur:

"Gece, haber vermek için sizi ve istihbarat başkanını ve daha sonra da genelkurmay başkanını aradım. Fakat hiç kimseyi bulamadım. Bunun üzerine Büyükelçi Fletcher Warren köşke gi-derek cumhurbaşkanı ve başbakandan izin aldı ve Adana'ya 11 000 kişi indirdik, siz haberi ilgililere ulaştırın."

Bu harekâtla ilgili olarak, Amerikan F-100 uçaklarının Balıkesir Hava Meydanı'na indiği gece, ben de uçuş için Balıkesir'de indim. O gece uçuş olmayacağını da bildiğimden, nöbetçi subayına telefon ederek, uçuş yapan uçakların nereden-geldiğini sordum. Nöbetçi subayı:

"Almanya'dan geliyorlar, Amerikalılara ait F-100 uçakları, yakıt ikmalinden sonra Adana'ya gidecekler."

Ben:

"Gündüzden bu uçakların geleceğine dair bir haber yoktu, ha-beri ne zaman öğrendiniz?"

Nöbetçi subayı:

"Biraz önce."

Bunlar da gösteriyor ki Amerikalılar, genelkurmayı, bir zorluk çıkarır düşüncesiyle, kasten haberdar etmemişler, cumhurbaşkanı ve başbakandan aldıkları izne dayanarak harekâtı olup bittiye getirmek suretiyle yürütmüşlerdir. Bu, gelecekte de böyle olacaktır.

Irak'taki ihtilalin geçirmiş olduğu safhalardan Türkiye ve dünya, iki gün haber alamamıştır. 15 Temmuz 1958 günü İsrail Ateşesi Albay Michael, İsrail Başbakanı ve Genelkurmay Başkanı adına, Türk Genelkurmayı'na giderek şu teklifi yapmıştır:

"Ürdün Kırallığı İngilizler, Lübnan Cumhuriyeti Amerikalılar tarafından korunacaktır. İsrail de Suriye'yi Birleşik Arap Cumhu-riyeti'nden ayıracaktır. Türkiye de İran'la birlikte, Nuri Es-sayit rejimini restore edecektir."

Bu teklif, genelkurmay başkanı tarafından, cumhurbaşkanı ve hükümete götürülerek kabul edilmişse de, uygulamasına geçil-memiştir.

Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu'nun 19 Temmuz 1958 tarihli Londra'da yayımlanan Daily Mail gazetesinde çıkan özel demecin-de; Ürdün'deki İngiliz harekâtının Irak'a da teşmil edileceği ümidini belirttiği5 yazılmıştır. Bunu, sonradan yalanlanmış olma-sına rağmen bizim kabul edildiğini bildirdiğimiz planın doğruluğunu göstermesi bakımından buraya aktarmayı uygun bulduk.

Sonuç olarak 5 Mart 1959 anlaşmasının esasını teşkil eden 28 Temmuz 1958 Londra Deklarasyonu, Irak ihtilali, Lübnan ve Ür-dün'e yapılan dış müdahalelerin ışığı altında Dolaylı Saldırı terimi-nin ilk defa kullanılmış olması ve 5 Mart 1959 İşbirliği Anlaşmasında da tekrarlanması, Ortadoğu'da, Amerika ve İngiltere'nin safında onlarla işbirliği yapan hükümetlere karşı, kendi içinden yapılacak direnmeleri bastırmak amacıyla konulmuş olduğuna şüphe yoktur. Bilvasita Tecavüz deyiminin anlaşmada tanımlanmamış olması da bu görüşü desteklemektedir.

Muhalefetin "Bilvasita Tecavüz" deyiminin anlam ve kapsamına yönelttiği itirazlara karşılık Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu "Mütecavizler bilinmeyen ve beklenmeyen tecavüz usulleri bulmaktadırlar. Bu itibarla, tecavüzün kafi ve dar bir tarifine saplanmak doğru değildir."6 şeklindeki cevabı ile bu görüşlere katılmaktadır. Bu nedenle bu anlaşmanın da derhal yürürlükten kaldırılması zorunludur.

Hindistan'ın, Pakistan'a saldırdığı 6 Eylül 1966'da başlayan savaşta, bu İşbirliği Anlaşması'nın dolaysız saldırılara karşı da işlemediği ortaya çıkmış oldu. Pakistan'ın yardım çağrısına, CENTO üyesi Türkiye ve İran, sadece ilaç, doktor ve hastabakıcı göndermekle cevap vermişler, İngiltere ve Amerika ise çağrışı cevapsız bırakmışlardır. Bu anlaşma, Ortadoğu'da İngiliz ve Amerikan çıkarlarını korumak amacıyla, onlarla işbirliğinde bulunan ülkelerdeki hükümetleri iktidarda tutmak amacını gütmektedir. Eisenhower Doktrini'nin de amacı budur.

CENTO içinde, asli üye olmadığı halde, en çok sivil ve asker personel bulunduran Amerika'dır. Yıkıcı faaliyetlerle, iktisadi ko-mitelerin faal üyesi olan Amerika, Türkiye'deki her türlü sağ ve gerici akımları geliştirmekte ve bunları örgütlendirmek suretiyle, devrimci ve milliyetçi güçlerin karşısına dikmekte ve bu kanaldan maddi destek sağlamak suretiyle bunları beslemekte ve ayakta tutmaktadır.

İran ve Pakistan, CENTO'nun ölü doğduğunu ve bir işe yaramadığını, her vesile ile açıklamaktan bir sakınca duymadıkları halde. İngiliz ve Amerikalıların paralelinde Türk hükümetlerinin de CENTO'yu savunmada ne gibi bir ulusal çıkar gördüğünü anlamak mümkün değildir.

1 SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, Op. Cit., s.206.

2 SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, Op. Cit., s.268.

3 Resmi Gazete, 1959, No: 10506.

- 4 SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, Op. Cit., s.266.
5 SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, Op. Cit., s.267.
6 SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, Op. Cit., s.267.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ ANLAŞMALAR

12 TEMMUZ 1947 TARİHLİ YARDIM ANLAŞMASI

Askeri olan ikili anlaşmaların büyük bir kısmı NATO Antlaşmasının 3. maddesine dayanılarak yapılmışsa da, Türkiye'nin NATO Antlaşması'na katılmasından önce yapılmış askeri anlaşmalar da vardır. Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan önemli bir askeri anlaşmanın tam metni şöyledir:

Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma 1

12 Temmuz 1947 Türkiye Hükümeti, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla, Birleşik Devletler Hükümeti'nin yardımını istediğinden ve Birleşik Devletler Kongresi, 22 Mayıs 1947'de tasdik edilen kanun ile Birleşik Devletler başkanına Tür-kiye'ye her iki memleketin egemen bağımsızlığına ve güvenliğine uygun şartlar dairesinde, böyle bir yardımda bulunmak yetkisini verdiğinden ve Türkiye Hükümeti ile Birleşik Devletler Hükümeti böyle bir yardım yapılmasının Birleşmiş Milletler antlaşmasının esas gayelerine ulaşmayı sağlayacağı gibi, münasebetlerinde hayırlı bir devre açarak Türk ve Amerikan milletleri arasında dostluk bağlarını daha çok takviye edeceğine kani buldukların-dan: Bu maksatla kendi hükümetleri tarafından usulü dairesinde verilmiş yetkileri haiz olan ve aşağıda imzası bulunan zevat, şu hususları kararlaştırmışlardır:

MADDE 1

Birleşik Devletler Hükümeti, Birleşik Devletler başkanının 22 Mayıs 1947 tarihinde tasdik edilen kongre kanunu ve bunu değiş-tiren veya buna ek kanunlar hükümleri gereğince yapılmasına müsaade edilebileceği yardımı Türkiye Hükümeti'ne sağlayacaktır. Türkiye Hükümeti bu kabil herhangi bir yardımı, bu anlaşma hükümleri gereğince fiilen kullanacaktır.

MADDE 2

Birleşik Devletler başkanı tarafından bu maksatla tayin edilen Türkiye misyonu şefi, bu anlaşma gereğince sağlanacak yardıma müteallik meselelerde, Birleşik Devletler Hükümeti'ni temsil edecektir. Misyon şefi bu anlaşma gereğince, peyderpey yapılacak olan muayyen yardımın kayıt ve şartlarını Türkiye Hükümeti temsilcileri ile danışarak tespit edecektir. Ancak, yapılacak olan bu muayyen yardımın mali şartları peyderpey iki hükümetin mutabakatı ile evvelden tespit edilecek, misyon şefi Türkiye Hükümeti'ne bu anlaşma gereğince sağlanan yardımın gayelerinin elde edilmesine yarayabilecek malumatı ve teknik yardımı sağlayacaktır.

Türkiye Hükümeti, yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır. Sorumluluklarının icrası sırasında görevini serbestçe yapabilmesini mümkün kılmak için, bu hükümet misyon şefine ve temsilcilerine yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahade şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır.

MADDE 3

Türkiye Hükümeti ile Birleşik Devletler Hükümeti, Türk ve Birleşik Devletler milletlerine bu anlaşma gereğince yapılan yar-dım hususunda tam bilgi temini için işbirliği yapacaklardır. Bu maksatla ve iki memleketin güvenliği ile kabili telif olduğu nispette:

- 1- Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine bu yardımın kullanılmasını serbestçe müşahade etmelerine ve bu müşahadelerine tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir ve
- 2- Türkiye Hükümeti, bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır.

MADDE 4

Bu anlaşma gereğince, Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malumatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri, badelmüşavere, bu uğurda diğer hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri karşılıklı olarak alacaklardır.

Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümeti'nin muvafakati olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malumatın mülkiyet ve zilyetliğini devretmeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümeti'nin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.

MADDE 5

Türkiye Hükümeti bu anlaşma gereğince verilen herhangi bir ikraz, kredi hibe veya diğer şekillerdeki yardımlarının hasılatının hiçbir kısmını, diğer yabancı bir devlet tarafından kendisine verilmiş olan herhangi bir ikrazın resümlal veya faizinin tediyesinde kullanamayacaktır.

MADDE 6

Bu anlaşma gereğince, yapılmasına müsaade olunan yardım kısmen veya tamamen:

- 1- Türkiye Hükümeti talep ederse;
- 2- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu hususta Birleşik Devletler herhangi bir vetonun kullanılmasını nazarı itibare almayacaktır veya Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, Birleşmiş Milletler tarafından alınan tedbir veya yapılan yardım neticesinde bu anlaşma mucibince Birleşik Devletler Hükümeti tarafından yapılan yardımın devamını lüzumsuz veya gayri matlup addetmesi halinde ve
- 3- Yukarıda anılan kongre kanununun 5. bölümünde musarrah diğer herhangi bir vaziyette veya Birleşik Devletler başkanının yardımın kesilmesini, Birleşik Devletler'in menfaatlerine uygun görmesi halinde nihayet bulacaktır.

MADDE 7

Bu anlaşma bugünden itibaren yürürlüğe girecek ve her iki hükümet tarafından tespit edilecek tarihe kadar yürürlükte kalacaktır.

MADDE 8

Bu anlaşma Birleşmiş Milletler nezdinde tescil edilecektir. Türk ve İngiliz dillerinde iki nüsha olarak, Ankara'da 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Birleşik Devletler Hükümeti

adına: adına:

Hasan Saka Edwin C. Wilson

İngiltere Hükümeti, 1947 yılı başlarında, Yugoslavya'da üslenmiş komünist saldırılarına direnen Yunan Hükümeti'ne yap-makta olduğu mali yardımı devam ettiremeyeceğini Amerika'ya bildirerek, Yunanlılara ve bu arada Türkiye'ye yardım etmesini istemiştir. Başkan Truman, bu müracaata, Amerikan Kongresi'nin 12 Mart 1947 günkü oturumunda açıkladığı Truman Doktrini ile cevap verdi. Bundan sonra da Amerikan Kongresi'nin kabul ettiği bir kanunla; komünist tehdidi altındaki Yunanistan'la benzeri tehlide maruz Türkiye'ye askeri ve iktisadi yardım yapılmasına yetki verilmiştir. Tam metnini buraya almış olduğumuz 12 Temmuz 1947 tarihli anlaşma, bu kanuna göre yapılmış olup, Amerika'nın savaş sonrası ilk askeri yardımının başlangıcı sayılır. Anlaşmanın başlangıç kısmında; Türk Hükümeti'nin, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için, Birleşik Devletler'den yardım istediği yazılıdır. Türkiye'nin bağımsızlık ve hürriyetini kimlere karşı koruyacağı anlaşmada belirtilmiyorsa da, özetini vermiş olduğumuz Truman Doktrini ve buna ilişkin yardım kanunu, yardımın komünist tehdit ve tehlikesine karşı kullanılabilceğini söylemekte ve bunun dışındaki her türlü kullanışı yasaklamaktadır.

Anlaşmanın 2. maddesinin son paragrafındaki; Türkiye Hükümeti yapılan yardımı tahsis edilmiş olduğu gayeler uğruna kullanacaktır şartı, yardımdan verilecek bilgi, askeri malzeme, araç ve silahların verilmiş

amacına uygun olarak, sadece komünizm tehlikesine karşı kullanılabilceğini ve bunun dışındaki her türlü kullanışı yasaklamaktadır.

Anlaşmanın 4. maddesinin ikinci paragrafında; Birleşik Devletler Hükümeti'nin onayı olmadan hiçbir madde veya bilginin mülkiyet ve zilyetliğinin devredilmeyeceği ve verildikleri amaç dışında kullanılmayacağı bütün ayrıntılarıyla bir kez daha tekrarlanarak sağlama bağlanmaktadır.

Anlaşmanın 3. maddesinin ikinci fıkrası yardımıyla ilgili olarak Amerika'nın Türkiye'de propagandasının, Türk Hükümeti tarafından yapılması şartını getirmektedir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde hayırlı bir devre açacağı başlangıç kısmında belirtilen bu anlaşmaya temel teşkil eden Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle ilgili bir mesaj yayımlayan zamanın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu mesajında: Büyük Amerika Cumhuriyetinin memleketimiz ve milletimiz hakkında beslemekte olduğu yakın dostluk duygularının yeni bir örneğini teşkil eden bu sevinçli olayı her Türkün candan alkışladığını söylemekte ve İkinci Cihan Savaşı sırasında ve savaşın fiilen sona ermesinden sonra, milletimizin ispat ettiği yüksek meziyet ve ideallerin dünya efkârı umumiyesi tarafından takdir edildiğini gösteren bu yardım, Türkiye'ye zarurî ve normal savaş malzemesi-nin bir kısmını temin etmek suretiyle, savaş sonunda, düşmüş bulunduğumuz iktisadi güçlüklerin kısmen giderilmesinde de, ferahlatıcı bir etken olacaktır, demektedir. Gene aynı mesajda belirtildiğine göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmek kararını vermesi, Birleşik Amerika'nın, dünya barışının devam ve teyidi uğruna kendisine düşen büyük rolü tamamıyla benimsediğini gösteren parlak ve ümitlerle dolu bir işarettir.2 Ne kadar ilginç bir tesadüftür ki, 1964 yılı Haziran'ında patlak veren Kıbrıs buhranında, Kıbrıs'taki soydaşlarımızın korunması için son çare olarak başvuru olan askeri çıkarma harekâtının durdurulmasını, Amerikan Cumhurbaşkanı Johnson, bu anlaşmanın 2. ve 4. maddelerine dayanarak istemiş ve Türk Hükümeti de bu isteğe boyun eğmiştir. İsmet İnönü, bu tarihlerde koalisyonda başbakandır. İmzalanmasından 17 yıl sonra, Türkiye için çok önemli bir konuda ve kritik bir zamanda, bu anlaşmanın, Başbakan İnönü'nün karşısına çıkarılmasından alınacak büyük ve önemli dersler vardır. Johnson, bu anlaşmaya dayanan görüşünü; Bay Başkan, askeri yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut bulunan askeri yardımın verilmiş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için, hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetiniz bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu, muhtelif vesilelerle, Birleşik Devletler'e bildirmiştir. Mevcut şartlar altında, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına, Birleşik Amerika Devletleri'nin muvafakat edemeyeceğini, size bütün samimiyetle ifade etmek isterim, demek suretiyle, kesin olarak ortaya koyuyor. Başbakan İnönü, bu mektuba verdiği cevapta, Amerika tarafından ileri sürülen iddia ve görüşlere, Türk Hükümeti'nin karşı görüşlerini tek tek açıkladığı halde, bu anlaşma ile ilgili yukarıya aktardığımız çok önemli kısma, nedense dokunmuyor. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tamamı, Amerika'dan alınmış silah ve araçlarla donatılmıştır. Bunların Kıbrıs'a ve Yunanlılara karşı kullanılmaması ise; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, tümü ile hareketsiz bırakılması anlamına gelir. Bu kadar önemli bir konu-nun, mektupta cevapsız bırakılmış olmasını, anlaşmanın yapıldığı sırada Cumhurbaşkanı olan İ. İnönü'nün, aynı anlaşmanın 17 yıl sonra, Türkiye'nin zararına işletildiği sırada başbakan bulunması talihsizliğine bağlamak suretiyle sükûtunu değerlendirmek yerinde olacaktır.

O tarihlerde, Amerika'nın, askeri ve iktisadi yardımının, Türkiye'yi süratle kuvvetlendirip kalkındıracağı kanaatinin, kuvvetli ve yaygın olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle, anlaşmaların ağır ve bağlayıcı şartlarıyla, ileride doğurması muhtemel tehlike ve sa-kıncaları üzerinde de yeteri kadar durulmadığı görülüyor. Aradan geçen 22 yıl içinde, Türkiye'nin geri kalmış ve dış yardıma daha muhtaç bir duruma gelmiş olması da gösteriyor ki, Türkiye ağır ve bağlayıcı şartlarla yaptığı askeri ve iktisadi anlaşmalarla, yardım adı altında verilen kapitülasyonlarla kalkınamamıştır ve kalkınamaz da. 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra, gerçeklere ve Türkiye'nin çıkarlarına açılan pencerelerin, ne yazık ki, kısa bir zaman sonra daha ağır şartlar getiren ikili anlaşmalarla tekrar kapatılmış olduğunu, bundan önceki bölümlerde vermiş olduğu-muz örnekler doğrulamaktadır.

Bu anlaşmanın yapılmasından kısa bir süre sonra asker üni-forması içinde, Amerikan subay, astsubay ve erlerin, uzman adı altında, Türk Silahlı Kuvvetleri karargâh ve birliklerine dağıtıldıklarına tanık oluyoruz. Yardımdan verilecek Amerikan silah araç ve gereçlerinin kullanılması, bakımı ve lojistik desteği hakkında Türk subay, astsubay ve erlerine kurslar açılarak eğitilmeleri ve bir kısmının da Amerika'da eğitilmek üzere oraya gönderilmeleri gibi konular, öncelikle ele alınmaktadır. Bir taraftan da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş içinde Almanlardan ve İngilizlerden etkilenecek yapılmış olan, kadro, kuruluş ve teşkilatı, eğitim sistemleri, talimnameleri, yürüyüşlerine kadar değiştirilmesi için geniş bir hazırlığa girişildi. Gerçekte, Türk kara ordusu, o tarihlere kadar iyi bir savaşçı- olan Alman ordusunu ve onun savaş kurallarını örnek almıştı. Hava Kuvvetleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Fransız havacılığının etkisi altında kalmış ve kara ordusu gibi teşkilatlandırılmıştır (bö-lük, tabur, alay vb). Savaş içinde, İngiliz havacılarının başarı

kazanmaları ve İngiltere'de eğitim gören Türk subaylarının yurda dönüşlerinden sonra; İngiliz Hava Kuvvetleri örnek alınarak, değişiklikler yapılmış; İngiltere'den satın alınan uçaklarla, eğitim için getirilen öğretmenler de bu değişikliği kolaylaştırmıştır. Deniz Kuvvetleri'nde de yine İngiliz denizciliği örnek alınmış, teşkilat ve eğitim de ona göre düzenlenmiştir. Bu anlaşmanın yapıldığı tarihlerde, Türk Silahlı Kuvvetleri, Alman, İngiliz, Fransız, Çe-koslovak ve Türk yapısı silah araç ve gereçlerine sahiptir. Amerikalılar ilk iş olarak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin silahlarını, teşkilatını, eğitimini değiştirerek, Amerikalılaştırmayı ele aldılar ve uygulamada da ufak birkaç direnmenin dışında, başarıya ulaştılar. Türkiye'de ve Amerika'da kurs gören silahlı kuvvetler mensuplarının sayıları arttıkça, Amerikalıların başarısı da artarak yayıldı. Türklerin Kore savaşlarına katılması ve sonra da Kuzey Atlantik Antlaşma Teşkilatına (NATO) alınması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin silah, araç gereç, eğitim, savaş, doktrin ve kurallarından, üniforma ve yürüyüşüne kadar, Amerikan ordusuna uydurulması yolundaki çalışmalarını hızlandırarak, Türk ordusunu, 1964 Haziran'ındaki, Kıbrıs buhranında karşılaştığı hiç arzu edilmeyen bir duruma getirdi. Gerçi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin elindeki silahların bir kısmı, eskiden de yapancı menşeliydi. Fakat o silahlar bizimdi ve Türk yurdunun savunması ve çıkarlarının gerektirdiği yerde ve zamanda kullanma kararını verecek kadar özgür ve bağımsızdık. O silahlar üzerinde yabancı mülkiyeti ve kontrolü yoktu ve hepsi bizim öz malımızdı.

1 Resmi Gazete, 5 Eylül 1947.

2 SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, Op. Cit., s.192.

KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI TEŞKİLATI (NATO) İLE İLGİLİ İKİLİ VE ÇOK TARAFLI ANLAŞMALAR

Askeri ikili anlaşmalardan söz ederken, NATO'ya da değinmek zorunludur. Bu antlaşmanın 3. maddesi; (İşbu andlaşmanın gayelerinin daha müessir bir şekilde tahakkukunu temin için ta-raflar, kendi hususi vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşı-lıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müçtemian, devamlı ve fiili olarak hareket edip, bir silahlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit ey-leyeceklerdir.) NATO, üye devletlerinin silahlı bir saldırıya da-yanma kudretlerinin sürdürülmesi ve artırılması için birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmalarını öngörmekte ve bu da, ikili anlaşmalarla sağlanmaktadır. Türkiye'nin NATO'ya kabul edilme-sinden sonra, (13 Şubat 1952) Türkiye'de kurulan Amerika Birle-şik Devletleri'ne ait üs ve tesisler, NATO Antlaşmasının 3. maddesi uyarınca yapılmış ikili anlaşmalara dayandırılmıştır. İkili anlaşmalara göre; Türk toprakları üzerinde kurulan üs ve tesisler, Amerikalılar tarafından işgal edilerek yönetilir. 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşmasına dayanarak yapılmış yüzden fazla uygulama anlaşması vardır. NATO enfastrüktür programına göre, NATO adına Türkiye'de kurulmuş olan radar ve haberleşme tesisleriyle, yakıt boruları, yakıt parkları gibi lojistik tesisleri, üsler ve uçak meydanları tamamen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrol ve işgali altında olup, Türkler tarafından yönetilir. NATO, Türkiye'de kurulan bu tesislerin yapımı için şimdiye kadar 3 milyar Türk lirası harcamıştır. Türkiye'de; iştirak payı, arazi istimlakı, yol, bina, kanalizasyon, elektrik ve su için, yaklaşık olarak 3 milyar lira harcamıştır. Bu, NATO üs ve tesisleriyle, NATO Antlaşması'nın 3. maddesine göre Türk ve Amerikan Hükümetleri arasında im-zalanan 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması'na dayanarak yapılmış Askerî Uygulama anlaşmalarıyla kurulan ve sadece Amerikalılar tarafından işletilen üs ve tesisler birbirlerine karıştırılmamalıdır.

Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme1

4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf devletler, taraflardan birinin kuvvetlerinin, anlaşma yoluyla, hizmet için bir tarafın ülkesine gönderilebilece-ğini nazarı itibara alarak; Bu kuvvetlerin gönderilmesi hususundaki kararın ve gönderilme şartlarının, şartlar işbu sözleşme ile tespit edilmemiş bulundukça, ilgili taraflar arasında ayrı anlaşmalara mevzu teşkil etmekte devam edeceklerini göz önünde bulundurarak:

Bu gibi kuvvetlerin diğer bir tarafın ülkesinde buldukları sırada tabi olacakları statüyü tayin arzusu ile, Aşağıdaki hükümler üzerinde mutabık kalmışlardır:

MADDE I

1. İşbu sözleşmedeki

(a) "Kuvvet" tabiri ile, bir âkit tarafın resmî vazife ile diğer bir âkit tarafın Kuzey Atlantik Antlaşması sahası içindeki ülkesinde bulunan kara, deniz veya hava silahlı kuvvetlerine mensup personeli kastolunur; şu kadar ki, muayyen şahısların, birliklerin veya teşkillerin işbu sözleşme bakımından bir kuvvet yahut bir kuvvete dahil sayılmayacakları hususunda iki alakalı âkit taraf birbiriyle anlaşabileceklerdir.

(b) "Sivil unsur" tabiriyle, bir âkit tarafın kuvvetlerine refakat eden ve bu tarafın ordusu hizmetinde bulunan ve tabiiyetsiz, Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olmayan bir devletin veya ülkesinde kuvvetin vazifeli bulunduğu devletin uyruğu olmayan, yahut mutaden o devletin ülkesinde mukim bulunmayan şahıslar kastolunur.

(c) "Yakın" tabiriyle, bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun eşi veyahut nafakası kuvvet veya sivil unsur mensubuna ait çocuklar kastolunur.

(d) "Gönderen devlet" tabiriyle, kuvvetin mensup bulunduğu âkit taraf kastolunur.

(e) "Kabul eden devlet" tabiriyle, kuvvetin veya sivil unsurun ister devamlı surette, ister geçici olarak, ülkesinde bulunduğu âkit taraf kastolunur.

(f) "Gönderen devletin askerî makamları" tabiriyle, bu devletin kendi mevzuatına göre askerî kanunlarını, kuvvetleri ve sivil unsurları mensuplarına tatbik yetkisini haiz makamlar kastolunur.

(g) "Kuzey Atlantik Konseyi" tabiriyle, Kuzey Atlantik Antlaşmasının 9. maddesi ile kurulmuş olan konsey veya onun namına harekete yetkili herhangi bir tali uzvu kastolunur.

2. Bu sözleşme, âkit tarafların merkezî makamlarına olduğu gibi XX. madde hükümlerine göre sözleşmenin tatbik veya teşmil edileceği ülkelerin sınırları içinde, onların tali siyasi teşekküllerine de tatbik olunacaktır. Şu şartla ki, tali siyasi teşekküllere ait mallar, VIII. madde anlamına göre, bir âkit tarafa ait sayılmaya-caktır.

MADDE II

Bir kuvvet ve bir sivil unsur ve bunların mensupları ile yakınları, kabul eden devletin kanunlarına riayet edecekler ve o devletin ülkesinde bu sözleşmenin ruhuna uygun olmayan hareketlerden ve hasaten her türlü siyasi faaliyetten çekineceklerdir. Gönderen devletin makamları da bu maksatla gereken tedbirleri almakla mükelleftirler.

MADDE III

1. Bu maddenin 2. fıkrasında tasrih edilen şartlar altında ve bir kuvvetin veya mensuplarının giriş ve çıkışları hakkında kabul eden devlet tarafından konulmuş formalitelere riayet olunmak şartıyla, bir kuvvetin mensupları, kabul eden devletin ülkesine girerken veya bu ülkeyi terk ederken pasaport ve vize nizamâtından ve muhaceret servislerinin kontrolünden muaf tutulacaklardır. Bir kuvvet veya mensupları kezalik, kabul eden devletin, yabancıların tescili ile murakabesine müteallik nizamlarına tabi olmayacaklardır, ancak, kabul eden devletin ülkesinde devamlı surette oturmaya veya ikametgâh tesisine hak kazanmış sayılmayacaklardır.

2. Bir kuvvet mensuplarından istenilecek vesikalar yalnız şun-lardan ibaret olup, bu vesikalar istenildiğinde ibraz edilecektir:

(a) Hamilinin adlarını, doğum tarihlerini, rütbesini (mevcut ise), sicil numarasını ve servisini gösterir, gönderen devlet tarafından verilmiş fotoğraflı hüviyet varakası;

(b) Hamilinin veya bir grup teşkil eden hamillerinin kuvvet mensubu veya mensupları statüsünü haiz bulduklarını ve emre-dilen hareketi tevsiken, hem gönderen devletin resmî dilinde hem de Fransızca ve İngilizce yazılmış ve gönderen devletin veya Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatının yetkili bir makamı tarafından verilmiş olan ferdî veya müşterek hareket emri. Kabul eden devlet, yetkili temsilcisi tarafından imzalanmak suretiyle, hareket emrinin tasdikini talep edebilir.

3. Sivil unsur mensupları ve yakınları ellerindeki pasaportlar, hamillerinin bu sıfatlarını gösterir kayıtları ihtiva edecektir.

4. Bir kuvvet veya sivil unsur mensubu, gönderen devletin hizmetinden çıkar ve yurduna iade edilemez ise, gönderen devletin makamları keyfiyeti derhal kabul eden devletin makamlarına ihbar ederek bu hususta lazım gelen bilgileri vereceklerdir. Gönderen devletin makamları kezalik, müsaadesiz gaybubeti 21 günü aşan herhangi bir mensubu kabul eden devlet makamlarına ihbar edeceklerdir.

5. Kabul eden devlet, bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarından birinin ülkesinden çıkarılmasını talep eylediği veyahut bir kuvvetin veya sivil unsurun eski bir mensubu veya bir mensubun yahut eski bir mensubun yakını hakkında sınır dışı etmek kararı aldığı takdirde, gönderen devlet makamları, bahis mevzuu şahsı, kendi topraklarına kabul eylemek veya o şahsın kabul eden devlet ülkesi haricinde başka bir yere gönderilmesini sağlamakla mükellef olacaktır. Bu fıkra münhasıran kabul eden devletin uyruğu olmayan ve

bu devletin ülkesine, bir kuvvetin veya sivil unsurun mensubu sıfatıyla yahut bir kuvvetle veya sivil unsura intisap maksadıyla girmiş bulunan şahıslar ile yakınları hakkında tatbik olunur.

MADDE IV

- (a) Kabul eden devlet, gönderen devlet veya onun tali uzuvları tarafından bir kuvvet veya sivil unsur mensubuna verilmiş şoför veya askerî şoför ehliyetnamesini, hamilini imtihana veya harca tabi tutmaksızın muteber sayacak; yahut;
- (b) Gönderen devlet veya onun tali uzuvları tarafından verilmiş şoför veya askerî şoför ehliyetnamesini hamil herhangi bir kuvvet veya sivil unsur mensubuna, imtihana tabi tutmaksızın kendi şoför ehliyetnamesini verecektir.

MADDE V

1. Bir kuvvet mensupları normal olarak üniforma giyerler. Gönderen devlet ile kabul eden devlet makamlarının bunun hilafını derpiş eden bir anlaşma yapmak hususundaki hakları mahfuz kalmak şartıyla, kabul eden Devletin kuvvetleri mensuplarının tabi oldukları şartlar dairesinde sivil elbise giyebileceklerdir. Bir kuvvetin, usulüne uygun olarak kurulmuş birlikleri veya teşkilleri hududu geçerken üniforma giymiş olacaklardır.
2. Bir kuvvetin veya sivil unsurun hizmete mahsus nakil vasıtaları, kayıt numaralarına ilaveten milliyetlerini gösteren bir işaret taşıyacaklardır.

MADDE VI

Kendi talimatnameleri cevap vermek şartıyla, bir kuvvetin mensupları silah bulundurabilir ve taşıyabilirler. Gönderen devletin makamları kabul eden devletin bu hususla ilgili taleplerini hayırhahlıkla tetkik edeceklerdir.

MADDE VII

1. İşbu maddenin hükümleri mahfuz kalmak şartıyla,
 - (a) Gönderen devletin askerî makamları, mevzuatlarının kendilerine bahsettiği cezai ve inzibati kaza yetkisini, kendi askerî kanunlarına tabi bütün şahıslar hakkında kabul eden devletin ülkesinde kullanmak hakkını haizdirler.
 - (b) Kabul eden devlet makamları, kabul eden devlet ülkesinde işlenen ve bu devletin kanunlarına göre cezayı müstelzim olan suçlar dolayısıyla bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile yakınları üzerinde kaza yetkisini haiz olacaklardır.
2. (a) Gönderen devletin askerî makamları, bu devletin emniyetine taalluk eden suçlar da dahil olmak üzere, gönderen devlet kanunlarına göre cezayı müstelzim olup ve fakat kabul eden devlet kanunlarıncı cezayı müstelzim olmayan suçlar dolayısıyla, gönderen devletin askerî kanunlarına tabi şahıslar hakkında mutlak kaza yetkisini kullanmak hakkını haiz olacaklardır.
 - (b) Kabul eden devlet makamları, bu devletin emniyetine taalluk eden suçlar da dahil olmak üzere, kendi kanunlarına göre cezayı müstelzim olup ve fakat gönderen devletin kanunlarıncı cezayı müstelzim olmayan suçlar dolayısıyla bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarıyla yakınları hakkında mutlak kaza yetkisini kullanmak hakkını haiz olacaklardır.
 - (c) İşbu fıkra ve bu maddenin 3. fıkrası bakımından, bir devletin emniyetine karşı işlenmiş suçlar şunlardır:
 - (i) Vatana ihanet;
 - (ii) Sabotaj, casusluk yahut devletin sırlarına veya onun savunmasıyla ilgili sırlara müteallik herhangi bir kanunun ihlali.
3. İki tarafın kaza yetkilerinin tedahülü hallerinde şu kaideler tatbik olunacaktır:
 - (a) Gönderen devletin askerî makamları, aşağıdaki hallerde, bir kuvvet veya sivil unsur mensubu hakkında kaza yetkilerini rüçhanîyetle kullanmak hakkını haiz olacaklardır:
 - (i) Münhasıran gönderen devletin malına veya emniyetine veya münhasıran bu devlet kuvveti veya sivil unsuru mensubunun veya bir yakının şahsına veya malına karşı işlenen suçlar;
 - (ii) Resmî vazifenin ifası dolayısıyla bilfiil veya ihmalden mütevellit suçlar.
 - (b) Bunların haricindeki herhangi bir suçun işlenmesi halinde, kabul eden devletin makamları kaza yetkilerini rüçhanîyetle kullanmak hakkını haiz olacaklardır.
 - (c) Rüçhanîyet hakkını haiz olan devlet, kaza yetkisini kullanmamaya karar verecek olursa, diğer devletin makamlarını mümkün olan süratle keyfiyetten haberdar edeceklerdir. Rüçhanîyet hakkını haiz olan devletin makamları, bu haktan fera-gat etmeleri hususunda diğer devletin makamlarıncı yapılacak talebi, feragat keyfiyetine işbu devletçe hususi bir ehemmiyet atfe-dilen hallerde, hayırhahlıkla tetkik edeceklerdir.

4. İşbu maddenin yukarıdaki hükümleri, gönderen devletin askerî makamlarına, kabul eden devletin tebaası olan veya mutat ikametgâhları bu devletin ülkesinde bulunan şahıslar hakkında kaza salahiyetini kullanmak hakkını vermez, meğer ki bu şahıslar gönderen devletin kuvvetine mensup olanlar.
5. (a) Bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile yakınlarının, kabul eden devletin ülkesinde tevkif ve yukarıdaki hükümler gereğince kaza salahiyetini kullanacak makama teslim edilmeleri hususunda, kabul eden devletin makamları ile gönderen devletin makamları birbirlerine yardım edeceklerdir.
(b) Kabul eden devletin makamları, bir kuvvet veya sivil unsurun herhangi bir mensubunun veya bir yakınının tevkifinden, gönderen devletin askerî makamlarını derhal haberdar edeceklerdir.
(c) Kabul eden devletin, hakkında kaza salahiyetini kullanacağı bir kuvvet veya sivil unsur mensubu sanık, gönderen devletin elinde bulunuyorsa, kabul eden devletin cezai takibata başlayın-caya kadar bu sanığın muhafazasından gönderen devlet mesul olacaktır.
6. (a) Suçlu ilgili eşyanın zaptı ve indelhace teslimi de dahil olmak üzere, suçlara müteallik gerekli tahkikatın icrası ve delillerin toplanıp meydana çıkarılması hususlarında kabul eden devletin makamları ile gönderen devletin makamları birbirlerine yardım edeceklerdir. Mamafih, suçlu ilgili eşyanın teslimi, teslim eden makamca tespit edilecek bir müddet zarfında iade olunması şartına bağlanabilir.
(b) Âkit tarafların makamları, kaza salahiyetlerinin tedahülünü mucip olan davaların neticelerinden yekdiğerini haberdar edeceklerdir.
7. (a) Kabul eden devletin kanunlarınca mümasil bir halde ölüm cezası verilmiyorsa; bu devletin ülkesi üzerinde gönderen devlet makamları tarafından bir idam hükmü infaz olunamaz.
(b) Bu maddenin hükmüne tevfikan gönderen devletin makamları tarafından kabul eden devlet ülkesinde verilmiş bir hapis hükmünün infazına yardım edilmesi için gönderen devlet makamlarınca yapılacak talebi, kabul eden devletin makamları hayırhahlıkla tetkik edeceklerdir.
8. Bir sanık bu maddenin ahkâmına tevfikan bir âkit tarafın makamlarınca yargılanıp beraat kararı almış yahut hüküm giyip cezasını çekmiş veya çekmekte veyahut affedilmiş ise, aynı ülkede aynı suçtan dolayı diğer bir âkit tarafın makamlarınca tekrar yargılanamaz. Bununla beraber bu fıkranın hiçbir hükmü, gönderen dev/et askerî makamlarının kendi kuvvetlerinin diğer bir âkit taraf makamlarınca yargılanmış bulunan bir mensubunu, bu yargılamaya mevzu olan suçu teşkil eden fiilî veya ihmali neticesinde disiplin kaidelerinin ihmali dolayısıyla yargılanmalarına mâni değildir.
9. Bir kuvvet yahut sivil unsur mensubu veya bir yakını, kabul eden devlet kazasına tabi olup da hakkında bu devlet makamlarınca takibat yapıldığı takdirde, şu haklara sahip olacaktır:
(a) Süratle yargılanmak;
(b) Duruşmadan önce, kendisine isnat olunan suç veya suçlardan haberdar edilmek;
(c) Aleyhindeki şahitlerle yüzle sürümek;
(d) Lehindeki şahitleri, kabul eden devlet kazasına tabiyseler; ihzaren getirmek;
(e) Kendi seçeceği avukat tarafından veya kabul eden devletin mer'î usullerine tevfikan adlî müzaheret yoluyla tayin edilecek bir müdafî tarafından müdafaa olunmak;
(f) Lüzum görülüyorsa, yanında ehliyetli bir tercüman bulundurmak;
(g) Gönderen devlet hükümetinin bir temsilcisi ile temas etmek ve mahkeme usulleri cevaz verdiği takdirde, bu temsilciyi duruşma esnasında hazır bulundurmak.
10. (a) Bir kuvvetin usulüne göre kurulmuş askerî birlikleri veya teşkilleri kabul eden devletle vaki bir anlaşma neticesi işgal ettikleri kamplarla tesisler veya binalarda asayişî temin etmek hakkını haiz olacaklardır, işbu kuvvete bağlı askerî inzibat teşkilatı, buralarda asayiş ve emniyeti temin için lüzumlu bütün tedbirleri alabilir.
(b) Bahsi geçen yerler dışında askerî inzibat teşkilatı, ancak, kabul eden devlet makamlarıyla yapılacak anlaşmalar dairesinde ve bu makamlarla irtibat halinde, kuvvet mensupları arasında disiplin ve intizamın muhafazası bakımından lüzumlu olduğu nis-pette kullanılacaktır.
11. Her âkit taraf, ülkesi üzerinde bulunan diğer âkit taraflara ait tesislerle teçhizat, mal, evrak ve resmî malumatın tam emniyetini ve hüsnü muhafazasını sağlayacak ve bu maksatla vazedilmiş kanunları ihlal edecek şahısların tecziyesi için lüzumlu gördüğü teşriî tedbirlere tevessül edecektir.

MADDE VIII

1. Aşağıdaki hallerde, âkit taraflardan her biri, kendisine ait olup Kara, Deniz veya Hava Kuvvetleri tarafından kullanılan mallara ika edilen zarar ve hasardan dolayı diğer bir âkit taraftan bütün tazminat taleplerinden feragat eder:
(i) Zarar ve hasar, diğer âkit tarafın silahlı kuvvetlerinin bir mensubu veya hizmetlisi tarafından Kuzey Atlantik Antlaşması tatbikatı ile ilgili vazifelerinin ifası sırasında ika olunmuş ise;
(ii) Zarar ve hasar, diğer âkit tarafa ait olup onun silahlı kuvvetleri tarafından kullanılan herhangi bir nakil vasıtası, gemi veya uçağın istimalinden mütevellit bulunuyorsa. Şu kadar ki, zarar ve hasarı iras edilen nakil

vasıtası, gemi veya uçağın Kuzey Atlantik Antlaşması'nın tatbikatı ile ilgili olarak kullanılmakta olması, yahut bu şekilde kullanılmakta olan bir malın zarar ve hasara uğramış bulunması şarttır.

Bir âkit tarafın diğer herhangi bir âkit tarafa karşı, kurtarma ameliyesinden mütevellit tazminat taleplerinden, kurtarılan gemi veya hamule bir âkit tarafın malı olması ve bu devletin silahlı kuvvetleri tarafından Kuzey Atlantik Antlaşması'nın tatbikatı ile ilgili olarak kullanılmakta bulunması şartıyla, feragat edilecektir.

2. (a) Bir âkit tarafın kendi ülkesindeki diğer malların I. Fıkırdaki tasrih olunduğu şekilde irae olunan zarar ve hasar halinde ilgili taraflar arasında hilafına bir anlaşma yapılmazsa, diğer âkit tarafın sorumluluğu ve ödenecek tazminatın miktarı bu fıkranın (b) bendinin hükümlerine tevfikan seçilecek tek bir hakem tarafından tayin ve tespit edilir. Hakem, aynı zamanda, işbu hadiseden mütevellit mukabil tazminat taleplerini de karara bağlar.

(b) Yukarıdaki (a) bendinde zikri geçen hakemi, ilgili âkit taraflar birbirleriyle anlaşarak kabul eden devletin adliye hizmetlerinde yüksek bir memuriyet işgal eden veya etmiş bulunan vatandaşları arasından seçeceklerdir. Âkit taraflar iki ay zarfında hakem üzerinde anlaşmadıkları takdirde, herhangi biri, Kuzey Atlantik Teşkilatı Nazır Vekilleri Konseyi başkanına müracaatla, zikri geçen vasıfları haiz bir şahıs seçmesini talep edebilir.

(c) Hakem tarafından alınacak karar her iki âkit taraf için katı ve bağlayıcı mahiyette olacaktır.

(d) Hakem tarafından kararlaştırılacak tazminatın miktarı bu maddenin 5. fıkrasının (e), (i), (ii) ve (iii) bentlerinin hükümlerine göre tevzi olunacaktır.

(e) Hakeme verilecek ücret âkit taraflar arasında anlaşma yolu ile tespit olunacak ve vazifesinin ifasından mütevellit gerekli mas-raflarla birlikte mezkûr taraflar beyninde mütesaviyen taksim edilerek ödenecektir.

(f) Bununla beraber, zarar ve hasar aşağıda gösterilen miktarlardan daha az ise âkit taraflardan her biri tazminat talebinden feragat edecektir:

Belçika : 70 000 Belçika Fransı
Kanada : 1 460 Dolar
Danimarka : 9 670 Kuron
Fransa : 490 000 Fransız Fransı
İzlanda : 22 800 Kuron
İtalya : 850 000 Liret
Lüksemburg: 70 000 Lüksemburg Fr.
Hollanda : 5 320 Filorin
Norveç : 10 000 Kuron
Portekiz: 40 250 Eskudo
İngiltere : 500 Sterlin
ABD : 1400 Dolar

Mallara aynı hadise neticesinde zarar ve hasara uğrayan diğer herhangi bir âkit taraf da yukarıdaki miktarları aşmayan tazminat taleplerinden feragat edecektir. Bu paraların kambiyo rayiçleri arasında büyük tahavvüller husule gelirse, âkit taraflar gerekli ayarlamalar üzerinde mutabık kalacaklardır.

3. Bu maddenin 1. ve 2. fıkraları bakımından, bir geminin bahis mevzuu olduğu hallerde, "bir âkit tarafa ait" tabiri, bu âkit tarafça donatılmış olarak kiralanmış veya donatılmış olarak el konulmuş yahut harp ganimeti olarak zapt edilmiş olan gemilere de şamildir. Lakin riziko veya malî mesuliyetin işbu âkit taraftan gayri bir şahsa terettüp etmesi hali bundan müstesnadır.

4. Akit taraflardan her biri silahlı kuvvetleri mensuplarından birinin resmî vazifesini ifası sırasında yararlanmasından veya ölü-münden mütevellit olarak diğer bir âkit tarafa karşı bütün tazminat taleplerinden feragat edecektir.

5. Mukavelelerden mütevellit ve bu maddenin 6. veya 7. fıkralarının şümulüne giren tazminat talepleri hariç olmak üzere, bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun resmî vazifesini ifa sırasında vaki herhangi bir fiil veya ihmalden yahut bu kuvvet veya sivil unsurun hukuken mesuliyetini mucip olarak kabul eden devletin ülkesinde âkit taraflardan gayri 3. şahıslara hasar ve zarar iras eden diğer herhangi bir fiil, ihmal veya hadiseden mütevellit tazminat talepleri, kabul eden devletçe aşağıdaki hükümler dairesinde muameleye konulacaktır:

(a) Tazminat talepleri, kabul eden devletin kendi silahlı kuvvetlerinin faaliyetinden mütevellit tazminat taleplerine müteallik kanun ve nizamla tevfikan muameleye konular, tetkik ve intaç edilir.

- (b) Kabul eden devlet, bu gibi tazminat taleplerini sulhen intaç edebilir. Üzerinde mutabık kalınan veya hüküm olunan meblağ, kabul eden devletin parası ile ödenir.
- (c) Gerek sulhen tesviye yoluyla veya kabul eden devletin sa-lahiyetli mahkemesi tarafından verilen karar mucibince yapılmış bulunan böyle bir ödeme, gerek tazminat talebinin reddi hakkında salahiyetli mahkemece verilecek karar âkit taraflar için katî ve bağlayıcı mahiyette olacaktır.
- (d) Kabul eden devletçe ödenen her tazminata ait malumat, ge-rekli tafsilatı havi bir rapor ve aşağıdaki (e), (i) (ii) ve (iii) bentlerine tevfi kan hazırlanmış bir tevzi teklifi ile birlikte, alakadar gönderen devletlere ulaştırılacaktır, iki ay zarfından cevap alın-madığı takdirde, taksim teklifi kabul edilmiş sayılacaktır.
- (e) Bu maddenin 2. fıkrasına ve yukarıdaki bentlere tevfi kan tazminat taleplerini karşılamak üzere sarf olunacak meblağ âkit taraflar arasında şu şekilde taksim edilecektir:
- (i) Yalnız bir gönderen devletin sorumlu olduğu hallerde, tespit edilen veya hüküm olunan tazminat miktarının yüzde 25'i kabul eden devlet, yüzde 75'i gönderen devlet tarafından ödenecektir.
- (ii) Zarar ve hasardan birden fazla devletin sorumlu olduğu hallerde, tespit edilen veya hüküm olunan tazminat miktarı aralarında mütesaviyen taksim olunacaktır. Bununla beraber, kabul eden devlet sorumlu devletlerden biri değilse, tazminata iştirak hissesi diğer gönderen devletlerden her birinin hissesinin yarısı kadar olacaktır.
- (iii) Zarar ve hasar âkit devletlerin silahlı kuvvetleri tarafından iras edilmiş olmakla beraber bu kuvvetlerden birine veya birkaçına katiyetle kabili izafe değilse, tespit edilen veya hüküm olunan tazminat, ilgili âkit taraflar arasında mütesaviyen taksim olunacaktır. Bununla beraber, kabul eden devlet, silahlı kuvvetleri zarar ve hasara sebebiyet veren devletlerden biri değilse, tazminata iştirak hissesi, ilgili gönderen devletlerden her birinin hissesinin yarısı kadar olacaktır.
- (iv) Her 6 ayda bir, tazminatının yüzde esası üzerinden taksimi kabul edilmiş her vaka ile ilgili olarak, mevzubahis 6 aylık devre zarfında kabul eden devlet tarafından yapılan tediyeleri gösterir bir cetvel hazırlanacak, hisselerinin ödenmesi talebiyle birlikte alakalı gönderen devletlere ulaştırılacaktır.
- (f) Bu fıkranın (b) ve (e) bentleri hükümlerinin tatbiki bir âkit tarafı ciddî surette müşkül bir duruma düşürecek olursa, bu taraf, başka bir şekli bulmasını Kuzey Atlantik Konseyinden talep ede-bilir.
- (g) Resmî vazifenin ifasından mütevellit ihtilafların bahis mevzuu olduğu hallerde, bir kuvvet veya sivil unsur mesubu hakkında kabul eden devlet ülkesinde verilen hükümler icra yoluyla infaz olunamaz.
- (h) İşbu maddenin 2. fıkrasının şumulüne giren tazminat taleplerine, işbu fıkranın (e) bendinin tatbik edildiği haller hariç olmak üzere, bu fıkranın hükümleri bir geminin seyrüseferinden veya işletilmesinden yahut bir hamulenin tahmil, nakil ve tahliye-sinden mütevellit tazminat taleplerine tatbik olunamaz; meğer ki, bir şahsın ölümü veya yaralanması bahis mevzuu olsun ve işbu maddenin 4. fıkrası kabili tatbik olmasın.
6. Bir kuvvet yahut sivil unsur mensuplarının kabul eden devletin ülkesinde resmî vazife dışında vaki zarar ve hasarı mucip fiil veya ihmallerinden mütevellit tazminat talepleri aşağıdaki şekilde muameleye konulacaktır.
- (a) Kabul eden devletin makamları, zarar gören şahsın hareket tarzı da dahil olmak üzere, hadise ile münasebattar bütün şartları nazarı itibara almak suretiyle tazminat talebini tetkik ederek, talep sahibine verilecek tazminatı adalet ve hakkaniyete uygun olarak tespit edecek ve bu hususta bir rapor hazırlayacaklardır.
- (b) Rapor, gönderen devletin makamlarına tevdi olunacak, bu makamlar da, vakit geçirmeden, cemile olarak bir tazminat teklif edilip edilmeyeceğini, edilecekse miktarının ne olacağını kararlaştıracaklardır.
- (c) Cemile olarak bir ödeme yapmak teklifinde bulunduğu ve bu teklif alakadarlarca matlup tazminatın tam karşılığı olarak kabul olunduğu takdirde, gönderen devletin makamları tediyeyi bizzat yapacak ve kabul eden devlet makamlarını bu kararlarından ve ödedikleri meblağın miktarından haberdar edeceklerdir.
- (d) Talebi tamamen tatmin eden bir tazminat verilmedikçe veya böyle bir tazminat verilmeye kadar, bu fıkranın hiçbir hükmü, kabul eden devlet mahkemelerinin bir kuvvet veya sivil unsur mensubu hakkında adlî takibatta bulunmalarına mani teşkil etmeyecektir.
7. Bir gönderen devletin silahlı kuvvetlerine ait herhangi bir nakil vasıtasının müsaadesiz kullanılmasından mütevellit tazminat talepleri hakkında bu maddenin 6. fıkrasına göre muamele ifa olunacaktır. Bir kuvvet veya sivil unsurun kanunen sorumlu olmaları hali bundan müstesnadır.
8. Bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun zarar ve hasarı mu-cip fiil veya ihmalinin resmî vazifenin ifası sırasında vuku bulmuş olup olmadığı veya bir gönderen devlete ait herhangi bir nakil vasıtasının müsaadesiz kullanılıp kullanılmadığı hususlarında ihtilaf çıktığı takdirde, mesele, bu maddenin 2. fıkrasının (b) bendi mucibince tayin edilmiş bir hakeme havale olunacak ve hakemin mezkûr hususlar hakkında vereceği karar katî ve nihâî olacaktır.
9. İşbu maddenin 5. fıkrasının (g) bendinde derpiş edilen haller hariç olmak üzere, gönderen devlet, bir kuvvet veya sivil unsur mensubu için kabul eden devlet mahkemelerinin hukuki kaza sa-lahiyetinden muafiyet talep edemez.

10. Âkit tarafları ilgilendiren tazminat taleplerinde, tahkikatın hakkaniyete uygun bir şekilde yapılması ve karara varılması için gereken delillerin toplanması hususunda gönderen devletin makamları ile kabul eden devletin makamları yekdiğeri ile işbirliği yapacaklardır.

MADDE IX

1. Bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile bunların yakınları, şahsi istihlakleri için lüzumlu malları ve muhtaç oldukları hizmetleri kabul eden devletin vatandaşları ile aynı şartlar altında mahallinde mubayaa ve temin edebilirler.
2. Bir kuvvet veya sivil unsurun iaşesi için mahallî kaynaklardan tedariki icap eden maddeler normal olarak kabul eden devletin silahlı kuvvetleri için bu gibi mevadî mubayaa eden makamlar tarafından satın alınacaktır. Bu gibi mubayadın kabul eden devletin ekonomisi üzerine menfi herhangi bir tesir hasil etmesini önlemek için, bu devletin yetkili makamları, indelhace, satın alınması tahdit veya men edilecek maddeleri tespit ve irae edeceklerdir.
3. Halen mer'iyette bulunan ve kabul eden ve gönderen devlet-lerin yetkili temsilcileri arasında bundan böyle akdedilebilecek sözleşmeler ahkâmı mahfuz kalmak şartıyla, bir kuvvet veya sivil unsur için lüzumlu bina ve arsaların tedarikine ve bu hususla ilgili hizmet ve kolaylıkların teminine muktezî tertibatı almaktan yalnız kabul eden devletin makamları sorumlu olacaktır. Bu sözleşmelerle tertipler, imkânın müsaadesi nispetinde, kabul eden devletin mümasil personelinin iskân ve ibatesine müteallik nizamla uygun olacaktır. Hilafını derpiş eden sarîh bir mukavele mevcut olmadık-ça, binalarla arazinin işgal veya istimalinden ve istifade olunacak hizmetlerle kolaylıklardan doğan haklarla vecibeleri kabul eden devletin kanunları tayin edecektir.
4. Bir kuvvet veya sivil unsurun mahallî sivil el emeğine olan ihtiyaçları, kabul eden devletin mümasil ihtiyaçlarının tabi olduğu usullere göre, bu devletin makamlarının yardımı ve mahallî iş bü-rolarının tavassutu ile karşılanacaktır. İş verme ve çalışma şartla-rı, hassaten ücretlerle sair ek ödemeler ve işçiyi koruma şartları, kabul eden devletin kanunlarına tevfikân tespit edilecektir. Bir kuvvet veya sivil unsur tarafından istihdam olunan bu gibi sivil işçiler, ne maksatla olursa olsun, bir kuvvetin veya sivil unsurun mensubu telakki edilmeyeceklerdir.
5. Bulunduğu yerdeki hasta bakımı veya dişeti tedavisi servisleri gayrikâfi olan bir kuvvetin veya sivil unsurun mensupları ile onla-rın yakınları, kabul eden devletin mümasil personeli ile aynı şartlar altında, hastane tedavisi dahil, tıbbi ihtimam ve diş bakımı görürler.
6. Bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarına seyahat hususunda kolaylıklar gösterilmesi ve bilet ücretlerinde tenzilat yapılması için vuku bulacak talepler, kabul eden devlet tarafından en müsait şekilde tetkik olunacaktır. Bu gibi kolaylıklarla tenzilat alakadar hükümetler arasında yapılacak hususi anlaşmalara mevzu teşkil edecektir.
7. Âkit taraflar arasında yapılacak umumi veya hususi mahiyette her türlü malî anlaşmaların hükümleri mahfuz kalmak şartıyla, bu maddenin 2., 3., 4. ve icabında 5. ve 6. fıkralarına tevfikân tedarik edilmiş eşya ile sağlanmış mesken ve hizmetlileri, kuvvetin ait olduğu makamlar vakit geçirmeden mahallî para ile ödeyecek-lerdir.
8. Bir kuvvet veya sivil unsur veya bunların mensupları ile yakınları, işbu maddeye dayanarak kabul eden devletin malî mevzuatına göre eşya mubayaatının ve hizmetlerin tabi olduğu vergi ve resimler hususunda muafiyetten istifade edemezler.

MADDE X

1. Kabul eden devlet ülkesinde herhangi bir verginin tarhı, mükellefin orada ikametgâh tesis etmesine yahut oturmasına bağlı bulunuyorsa, bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun hu sıfatla bu devlet ülkesinde geçirdiği müddetler vergi bakımından ikamet dev-resi telakki edilmeyecek ve ilgili şahıs ikametgâh veya mesken değıştirmiş sayılmayacaktır. Bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarının bu sıfatları dolayısıyla gönderen devletten aldıkları maaş ve muhassesat veya kabul eden devlet ülkesinde mevcudiyeti sırf sahiplerinin muvakkaten orada bulunmasından ileri gelen bütün maddi menkul emvali her türlü mahallî vergilerden muaftır.
2. Bu maddenin hiçbir hükmü, bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun bu sıfatı ile ilgili faaliyeti dışında kabul eden devlet ülkesinde girişeceği kâr getiren herhangi bir teşebbüsten vergi alınmasına mâni teşkil etmeyeceği gibi, mesken ve ikametgâhı ka-bul eden Devlet ülkesi dışında sayılsa hile, I. fıkrada bahsi geçen maaş ve muhassesatı ile maddi menkul malları hariç olmak üzere, onun, mahallî kanunlara göre vergiye tabi tutulmasına engel olamaz.
3. Bu maddenin hükümleri XI. maddenin 12. fıkrasındaki tarifin mevzuu olan "resim'lere tatbik olunmaz.

4. Bu madde bakımından, kabul eden devletin vatandaşları "bir kuvvet mensubu" tabirinin şumulüne girmeyecektir.

MADDE XI

1. İşbu sözleşmede mevcut, hilafına sarıh hükümler mahfuz kalmak şartıyla, bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile onların yakınları, kabul eden devletin gümrük makamlarınca tatbik edilen kanun ve nizamlara, tabi olacaklardır. Kabul eden devletin güm-rük makamları, hassaten, bu devletin kanun ve nizamlarca derpiş edilen umumi şartlar dairesinde, bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile onların yakınlarının üstlerini, eşyalarını ve nakil vasıtalarını aramak ve kanunlarla nizamata tevfikân müsaderelerde bulunmak hakkını haizdirler.
2. (a) Bu sözleşmenin ekinde gösterilen şekilde bir triptikin ibrazı üzerine, bir kuvvete veya sivil unsura ait zâtülhareke hizmete mahsus nakil vasıtalarının bilârüsum muvakkaten ithaline ve tekrar ihracına müsaade edilir.
(b) Bu gibi nakil vasıtalarından zâtülhareke olmayanların muvakkaten ithali, bu maddenin 4. fıkrası, tekrar ihracı ise 8. fıkrası hükümlerine tabidir.
(c) Bir kuvvet veya sivil unsurun hizmete mahsus nakil vasıtaları, vasıtaların yollarda istimali ile ilgili vergilerden muaftır.
3. Resmî mühürle mühürlenmiş resmî evrak gümrük muayenesine tabi değildir. Sıfatları ne olursa olsun, hu gibi evrakı nakleden kuryeler III. maddenin 2 (b) bendinde zikir olunan "ferdî hareket emri'ni hamil olacaklardır. Bu hareket emri, nakledilen mazrufların sayısını gösterecek ve bunların yalnız resmî evrakı ihtiva ettiklerini tevsik edecektir.
4. Bir kuvvet kendi teçizatını ve münhasıran kendisinin ve kabul eden devletçe müsaade edilen hallerde, sivil unsurla yakınların istimaline mahsus makul miktarlarda yiyecek, ikmal maddeleri vesair eşyayı gümrük resminden muaf olarak ithal edebilir. Gümrük resminden muaf olarak bu surette ithalatta bulunabilmesi için, giriş noktası gümrük dairesine, kararlaştırılacak gümrük vesikaları ile birlikte şekli, gönderen devlet ile kabul eden devlet arasında tespit olunmuş ve gönderen devletçe bu hususta salahiyettar kılınan bir şahıs tarafından imzalanmış bir belgenin tevdiî lazımdır. Bu belgeleri imzaya yetkili şahsın tayini, kabul eden devletin gümrük makamlarına bildirilecek ve imzasının örneği ile kullanılacağı mühürlerin numuneleri de bu makama gönderilecektir.
5. Bir kuvvet veya sivil unsur mensubu, vazifeye başlamak üzere, veya yakınları kendisine mülaki olmak üzere, kabul eden devlet ülkesine ilk gelişlerinde şahsî eşyaları ile ev eşyalarını hizmet müddeti için gümrük resminden muaf olarak ithal edebilirler.
6. Bir kuvvet veya sivil unsur mensupları, kendileriyle yakınlarının istimaline mahsus motorlu hususi nakil vasıtalarını, gümrük resminden muaf olarak muvakkaten ithal edebilirler. Bu madde mucibince, hususi nakil vasıtalarına, bunların yollarda istimali ile ilgili vergilerden muafiyet tanınması mecburiyeti yoktur.
7. Münhasıran bir kuvvet ve onun sivil unsurunun istimali için yapılan ithalat ile işbu maddenin 5 ve 6. fıkraları mucibince yapılan ithalat haricinde, bir kuvvetin makamları veya bir kuvvet yahut sivil unsur mensupları tarafından yapılan ithalata işbu madde gereğince gümrük resminden muafiyet tanınmayacağı gibi bu ithalat diğer şartlardan da istisna edilmez.
8. Yukarıdaki 2. fıkranın (b) ile 4., 5. veya 6. fıkralar mucibince gümrük resminden muaf olarak ithal edilmiş bulunan eşya,
(a) Serbestçe tekrar ihraç edilebilir; şu şartla ki, eşya 4. fıkra mucibince ithal edilmiş ise, gümrük dairesine aynı fıkraya tevfikân tanzim edilmiş bir belge tevdi edilecektir. Ancak, gümrük makamları, tekrar ihraç edilen eşyanın belgede gösterilen ve hakikaten 2. fıkranın (b) bendi 4., 5. veya 6. fıkralar mucibince ithal edilmiş eşya olup olmadığını tahkik edebilirler.
(b) Kabul eden devlet ülkesinde ne satış, ne de hibe yoluyla ahara ferağ olunamaz. Bununla beraber, muayyen hallerde, kabul eden devletin alakadar makamlarınca tespit olunacak şartlar altında, (mesela gereken resim ve vergiler ödenmek ve dış ticaret ve kambiyo murakabesinin icaplarına tevfikân hareket olunmak suretiyle) böyle bir ferağ muamelesine müsaade olunabilir.
9. Kabul eden devlet ülkesi dahilinde satın alınan eşya, ancak bu devletin yürürlükte bulunan nizamatına tevfikân ihraç olunabilir.
10. Usulüne uygun olarak kurulmuş birlik veya teşkillerin hududu geçişleri için, usulü dairesinde önceden haberdar edilmek şartıyla, ilgili gümrük makamlarınca hususi kolaylıklar gösterilecektir.
11. Bir kuvvete veya onun sivil unsuruna ait hizmete mahsus nakil vasıtaları, uçaklar ve gemilerde kullanılacak yakıt, yağ ve makine yağlarının bilcümle vergi ve resimlerden muaf olarak teslim edilebilmesi için, kabul eden devlet tarafından hususi tertibat alınacaktır.

12. İşbu maddenin 1 ile 10. fıkralarındaki "rüsüm" tabiriyle, yapılmış hizmetlerin karşılığını teşkil eden tekâlif ve vergiler müstesna olmak üzere, icabı hale göre ithalat ve ihracat üzerinden alman gümrük resimleri ve bütün diğer resim ve vergiler kasıt olunur.

"İthalat" tabiri, mallar kabul eden devletin ülkesinde yetiştirilmemiş, istihsal veya imal edilmemiş olmak şartıyla, bunların gümrük antrepolarında çekilmesine veya devamlı surette bu antrepolarda muhafaza edilmesine de şamildir.

13. İşbu maddenin hükümleri yalnız, bahse konu malların, kabul eden devlet ülkesine ithalini ve oradan ihracını değil, aynı zamanda transit suretiyle bir âkit tarafın ülkesinde geçmesi halini de derpiş eder. Bu itibarla işbu maddedeki "kabul eden devlet" tabiri, malların ülkesinden transit olarak geçliği herhangi bir âkit tarafada şamil olacaktır.

MADDE XII

1. Kabul eden devletin gümrük ve maliye makamları, bu sözleşme ile derpiş olunan gümrük ve malî hususlardaki muafiyet ve imtiyazların bahsini, suistimali önlemek üzere vaz'ına lüzum görecekları hükümlere riayet olunmasına meşrut kılabilirler.

2. Mezkûr makamlar, kabul eden devlet ülkesinde yetiştirilmiş, istihsal veya imal edilmiş olup ihraç edilmedikleri takdirde veril-mesi lazım gelen vergi ve resimler ödenmeksizin veya bunların iadesi suretiyle ihraç edilmiş bulunan malların ithali halinde, bunlar hakkında işbu sözleşmede derpiş edilen muafiyetleri tanımaktan imtina edebilirler. Gümrük antreposunda mahfuz bulunmaları dolayısıyla "ihraç edilmiş" sayılan mallar, antrepodan çekilmeleri halinde ithal edilmiş telakki olunur.

MADDE XIII

1. Kabul eden devletin makamları ile gönderen devlet makamları, gümrük ve maliye kanun ve nizamlarının ihlalinden mütevellit suçlar hakkında tahkikat icrası ve delil toplanması hususlarında birbirlerine yardım edeceklerdir.

2. Kabul eden devletin gümrük ve maliye makamlarınca veya onlar namına müsadere edilebilecek maddelerin bu makamlara teslimini teminen, bir kuvvetin makamları ellerinden gelen her yardımı yapacaklardır.

3. Bir kuvvetin makamları, kuvvetin veya sivil unsurun men-supları ile onların yakınları tarafından tediyesi gereken vergi, resim ve para cezalarının ödenmesini teminen ellerinden gelen yardımı yapacaklardır.

4. Bir kuvvet veya sivil unsur mensubuna değil de, bir kuvvete veya sivil unsura ait olan ve gümrük veya malî kanun ve nizamla-rın ihlaline müteallik bir suç dolayısıyla kabul eden devlet ma-kamları tarafından müsadere edilmiş bulunan hizmete mahsus nakil vasıtaları ve maddeler, ilgili kuvvetin alakadar makamlarına teslim olunacaktır.

MADDE XIV

1. Bir kuvvet, sivil unsur, bunların mensupları ve yakınları gönderen devletin kambiyo nizamatına tabi kalacak ve aynı za-manda kabul eden devletin nizamlarına uyacaklardır.

2. Gönderen ve kabul eden devletlerin kambiyo makamları, bir kuvvete, bir sivil unsura veya mensuplarına ve yakınlarına tatbik edilmek üzere hususi nizamlar vazedebilirler.

MADDE XV

I. Bu maddenin 2. fıkrasının hükümleri mahfuz kalmak şartıyla, Kuzey Atlantik Antlaşması 'tun tatbikini icap ettirecek muhasamatın tahaddüsü halinde işbu sözleşme yürürlükte kalmakta devam edecektir. Şu kadar ki, VIII. maddenin 2. ve 5. fıkralarının, tazminat taleplerine mütedair hükümleri harp hasar ve zararlarına şamil olmayacak ve işbu büyük sözleşmedeki hükümler, betahsis III. ve VII. maddeler, alakadar âkit taraflarca derhal yeniden göz-den geçirilecektir. Mezkûr âkit taraflar, sözleşmenin tatbiki bakımından şayanı arzu bulacakları tadilleri yekdiğeriyle anlaşarak icra edebilirler.

2. Yukarıda tarif edildiği veçhile, muhasamat halinde, âkit taraflardan her biri, diğer âkit taraflara 60 gün evvelinden ihbarda bulunmak suretiyle, işbu sözleşmenin herhangi bir hükmünün tatbikini kendi bakımından talik etmek hakkını haizdir. Bu hak kullanıldığında, âkit taraflar, tatbiki talik edilen hükümlerin yerini alacak münasip hükümleri kararlaştırmak üzere derhal birbirleriyle istişarelerde bulunacaklardır.

MADDE XVI

Âkit taraflar arasında işbu sözleşmenin tefsir veya tatbikinden çıkabilecek bütün ihtilaflar haricî kaza merciine başvurulmadan, müzakere yoluyla alakadarlar beyninde hal olunacaktır. Sözleşmede hilafına sarıh bir hüküm mevcut olmadıkça, doğrudan doğruya müzakere yoluyla hal olunamayan ihtilaflar Kuzey Atlantik Konseyi'ne havale olunacaktır.

MADDE XVII

Akit taraflardan herhangi biri, her zaman, bu sözleşmenin herhangi bir maddesinin tadilini talep edebilir. Böyle bir talep Kuzey Atlantik Konseyine yapılacaktır.

MADDE XVIII

1. İşbu sözleşme tasdik edilecek ve tasdiknameler mümkün olan süratle Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine tevdi olunacaktır. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, her mümzî devleti tasdik-namelerin tevdi tarihlerinden haberdar edecektir.

2. Dört mümzî devletin tasdiknamelerini tevdi ettikleri tarihten 30 gün sonra işbu sözleşme, bu devletler arasında yürürlüğe gi-recektir. Diğer her bir mümzî devlet için sözleşme, bu devletin tasdiknamesini tevdiinde 30 gün sonra meriyete girecektir.

3. Yürürlüğe girdikten sonra, işbu sözleşme, Kuzey Atlantik Konseyi tarafından tasvip olunmak ve konseyce tespit edilecek şartlara uymak kaydıyla, Kuzey Atlantik Antlaşması'na katılan herhangi bir devletin iltihakına açık bulunacaktır. İltihak, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne bir iltihak belgesi tevdi edilmek suretiyle vuku bulacak, Amerika Birleşik Devletleri de her mümzî ve iltihak etmiş devleti, işbu belgenin tevdi tarihinden haberdar edecektir, iltihak belgesini tevdi eden devletler için sözleşme, tevdiin vuku bulduğu tarihten 30 gün sonra yürürlüğe girecektir.

MADDE XIX

1. İşbu sözleşme, yürürlüğe girdiği tarihin üzerinden dört yıl geçtikten sonra, herhangi bir âkit tarafça fesih olunabilir.

2. Sözleşmenin herhangi bir âkit tarafça feshi Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nce bu tarafça yazılı bir tebliğde bulunulmak suretiyle vuku bulur. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, her fesih tebliğini, tebliğ tarihi ile birlikte diğer âkit taraflara bildi-recektir.

3. Fesih, bu husustaki tebliğin Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nce tebliğ edildiği tarihten bir sene sonra hüküm ifade edecektir. Bu bir yıllık müddetin hitamında sözleşme, fesheden taraf için yürürlükten çıkacak, fakat diğer âkit taraflar için mer'i kalmakta devam edecektir.

MADDE XX

1. Bu maddenin 2. ve 3. fıkralarının hükümleri mahfuz kalmak şartıyla, işbu sözleşme ancak âkit tarafların anavatan ülkelerine tatbik olunacaktır.

2. Bununla beraber, herhangi bir devlet, tasdiknamesini yahut iltihak belgesini tevdi ettiği tarihte veya bilahare, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne yapacağı tebligat ile (tebliği yapan devletçe lüzumlu telakki edildiği takdirde, onun alakadar gönderen devletlerle ayrı ayrı özel anlaşmalar akdetmek hakkı mahfuz kalmak şartıyla) işbu sözleşmenin, Atlantik Antlaşması bölgesi içinde bulunup milletlerarası münasebetlerinden kendi mesul olduğu ülkelerin cümlesine veya herhangi birine şamil olacağını beyan edebilir. Bu takdirde işbu sözleşme, tebligatın Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nce tebliğünden 30 gün sonra yahut icabında, özel anlaşmaların akdi veya sözleşmenin, XVIII. maddede tarif edildiği veçhile yürürlüğe girmesi tarihle-rinden hangisi geç ise o tarihten 30 gün sonra meriyete girmek üzere, tebligatta mezkûr ülke veya ülkelere şamil bulunacaktır.

3. Bu maddenin 2. fıkrasına tevfi kan, sözleşmenin, milletlerarası münasebetlerinden mesul bulunduğu herhangi bir ülkeye şamil olacağını bildirmiş olan bir devlet, XIX. maddenin hükümleri dai-resinde sözleşmeyi ayrıca yalnız bu ülke bakımından da feshedebilir.

Keyfiyeti tasdiken, aşağıda imzaları bulunan murahhaslar işbu sözleşmeyi imzalamışlardır.

1951 yılı Haziran'ın 19. günü, Londra'da her ikisi de aynı de-recede muteber olmak üzere, İngiliz ve Fransız dillerinde ve Ame-rika Birleşik Devletleri Hükümeti arşivine tevdi olunacak tek nüsha halinde tanzim olunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, imzalayan ve iltihak eden bütün devletlere sözleşmenin tasdikli nüshalarını tevdi edecektir.

Belçika Krallığı için : Obert de Thieusies

Kanada için : L.D. Wilgess

Danimarka Krallığı için : Steensen. Leth

Fransa için : Herve Alphan

İzlanda için : Gunulauger Petursson

İtalya için : A. Rossi-Longhi

Lüksemburg Büyük Dukalığı için : A. Classen

Hollanda Krallığı için : A.W.V.L. Tjard Van Starcken
borgh-Stachouwer
Norveç Krallığı için : Dag Bryn
Portekiz için : R. Ennes Ulrich

İşbu sözleşme yalnız Avrupa Kıtası'ndaki Portekiz arazisinde kabili tatbik olup mücavir adalara ve denizaşırı eyaletlere şamil değildir.

Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlanda için: Herbert Morrisson
Amerika Birleşik Devletleri için: Charles M. Spofford.

Ek

Memleket Vekâlet veya Servis
Triptik*

den ya kadar muteberdir.

Aşağıda mezkûr hizmete mahsus nakil vasıtasının.....ye muvakkat ithali için:

Tip:

Kayıt numarası: Motor numarası:

Yedek lastikler

Sabit muhabere teçhizatı:

Triptik hamilinin isim ve imzası

Verildiği tarih: emriyle

Muvakkat giriş ve çıkış

Tarih

Liman veya Gümrük

Dairesinin adı:

Gümrük memurunun imza ve
mühürü

Çıkış:

Giriş:

Çıkış:

Giriş:

Çıkış:

Giriş:

Çıkış:

Giriş:

* Bu vesika, gönderen devletin lisanı ile birlikte Fransızca ve İngilizce yazılmalıdır.

Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerin Statüsüne Mütedair Sözleşme

Mutabık kalınan zabıt

Kuzey Atlantik Konseyi Nazır Yardımcıları,

Kuzey Atlantik Antlaşmasına taraf devletler arasında, kuvvet-lerinin statüsüne müteallik olarak 19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanan sözleşme gereğince bazı vazifelerin Nazır Muavinleri Konseyi'nin başkanına tevdi edilmiş olduğunu;

Ve Kuzey Atlantik Antlaşması teşkilatının yeniden teşkilatlandırılması neticesinde Nazır Muavinleri Konseyi Başkanlığının 4 Nisan 1952'de lâğv edileceğini nazarı itibara alarak;

Bahsi geçen vazifelerin bu tarihten itibaren teşkilatın genel sekreteri, onun gayubetinde vekili veya Kuzey Atlantik Konseyi'nin kararlaştıracağı diğer bir şahıs tarafından ifa olunacağını hükümetleri namına kabul eylerler.

1952 senesi Nisan ayının 4. günü tanzim olunmuştur.

Belçika için: Adre de Staercke
Kanada için: L.D. Wilgress
Danimarka için: Steensen-Leth
Fransa için: Herve Alphan
İzlanda için: Gunnlaugur Petursson
İtalya için: A. Rossi-Longhi
Lüksemburg için: A. Clasen
Hollanda için: A.R. Tammenoms Bakker
Norveç için: Dag Bryn
Portekiz için: R. Ennes Ulrich
Birleşik Krallık için: F.R. Hoyer Millar
Amerika Birleşik Devletleri için: Charles M. Spofford.

Kuzey Atlantik Konseyi
Nato hizmete özel 25 Ağustos 1952
M (52) 63 (kafi)

Türkiye ve Yunanistan'ın "Kuzey Atlantik Antlaşması'na
Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair,
Sözleşmeye" İltihakları Hakkında Karar

(Konseyin 20 Ağustos 1952 tarihli toplantısında kabul olunmuştur. "C-R (52) 18 remizli vesikanın II. maddesi")

Kuzey Atlantik Konseyi:

Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Antlaşması'na katılmış olmalarını göz önünde tutarak, 19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanan, "Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme"nin XVIII. maddesi ahkâmını nazarı itibara alarak; "Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf devletler arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme" yürürlüğe girince, Türkiye ve Yunanistan hükümetlerini mezkûr sözleşmeye katılmaya davet eder ve Sözleşmenin VIII. maddesinin 2 (f) fıkrasına tevfiқан, sözleşmeye katılacak tarafların, iltihak vesaikini tevdi ederlerken, mezkûr hükümde derpiş olunan zarar ve hasar:

Yunanistan için : 21 000 000 Drahmiye

Türkiye için : 3 900 TL'yi aşmadığı takdirde, tazminat taleplerinden feragat etmeyi kabul eylemelerini tavsiye eder.

6375 sayılı kanunla kabul edilen bu sözleşme, Kuzey Atlantik Antlaşması'na üye devletlerin, hizmet maksadıyla birbirlerine kuvvet göndermeleri halinde, bu gibi kuvvetlerin ev sahibi olan ülkede kaldıkları sürece, uyacakları statüyü göstermektedir.

Sözleşme hükümlerinin genel niteliği, bu kuvvetin gönderildiği yabancı ülkeye, kendi ulusal kanunlarını da beraber götürüleğine ilişkin devletlerarası hukuk ilkesi ile, ülkesine yabancı kuvvet ka-bul eden ev sahibi devletin mülki hükümlerinin ilkesinin bağdaştırılmasıdır.

Sözleşme, müttefik bir kuvvetin, bu kuvvetin beraberindeki "Sivil Unsur"un ve bunların mensuplarının ve metinde "yakın" terimi ile tanımlanan belirli aile fertlerini;

- 1) Kabul eden devlet ülkesine girişleri ve oradan çıkışları (madde III),
- 2) Kabul eden devlet ülkesinde, otomobil kullanma ehliyetleri, üniforma giymeleri ve silah taşımaları (madde IV, V ve VI),
- 3) Kabul eden devlet ülkesinde işleyecekleri suçlar için tabi olacakları cezai yargının tayini (madde VII),
- 4) Ev sahibi devletin ülkesinde verecekleri zarar ve hasarın ödenmesi (madde VIII),
- 5) Ev sahibi devlet ülkesinde yararlanacakları kolaylıklar (madde IX),
- 6) Ev sahibi devlet ülkesinde, sahip olacakları gümrük ve vergi bağışıklıkları (madde X, XI, XII, XIII),
- 7) Ev sahibi devlet ülkesinde, uymakla yükümlü olacakları kambiyo kuralları (madde XIV) ile ilgili hükümleri kapsamaktadır.

Türkiye ile ABD arasında yapılmış olan 12 Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın 2. maddesi uyarınca, Ankara'da, bir Askeri Yar-dım Kurulu kurulmuştur. Bu kuruluşla ilgili olarak, Türkiye'deki asker ve sivil Amerikalıların sayıları da hızla artmaya başlamıştır. O tarihlerde NATO üyesi olmayan Türkiye, 20 Mart 1954'te NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi kabul edilinceye kadar, Amerikan Yardım Kurulu (JUS-MAT) personeline, diplomatik bağışıklık ve ayrıcalıklar tanınmamıştır. Amerikalılar tarafından işlenen suçlara, Türk yargı organları bakıyor ve gerekli kovuş-turmayı yapıyordu. Tam metnini verdiğimiz bu sözleşme kabul edildikten kısa bir süre sonra, bu sözleşmenin Türkiye'de bulunan Amerikan Yardım Kurulu personeline de uygulanmasına ilişkin, 23 Haziran 1954 tarihli anlaşma yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri
Arasında, Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler
Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin
Tatbikatına Müteallik Anlaşma²

19 Haziran 1951 tarihli "Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme"nin tatbikatı için iki hükümet aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

1. Amerika Birleşik Devletlerinin bir kuvvetinin veya sivil unsurunun herhangi bir mensubunun hışmı olup, Amerika Birleşik Devletleri kanunlarına veya nizamlarına göre nafakası o mensuba terettüp eden ve bilfiil onunla birlikte ikamet eden bütün şahıslar da, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olmayanlar müstesna, "yakın" addedilecek ve her bakımdan, yukarıda mezkûr Nato Sözleşmesinin 1. maddesinin I. fıkrasının (c) bendinde tarif edilen şahıslar gibi muamele göreceklendir.
2. Yukarıda mezkûr Nato Sözleşmesinin ve işbu anlaşma hükümlerinin tatbikatı bakımından, Amerika Birleşik Devletleri silahlı kuvvetlerinin, yukarıda zikri geçen Nato Sözleşmesinin 1-1 (b) maddesinde yazılı olduğu veçhile, "hizmetinde bulunan" şahıslar, mezkûr maddenin diğer şartları mahfuz kalmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri askerî teşkilatının, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti devairinin, askerî mağazaların ve askerî personelin istirahatine mahsus müesseselerin memur ve müstah-demlerini, Kızılhaç ve Birleşik Hizmetler Teşkilatı (USO) personelini ve Amerika Birleşik Devletleri Kuvvetleri hesabına iş gören müteahhitlerin Türkiye'deki Amerika Birleşik Devletleri askerî teşkilatı nezdine tayin olunmuş teknik mümessillerini ihtiva edecektir. Bütün bu şahıslar Amerika Birleşik Devletleri askerî kanunlarına tabidirler. İleride, muayyen başka kategori eşhas mevzubahis olursa, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, onların da bu fıkraya ithal edilmeleri hususunu Türkiye Hükümeti makamlarıyla müzakere etmek arzusundadır.
3. Sivil unsur mensuplarına ve işbu anlaşmanın 1. fıkrası ile Nato kuvvetlerinin statüsüne mütedair sözleşmenin 1. maddesinin 1. fıkrasının (c) bendinde tarif olunan yakınlara, ikamet tezkereleri, bu tezkerelerin itası için yapılan idari masraflar hariç, bilâharç verilecektir.
4. Askerî mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin özel askerî müesseseleri tarafından doğrudan doğruya ve münhasıran Amerika Birleşik Devletleri personelinin istimali için hariçten getirilecek makul miktarlarda erzak, maddeler ve diğer eşyanın yukarıda mezkûr Nato Sözleşmesi'nin XI. maddesinin 4. fıkrasına müsteniden, ilgili Türk makamları ile kararlaştırılacak esaslar dahilinde, bilârüsum ithali hususunda taraflar arasında mutabık kalınmıştır. Şurası mukarrerdir ki, bu erzak, maddeler ve diğer eşya, Amerika Birleşik Devletleri'nin yetkili bir memuru tarafından, mutabık kalman şekilde tevsik olunacak ve yukarıda zikredilen esaslara tevfiқан tanzim edilecek vesikalara uygunluğunu tahkik için Türk gümrüklerinin muayenesine tabi olacaktır. Kezalik, askerî mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi, Amerika Birleşik Devletleri özel askerî müesseselerinin mutabık kalınan mahallerde ruhsat, teftiş vergi ve tekâliften muaf olarak faaliyette bulunmalarına müsaade edilmesi hususunda mutabık kalınmıştır. Nevileri salahiyyetli Türk ve Amerika makamlarınca kararlaştırılacak maddeler, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu resmi müesseseleri tarafından yalnız, Amerika Birleşik Devletleri'nin salahiyyetli personeline satılabilecektir, işbu madde hükümleri gereğince satılmış eşyanın, mezkûr müesseselerden mubayaatta bulunmalarına müsaade edilmemiş olan şahıslara tekrar satılmasını veya herhangi bir surette devrimi ve umumiyetle bu madde ile bahşedilen kolaylıkların suiistimalini önlemek için Amerika Birleşik Devletleri askerî makamları, salahiyyetli Türk makamlarıyla işbirliği yapmak suretiyle gerekli idari tedbirleri alacaklardır.
5. Zati eşya ile ev eşyasının gümrük resminden muaf olarak ithali bakımından yukarıda mezkûr Nato Sözleşmesi'nin XI. maddesinin tatbikatından, bu gibi eşyanın, alakalı şahsın veya yakınlarının muvasalatlarından iki ay evvelinden altı ay sonrasına kadar olan müddet zarfında bilârüsum ithaline müsaade edilmesi mukarrerdir.
6. Gümrük resmi muafiyetinden faydalanan şahıslar arasında vuku bulacak zati eşya aile ile ev eşyasının ve otomobillerin satış-ları Türk vergilerine tabi değildir.

7. Şurası mukarrerdir ki, yukarıda 2. fıkra şumulüne giren ve maaş veya ücretleri Amerika Birleşik Devletleri Müdafaa Nezare-ti'ne tahsis olunmuş ödeneklerden tediye edilmeyen şahısların Türkiye'de iras edecekleri zarar ve hasar, bahsi geçen Nato Sözleşmesi'nin VIII. maddesinde tespit edilen şartlar dahilinde, bu zarar ve hasar için tazminat talebinde bulunan şahsı tatmin edecek bir meblağın tediyesini icap ettirdiği takdirde, Türkiye Hükümeti bu gibi mebaliği ödeyecektir. Bu gibi mebaliğin Türkiye Hükümeti'ne iadesine müteallik usuller iki hükümet arasında hususi bir anlaşma mevzuu teşkil edecektir.

Yukarıdaki hususları tasdiken, iki hükümetin bu maksatla salahiyettar kılınmış bulunan mümessilleri işbu anlaşmayı imzala-mışlardır.

Ankara'da 1954 yılı Haziran ayının 23. gününde, her ikisi de aynı derecede muteber olmak üzere, Türkçe ve İngilizce lisanla-rında iki nüsha olarak yapılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Türkiye Cumhuriyeti
Hükümeti adına Hükümeti adına
Avra M. Warren F. Köprülü

6427 sayılı kanunla, 30 Haziran 1954 tarihinde onaylanan bu anlaşma, bazı yeni ayrıcalıklar getirmektedir. Örneğin, Kuvvetler Sözleşmesi'nin 1. maddesinin (c) fıkrasında "yakın" teriminden, bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun eşi ve nafakası kendisi tarafından ödenen çocuklar kastedildiği halde, 23 Haziran 1954 tarihli anlaşmanın 1. maddesinde, Amerikan kanun ve nizamlarına göre nafakası o mensuba terettüp eden ve onunla birlikte oturan bütün şahıslar "yakın" terimi içine alınarak genişletilmiştir. Anlaşmanın 4. maddesinde, askeri mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi yerlerin ruhsat, teftiş vergi ve tekâliften muaf olarak çalışmalarına müsaade edilmek suretiyle, özel ayrıcalıklar tanınmaktadır. Fakat, asıl ilginç olan, bu anlaşmayı da yeterli bulmayan Amerikan Hükümeti'nin, Türk Hükümeti'ne aynı gün vermiş olduğu, aşağıdaki Nota'yı bu anlaşmanın eki olarak kabul ettirmiş olmasıdır.

Türkiye'de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Perso-neline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması'nın (6375) Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma³

Ankara, 23 Haziran 1954

"Türkiye'de vazifeten bulunan Amerika Birleşik Devletleri askerî ve sivil personelinin ve yakınlarının statüsüne müteallik olarak son günlerde vaki görüşmelerimize atıfta bulunmakla mübahiyim. Kezalik, bu mevzuda mutabık kalmış bulunan aşağıdaki hususları da teyit etmekle mübahiyim:

1. 19 Haziran 1951 tarihli "Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf devletler arasında, Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme"nin dip-lomatik statüyü haiz olanlar veya statüleri ayrı hükümlerle tespit edilmiş bulunanlar müstesna "Türkiye'de vazifeten bulunan bütün Amerika Birleşik Devletleri askeri personeline tatbik olunacağı hususunda iki hükümet mutabıktırlar."

2. Türk Hükümeti'nin, yukarıda mezkûr askerî personele ait hareket emirlerinin Türk makamlarınca tasdik edilmesini talep eylemeyecekleri ve müşekkel birliklerin Türkiye 'ye gelişlerinde Amerika Birleşik Devletleri makamlarının, keyfiyeti salahiyetli Türk makamlarına önceden tebliğ edecekleri hususlarında mutabık kalınmıştır.

3. Yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesi'nin 1. maddesinin 1. (c) fıkrasında ve işbu sözleşmenin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarihli Türk-Amerikan Anlaşması'nın 1. fıkrasında mezkûr "ya-kın"ların ve işbu anlaşmanın 2. fıkrasında tarif edilen sivil unsur mensuplarının, bu sıfatlarını gösteren muteber bir pasaport ibraz etmek suretiyle Türkiye'ye girişlerine müsaade olunacaktır. Yukarıda zikri geçen şahıslardan giriş vizesi talep edilmeyecektir.

4. Yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesinin VIII. 9. (g) maddesinin tatbikatı bakımından, baladaki I. fıkra ile yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesi'nin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarihli Türk-Amerikan Anlaşması'nın 1. ve 2. fıkralarında tarif edilen şahısların methaldar oldukları davalara gizli celsede bakıldığında, Türk makamlarının, Türkiye'deki salahiyetli Amerika Birleşik Devletleri teşkilatının bir mümessilinin, mer'i Türk mevzuatına tevfi kan bu gibi muhakemelerde hazır bulunmasını yetkili Türk devairine tavsiye eyleyecekleri mukarrerdir.

5) Amerika Birleşik Devletleri'nin, askerî teşkilatı ile personelinin istimaline mahsus bilumum eşya ve hizmetleri, Türk Hükümeti devairinin tavassutuna lüzum kalmaksızın doğrudan doğruya temin edebileceği hususunda iki taraf mutabıktırlar. Bu gibi mubayaatın Türk iktisadiyatı üzerinde menfi tesir hasıl etmesini

bertaraf eylemek üzere, yetkili Türk makamları, icap ettikçe, mubayaası tahdit veya men olunması gereken mevadî tespit ederek Amerika Birleşik Devletleri makamlarına bildireceklerdir.

6) Yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesi'nin XIV. maddesinin 2. fıkrasına müsteniden, Türkiye'deki Amerika Birleşik Devletleri askerî makamlarına ve personeline aşağıdaki mali nizamatin tatbi-ki hususunda mutabık kalınmıştır:

A. İşbu anlaşmada sözü geçen eşhasa kabili tatbik oldukları nispette, kambiyo kontrolüne müteallik Türk mevzuat ve nizamatinı korumak ve aşağıdaki C ve D fıkraları hükümlerinin suiistimaline mani olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri makamları yetkili Türk makamları ile işbirliği yapacaklardır.

B.J -Amerika Birleşik Devletleri kuvvetleri tarafından Türkiye'de yapılacak tediyatta kullanılacak Türk paralan, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında halen mer'i olan ve ileride meriyete girecek diğer anlaşmalar hükümlerine tevfi-kan temin edilemediği nispette, mutabık kalınacak usuller gereğince Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Türk makamlarınca tayin olunacak diğer bankalar vasıtasıyla iktisap olunacaktır. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında mün'akit bu gibi diğer anlaşmalar mucibince temin edilmiş paralar, ilgili anlaşmanın hükümlerine tevfi-kan tahsis olunacak ve bu paraların istimali, tahribi veya diğer bir şekilde kullanılması, kabili tatbik olan anlaşmanın hükümlerine tabi bulunacaktır.

2 - Dolar mukabilinde iktisap olunan Türk parasına tatbik olunacak kur, her muamele tarihinde Türk lirasının milletlerarası para fonu ile mutabık kalınmış başa baş kıymeti olacaktır; bean şart ki, bu başa baş kıymet tek bir kur ola. Bununla beraber, mu-tabık kalınmış başa baş kıymet tek kur olmadığı ve gayri kanuni olmayan muhtelif kurlar mevcut bulunduğu veyahut mutabık ka-lınmış başa baş bir kıymet mevcut olmadığı hallerde, Amerika Birleşik Devletleri kuvvetlerinin Türkiye'deki muamelelerine tatbik olunacak kur, karşılıklı muvafakat ile tespit edilecektir.

3 -Amerika Birleşik Devletleri makamları veya personeli namına Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasında yahut Türk ma-kamlarınca tayin olunacak diğer bankalarda, münhasıran Amerikan doları mukabilinde iktisap olunmuş meblağlarla tediyeye edilecek Türk lirası hesapları açılabilir. Bu hesapların kullanılmamış bakiyeleri, hesap sahibinin talebi üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından Amerikan dolarına veya yetkili Türk makamlarınca muvafakat edilmiş herhangi bir diğer ecnebi paraya çevrilir, işbu Türk liralasının dolara tahvili, iktisap edildikleri kur üzerinden yapılır.

C.1 - Türkiye'deki Amerika Birleşik Devletleri makamları. Amerikan resmi tediyatı için ecnebi para ve tediyeye vasıtalarını ithal, ihraç edebilir, yerlerinde bulundurabilir ve kullanabilirler. Amerika Birleşik Devletleri makamları, bu suretle ithal ve ihracat olunan ecnebi para ve tediyeye vasıtalarının miktarlarını muayyen zamanlarda hulasaten Türk makamlarına bildireceklerdir.

2- Bu gibi ecnebi para ve tediyeye vasıtalarının Türkiye dahilinde, istimali, yukarıdaki B.1 bendi hükümlerine tabi olacaktır.

3- Türkiye dışındaki sarfiyat için Amerika Birleşik Devletleri personeline verilecek ecnebi para veya tediyeye vasıtaları, iki hükümetin yetkili makamlarınca mutabık kalınacak usullere tevfi-kan Amerika Birleşik Devletlerinin yetkili makamları tarafından tevsi-kan edilmek suretiyle ihraç olunabilir.

D.1 - Amerika Birleşik Devletleri makamları, işbu Notanın 1. fıkrası ile yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesinin 1. maddesinin 1 (c) fıkrasında ve işbu sözleşmenin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarihli Türk-Amerikan Anlaşması'nın 1. ve 2. fıkralarında sayılan şahıslara, yukarıda B.1 bendine tevfi-kan tahsis edilmiş veya iktisap olunmuş Türk parası ile veya Amerikan parası ile ifade edilmiş Amerika Birleşik Devletleri hazine çekleri ile veya Amerikan parası ile ifade edilmiş askerî tediyeye vesikaları ile tediyatta bulunabilirler. Kıymetleri Amerikan parası ile ifade edilmiş askerî tediyeye vesikalarının istimalinin, Amerika Birleşik Devletleri silahlı kuvvetleri tarafından kullanılmakta olan sahalara ve tesisler içinde dahili muamelelere münhasıran kalmasını teminen, Amerika Birleşik Devletleri makamları, yetkili Türk makamları ile işbirliği yaparak, gerekli tedbirleri alacaklardır.

2 - Türkiye Hükümeti, Amerikan askerî tediyeye vesikaları ile ilgili olarak gayri meşru muamelelere girişen veya bu vesikaların sahtelerinin basılmasında yahut sahtelerinin sürülmesinde met-haldar bulunan şahıs veya şahısların, yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesi'nin VII. maddesi ile kabili telif olarak, tevki-kan ve ceza-landırılması hususunda gerekli tedbirleri alacaktır.

3- Askerî tediyeye vesikalarının gayri meşru istimali neticesinde Amerika Birleşik Devletlerine veya herhangi bir Amerikan makamı, herhangi bir şahıs veya Türk Hükümeti veya herhangi bir Türk makamı lehine hiçbir vecibe terettüp etmeyecektir.

7- Kezalik, Amerika Birleşik Devletleri Silahlı Kuvvetlerine re-fakat eden, NATO Kuvvetlerinin Statüsüne Mütedair Sözleşmenin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarihli Türk-Amerikan Anlaşmasının 2. fıkrasında tarif olunanlardan gayri müteahhitler ile bunların Amerikalı personelinin aşağıdaki kolaylıklardan müstefit olmaları mukarrerdir:

A) Durumlarını gösteren muteber bir pasaport ibraz etmek su-retiyle Türkiye'ye girmek. Bu şahıslardan giriş vizesi talep olun-mayacaktır.

B) Askerî mağazalar ve bunlarla ilgili faaliyetten faydalanmak.

C) Mer'î Türk mevzuatına tevfi kan:

1. Alakalı şahsın veya yakınlarından herhangi birisinin muvasalatından 2 ay önceden 6 ay sonraya kadar olan müddet zarfında zati ve ev eşyalarını bilârişum ithal etmek.

2. Bilârişum ithal edilmiş zati ve ev eşyalarını, Türk vergileri ödemeksizin, işbu fıkra şumulüne giren diğ er müteahhit personeline oldu ğ u gibi, yukarıdaki I. fıkrada ve mezkûr NATO Sözleşmesi'nin 1. maddesinin (C) fıkrasında ve işbu sözleşmenin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarihli Türk-Amerikan Anlaşmasının 1. ve 2. fıkralarında tarif olunan şahıslara satmak.

Amerika Birleşik Devletleri, yukarıda sayılan kolaylıklardan müstefit olacak müteahhit personelini Türk Hükümetine resmen bildirecek ve bu kolaylıkların suiistimalini önlemek için gerekli tedbirleri alacaktır. Hükümetimizden, yukarıdaki hususların Türkiye Hükümetince şayanı kabul olduğunu bildiren bir notanın alınması üzerine, Ame-rika Birleşik Devletleri Hükümeti, işbu nota ile buna cevabî notamızı iki hükümet arasında bir anlaşma teşkil etmiş addeyleyecektir. Bu anlaşma, cevabî notamız tarihinde mer'iyete girecek ve Kuzey Atlantik Antlaşması devamınca mer'iyette kala-caktır.

En derin hürmetlerimi kabul buyurunuz, Ekselans.

Size, yukarıdaki hususlarla hükümetimin mutabık bulunduğunu bildirmekle mübahiyim.

Bu fırsattan bilistifade, Ekselansınıza en derin ihtiramatımı teyit ederim.

Hariciye Vekili

F. Köprülü

Bu nota, Kuzey Atlantik Antlaşmasına taraf devletler arasında, Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme ve bu sözleşmenin Türki-ye'deki Amerikan yardım kurulu personeline de uygulanmasını kabul eden; Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında "Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme"nin tatbikatına müteallik anlaşmaları da aşarak Türkiye'deki Amerikan personeline, geniş ayrıcalıklar ve bağışlıklar getirmiştir. 23 Haziran 1954 tarihli anlaşma ile aynı tarihi taşıyan bu notanın, anlaşmanın yayımlandığı 7 Temmuz 1954 tarihli Resmi Gazete'de çıkmamış olması dikkat çekicidir. Çünkü anlaşma 6427 sayılı kanunla TBMM'den geçirildiği halde, aynı anlaşmayı yeni ilaveler ve yorumlarla genişlettiği halde, bu nota, meclisin onayından geçirilmeyerek kaçırılmış oluyor. Bundan önce buraya aktarmış olduğumuz an-laşma örneklerinde de görüldüğü gibi, Amerikalılar bu konuda çok kurnaz ve hazırlıklıdır. Anlaşmaların metinlerine koyulmasını sakıncalı gördükleri hususları, anlaşmanın imza günü verdikleri bir nota ile, kendi arzuladıkları şartları bir oldu bittiye getirip anlaşma metnine sokmaktadırlar. 23 Haziran 1954'ten bu yana, Türkiye'de bulunan Amerikalılara, NATO Kuvvetler Sözleşmesi değil, onu aşan 23 Haziran tarihli anlaşma ve onun bir parçası olan 23 Haziran 1954 tarihli nota uyarınca işlem yapılmaktadır. Bu da gösteriyor ki; NATO'ya taraf devletler arasında Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşme gerçekte bir kenara itilmiştir.

Bu notanın 1. maddesi, diplomatların dışında kalan bütün Amerikan askerî personelinin bu imtiyaz ve muafiyetlerden faydalanacağını kabul ederek çok genişletilmiştir. Notanın 2. maddesine göre; Türkiye'ye giren ve çıkan Amerikan askerî personelinin giriş ve çıkışlarını Türk Hükümeti kontrol edemeyecektir.

Müşekkel birliklerin (bölük, tabur, filo, alay vb.) Türkiye'ye gelişlerinde Türk Hükümetinden izin alınmayacak, Amerikan makamları birliklerin gelişlerinde, durumu salahi yetli Türk makamlarına önceden tebliğ edeceklerdir. Lübnan'a yapılan Amerikan harekâtında Balıkesir ve Adana hava meydanlarının kullanılmasında olduğu gibi, oldubitti ile karşı karşıya kalıp boyun eğmekten başka çare kalmayacaktır.

İktisadi Anlaşmalar bölümünde açıklandığı üzere, Amerika'nın borç olarak verdiği kredi ve mallardan toplanan Türk liralari (anapara ve faiz taksitleri) Merkez Bankası'na Amerika hesabına yatırılmakta ve anlaşmalarda bunların ne kadarının Türkiye'deki Amerikan misyonunun ihtiyacı için ayrılacağı da belirtilmektedir. Notanın 6. maddesi bununla ilgilidir. Türkiye'deki Amerikan per-sonelinin maaş, yolluk ve diğ er ihtiyaçları Türk parası ile karşıla-nacaktır. Eğer bu ayrılan para yetmeyecek olursa, Türk Hükümeti, yapılmış veya ileride yapılacak anlaşmalara mahsuben Amerikalılara Türk parası verecektir. 6. maddenin C. 1 fıkrasıyla, Türkiye'deki Amerikan makamları resmi ödemeler için, yabancı para ve ödeme vasıtalarını ithal, ihraç edebilir, yanlarında bulundurabilir ve kullanabilirler. Amerikan makamları bu suretle ithal ve ihraç olunan yabancı para ve tediye vasıtalarının miktarlarını belirli zamanlarda özet olarak Türk makamlarına bildireceklerdir.

Görülüyor ki, Türkiye'deki Amerikan misyonu bütün masraf ve ihtiyaçlarını Türk lirası ve bunların yabancı dövizlere çevrilmesi suretiyle karşılamaktadır. Gerçekte Türk parasını ve dövizini kullanmaktadırlar.

Amerika'dan Türkiye'ye bu konu ile ilgili bir dolar dahi gelmediğine göre; Türk parasını bir başka devletin bu derece serbest kullanmasına, ithal ve ihracına yetkili Türk ma-kamları kayıtsız kalamaz, notanın bu kısmı

Türk ulusunun egemenliği ve ulusal çıkarlarıyla da bağdaşmaz. Bu muhtıra ile Amerikalılara tanınan imtiyazlar kuvvetler sözleşmesine de aykırıdır.

6. maddenin D. 1 paragrafında, Türkiye'den elde edilen Türk parası veya Amerikan parası ile ifade edilmiş askerî tediye vesikaları ile tediyatta bulunabilecekleri de kabul edilmektedir.

İşgal edilmiş ülkelerde kullanılan işgal ordularının paralarına benzeyen ve bu usulün Amerikan Silahlı Kuvvetleri tarafından Türkiye'de kurulan sahalar ve tesisler içinde, dahili muamelelerde kullanılmasının, Türk parasının değeri üzerinde kötü etkiler yapabileceği gibi, Amerikan doları ve Amerikan malı kaçakçılığı ve karaborsasını teşvik eder niteliktedir.

Notanın diğer maddeleri elde edilen başışıklık ve imtiyazların Türkiye'deki Amerikalı müteahhitlere ve onların personeline kadar genişletmekte ve Amerika'dan getirdikleri ve getirecekleri eşyayı, Türkiye'de vergi ve gümrük ödemedi satabilmeleri için gerekli şartları tamamlamaktadır. 7. maddenin 2. fıkrası; gümrüksüz ve vergisiz Türkiye'ye getirilen eşyanın Amerikalılar arasında birbirine devredilebileceğini kabul etmektedir. Türk pazarlarında çok yüksek fiyata satılan bu Amerikan eşyasını kimin kime devrettiğini, Türkiye'de hangi makam kontrol edebilecektir? Türkiye'ye dağılmış 30 binden fazla Amerikalının herbirinin peşine bir kontrol memuru koymaya imkân yoktur. Büyük şehirlerde Amerikan eşyası satan dükkânların mantar gibi çoğalması, bu kanaldan da Türk parasının, Türkiye'de Türk dövizlerinden Amerikan dolarına çevrilerek dışarı çıktığının belirtileridir.

Burada, Amerika'ya personel eğitim kursuna giden bir hava yüzbaşısının tanık olduğu olayı nakledeceğim; Amerika dışında vazife almış bir Amerikan astsubayına, gideceği ülkede nasıl hareket edeceği konusunda talimat veren görevli Amerikan subayı sıra götüreceği eşyaya gelince, şöyle diyor: "Senin ev eşyanı gideceğin ülkeye, Amerikan Hükümeti sembolik denecek küçük bir ücretle ulaştırmaktadır. Amerikan halkının refahını artırmak için, gönderildiğin ülkede eşyasını satarak Amerikan işçisinin emeğini değerlendireceksin." Amerika nasıl zenginleşiyor? Ve Türkiye neden soyulup fakirleşiyor? İki sorunun cevabını da, bu küçük hikâyenin içinde bulmak mümkündür..

NATO'da taraf devletler karşısında, Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme'nin, VII. (gönderen devletin personelinin, kabul eden devletin ülkesinde işleyecekleri suçlar için tabi olacakları cezai yargının tayini); VIII. (gönderen devlet personelinin ev sahibi dev-let ülkesinde verecekleri zarar ve hasarın ödenmesi ile ilgili) maddeleri geniş tartışma ve yazışmalara yol açmıştır Sözleşmenin kabul edildiği tarihten 14 ay sonra yanlış tercüme edildiği gerekçesiyle VII. madde değiştirilmiştir. Son zamanlarda, ikili anlaşmalara karşı gösterilen parlamento içi ve parlamento dışı sert tepkiler ve uygulamada ortaya çıkan anlaşmazlıklar karşısında Türk ve Amerikan hükümetleri arasında nota verilmek suretiyle tekrar değiştirilen bu VII. madde üzerinde de durulması yararlı olacaktır. Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra, Adliye Bakanlığı sözleşmenin uygulanması ile ilgili şu yazıyı göndermiştir:

Türkiye'de Bulunan Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Müt-tefik Kuvvetlerin Tabi Olacağı Adli Statü4

TC

Adliye Vekâleti C. İş U. Müdürlüğü
NATO Bürosu

2.8.1954

Sayı: ÖZÜ: Türkiye'de Bulunan
55 Genel Kuzey Atlantik Antlaşması'na
12 Özel Taraf Müttefik Kuvvetlerin
Tabi Olacağı Adli Statü Hakkında.

C. Müddeiumumiliğine

(Biz buraya konumuza ışık tutması bakımından yalnızca I, B, C ve II, A, B paragraflarını alacağız.)

I

B- Gönderen Devlet Askerî Makamlarının Cezai Kaza Salahiyeti Aynı sözleşmenin 7. maddesi 1. bendi, a; 3. bendi, a, i, ii ve 4. bendi hükümlerine göre, gönderen devlet askerî makamlarının, kabul eden devlet ülkesindeki (Türkiye'deki) kendi kuvvet veya sivil unsur mensupları hakkında sahip olduğu cezai ve inzibati kaza salahiyetinin şümülü aşağıda gösterilmiştir:

a) Kabul eden devletin (Türkiye) tebaası olmak veya mutat ikametgâhı bu devletin ülkesinde (Türkiye'de) bulunmamak şartıyla, adı geçen kuvvet veya sivil unsur mensubu tarafından, gönderen devletin malına veya emniyetine veya münhasıran bu devlet kuvveti mensubunun veya sivil unsur mensubunun veya bunların yakınının malına veya şahsına karşı işlenen suçlar;

b) Bu kuvvet veya sivil unsur mensuplarının resmi vazifelerinin ifası dolayısıyla işlediği suçlar.

Şu hale göre, gönderen devlete ait bir kuvvet veya sivil unsur mensubu tarafından Türkiye'de, tabi olduğu devletin malına veya emniyetine münhasıran bu devlet kuvveti veya sivil unsur mensubu veya bunların yakınının malına veya şahsına işlenen suçlara resmi vazifesinin ifası dolayısıyla işlenen suçlar hakkında takibat yapma yetkisi, bunların memleketimizde bağlı buldukları askeri makamlara ait bulunduğu cihetle, Cumhuriyet Müddeiumumileri bu gibi hallerde müdahalede bulunmayarak kendilerine intikal eden ilgili evrakı gönderen devlet askeri makamına tevdi edebileceklerdir.

C) Kabul Eden Devlet (Türkiye) Makamlarının Cezai Kaza Salahiyeti

Yine aynı sözleşmenin 7. maddesinin 3. bendinin b fıkrası, kabul eden devlet (Türkiye) makamlarının cezai kaza salahiyetini belirtmektedir. Buna göre:

a) Kabul eden devlet (Türkiye) makamları, gönderen devlet kuvvetinin veya sivil unsur mensubunun yukarıda "B" paragrafında sayılanlar dışında işledikleri suçlarla bunların yakınlarının işledikleri bütün suçları takibe yetkilidir.

Binaenaleyh bu suçlardan biri ile bir kuvvet veya sivil unsur mensubu veya yakını tevkif edildiği takdirde, durum, mevkufun hüviyeti, birlik numarası, sınıfı ve kendisine isnat olunan suç mahiyeti belirtilmek suretiyle Türkiye'de askeri makama derhal bildirilecektir. (Madde 7, bent 5. b.)

b) Aynı sözleşmenin 7. maddesinin 9. bendi gereğince kabul eden devlet (Türkiye) makamlarının gönderen devlet kuvveti, sivil unsuru veya yakınları hakkında haiz olduğu kaza salahiyetini kullanırken aşağıdaki:

- 1) Süratle muhakeme edilmek;
- 2) Duruşmadan önce kendisine isnat olunan suçtan haberdar edilmek;
- 3) Aleyhindeki şahitlerle yüzleştirilmek;
- 3) Lehindeki şahitleri, kabul eden devlet kaza yetkisine tabi iseler, ihzaren getirtmek;
- 4) Kendi seçeceği bir avukat veya kabul eden devlet usul ka-nununa göre adli müzaheret yolu ile tayin edilecek bir müdafî tarafından müdafaa olunmak;
- 5) Lüzum görülüyorsa yanında ehil bir tercüman bulundurmak;
- 6) Mensup olduğu devletin bir temsilciyle temasa geçmek veya muhakeme usulü cevaz verdiği takdirde, bu temsilciyi duruşmada hazır bulundurmak; hususlarını göz önünde tutacaklardır. Yalnız, usul kanunlarımızın tecviz etmediği (duruşmada temsilci bulundurma) hükmünün tatbik kabiliyeti yoktur.

II Tazminata Ait Hükümler

Yine aynı sözleşmenin 8. maddesi, gönderen devlete ait bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun üçüncü şahıslara karşı işle-diği suçtan veya haksız fiilden veya herhangi bir sebepten doğan tazminat esaslarını aşağıdaki şekilde tespit ve ödeme tarzını tayin eylemektedir.

A) Resmi Vazife İfası Dolayısıyla Talep Edilecek Tazminat

Gönderen devlete ait bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun resmi vazifesini ifa sırasında kabul eden devlet ülkesinde (Türkiye'de) üçüncü şahıslara karşı işlediği herhangi bir suç veya haksız fiil dolayısıyla veya herhangi bir suretle sebebiyet verdiği zarar ve hasardan doğan tazminat talepleri, kabul eden devletçe (Türkiye) kendi mevzuatına göre, tetkik ve intaç edilir (Madde 8, bent 5).

Bu itibarla, Türkiye'de, bu sözleşme hükümlerine tabi yabancı bir kuvvet veya sivil unsur mensubu tarafından, resmi vazifesini ifa sırasında, üçüncü şahıslara karşı sebebiyet verilen zarar ve hasardan doğan tazminat talepleri, Türk Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti NATO Bürosu Başkanlığı'na veya en yakın Türk Garnizon Komutanlığı'na yapılacaktır. Bu makam, zarar ve hasan bir Türk askerî kuvveti veya mensubu tarafından meydana getirilmiş gibi telakki ederek, kanuni gereği yapılmak üzere, yetkili makamlar nezdinde icabına tevessül edecektir.

B) Resmi Vazife Dışında Talep Edilecek Tazminat

Gönderen devlete ait bir kuvvet sivil unsur mensubunun, Tür-kiye'de resmi vazife dışında, üçüncü şahıslara karşı işlediği bir suç veya herhangi bir haksız fiil dolayısıyla veya sair suretle sebebiyet verdiği zarar ve hasardan doğan tazminat talepleri ya doğruca milli mevzuatımız dairesinde Türk makamlarına (hükümete veya mahkemelere) veya zarar ve hasardan mesul sayılan kimselerin mensup olduğu devlet nezdinde icabına tevessül edilmesi için Türk Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti NATO Bürosu Başkanlığı'na veya en yakın Türk Garnizon Komutanlığı'na yapılacaktır (madde 8, bent 6, a, b, c).

Bu yazıda sözleşmenin uygulanmasında izlenecek yol açıklanıyor. 2 Ağustos 1954 tarihini taşıyan bu yazı, 20 Mart 1954 tarihli Resmi Gazete'de, yayımlanan NATO Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşme ile 7 Temmuz 1954 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan sözleşmenin Amerikalılara da uygulanacağına ilişkin anlaşmadan

sonra yayımlanmış olmasına rağmen, 23 Haziran 1954 tarihli anlaşma ile onun tamamlayıcısı olan 23 Haziran 1954 tarihli notadan hiç söz edilmemesi oldukça gariptir. Hükümetin diğer organlarından habersiz anlaşma ve nota verilmek suretiyle şümulendirilen bu anlaşmanın Amerikalıların arzu ettikleri gibi işlemesine elbette imkân yoktu.

Gönderilen devlete mensup sivil veya asker unsurlarla onların yakınlarının işledikleri suç veya haksız fiil ve sebep oldukları zarar veya hasar, resmi vazife esnasında işlenmiş ise, Türk yargı organlarının takibinden kurtuluyorlardı. Bu kanunun, "Görevli Belgesi" verilmek suretiyle geniş ölçüde suiistimal edilmesi dahi Amerikalıları tatmin etmemiş olacak ki; Türk Hükümeti üzerine yaptıkları siyasi baskı sonunda, "önce çıkan metinde tercüme yanlışlığı yapılmıştır" gerekçesiyle sözleşmenin VII. maddesinin 3 a (ii) bendi ile VIII. maddesinin uygulaması değiştirilmiştir. Sözleşmede yapılan değişiklik şöyledir:

6375 Sayılı Kanunla Tasdik Edilen Kuzey Atlantik Antlaşma-sı'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin VII. Maddesinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin VII. Maddesinin 3 A (ii) Bendi ile VIII. Maddesinin Tatbik ve Tadiline Dair Kanun5

Kanun No: 6816 Kabul tarihi: 16.7.1956

Madde 1 - 6375 sayılı kanunla tasdik edilen "Kuzey Atlantik Antlaşmasına taraf devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme"nin VII. maddesinin 3 a (ii) bendi aşağıdaki şekilde tatbik edilecektir:

Madde VII 3 a (ii) - Resmi vazifenin ifası dolayısıyla veya resmi vazifenin ifası sırasında işlenen suçlar yahut ihmali fiil ve hareket-ler,

Vazife hususunun tayinine müteallik esaslar gönderen devlet ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında tespit olunur.

Madde 2 - 6375 sayılı kanunla tasdik edilen sözleşmenin VII. maddesinin 4. fıkrasına (resmi vazifesinin ifası sırasında), ibare-sinden sonra (veya resmi vazifesini ifası dolayısıyla), 5. fıkrasına (resmi vazifesini ifa sırasında) ibaresinden sonra (veya resmi vazifenin ifası dolayısıyla) 5 (g) bendine (resmi vazifenin ifasından mütevellit) ibaresinden sonra (veya resmi vazifenin ifası sırasında) ve 8. fıkraya (resmi vazifesinin ifası sırasında) ibaresinden sonra (veya resmi vazifenin ifası dolayısıyla) ibareleri ilave edilmiştir.

Muvakkat madde - Bu kanun hükümleri, derdest işler hakkında da tatbik olunur.

Madde 3 - Bu kanun neşri tarihinde mer'iyete girer.

Madde 4 - Bu kanun hükümlerini icraya icra Vekilleri Heyeti memurdur.

17.7.1956

Bu değişikliğin kabulünden sonra, Adliye Bakanlığı şu tamimi göndermiştir:

TC

Adliye Vekâleti

C. İş. U. Müdürlüğü

Sayı: 31.7.1956

66 Genel

13 Özel

TAMİM6

C. Müddeiumumiliğine

6375 sayılı kanunla tasdik edilen "Kuzey Atlantik Antlaşma-sı'nda taraf devletler arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleş-me'nin VII. maddesinin 3 a (ii) bendi 24.7.1956 tarihinde mer'iyete girmiş bulunan 6816 sayılı kanunla tadil edilerek:

1) Mezkûr sözleşmenin "resmi vazifenin ifası dolayısıyla bir fiil veya ihmalden mütevellit suçlar" şeklindeki 3 a (ii) bendi, "resmi vazifenin ifası sırasında ika olunan suçlarla ihmali fiil ve hareketlerde bu bentler şümulüne ithal edilmiş bulunduğundan badema tadil mevzuunun göz önünde tutulması,

2) 6816 sayılı kanunla mezkûr sözleşmenin tadil edilen VII. maddesinin 3 a (ii) bendine ilave olunan fıkra hükmü gereğince; vazife hususunda Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile Tür-kiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında aşağıdaki esaslar dairesinde mutabakata varılmış olduğundan:

- a) Bir kuvvet mensubunun resmi vazifesinin ifası dolayısıyla veya resmi vazifesinin ifası sırasında bir suç işlemesi yahut ihmali fiil ve harekette bulunması halinde, Amerika Askeri Yardım Kurulu (JUSMAT) başkanı veya vekili tarafından fiilen işlendiği mahal C. Müddeiumumiliğine tevdi edilecek resmi vesikada, suçun vazife dolayısıyla veya vazife sırasında ika edilmiş olduğu bildirildiği takdirde; CMU'liklerince tahkikat hangi safhada olursa olsun vazife bakımından evrakın, Amerika'nın Türkiye'deki alakalı askeri makamlarına tevdi olunması;
- b) 6816 sayılı kanun muvakkat maddesinde, bu kanun hüküm-lerinin derdest işler hakkında da tatbik olunacağı tasrih edilmiş olduğundan mevcut davalar ve derdest işler hakkında da (JUSMAT) tarafından vazife hususunda tanzim edilip suçun işlendiği mahal CMU'liğine tevdi olunacak vesika üzerine yukarıdaki bent gereğince muamele yapılması;
- c) Vazifelinin ifası dolayısıyla veya vazifenin ifası sırasında bir suç işlenmesi yahut ihmali bir fiil ve harekette bulunulması sebebiyle maznun muvakkaten yakalanmış veya tevkif edilmiş ise, CMU'liğince maznunun (a) bendinde yazılı vesikada gösterilecek makama teslim edilmesi, icap etmektedir. Yukarıda belirtilen esaslar dairesinde muamele yapılmasını ve keyfiyetin kaza çevresindeki mahkemelerle CMU'liklerine tebliğini ehemmiyetle rica ederim.

Adliye Vekili Y.
Müsteşar
Hadi Tan

Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşme metni, NATO'ya üye devletlerin ortaklaşa hazırladıkları ve her kelime ve cümlesi üstünde yapılan uzun tartışmalardan sonra kabul edilerek, üye devletlerin kabulüne sunulmuştur. Altında NATO'ya üye bütün devletlerin imzaları bulunan bu sözleşmenin kanunlarımızla uyumsuz (duruşmada temsilci bulundurma gibi) kısımlarının değil de, yalnız Amerika'nın Türkiye'de bulunan personelini, Türk mahkemelerinden kaçırmak için yapılan bu değişikliğin gerekçesinin çeviri hatası olarak gösterilmesinden de anlaşılacağı gibi adli kapitülasyon niteliğindeki bu değişiklik, basit bir tercüme hatasının düzeltilmesi şeklinde gösterilerek, TBMM'de aldatılmıştır.

Değiştirilen şekliyle VII, 3 (ii) bendi hem daha şümulendirilmiş ve vazife hususuna dair esaslar, yine sözleşmeye aykırı olarak, "gönderen ve kabul eden hükümetler arasında tespit olunur", demek suretiyle, Amerika'ya yeni bir taviz verilmiştir. Bu değişiklik TBMM'den geçirildikten sonra:

TC Hükümeti ile AB Devletleri Hükümeti arasında 28 Temmuz 1956 tarihinde bu değişiklik ile ilgili şu muhtıra taraflarca kabul edilmiştir:7

Amerika Birleşik Devletleri Büyük Elçiliği Hariciye Vekâletine hürmetlerini takdim eder ve metni aşağıda yazılı 4625 sayılı 28 Temmuz 1956 tarihli muhtıranın alındığını bildirmekle şeref ka-zanır.

"6375 sayılı kanunun, 6816 sayılı kanunla muaddel VII. mad-desinin 3 a (ii) bendine ilave olunan fıkra gereğince, bir kuvvet mensubunun resmi vazifesinin ifası dolayısıyla veya resmi vazife-nin ifası sırasında bir suç işlemesi yahut ihmali fiil ve harekette bulunması halinde, vazife cihetinin ve dolayısıyla maznunun tabi olduğu kaza merciinin tayinine müteallik esaslar, gönderen devlet ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında tespit olunacağından bu hususta muktezi mutabakatın temini için aşağıda teklif edilen usulün ABD Büyükelçiliği'nce kabul edilip edilmediğinin bu vekâ-lete bildirilmesi rica olunur.

Vazife hususu aşağıda yazılı esaslar dairesinde tayin ve tespit olunur:

1. ABD askerî kuvvetlerinin Türkiye'de mensup oldukları makamı işgal eden en yüksek dereceli zatın imzasını havi resmi bir vesikada, fiilin vazife dolayısıyla veya vazife sırasında işlendiği bildirildiği takdirde bu husus Türk adli makamları tarafından ka-bul olunacaktır.
2. Bu vesika, suçun işlendiği mahal Cumhuriyet Müddeiumu-miliğine tevdi edilecektir.
3. 6816 sayılı kanunun muvakkat maddesinde, bu kanun hükümlerinin, derdest işler hakkında da tatbik olunacağı tasrih edilmiş olduğundan, mevcut davalar ve derdest işler hakkında da, bundan evvelki fıkralarda yazılı olduğu şekilde bir vesika tanzim edilip suçun işlendiği mahal C. Müddeiumumiliğine tevdi edildiğinde, tahkikat hangi safhada olursa olsun vazife bakımından evrak veya dosya Amerika'nın Türkiye'deki alakalı askerî makamlarına tevdi olunacaktır.
4. Maznunun muvakkaten yakalanmış veya tevkif edilmiş olduğu hallerde, şayet suç vazifeden mütevellit veya vazife sırasında işlenmiş ise; o şahsın teslim edileceği makam ve mahal, vesikada ayrıca tasrih olunacaktır.
5. Türkiye gönderen devlet durumunda bulunduğu takdirde yukarıdaki bendlerde yazılı bilcümle hususlar Türk kuvvetlerine mensup eşhas hakkında da aynen tatbik olunur.

ABD Büyükelçiliği yukarıda aynen alınan muhtıranın 1 numa-radan 5 numaraya kadar olan bendlerinde teklif edilen usul üze-rinde mutabık olduğunu Hariciye Vekâleti'ne memnuniyetle bildi-rir.

B. Elçiliğimiz, yukarıda münderiç muhtıranın 1. bendinde sözü edilen en yüksek dereceli Amerikan askerî makamının Türkiye'de hali hazırda Amerikan Askerî Yardım Kurulu (JUSMAT) Başkanı veyahut onun yokluğunda başkan vekili olduğunu Hariciye Vekâleti'ne arz eder."

Bu anlaşmaya göre; verilmesi öngörülen görevlilik belgesinin gerçeğe uygunluğunu incelemeye ve bu hususta herhangi bir karar almaya Türk yargı organları yetkili değildir.

Anlaşıyor ki, Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nde, bütün üye devletlerin kaza yetkilerini rüçhanîyetle kullanma hakları VII, 3. b, bendine göre saklı kaldığı halde Türkiye bu anlaşma ile bu hakkından Amerikalılar lehine feragat etmiş olmaktadır. Böylece Amerikalıların vazifeli olmadıkları zamanlarda işledikleri suçlar-dan zarar gören Türk vatandaşlarının, Türk mahkemelerinde, Amerikalılar tarafından verilen görev belgeleri karşısında ne ya-pacakları konusu cevapsız kalmaktadır. Bu iş o kadar fazla suiis-timal edilmektedir ki, Amerikalıların yanında çalışan Türk tabii-yetindeki borçlu şahıslara dahi icra yolu ile haciz konulmamakta-dır. Türkiye'de bulunan sivil yardım teşkilatına (AID) da diplomatik muafiyet tanındığı için Türk vatandaşları ile olan anlaş-mazlıklar da Türk mahkemelerine gelmemekte ve anlaşmazlıklar çözülememektedir. Türkiye'deki Amerikalılara özel bir adli kapitülasyon getiren bu tadil kanunu, nota veya muhtıra alınıp vermek suretiyle yapılan bu anlaşmaların uygulanmasında, Türk yargı organları, doğruluğu dahi incelenmeyen görev belgeleriyle yetkisizlik kararı vermek zorunda bırakılmakta ve mağdur olmuş davacı Türk vatandaşları haklarını alamamaktadırlar. Bu imtiyazlı devre sürüp gitmektedir.

İkili anlaşmalara karşı Türk kamuoyunda uyanan hoşnutsuzluğun parlamento içinde ve dışında her fırsatta dile getirilmesi ve Türk basınında eleştirilmesi sonucu sert tepkilerin baskısı altında Türk Dışişleri Başkanlığı ile, Amerika Büyükelçiliği arasında nota verilmek suretiyle, sözleşmenin VII. maddesinin 3 (a) (ii) fıkrasının değiştirilmesi yoluyla yeni bir anlaşma ya-pılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak, ileri sürülen iddiaları ve açıklanan görüşleri bir kez daha doğrulayan bu anlaşma da şöyledir:8

Ekselans, Ankara, 24 Eylül 1968

Aşağıda muhtevası kayıtlı 24 Eylül 1968 tarihli notanızı aldığımı bildirmekte şeref kazanırım:

"Ekselans,

Hükümetlerimiz temsilcileri arasında Kuzey Atlantik Antlaş-masına taraf devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin VII. madde 3 (a) (ii) fıkrasının uygulanması ile ilgili görev belgeleri hakkındaki görüşmelere atıfta bulunmakla şeref duyar ve aşağıdaki hususları teklif etmekten şeref kazanırım:

MADDE I

Resmi vazifenin ifasında yapılan fiil veya ihmalden doğan suç-larda görev belgeleri, diğer NATO memleketlerindeki tatbikata göre ve Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin lafzına ve ruhuna uygun olarak, gönderen devlet makamları tarafından verilecek ve Türkiye Hükümeti makamları tarafından diğer NATO memleket-lerindeki tatbikata göre ve Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin lafzına ve ruhuna uygun olarak işlem görecektir.

MADDE II

1. Maddenin uygulaması aşağıdaki usuller dairesinde olacak-tır.

A) Suçun işlendiği yerin savcısı, sanığın, yukarıda bahsi geçen anlaşma hükümlerinden faydalanmaya hakkı olduğunun kendisine bildirilmesi üzerine, suçun resmi vazifenin ifasında yapılan bir fiil veya ihmalden doğup doğmadığı hususunu, Adalet Bakanlığı va-sıtasıyla Türk Genelkurmay Başkanlığı'ndan soracaktır. Bunun üzerine, Türk Genelkurmay Başkanlığı bu hususu gönderen devlet ilgili makamlarından tahkik edecektir. (Gönderen devlet Birleşik Devletler ise, ilgili makam Türkiye'deki Birleşik Devletler Kuvvet-lerinin en yüksek rütbeli komutanıdır.)

B) Soruşturmayı müteakip gönderen devletin ilgili makamları isnat edilen suçun resmi görevin ifasında yapılan herhangi bir fiil veya ihmalden doğduğunu beyan eden bir belgenin yukarıdaki I. maddenin hükümlerine uygun olarak verilmesini lüzumlu gördük-leri takdirde, bu belgenin bir sureti derhal Türk Genelkurmay Baş-kanlığı'na, diğer bir örneği de sanığın görevli veya bağlı bulunduğu birliğin komutanına gönderilecektir.

C) Görev belgesi, Türk Genelkurmay Başkanlığı'nca kabul edildiği takdirde Adalet Bakanlığı vasıtasıyla suçun işlendiği yer savcısına gönderilecektir. Görev belgesinin Adalet Bakanlığı'ndan alınması üzerine, sanık hakkındaki işlemler yetkili adli mercilerce durdurulacak ve sanığın dosyası Türk Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilecektir. Bunu müteakip Türk Genelkurmay Başkanlığı, aşağıda (D) ve (E) fıkralarında kapsanan haller hariç, dosyayı gönderen devletin ilgili makamlarına iletacaktır. Bunu müteakip sanık aleyhindeki tahkikat

veya takibat durdurulacaktır. Gönderen devletin ilgili makamları, Türk Genelkurmay Başkanlığım davanın neticesinden resmen malumattar kılacaktır.

D) Görev belgesi, Türk Genelkurmay Başkanlığı'nca kabule şayan bulunmadığı takdirde ve gönderen devletin ilgili makamlarınca geri alındığında, Türk Genelkurmay Başkanlığı, Adalet Bakanlığı vasıtasıyla suçun işlendiği yer savcısına bunu bildirecektir. Bahis konusu yerin savcısı, Adalet Bakanlığı vasıtasıyla Türk Genelkurmay Başkanlığı'na davanın neticesinden malumat verecektir. Türk Genelkurmay Başkanlığı da bu malumatı gönderen devletin ilgili makamlarına intikal ettirecektir.

E) Görev belgesi Türk Genelkurmay Başkanlığı'nca kabule şayan bulunmadığı ve gönderen devletin ilgili makamlarınca geri alınmadığı takdirde, diğer ilgili Türk makamlarıyla istişare yapılarak, Türk Genelkurmay Başkanlığı'nın ve gönderen devletin diplomatik temsilcisiyle, gönderen devletin bir askerî temsilcisinin iştirakıyla müzakereler yoluyla bir anlaşmaya varılmasını teminen Dışişleri Bakanlığı malumattar kılınacaktır. Bu arada, görev belgesi ve sanık aleyhindeki kanuni işlem, görev belgesi kabule şayan bulunmadığı takdirde sanığın Türk mahkemelerince muhakeme edilmesi için hazır bulundurulmasına tesir etmeksizin durdurulacaktır. Müzakerelerin, görev belgesinin kabulü veya gönderen devletin askeri makamlarınca geri alınması şeklindeki sonucu, suçun işlendiği yer savcısına yukarıda (C) ve (D) fıkralarında öngörüldüğü şekilde gerekli işlem yapılması zımında bildirilecektir.

Yukarıdaki hususlar Türk Hükümetince kabule şayan ise, bu nota ve ekselanslarının bunu teyit eden cevabının, iki hükümet arasında, ekselanslarının cevabının tarihinden itibaren yürürlüğe girecek bir anlaşma teşkil etmesini teklif etmekten şeref duyarım. Hükümetim, 28 Temmuz 1956 tarihli muhtıra teatilerinde münderiç görev belgeleriyle ilgili anlaşmanın aynı tarihte son bulacağı anlaşındadır.

Ekselans, teyiden arz ettiğim en derin saygılarımı kabul buyurunuz."

Cevaben, hükümetimin yukarıdaki hususlarla mutabık olduğunu bildirmekle şeref kazanırım.

Ekselans, en derin saygılarımı kabul buyurunuz.

Ekselans İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL
Parker Thompson Hart Dışişleri Bakanı
Amerika Birleşik Devletleri Ankara, 24 Eylül 1968
Büyükelçisi
Ankara

Ekselans,

Aşağıda muhtevası kayıtlı 24 Eylül 1968 tarihli notanızı aldığımı bildirmekle şeref kazanırım:

"Ekselans,

Hükümetlerimiz temsilcileri arasında Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin VII. madde 3 (a) (ii) fıkrasının uygulanması ile ilgili görev belgeleri hakkındaki görüşmeler konusunda, size hitap eden bugünkü tarihli notama atıfta bulunmakla şeref duyar ve aşağıdaki mutabakat zaptını teklif etmek isterim:

"Birleşik Devletler müzakerecileri, diğer NATO memleketlerindeki tatbikatın. Birleşik Devletler tarafından verilmiş olan görev belgelerinin, istisnai hallerin görüşme konusu yapılmasını derpiş eden bir kayıtlı kabul edilmesi şeklinde olduğuna işaret etmişlerdir.

Türk müzakerecileri "put into effect" ibaresinin Türkçe'de "işlem görecektir"e tekabül ettiğine işaret etmişlerdir.

Gönderen devletin sanık ferdinin, derhal ve süratle muhakeme edilmesini gerektiren NATO/SOFA hükümlerinin ifası ve adaletin uygun ve müessir şekilde yerine getirilmesini teminen, Türk Hükümeti, müzakerelerin iki ay içinde anlaşmaya müncer olmaması halinde, gönderen devletin eldeki meselede kendi kanunları tahtında gerekli tedbirleri almasına müsaade edecektir. Türk Genelkurmay Başkanlığı, görev belgesini Adalet Bakanlığı vasıtasıyla ilgili savcıya intikal ettirecektir. Bunu müteakip sanık aleyhindeki tahkikat veya takibat durdurulacaktır. Sanığın dosyası gönderen devlet yetkili makamlarına iletilecektir. Türk Hükümeti, bu hükmün tatbik mevkiine konulması için yetkili makamlarla lüzumlu tedbirleri alacaktır. Üzerinde mutabakata varılamayan meseleler, benzer meseleleri kapsayan ilerideki olaylarda tatbik edilebilecek bir karara varabilmek maksadıyla, görüşme mevzuu olmaya devam edeceklerdir."

Ekselansları hükümetinin yukarıdaki mutabakat zaptını teyidine ıttıla kesp etmekten müteşekkik kalacağım.

Ekselans, teyiden arz ettiğimi en derin saygılarımı kabul buyurunuz."

Cevaben, hükümetimin yukarıdaki mutabakat zaptını teyit ettiğini bildirmekle şeref kazanırım.

Ekselans en derin saygılarımı kabul buyurunuz.

İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL

Dışışleri Bakanı

Ekselans

Parker Thompson Hart

Amerika Birleşik Devletleri

Büyükelçisi

Bu anlaşma ile gönderen devletin ilgili makamlarının vereceği görev belgelerinin Genelkurmay Başkanlığı tarafından kabule değer görülmeleri şartı ilk defa kabul edilmiş oluyor. I. maddenin şimdiye kadar yapılagelmekte olan Türkiye'deki uygulamalarını, NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nin lafzına ve ruhuna uygun olarak yürütülmediği ve görev belgelerinin de diğer NATO ülkelerindeki tatbikata göre yapılmadığı açıklanarak, bundan sonra sözleşmenin ruhuna ve lafzına aykırı bir uygulama yapılmayacağı belirtilmekte ise de; bunu aynı tarihli diğer bir nota yalanlamaktadır. Bu anlaşmanın son paragrafında 28 Temmuz 1956 tarihli muhtıra teatisiyle ilgili anlaşma yürürlükten kaldırılıyorsa da, yine NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nin ruhuna ve lafzına uygun olmayan ve Türkiye'de diğer NATO ülkelerinden farklı uygulama getiren, 23 Haziran 1954 tarihli anlaşma ve onun eki olan 23 Haziran 1954 tarihli nota ile yapılmış olan anlaşmaların da kaldırılması veya aynı temel ilkeler içinde değiştirilmesi veya kaldırılması zo-runlu olduğu halde bu da yapılmamıştır.

Bu anlaşma ile ilgili; 24 Eylül 1968 tarihli nota da ise; Türk müzakerecileri "put into effect" ibaresinin Türkçe'de "işlem görecektir"e tekabül ettiğine işaret etmişlerdir. Amerika bunu böyle anlamıyor, anlamına gelen kapalı bir ifade ile, bu yüzden çıkacak anlaşmazlıklar iki ay içinde anlaşmaya müncer olmaması halinde, gönderen devletin eldeki meselede kendi kanunları tahtında gerekli tedbirleri almasına müsaade edecektir. Ve Türk Genelkurmay Başkanlığı da kabul etmediği ve üzerinde bir mutabakata varılmayan görev belgesini Adalet Bakanlığı aracılığıyla ilgili savcılığa gönderecek ve sanık aleyhindeki takibat veya tahkikat durdurularak dosya Amerikan makamlarına teslim edilecektir, denilmek suretiyle, aynı tarihli anlaşmada Türk Genelkurmay'ın ısrarları karşısında görev belgesinin suiistimal edilerek, Türk kanunları ve mahkemelerini hiçe sayan bir uygulama kaldırılmış gibi gösteriliyorsa da, aynı tarihli başka bir nota ile anlaşmanın bu hükmü yürümez hale getirilerek, bundan önceki eski anlaşmaya dönülmüştür. Anlaşmada Türk müzakerecilerinin Amerikalılara karşı egemenlik hakkımızı korumakta gösterdikleri başarıyı, Amerikan elçisinin, Dışışleri Bakanlığı'na verdiği aynı tarihli başka bir notanın kabulü ile, geri almış olmasını üzülen karşılammaya imkân yoktur. Görüldüğü gibi uzun süren müzakereler sonunda egemenlik haklarımızın gereklerine ve diğer NATO ülkelerindeki uygulamalara ve Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nin ruhuna ve lafzına uygun bir anlaşmaya varılmış iken başka bir nota ile yeni anlaşma, eski uygulamaların devamını sağlayacak şekilde değiştiriliyor. Bunu başarılı bir dış politika olarak görmeye ve göstermeye imkân yoktur. Örneklerini vermiş olduğumuz Resmi Gazete'lerde yayımlanan belgeler de bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Bu nota ile, Türkiye'de bulunan her Amerikalı, Türk sınırlarından içeriye girdiği andan itibaren tekrar çıkıncaya kadar görevli olacak, işlediği suçlardan dolayı Türk mahkemelerinde yargılanamayacak, zarara uğrayan ve mağdur olan Türk vatandaşları da haklarını alacak bir makam bulamayacaklardır.

Vergi Muafiyetleri Anlaşması ve Eki

Müşterek savunma adı altında ABD tarafından veya onun adına yapılan masraflara, ABD tabiiyetindeki şirket ve şahıslardan veya bunlar tarafından çalıştırılan ABD tabiiyetindeki kişilerden veya Türkiye'ye ithal olunan eşyadan vergi alınmasını öngören ve 23 Haziran 1954 tarihli anlaşmalar zincirinin sondan ikinci halkasını teşkil eden anlaşma, vergi muafiyeti anlaşması ve onun gümrük ekidir.

Gerçekte, Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme'nin IX, X, XI, XII, XIII, ve XIV. maddeleri, bir kuvvet veya sivil unsurun, kabul eden devlet ülkesinde tabi olacağı vergi, gümrük ve kambiyo kuralları hakkında açık ve seçik hükümler getirdiği halde, Amerika yaptığı özel ikili anlaşmalar, notalar ve muhtıralarla bunları genişleterek devlet içinde devlet gibi vergisiz, gümrüksüz, kont-rolsüz ve yargı organlarından uzak olarak, Türkiye'de kanunlardışı ve kanun üstü bir statü içinde yaşantısını sürdürmektedir.

Bu anlaşma ve eki incelendiğinde ikili anlaşmaların bilinmeyen yönlerinden bir kısmı daha gün ışığına çıkarılmış olacaktır.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Vergi Muafiyetleri Anlaşması9

Kuzey Atlantik Antlaşması gereğince deruhte ettikleri vacibe/er çerçevesi dahilinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, müşterek savunma için Amerika Birleşik Devletleri

tarafından veya onun namına yapılan masrafları ilgilendirebileceği nispette, Türk vergileri mevzuunda aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

- 1) Türkiye Hükümeti tarafından, aşağıda ikinci ve üçüncü fıkralarda tadat olunan Türk vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretlerden muafiyet sağlanacaktır. Bu vergi muafiyeti, Amerika Birleşik Devletleri'nin herhangi bir dış yardım programı gereğince yapacağı masraflar da dahil olmak üzere, müşterek savunma gayreti uğrunda eşya, tesisat ve hizmetler için Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına Türkiye'de yapılan bütün masraflara tatbik edilecektir.
- 2) Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına yapılan ve yukarıdaki 1. fıkra mevzu bahis edilen masraflara aşağıdaki Türk vergi ve resimleri sirayet ettirilmeyecektir.
 - a) Türkiye'ye ithal olunan eşyadan ve bu ithalat dolayısıyla alınan vergi, resim ve ücretler.
 - b) Muamele vergisi.
 - c) Nakliyat resmi.
 - d) Harçlar ve damga resmi.
 - e) Elektrik cereyan ve havagazı istihlakı üzerinden alınan devlet ve belediye vergileri ve bunların zamları.
 - f) Kazan ve motorlardan belediyelerce alınan resimler.
 - g) Dahilde tedarik olunan akaryakıtlar üzerinden alınan vergi-ler,h) Telgraf ve telefon ücretleri üzerinden alınan Milli Savunma vergisi.
 - i) Gemi ve uçaklar dolayısıyla liman ve hava meydanlarından alınan resim ve ücretler.
 - j) Belediyelerce alınan ilan ve tellallık resimleri.
 - k) Şeker istihlak vergisi.
- 1) Mamul tütün ve içkilerden alınan inhisar resmi, müdafaa ve hususi istihlak vergileri.
- 3) Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına yapılan ve yukarıda 1. fıkra zikrolunan masraflara Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetindeki şirket ve şahıslardan veya bunlar tarafından istihdam olunan Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetindeki fertlerden alınan gelir ve kurumlar vergileri de sirayet ettirilmeyecektir.
- 4) Yukarıda 2. ve 3. fıkralarda tadat olunan vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretlerden muafiyet sağlanması hususunda tatbik olunacak usuller ve işbu muafiyetin şümulü bu anlaşmanın ekinde tespit olunmuştur.
- 5) Muafiyet, Amerika Birleşik Devletleri tarafından finanse edilen mukaveleler dolayısıyla, müteahhitler veya bunlara karşı taahhüde girişmiş ikinci müteahhitler tarafından yapılan masraflar ile ilgili olarak, yukarıda 2. ve 3. fıkralarda tadat olunan, eğer mevcut ise, vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretlere de şamil olacaktır.
- 6) İşbu anlaşma hükümleri fertler tarafından yapılan masraflara tesir etmeyeceği gibi, işbu anlaşma çerçevesine girmekle beraber mubayaa ve ihaleye salahiyyetli bir memur veya Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına mukavele akdine usulüne uygun olarak yetkili kılınmış diğer bir şahıs tarafından akdedilmiş bir mukaveleye dayanmayan küçük masraflara da tatbik olunmayacaktır.
- 7) Sarfiyatın Türkiye Hükümeti tarafından yapıldığı ve bilahare tamamen veya kısmen Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nce Türkiye Hükümetine ödendiği, Enfrastrüktür ve benzeri prog-ramlara gelince, bu masraflara Amerika Birleşik Devletleri'nin iştirak hissesinin anlaşmanın 2. fıkrasında zikredilen vergi ve resimlerle bu anlaşmanın'8. fıkrası gereğince masraflara sirayet ettirilmemesi bilahare kabul olunabilecek diğer vergi ve resimler düşüldükten sonra kalan bir meblağ olarak ödenmesini mümkün kılacak usuller tespit ve tatbik olunacaktır.
- 8) İşbu anlaşmada sarahaten masraflara sirayeti önlenmemiş olan ve işbu anlaşmada derpiş edilen Amerika Birleşik Devletleri masrafları kategorilerine kabili tatbik telakki edilebilecek Türk vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretleri hakkında iki hükümet, bu gibi vergilerden muafiyet tanınmasının işbu anlaşmaya esas teşkil eden prensiplere uygun olup olmadığı hususunda müzakerede bulunacaklardır. Uygun olduğu neticesine varıldığı takdirde, iki hükümet, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne işbu anlaşmada derpiş edilenlere müşabih münasip bir muafiyet sağlanması için usuller ihdasına girişeceklerdir.
- 9) İşbu anlaşma, Türkiye Hükümeti tarafından mevcut anlaş-malar ve mevcut Türk mevzuatı ile sağlanan diğer herhangi bir vergi muafiyetine tesir etmek maksadıyla yapılmadığı gibi, 19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanan Kuzey Atlantik Ant-laşması Kuvvetlerinin Statüsüne Mütedair Sözleşme de işbu anlaşmaya tesir etmeyecektir.
- 10) İşbu anlaşma sosyal emniyet ve fertlerin istihdamı ile ilgili diğer yardımlardan muafiyet sağlamayacaktır.
- 11) Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti işbu anlaşmanın, ihtiva ettiği prensipler gereğince ve sadece anlaşmada derpiş edilen maksatlar için müessir bir şekilde tatbikatını sağlamak üzere işbirliği yapacaklar ve gerekli tedbirleri alacak-lardır.

12) Bu anlaşma mucibine tanınacak muafiyet işbu anlaşma tarihinden sonra yapılacak bütün masraflara tatbik edilecektir.

Yukarıdaki hususları tasdiklen, iki hükümetin bu maksatla salahiyettar kılınmış bulunan mümessilleri işbu anlaşmayı imzala-mışlardır.

Ankara'da, 23 Haziran 1954 tarihinde, her ikisi de aynı derecede muteber olmak üzere Türkçe ve İngilizce lisanlarında iki nüsha olarak yapılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Türkiye Cumhuriyeti
Hükümeti adına Hükümeti adına
Avra M. Warren F. Köprülü

Ek İşbu ek, anlaşmanın bir cüz'ü olup, anlaşmanın 4. fıkrası hükümleri gereğince, 2. ve 3. fıkralarında tadat olunan vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretlerin dayandıkları Türk kanunlarının tarih ve numaraları ile bunlar hakkında anlaşma ile kabul olunan muafiyetin şümulü ve bunların masraflara sirayetini önlemek için tatbik olunacak usuller aşağıda gösterilmiştir.

1- Türkiye'ye ithal olunan eşyadan veya eşyanın Türkiye'ye ithali dolayısıyla alınan vergi, resim ve ücretler:

- a) Gümrük vergisi (111511949 tarihli ve 5383 sayılı ve 261211954 tarihli ve 6290 sayılı kanunlar ve bunların ek ve tadil-leri),
- b) Gümrük vergisinden belediye hissesi (9/7/1948 tarihli 5237 sayılı ve 11/5/1949 tarihli ve 5383 sayılı kanunlar ve bunların ek ve tadilleri),
- c) İthalat muamele vergisi (4/6/1940 tarihli ve 3843 sayılı ka-nun ve ek ve tadilleri),
- d) Rihtım resmi (16/8/1951 tarihli ve 5842 sayılı kanun ve ek ve tadilleri),
- e) Petrol ve müştaklarından alınan istihlak vergisi (17/6/1930 tarihli ve 1718 sayılı kanun ve ek ve tadilleri),
- f) Akaryakıtlardan alınan yol vergisi (22/2/1952 tarihli ve 5889 sayılı kanun ve ek ve tadilleri),
- g) Gümrüklerde kullanılan bazı vesikalara yapıştırılan müdafaa pulu (3/5/1931 tarihli ve 2456 sayılı kanun ve ek ve tadilleri),
- h) Bu vesikalarla ilgili damga resmi (29/5/1928 tarihli ve 1324 sayılı kanun ve ek ve tadilleri),
- i) Gümrük ardiye ücreti (11/5/1949 tarihli ve 5383 sayılı kanun ve ek ve tadilleri).

Müşterek savunma maksadıyla Türkiye'ye ithal olunacak eşyanın nevi ve miktarı ekin 18. maddesinde zikredilen Türk maka-mına, bunları ithal eden Amerika Birleşik Devletleri makamları veya Amerika Birleşik Devletleri ile mukavelesi bulunan müteahhit veya ikinci müteahhit veya Amerika Birleşik Devletleri hesabına masrafa yetkili Türk makamınca beyan olunur. Bu malumatı muhtevi beyanname mevzubahis ithalatın anlaşma hükümleri gereğince vergiden muaf tutulacağını tasrih ettiği gibi bu beyannameye eşyanın orijinal faturaları veya bunların tasdikli suretleri ile mümkün olduğu takdirde ve iki hükümetin emniyeti bakımından mahzurlu değilse yapılacak işin planları, projeleri, mukaveleleri ve şartnameleri eklenir. Bu beyannamenin sözü edilen Türk makamınca tasdikli bir nüshası gümrük makamlarına ibraz ve eşya yukarıda yazılı vergi, resim ve ücretlerden muaf olarak Türkiye'ye ithal olunacaktır. Şurası mukarrerdir ki, işbu fıkranın şümulüne giren vergi muafiyeti, Türkiye haricinde mubayaa edilip Türkiye'ye ithal olunan eşya hususunda da muafiyeti tazammun eder.

Müşterek savunma ile ilgili işe lüzumlu yabancı menşeli eşyanın Türkiye dahilinde tedarikine lüzum.hasıl olduğu ahvalde şu esaslara uyulacaktır: Yabancı menşeli eşya dahilinde bu işin ticareti ile uğraşan müesseselerden büyük miktarlarda yeni olarak satın alınmış bulunduğu takdirde eşyayı satan müessese veya ithalin yapıldığı gümrük kayıtlarından bu eşya için ithal sırasında ödenmiş yukarıda yazılı vergi, resim ve ücretin tutarı mümkün olduğu nispette hesap olunarak ilgili Amerika Birleşik Devletleri maka-mına veya ona izafetle müteahhide Türkiye Hükümetince iade olunacaktır. Bu suretle tedarik olunan eşyanın işbu anlaşmada derpiş olunan gayelere lüzumu ve miktarının işe yeterliği ek'in 18. fıkrasında zikrolunan Türk makamı tarafından ve alıcının vereceği beyanname ile bundan evvelki fıkrada derpiş edildiği veçhile eklenecek vesikaya müsteniden tasdik olunacaktır.

Bu esaslar akaryakıttan gayri eşyaya münhasır olup dahilinde tedarik olunacak akaryakıtlara ait vergilerle ilgili hususlar aşağıda 9. fıkrada belirtilmiştir.

Bu usuller, müşterek müdafaa maksadıyla ihtiyaç görülen eş-yanın süratle tedarikini teminen, Türk gümrüklerince uygulan-makta olan diğer usullerle hemahenk olarak tatbik olunacaktır.

2- İmalat muamele vergisi (4/6/1940 tarihli ve 3843 sayılı ka-nun ve ek tadilleri):

- a) Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin veya ona izafetle bir müteahhidin başkalarına teslimatta bulunmaksızın münhasıran müşterek savunma mevzunu teşkil eden işte kullanılmak üzere Türkiye'de bizzat yapacakları imalat muamele vergisinin şümulüne giren işler dolayısıyla ödenmesi gereken muamele vergisinden muaf olacaktır.

b) Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti veya ona izafetle bir inşaat müteahhidi tarafından müşterek savunma maksadıyla da-hilde imal edilmiş maddeler satın alındığı takdirde, bunların mu-amele vergisine tabi tutulmuş olanlarının muamele vergileri şu suretle tespit ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne veya inşaat müteahhidine iade olunacaktır. Sınai müessesenin muamele vergili satış fiyatı içinde muamele vergisi, maddenin tabi bulunduğu nispete göre halen şu nispetlerle ifade edilir:

12.5	15	18
112.5	115	118

Muamele vergisine tabi tutulmuş yerli mamuller için ödenen muamele vergisi, mamulü imal eden sınai müesseselerin vergili toptan satış bedellerine, mamullerin tabi bulunduğu vergi nispetlerine göre yukarıda belirtilen nispetler tatbik edilmek suretiyle bulunabilecektir. Bu maddeleri satın alanlar o maddeyi hangi sınai müesseseden satın aldıklarını, bu maddelerin o müesseselerden vâki teslimleri için muamele vergisi ödenmiş olup olmadığını tevsik edecek vesai ki de temin edip iade olunacak verginin hesabını bunlarla tevsik edeceklerdir. Bu eşya doğrudan doğruya imali yapan sınai müesseseden satın alınmayıp da o türlü eşyanın ticaretiyle uğraşan ticarethanelerden büyük miktarlarda satın alındığı ahvalde de tüccarın bu malı ihmali yapan sınai müesseseden hangi fiyatla satın alındığının yukarıda belirtilen unsurlar bakımından tevsiki lazımdır, ta ki yukarıda gösterilen nispetlerin tatbik olunacağı, sınai müessesenin vergili toptan satış fiyatı bulunabilsin.

3- Nakliyat resmi (10 Nisan 1340 hicri tarihli ve 472 sayılı ve 17/5/1940 tarihli ve 3828 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri):

Müşterek savunma faaliyetleri ile ilgili eşyanın Türkiye'de va-pur ve trenlerle nakli dolayısıyla ödenecek nakliyat resmi Amerika Birleşik Devletleri makamları veya ona izafetle müteahhit tarafından nakliyat müesseselerinden alınıp muhafaza olunacak vesai ki tevsik olunmak suretiyle hesap ve Türkiye Hükümeti'nce ilgili Amerika Birleşik Devletleri makamına veya müteahhide iade olunacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nce işbu anlaşmada derpiş olduğu veçhile müşterek savunma işleriyle resmen vazî-felendirilen personelin Türk şehirleri arasında tren ve vapurlarla ve bu işlerle ilgili olarak yapacakları seyahatler dolayısıyla öde-necek nakliyat resmi de aynı suretle tevsik olunmak şartıyla Türkiye Hükümeti'nce iade olunacaktır.

4- Harçlar (25/2/1952 tarihli ve 5887 sayılı kanun ile diğer kanunlarda yer alan harçlar ve bunların ek ve tadilleri):

Bu anlaşmanın şümulüne giren müşterek savunma maksatları ile yapılan masraflarla ilgili muameleler, müteallik bulunduğu vesikada tasrih edilmek kaydıyla, harçtan müstesna olarak yapı-lacaktır.

5- Damga resmi (29/5/1928 tarihli ve 1324 sayılı kanun ile ek ve tadilleri):

Münderecatında münhasıran bu anlaşmanın şümulüne giren müşterek savunma maksatları ile yapılan masraflarla ilgili bu-lunduğu tasrih edilmek şartıyla, Türkiye'de veya hariçten tanzim edilmiş olan evrak, senetler ve ilanlar damga resminden müstesna olacaktır.

6- Devletçe alınan elektrik ve havagazı istihlak vergileri (17/6/1930 tarihli ve 1718 sayılı kanun ile ek ve tadilleri):

Müşterek savunmanın icap ettirdiği tesisatın inşası, bakımı ve işletilmesinde istihlak olunacak elektrik ve havagazı devlet tara-ından alınmakta olan istihlak vergisinden müstesna olacaktır. Tesisat sahasındaki meskenlerde istihlak olunan elektrik ve hava-gazı da bu hükmün şümulüne dahildir.

7- Belediyelerce alınan elektrik ve havagazı istihlak vergisi (9/7/1948 tarihli 5237 sayılı kanunla ek ve tadilleri):

Yukarıdaki 6. fıkrada belirtilen şartlar dairesinde istihlak olunan elektrik ve havagazı belediyelerce alınan istihlak vergisi ile zamanlarında da müstesna olacaktır.

8- Belediyelerce alınan motor ve kazan resmi (9/7/1948 tarihli 5237 sayılı kanun ile ek ve tadilleri):

Münhasıran müşterek savunma maksadıyla yapılan masraflar ile ilgili işlerde muharrik kuvvet olarak kullanılacak motorlarla buharlı kazanlar, belediyelerce alınan ruhsat resminden ve zamlarından müstesna olacaktır.

9- Dahilde tedarik olunacak akaryakıtlardan alınan vergi ve resimler (Ekin 1. fıkrasında zikredilen kanunlar ile 9/7/1948 tarihli ve 5237 sayılı kanun ve ek ve tadilleri):

Müşterek savunma maksadıyla yapılan masraflarla ilgili işlere lüzumlu akaryakıtları vergisiz ithali prensibi anlaşmanın 2. fıkrasının (a) bendinde ve ekin 1. fıkrasında yer almıştır. Anlaşmanın 2 (g) fıkrasında yer alan hüküm ise mezkûr prensibi tamamlayıcı bir hükümdür. Bu hükme göre:

(a) NATO Silahlı Kuvvetler Statüsü Sözleşmesinde ve buna müzzeyel anlaşmalarda tarif olduğu veçhile, Amerika Birleşik Devletleri askeri kuvvet ve sivil unsur mensupları bulunan Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetli personelin resmi vazifeleriyle ilgili hizmetler dolayısıyla yapacakları seyahatlerde

kullandıkları taşıtlar için perakende olarak satın alacakları akaryakıt konusunda, halen memleketimizdeki yabancı elçilik mensupları ile askerî heyetlerin istifade ettikleri usuller tatbik edilmek suretiyle, ödenmesi melhuz vergiler bertaraf edilecektir.

(b) Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti veya onun namına inşaat müteahhidi tarafından münhasıran müşterek savunma ile ilgili işlerde kullanılmak üzere, ekin 1. fıkrası ile derpiş olunan usuller dairesinde büyük miktarda tedarik edilen akaryakıt kâfi gelmediği veya ihtiyacın süratle temini zarureti hasil olan ahvalde lüzumlu akaryakıt Türkiye'deki tevzi müesseselerinin önceden tespit edilerek depolarından, perakende olmamak üzere, hasil olan ihtiyaca tekabül edecek miktarlarda, elçilikler hakkında uygulanan usul dairesinde vergisiz olarak tedarik olunabilecektir.

Ekin 18. fıkrasında zikredilen Türk makamı muaf en ithal olunan akaryakıtların miktarını da göz önünde bulundurarak hu fıkra da derpiş olunan usul dairesinde tedarik olunan akaryakıtla-rın bilfiil müşterek savunma ihtiyaçlarına tekabül etmesini temin edecektir.

(c) Dahilde istihsal olunacak akaryakıtlar müşterek savunma maksadıyla kullanılmak üzere Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti veya ona izafetle inşaat müteahhidi tarafından, istihsali yapan müesseselerden vergisiz olarak alınacaktır. Ekin 18. fıkrasında zikredilen Türk makamı bit suretle tedarik olunan akaryakıtların bilfiil müşterek müdafaa ihtiyaçlarına tekabül etmesini temin edecektir.

10- Telgraf ve telefon ücretlerinden alınan müdafaa vergi-si(17/2/1947 tarihli ve 5004 sayılı kanun ile ek ve tadilleri):

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti veya ona izafetle Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetli inşaat müteahhitlerinin müdafaa ver-gisine tabi telgraf ve telefon masraflarına isabet eden ve posta idarelerinden alınmış makbuz vesair vesikalarla tevsik edilen müdafaa vergisi Türkiye Hükümeti'nce Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine veya inşaat müteahhidine iade olunur.

11- Gemi ve uçaklar dolayısıyla liman ve hava meydanlarında alınan resim ve ücretler:

Münhasıran bu anlaşmanın şumulüne giren müşterek savunma ile ilgili olmak üzere,

(i) Eşya yüklemek veya boşaltmak,

(ii) Personel almak veya bırakmak,

(iii) Diğer maksatlarla

Türk limanlarına veya Türk hava meydanlarına gelen gemi ve uçaklarla bu gibi gemi ve uçaklardan Türk liman ve hava mey-danlarına boşaltılan veya bunlara yüklenen eşyaya aşağıdaki resim ve ücretlerden muafiyet sağlanacaktır:

(a) Liman işgal resmi (9/7/1948 tarihli ve 5237 sayılı) kanun ile ek ve tadilleri),

(b) Merakibi bahriyeden alınacak rüsum (15 Nisan 1338 hicri tarihli ve 216 sayılı ve 26/2/1931 tarihli ve 1755 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri),

(c) İskele, rıhtım, kanal vesaire ile ilgili müruriye resimleri (8/6/1936 tarihli ve 3004 sayılı kanun ile ek ve tadilleri),

(d) Rüsumu sıhhiye (21 Nisan 1340 hicri tarihli ve 500 sayılı kanun ile ek ve tadilleri ve 3/17/1936 tarihli ve 3056 sayılı kanun).

Türk makamlarınca mevzubahis gemilere fiilen ifa edilen hiz-metler karşılığı alınacak ücretler işbu muafiyetin haricindedir.

(e) Fenerler, ziyalı şamandıralar, geçit şamandıraları, tahlisiye hizmetleri, kılavuzluk ve römorka) gibi denizde can ve mal korunmasına müteallik hizmetlerle ilgili resim ve ücretler (31/7/1936 tarihli ve 3056 sayılı kanun ve 16/8/1951 tarihli ve 5842 sayılı kanun ile ek ve tadilleri),

Türk makamlarınca mevzubahis gemilere fiilen ifa edilen hiz-metler karşılığı alınacak ücretler işbu muafiyetin haricindedir.

(f) Hava meydanlarında yapılan hizmetler karşılığında alınan ücretler (14/6/1938 tarihli ve 3424 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Türk makamlarınca mevzubahis uçaklara fiilen ifa edilen hiz-metler karşılığı alınacak ücretler işbu muafiyetin haricindedir.

Yukarda (a), (b), (c), ve (f) bentlerinde zikrolunan resim ve ücretlerin masraflara sirayeti muafiyet yoluyla önlenmiştir. Yukarı-da (d) ve (e) bentlerinde zikrolunan resim ve ücretlerin masraflara sirayeti ise bunların Türkiye Hükümetince bunları ödeyenlere ia-desi suretiyle önlenecektir.

Ekin bu fıkrasında derpiş olunan muafiyetler veya iadelerle ilgili hükümler, alakadar Türk makamlarının Türk mevzuatına göre yapmakla vazifeli buldukları hizmetlerin ifasına mani olmayacaktır.

12- Belediyelerce alınan ilan ve tellallık resmi (9/7/1948 tarihli ve 5237 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Münhasıran müşterek savunma ile ilgili işler dolayısıyla açık eksiltme ile yapılacak mubayaalarla açık eksiltme veya kapalı zarf usulüyle yapılacak ihaleler belediye tellallık resminden, ilanlar belediye ilan ve resiminden muaf olacaktır.

13- Şeker istihlak vergileri (17/6/1930 tarihli ve 1718 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Münhasıran Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetli personelin ihtiyacı için lüzumlu tasfiye edilmiş şeker, müteahvil ve munzam istihlak vergilerinin dahil edilmeyeceği bir fiyat ile şeker fabrikalarından Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne veya askerî mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin özel askerî teşekküllerine satılabilecektir. Bu suretle satın alınacak şekerin mevzubahis Amerika Birleşik Devletleri personelinin ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda olduğunun ek'in 18. fıkrasındaki Türk makamı tarafından tasdiki lazımdır. Bu tasdiki ihtiva eden talepname fabrikalara ibraz olunmadıkça böyle bir satış yapılamaz.

14- Mamul tütün ve içkilere ait inhisar resimleri, müdafaa vergisi ve hususi istihlak vergisi (28/5/1934 tarihli ve 2460 sayılı, 10/6/1938 tarihli ve 3437 sayılı 21/5/1941 tarihli ve 4036 sayılı ve 8/6/1942 tarihli ve 4250 sayılı kanunlarla bunların ek ve tadil-leri).

Yukarıda 13. fıkrada belirtilen esas ve ölçü dairesinde Türkiye inhisarlar İdaresince, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne veya askerî mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin özel askerî teşekküllerine, münhasıran Amerika Birleşik Devletleri personelinin ihtiyacı için, yerli mamul tütünler ve alkollü içkiler, tekel kârı hariç, inhisar resminin, müdafaa vergisinin ve şarapsa hususi istihlak vergisinin katılma-yacağı bir fiyatla verilebilir.

15- Gelir ve kurumlar vergileri (3/6/1949 tarihli ve 5421 sayılı, 3/6/1949 tarihli ve 5422 sayılı ve 7/6/1949 tarihli ve 5432 sayılı kanunlarla bunların ek ve tadilleri).

(a) Anlaşmanın 3. fıkrası hükmü mucibince Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nce veya onun namına müteahhitlerce, Amerika Birleşik Devletleri tabiiyeti şahıs ve şirketler tarafından yapılan müşterek müdafaa faaliyetleri ile ilgili olmak üzere Tür-kiye'de ihtiyar olunan masraflara gelir ve kurumlar vergileri si-rayet ettirilmeyecektir. Keza sözü geçen şahıs ve şirketlerin istihdam ettikleri kimselerden yine Amerika Birleşik Devletleri tabiiyeti olanları için ihtiyar ettikleri masraflara da gelir vergisi sirayet ettirilmeyecektir. Gelir ve kurumlar vergilerinin anılan masraflara sirayet ettirilmemesi keyfiyeti aşağıdaki şekilde sağlanacaktır.

(1) Müşterek müdafaa işlerini yapan Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetli şahıs ve şirketlerden mezkûr işlerinden dolayı, bu Anlaşmanın âdemi mevcudiyeti halinde tahsil icab edecek olan Gelir ve Kurumlar vergileri ile bunlarla ilgili her türlü para cezaları tahsil olunmayacaktır.

(2) Mezkûr şahıs ve şirketler tarafından Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetli kimselere ödenen ücret ve serbest meslek kazanç-ları gelir vergisinden istisna edilecektir.

(3) Müşterek müdafaa işlerini yapanlar kurum ise, şirket kazancından gelir vergisi namıyla tevkifat yapmayacaklardır.

h) Yukardaki (a), (2) ve (3) bentleri vergi istisnası hükmünü ihtiva ettiklerinden bu bakımdan mezkûr şirket ve şahıslar için ifası gereken bir mecburiyet mevcut değildir.

c) Yukardaki (a) (1) bendindeki hüküm mezkûr şahıs ve şirket-lerin kazançları üzerinden hesaplanacak gelir ve kurumlar vergilerinin tahsil olunmaması suretiyle masraflara sirayetini önlemektedir. Bu itibarla yukarıdaki (a) (1) bendinde zikredilen şahıs ve şirketlerin Türkiye'de sağladıkları kazanç üzerinden bu anlaşmanın ademi mevcudiyeti halinde tahsili gerekecek olan gelir ve kurumlar vergilerinin tahsil safhasına kadar bu fıkranın başlan-gıcında zikri geçen gelir ve kurumlar vergileri ile vergi usul ka-nunlarının hükümlerine riayet edeceklerdir. Bilhassa, mezkûr şahıs ve şirketlerin Türkiye'deki faaliyetleri dolayısıyla kendileriyle iş münasebetleri idame ettikleri şahıs ve şirketlerle ücret ve serbest meslek kazancı ödemesi yaptıkları kimselerden Türk kanunlarına göre vergi mükellefi olanlar hakkında salahiyyetli Türk makamlarınca istenecek malumatın (ilgili defter ve vesikaların ibrazı da dahil olmak üzere) verilmesi hususunda olduğu gibi yukarıdaki

(a) (2) bendi dışında kalan kimselere yapacakları ücret veya serbest meslek kazancı ödemelerine ait vergilerin tevkif ve tediyesi ile ilgili olarak da bu kanunların hükümleri tatbik olunacaktır.

d) 1 Ocak 1950 tarihi ile bu anlaşmanın tarihi arasındaki devre zarfında müşterek müdafaa faaliyetleri ile alakalı olarak Tür-kiye'de faaliyette bulunmuş olan Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetli şahıs ve şirketlerden bu anlaşma ile istisnası veya tahsil olunmaması kabul edilmiş bulunan gelir ve kurumlar vergileri ile cezaları talep olunmayacağı gibi Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetli kimselere yapılan ücret ve serbet meslek kazancı ödeme-leri dolayısıyla mümasili mülga vergiler ve cezaları da talep olunmayacak, evvelce tahsil edilmiş bu gibi vergi ve cezalar mevcutsa iade olunacak ve mezkûr şahıs ve şirketler bu anlaşma ile istisnası veya tahsil olunmaması kabul edilen gelir ve kurumlar vergileri ile mülga vergiler için herhangi bir beyanname tevdiine veya vesika ibrazına mecbur tutulmayacaklardır; bean şart ki, bu anlaşma tarihinde Türkiye'de müşterek müdafaa faaliyetlerinde bulunan ve 1950'den beri devamlı surette bu nevi faaliyetlerde bulunmuş olan şahıs ve şirketlerin 1 Ocak 1950 ile 31 Aralık 1953 tarihleri arasında mezkûr faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlara ait olmak üzere, Türkiye Maliye Vekâleti'nin 28 ve 29 numune numaralı (gelir vergisi beyannamesi) veya (kurumlar vergisi beyannamesi) tanzim ve bu beyannameyi 8 Temmuz 1954 tarihinden evvel ilgili Türk vergi dairesine tevdi etmeleri gerekir.

Keza 1 Ocak 1950 ile bu anlaşma tarihi arasındaki devre zar-fında Türkiye'de müşterek müdafaa faaliyetleri ile alakalı faaliyette bulunmuş olan Amerika Birleşik tabiiyetli şahıs ve şirketler tarafından Amerika Birleşik

Devletleri tabiiyetli olmayan kimselere ya puan ücret ve serbest meslek kazancı ödemeleri ile bunlardan kesilen veya kesilmesi icap eden vergileri gösterir bir muhtasar beyannameyi (Türkiye Maliye Vekâletince yayımlanan 15 numune numaralı beyanname) bu anlaşma tarihinden itibaren 6 ay zarfında ilgili Türk vergi dairesinde tevdi ettikleri takdirde işbu vergilerden dolayı ceza kesilmez ve kesilmiş olan vergi cezaları ile misil zamları terkin olunur ve tahsil edilmişse iade edilir.

16- İşbu ek'te zikri geçen kanunlardan herhangi birinin tadili, ilgası veya yerine diğer bir kanun ikamesi halinde, anlaşmada derpiş olduğu veçhile, vergilerin masraflara sirayetini münasip surette önlemek maksadıyla iki hükümet, anlaşmasının 8. fıkra-sında tasrih olduğu veçhile ve aşağıda 18. fıkra da zikrolunan makamlar vasıtasıyla istişare edeceklerdir.

17- Anlaşmanın ve işbu ek'in tatbikatı ile ilgili teknik teferruat ve işbu ek'te tespit edilen usullerde yapılmasına lüzum görülecek değişiklikler, her iki hükümetin karşılıklı emniyet mülahazaları ile lüzum görülecek değişiklikler de dahil olmak üzere, iki hükümetin yetkili makamları arasında karşılıklı anlaşma mevzuu yapılacaktır.

18- Anlaşmanın 11. fıkrasında derpiş olduğu veçhile anlaşmanın müessir bir şekilde tatbiki bakımından Türkiye Hükümeti için yetkili koordinasyon mercii, 13 Mart 1952 tarihli ve 3/14591 sayılı icra Vekilleri Heyeti kararıyla teşkil edilmiş bulunan Atlantik Antlaşması Merkez Heyetidir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti için yetkili koordinasyon mercii de Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara'daki Büyükelçiliği'dir.

Taraflar lüzumunda birbirleriyle istişare ederek bu mercilerin yerine başkalarını ikame edebilirler.

Zabıt

Şurası mukarrerdir ki, anlaşmanın 3. fıkrası ve ek'in 15 (a) bendi mucibince gelir ve kurumlar vergileri hususunda kabul edilmiş bulunan muafiyetler, ileride anlaşmanın 8. fıkrası gereğince aksine karşılıklı bir mutabakata varılmadıkça, Türkiye Hükümeti ile aralarında mevcut bir mukavele gereğince (teknik yardım işleri müstesna) Türkiye de faaliyette bulunan şahıs ve şirketler hariç olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri tabiiyeti! şahıs ve şirketlere tatbik olunacaktır.

Görülüyor ki, AB Devletleri Hükümeti 1954 yılı Haziran ayına kadar, Türkiye'de kendi siyasi, iktisadi, mali ve askeri politikasını nasıl yürüteceği hakkında çok geniş ve derin bir hazırlık yapmış, bu arada, Türkleri, Türkiye'yi Türk kanunları ve mevcut düzensizliği, etnik grupları, çeşitli akımları, dini inançları ve idari sistemi ve devlet mekanizmasının nasıl işlediğini bütün yönleriyle incelemiştir. 23 Şubat 1945 ile 23 Haziran 1954'e kadar 9 yılı aşan devreyi Amerikalılar, Türkiye'de araştırma, bilgi toplama, deneme, örgütlenme ve yerleşmeyi de içine alan geniş bir hazırlık devresi olarak kullanmışlardır. 1954 yılı başında hazırlıklar tamamlanmış ve planın uygulanması için şartları ve ortamı elverişli bulan Amerikalılar, hemen uygulamaya geçmişlerdir. Bu bölümde vermiş olduğumuz anlaşmaların 23 Haziran 1954 tarihini taşıması bir te-sadüf değildir, Türkiye'yi her yönden Amerika'nın kontrol ve sömürsü altına koymak için hazırlanmış olan planların ikili anlaş-malar biçiminde uygulamaya konulduğu bir tarihtir. 23 Haziran 1954 tarihi, Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlan-gıcıdır.

Türk Hükümeti, ekonominin 1954 yılı sonlarında karşılaşmaya başladığı güçlüklerden kurtulma ümidini enflasyonist bir para poli-tikasıyla Amerikan yardımına bağlamıştı.

1954 başlarında artan sıkıntılar karşısında hükümet, Amerika ile birbiri ardından çok ağır şartları olan ikili anlaşmaları imzalayarak, Türkiye'yi Amerika'nın bir sömürgesi haline getirmekte bir sakınca görmemiştir. Amerikalılar verdikleri borç ve kredilerle Amerika'dan alınacak her türlü malzemelerle, bunlar için yapılacak hizmetleri, kendi kanunlarına göre, vergilendirdikleri halde Türkiye'de yürürlükte olan vergi ve gümrük kanunlarından kendilerinin muaf tutul-malarını bu anlaşma ile kabul ettirmiş olmaları, Amerikan çıkarları için bir başarı ve Türkiye açısından bir yenilgi ve teslimiyettir.

Bu anlaşma ile Amerikalılara tanınan çok geniş vergi ve gümrük muafiyetleri Türkiye'nin sadece bu yoldan her yıl 100 milyonlar kaybetmesine sebep olmaktadır. Türkiye'ye yoksulluk ve güvensizlik getiren bu tür anlaşmalar Amerika'ya refah ve güven götürmektedir.

Anlaşmanın 9. maddesinde; "19 Haziran 1951 tarihinde Lond-ra'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması, Kuvvetlerinin Statüsüne Mütedair Sözleşme'de işbu anlaşmaya tesir etmeye-cektir" denilmek suretiyle bu anlaşma ile elde edilmiş olan muafiyetlerin, adı geçen anlaşmaya dayanılarak kaldırılamayacağı veya sınırlandılamayacağı, fakat yine o anlaşma ile tanınan muafiyetlerin de Amerika için bunlara ilaveten geçerli olduğu şeklinde garip bir uygulama getirilmektedir. Eğer Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşme yürürlükte ise, onu her yönü ile aşan ve genişleten bu vergi muafiyeti anlaşması yapılamaz. Her ikisinin de yürürlükte kalması ise; Amerika'nın her iki anlaşmadan da yerine göre, kendi çıkarları için yararlanmak isteğinin açık bir belgesidir.

Anlaşmanın 1. maddesinde, vergi muafiyetinin ABD'nin herhangi bir dış yardım programı gereğince yapacağı masraflar da dahil olmak üzere, müşterek savunma gayreti uğrunda eşya, tesisat ve hizmetler için ABD tarafından veya onun adına Türkiye'de yapılan bütün masraflara uygulanacağı kabul edilmiştir.

"Müşterek savunma" ve "yardım" terimleri anlaşmada tanımlanmadığına göre, bunlar "Türkiye'de yapılan bütün mas-raflar" cümlesinin anlamı içinde değerlendirildiği takdirde, Amerikalılardan Türk Hükümeti'nin bir kuruluş dahi vergi alması mümkün değildir. 2. maddede, Amerikalılardan alınmayacak olan vergiler şöyle sıralanmış: İthalattan alınan vergi, resim ve ücretler, muamele vergisi, nakliyat vergisi, harçlar ve damga vergisi, elektrik cereyanı ve havagazı tüketimi üzerinden alınan devlet ve belediye vergileri ve bunların zamları, kazan ve motorlardan belediyelerce alınan vergiler, dahilde tedarik edilen akaryakıtlar üzerinden alınan vergiler, telgraf ve telefon üzerinden alınan milli savunma vergisi, gemi ve uçaklar dolayısıyla liman ve meydanlardan alınan vergi ve ücretler, belediyelerce alınan ilan ve tellallık vergileri, şeker istihlak vergisi mamul tütün ve içkilerden alınan inhisar vergisi, müdafaa ve hususi istihlak vergileri.

Bu vergiler; ABD tabiiyetindeki şirket ve şahıslardan veya bunlar tarafından kullanılan ABD tabiiyetindeki fertlerden, bunlara ilaveten gelir ve kurumlar vergileri de alınmayacaktır (madde 3).

Muafiyet, ABD tarafından finanse edilen mukaveleler dolayısıyla, müteahhitler veya bunlara karşı taahhüde girişmiş ikinci müteahhitler tarafından yapılan masrafları da kapsayacaktır (madde 5).

Görülüyor ki, müşterek savunma adı altında Amerika Türkiye'de ucuz yaşamakta, vergi ödememekte ve bunun Türkiye'deki müteahhitler ve onların yanında çalışan bütün Amerikalılara da uygulanmasını sağlamaktadır.

Gerçekte, Türkiye'nin savunma masrafları için inhisar madde-leriyle telefon ve telgraf haberleşmelerinden alınan savunma ver-gisini dahi ödemekten kaçan Amerika'nın, müşterek savunma ile ilgili olmadığı meydandadır. O yalnız kendi güvenlik ve savun-masını düşünmektedir. Her türlü masrafının da müşterek savunmaya sokarak vergiden ve gümrükten mal kaçırmaktadır.

Amerikalı müteahhitlerin Türkiye'de yaptıkları işler için güm-rüksüz getirdikleri makina ve diğer eşya ve malzemelerle, Türkiye'den vergisiz olarak temin ettikleri malzeme ve akaryakıtın hesabını kim tutacak ve kontrolünü kim ve nasıl yapacaktır? Bun-ların Türk müteahhitlerine devredilmediklerini veya piyasaya sürülmediklerini kim temin edebilir? Türkiye'den satın alacakları her malın üzerindeki vergilerin, geri verilmesi bu anlaşmanın şartlarındandır. Türkiye'nin, bu yollardan yapılan suiistimler ve vergi kaybından uğradığı zararlar, Amerika'nın yardım dediğinin kat kat üstündedir.

1 Resmi Gazete, No:8663, 1954, 10 Mart 1954 tarih ve 6375 sayılı kanunla tasdik edilmiştir.

2 Resmi Gazete, No:8778, 1954.

3 Muzaffer Kıran ve Gültekin Güneri, Nato Kanun ve Antlaşmalarının Türkiye'deki Mukayeseli Tatbikatı, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1962, s.167.

4 İbid., s.554.

5 Resmi Gazete, 1956, No: 9363.

6 Kıran ve Güneri, Op. Cit., s.59.

7 Kıran ve Güneri, Op. Cit., s.59.

8 Resmi Gazete, 1969, No: 13257.

9 Resmi Gazete, 1954, No:8747.

İKİLİ ASKERİ TEMEL VE UYGULAMA ANLAŞMALARI

Bu konuya, NATO1 adlı kitaptan aktaracağımız bir paragrafla gireceğiz. "Yunanistan'da da Türkiye'de olduğu gibi Amerikan Yardım Kurulu personeli ve diğer bir değişle Amerikan Yardım Kurulu misyonu bulunmaktadır. Buradaki Amerikan personeli (Military Facilities Agreement) ahkâmına tabidirler." Bu paragrafta sözü edilen Askeri Kolaylıklar Anlaşması (Military Facilities Agreement), Türk ve Amerikan hükümetleri arasındaki askeri anlaşmaların temel belgesidir ve 23 Haziran 1954 tarihini taşır. Bir Bakanlar Kurulu kararından alınan yetkiye dayanılarak yapılmış olan bu anlaşma, Bakanlar Kurulu'nun ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylarından da geçirilmemiş olduğundan anayasaya göre; yürürlüğe de konulmaması gerekirdi. Fakat, zamanın hükümeti, bu askeri anlaşmaya dayanarak, Amerikalıların, Türkiye'de müşterek savunma tesisleri adı altında, üs ve kolaylıklar kurmaları için değişik tarihlerde uygulama anlaşmaları yapmakta bir sakınca görmemiştir. Bu anlaşma da diğerleri gibi NATO Antlaşması'nın 3. maddesine dayanılarak yapılmıştır.

Askeri Kolaylıklar Anlaşması Dışişleri Bakanlığı tarafından yapıldığı halde, uygulama anlaşmalarının yapılmasında, Amerikalılar, değişik yollardan yaklaşmayı daha uygun bulmuşlardır. Örneğin; Hava Teknik Anlaşması ile Muhabere Elektronik anlaşmaları, Dışişleri Bakanlığı tarafından; kara ordusu için Harp Başlığı Desteği ve Hava Kuvvetleri Atom Atma (head Dress) Tesisleri anlaşmaları ise, MSB tarafından yapılmıştır. Ayrıca, herhangi bir anlaşmaya dayanmayan Amerikan Askeri Posta Servisi Dışişleri Bakanlığının sözlü müsaadelerine dayanarak Türkiye'de çalışmaya başlamıştır. Bu teşkilatın mektup veya postaya verilen küçük paketlerle uğraştığı sanılmasın, bu servis çok iyi ambalajlı büyük sandıklarla, Türkiye'den dışarıya ve dışarıdan da Türkiye'ye büyük ölçüde bir eşya ulaştırma servisi gibi çalışmaktadır. Bu ambalajlı sandıklar kontrol da edilmediği için içindekileri öğrenmek zordur. Yalnız Türkiye'deki Amerikan kaçak eşya mağazalarının beslediği kanallardan biri olduğuna şüphe yoktur. Aynı zamanda tarihi eser kaçakçılığının da bu kanaldan yürütüldüğüne ilişkin kuşku var. Yalova Havaalanının Amerikalılara verilmesi ise, Genelkurmay Başkanlığı'nın yazılı müsaadeleriyle olmuştur. Bu örnekler de gösteriyor ki, bir elde toplanarak oradan yönetilmesi lazım gelen çalışmalar, kasten dağılmak suretiyle kontrol dışına çıkarılmış ve sorumluluktan kaçınılmıştır. Bu gibi çalışmaların tümü Dışişleri Bakanlığı ile, ABD Hükümeti arasında yapılacak konuşmalar sonunda ilgili bakanlık ve dairelerden katılacak sorumlu uzmanlarla birlikte tespit edilecek ilkelerden sonra bir anlaşmaya bağlanmalıydı. Fakat, Amerikalılar Türkiye'de işlerini süratle yürütebilmek için Türklere yaklaşabildikleri her yolu denemişler ve hangisinden sözlü, yazılı bir vaat koparabilmişlerse, onu hemen oldu bittiye getirerek, bir anlaşma haline sokmayı becermişlerdir. Amerikalıların bu çeşit hareketlerini hoş görmeyip onlara karşı çıkanlar da, Amerikalıların şikâyetleri üzerine, "Türk Amerikan ilişkilerini bozuyor" gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Bu sayede, Amerikalılar her alanda geniş imtiyazlar koparmışlar ve koparamadıklarını da, elde etmiş gibi göstererek uzun zaman ilgilileri kandırabilmişlerdir. Em. Orgeneral R. Tulga, konu ile ilgili şu açıklamayı yapıyor:

"Genelkurmay, bir anlaşmaya dayanmadan kullanılan Sinop ve Yalova havaalanları için, Amerikalılara 'çıkın buradan' diyordu. Amerikalıların karşılığı, 'bize müsaadeyi hükümet verdi' oluyordu. 'Peki, gösterin anlaşmayı' denilince, Amerikalılar 'anlaşma yok' demekten başka cevap bulamıyorlardı." 2

Bu da gösteriyor ki; ilgili ve sorumlu Türk makamlarının Amerikalılarla yapılan gizli anlaşmaların anlam ve kapsamını iyice bilmemelerinden ve kimlerin ne gibi yazılı veya sözlü müsaadeler verildiğinden habersiz bulunmalarından, Amerikalılar geniş ölçüde yararlanarak, Türkiye'de diledikleri gibi at oynatmışlardır. 27 Mayıs 1960 Devriminden sonra, bu durumun düzeltilmesi için, Amerikalılarla yapılan gizli anlaşmaların nelerden ibaret olduğunun incelenmesi maksadıyla anlaşmaların bir araya toplanması Dışişleri Bakanlığında istenmiştir. Yapılan uzun araştırmalardan sonra, yukarıda açıklanan gerçekler birer birer su yüzüne çıkmış ve Amerikalıların ellerinde bulduklarını söyledikleri ikili anlaşmaların, ilgili Türk makamlarının dosya ve arşivlerinde olmadığı anlaşılmıştır.

Türk kamuoyunda, ikili anlaşmalarla ilgili tartışmalar, özellikle 1964 Kıbrıs buhranı ve Johnson mektubunun açıklanmasıyla başlayan sert tepkilerin yatıştırılması ve yeni hükümetin de des-teklenmesi için olacak, iktidara yakın çevreler ikili anlaşmalarda esasa dokunmayan bazı değişikliklerin yapılabileceğinin Amerika tarafından da kabul edilmesinin uygun olacağı görüşünü savunuyorlar.

"Benim tahkik ve iskandillerimin sonucu olarak, ikili anlaşma-lar ve üsler problemlerini şöyle tespit ettim: Amerika ve NATO ile birlik olmamız lüzumunu hatırdan çıkarmayarak, ki bu, karşılıklı anlaşmalar olmadan mümkün değildir, halen mevcut durumu etkilemeyecek bazı değişiklikleri kabule mütemayil durumumuz, yapıcı olarak kabul ediliyor. Diğer taraftan bu muhalefete de uygun gelmiş olacaktır." 3

Bir ajanın Amerikalılara verdiği 28 Aralık 1965 tarihli gizli rapordan aktardığımız bu kısım, iktidar çevrelerinin NATO ve ikili anlaşmalar konusundaki düşüncelerini yansıtmaması bakımından ilginçtir. Bu raporu doğrulayan diğer bir olay da, ikili anlaşmalar konusunda Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan çalışmalarla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı'na giden yüksek rütbeli bir subayın kar-şılaştığı durumdur:

"Çağlayangil, yüksek rütbeli subayı, mutad nezaketiyle karşıladıktan sonra, tepeden inme şu soruyu yöneltti: "Paşam sen niye Amerikan düşmanısın?"

"Bu tepeden inme soruya Genelkurmay temsilcisinin cevabı, açık ve kesin oldu:

"Ben, Genelkurmay temsilcisiyim. Sorunuzu kendi adıma değil, Genelkurmay adına cevaplandıracağım. Biliniz ki, Türk ordusu, Türk Genelkurmayı, Amerikan düşmanı değildir. Kıbrıs tutumunda kendi açısından haklı bile olsa, ABD'nin yaptığı dostluğa sığmaz. Ama bir millet, her şeyden önce, kendi kendinin dostu olmalıdır." 4

23 Haziran 1954 tarihli askeri kolaylıklar anlaşmasına göre: Amerikalıların Türkiye'de uygun bulacakları yerlerde kuracakları üs ve tesislerin yerleri, Türk Hükümeti tarafından sağlanacaktır. Yani bunların istimlak bedelleri Türkiye'nin bütçesinden ödene-cektir. Bugüne kadar bu maksatla Türk toprakları üzerinde Amerikalılara verilen arazi 32 milyon metrekareye yaklaşmıştır. Üs ve tesislerde bulunan Amerikan kuvvetleri de NATO'ya değil Amerika'ya bağlıdır. Ve oradan emir alırlar. Adana'da bulunan İncirlik Hava Üssü gibi müşterek kullanılan bazı tesisler 2 Ocak 1957 tarihli Türk ve Amerikan garnizon komutanları için müşterek

talimata göre yönetilir. Fakat, Türkiye'de mevcut Amerikan birliklerinin anlaşmalar dışı kullanılmasından Türkiye için doğabilecek mahzurları zamanında önleyebilecek hukuki ve fiili bir teminat mevcut değildir. Bu anlaşma ile, Amerikan Hava Kara ve Deniz Kuvvetleri'nin Türk topraklarını kullanmalarına müsaade edilmiştir.

Savunma tesisleri, üs veya mevzi adları altında hangi çeşit askeri tesislerin nerelerde kurulacağı konusu da açık bırakılmıştır. Amerikan Hava Kuvvetleri'ne mensup uçakların Türk Hava Kuvvetleri'ne ait meydanlardan uçuş yapabilecekleri, şartsız olarak kabul edilmiştir. Türkiye'de kurulmuş veya kurulacak Amerikan üs, tesis veya mevzilerinin genişletilebilecekleri ve Amerikalıların uygun görecekları diğer mahallere de teşmili kabul edilmiştir. Kurulacak Amerikan üs ve tesislerine, hükümetin müsaadesi alınarak, malzeme, teçhizat yerleştirilebilecek, akaryakıt, yağ mühimmat ve ikmal maddeleri stokları yapılabilecek ve bunlar için gerekli güvenlik tedbirlerini Amerikalılar alacaklardır.

Askeri kolaylıklar programının uygulanması için gerekli araziye, mevcut tesisler ve geçit hakları ile birlikte, Türk Hükümeti ABD'ye bedelsiz olarak temin edecektir.

Türkiye'de Amerikalılar tarafından geliştirilmiş veya kurulmuş bütün tesisler, malzeme ve teçhizatın Türkiye'ye devredilmesi halinde, o tarihteki değerleri üzerinden para ödenecektir.

Müşterek kullanılacak (Adana İncirlik Havaalanı gibi) üs ve tesislerin bakım, malzeme ve ikmal maddeleri temini masrafları iki hükümet arasında paylaşılmaktadır.

Türkiye'de bulunan ABD personelinin, disiplin, sağlık, rahatlık ve ihtiyaçlarını Amerika sağlayacaktır.

Savaş halinde Amerikalılar, Türk havaalanlarından bazılarıyla, Karadeniz'deki tesisleri kullanabileceklerdir. Saklanmasına imkân olmayan kolaylıklardan bazıları da şöyle sıralanabilir:

Adana Havaalanı'nda; üs destek, haberleşme, meteoroloji ve hava kurtarma birlikleri ve personeli.

Adana civarında, açık deniz akaryakıt terminalleri, akaryakıt depoları, pipe-line ve liman nakliye birliği.

Esenboğa Havaalanı'nda; hava nakliye, hava muhabere, üs destek ve meteoroloji birlik ve tesisleri.

Ankara Destek Tesisleri için Ankara yakınında Balgat'ta arsa, muhabere birlikleri önceden işgal ettikleri yerlerde kalacaklar ve kendilerine yeni yerler de bu anlaşmaya göre verilebilecektir.

İzmir, Güneydoğu Müttefik Hava Kuvvetleri için karargâh, meteoroloji, hava ulaştırma ve haberleşme tesisleri.

Karamürsel'deki dinleme ve Diyarbakır'daki Piringlik radar mevzileri hep bu kolaylıklar adı altında kurularak genişletilmiştir.

12 Eylül 1967 tarihli Ant dergisi 37. sayısında Türkiye'deki Amerikan üslerinin sayısını; Amerikan Hava Kuvvetleri Kumandanlığı tarafından yayımlanan (Usaf Installations Directory-World Wide) dünyadaki Amerikan Hava Kuvvetleri tesisleri rehberine dayanarak açıklamıştır. AFM 87-3 sayılı ve 25 Kasım 1963 tarihli bu rehberde Türkiye'deki Amerikan askeri üs ve tesislerinin 30 Temmuz 1963'teki durumu gösterilmektedir. Biz bu listeyi buraya aynen aktarıyoruz. Bu listeye, Amerikan Kara ve Deniz Kuvvetleri'ne ait Türkiye'de bulunan üs ve kolaylıkları da ilave etmek lazımdır.

No.	Tesisin Adı	Bulunduğu Yer	Tip	Sınıf	Statü			
7667	Afyon Subay Lojmanları	Afyon Subay Lojmanları	L		A	A		
8265	Köprü Köyü Su Tesisleri	Adana incirlik Hava Üssü		O	A	A	A	
5546	İdarehane-No.3	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A			
5543	İdarehane-No.2	Ankara Büro No.2	L	A	A			
6931	İdarehane-No.3	Ankara Büro No.3	L	A	A			
6040	Ankara Hava İstasyonu	Ankara Hava İstasyonu	P	A	A			
5547	Ankara Havacı Lojman-ları	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A	A		
6675	Haberleşme İstasyonu	Ankara Haberleşme İstasyo-nu	L	A	A	A		
7221	Lise-Yatakhane	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A			
5550	Hastane	Ankara Hastanesi	L	A	A			
7319	Ankara Lojmanları	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A	A		
7320	Bakım merkezi	Ankara Hava istasyonu	O	A	A			
6959	Park Yeri No.3	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A			
6041	Rekreasyon Merkezi No.2	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A	A	A	
6044	Rekreasyon Merkezi No.3	Ankara Hava istasyonu	O	A	A	A	I	

No.	Tesisin Adı	Bulunduğu Yer	Tip	Sınıf	Statü			
6747	Rekreasyon Jimnasyumu	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A			
7241	Rekreasyon Merkezi No.5	Ankara Hacılar Hava İstasyonu	O	A	A			A
6039	Rekreasyon Merkezi No.6	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A			
5549	Okul No. 1	Ankara Hava İstasyonu	o	A	A			
5544	İlkokul No.3	Ankara Hava İstasyonu	o	A	A			
5551	Servis İstasyonu No. 1	Ankara Hava İstasyonu	o	A	A			
6754	Subaylar Kulübü	Ankara Hava İstasyonu	0	A	A			
5058	Servis İstasyonu No.4	Ankara Hava İstasyonu	o	A	A			
5548	Depo No.1	Ankara Hava İstasyonu	o	A	A			
7318	Depo No.4	Ankara Hava İstasyonu	o	A	A			
7370	Depo No.5	Ankara Hava İstasyonu	o	A	A			
8103	Depo No.6	Ankara Hava İstasyonu	o	A	A			
6042	Depo No.2	Ankara Hava İstasyonu	o	A	A			
7719	İkmal Merkezi	Ankara Hava İstasyonu	0	A	U			
7028	Meteoroloji İstasyonu	Ankara Hava İstasyonu	0	A	A			

No.	Tesisin Adı	Bulunduğu Yer	Tip	Sınıf	Statü			
6960	Çiğli Hava Üssü	İzmir Çiğli Hava Üssü	P	A	A			
7681	Çiğli Aile Lojmanları	İzmir Çiğli Hava Üssü	O	A	A			
8067	Çiğli Har.Hab.Merk. No. 1	Manisa-Belenköy	D	A	U			
8068	Çiğli Har.Hab.Merk. No.2	İzmir-Yamanlar	D	A	A			
8062	Çiğli Hakekât Yeri No. 1	İzmir-Yeniköy	D	A	A			
6063	Çiğli Harekât Yeri No.2	İzmir-Çatılıdere	D	A	A			
8064	Çiğli Harekât Yeri No.3	Manisa-Tekeliler	D	A	A			
8065	Çiğli Harekât Yeri No.4	Manisa-Kemikdere	D	A	A			
8066	Çiğli Harekât Yeri No.5	Manisa-Teyenli	D	A	A			
7682	Petrol Deposu	İzmir Çiğli Hava Üssü	O	A	U			
7683	İkmal Doldurma Merkezi	İzmir-Ulucak	0	A	u			
7864	Su Tesisleri	İzmir Çiğli Hava Üssü	O	A	A			
4644	Haberleşme Merkezi	Diyarbakır Haberleşme Merk.	D	A	A			

No.	Tesisin Adı	Bulunduğu Yer	Tip	Sınıf	Statü			
7372	Haberleşme Merkezi	Karamürsel Hava İstasyonu	O	A	A			
7317	Subay Lojmanları No.2	Erzurum	L	A	A			
7316	Subay Lojmanları No. 1	Erzurum	L	A	A			
4176	Esenboğa Havaalanı	Ankara Hava İstasyonu	A	A	A			
7218	Konya Subay Lojman No. 1	Konya	L	A	A			
7306	Konya Subay Lojman No.2	Konya	L	A	A			
7219	Konya Subay Lojman No.3	Konya	L	A	A			
2663	İncirlik Hava Üssü	Adana-İncirlik	P	O	A			
7079	İncirlik Radyosu	Adana-İncirlik	O	A	U			
7869	Subay Lojmanları	Hatay-İskenderun	O	A	A			
6027	Havacı Lojmanları	Hatay-İskenderun	O	A	A			
5671	İskenderun Deposu	Hatay-İskenderun	O	A	A			
5542	İstanbul Hava İstasyonu	İstanbul Hava İstasyonu	P	K	A			
6067	İstanbul Okulu	İstanbul Hava İstasyonu	O	A	A			
6066	Servis İstasyonu	İstanbul Hava İstasyonu	O	A	A			

No.	Tesisin Adı	Bulunduğu Yer	Tip	Sınıf	Statü			
8438	Yemekhane	İstanbul	Hava İstasyonu	O	A	A		
7352	Depolama Merkezi	İstanbul	L	A	A			
6871	Postane	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A			
5557	İdarehane No.5	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A			
5624	İdarehane No.6	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A			
7030	Hava Lojmanları	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	
6062	Haberleşme Hizmetleri	İzmir-Cumaovası	O	A	A		A	
6755	Aile Lojmanları	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	
7827	Aile Lojmanları No.2	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	
5563	İzmir Hastanesi	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	
5564	İzmir Laboratuvarı	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	
7666	Oto Bakım Merkezi	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	
5565	Park Yeri	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	
6515	İzmir Liman Bürosu	İzmir	L	A	A			
5567	Rekreasyon Merkezi No.1	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	A

No.	Tesisin Adı	Bulunduğu Yer	Tip	Sınıf	Statü			
6061	Rekreasyon Merkezi No.2	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	A
6869	Rekreasyon Merkezi No.5	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	A
6748	Rekreasyon Merkezi No.4	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	A
6677	Rekreasyon Merkezi No.3	İzmir-Çiğli Hava Üssü	O	A	A		A	A
5562	İzmir Okulu	İzmir-Çiğli Hava Üssü	o	A	A			
5560	Servis	İzmir-Çiğli Hava Üssü	o	A	A			
7354	Ticari Depo	İzmir-Çiğli Hava Üssü	o	A	A			
6678	Depo No.5	İzmir-Çiğli Hava Üssü	o	A	A			
6749	Depo Komiserliği	İzmir-Çiğli Hava Üssü	o	A	A		A	
6750	Depo, Askeri Meydan	İzmir-Çiğli Hava Üssü	o	A	A		A	
7353	DepoNo.8	İzmir-Çiğli Hava Üssü	o	A	A			
4469	Hava İstasyonu	Kocaeli-Karamürsel	p	A	A			
6064	Haberleşme Merkezi	Karamürsel Hava İstasyonu	D	A	A		A	A
7720	Karataş Alıcı İstasyonu	Adana-Kayarlık	O	A	A			

No.	Tesisin Adı	Bulunduğu Yer	Tip	Sınıf	Statü			
7721	Karataş Verici İstasyonu	Adana-İncirlik Hava Üssü	O	A	A		A	A
7218	Konya Subay Lojmanı No.1	Konya	L	A	A			
7306	Konya Subay Lojmanı No.2	Konya	L	A	A			
7219	Konya Subay Lojmanı No.3	Konya	L	A	A			
6030	Haberleşme İstasyonu No. 1	Samsun	D	A	A			
6031	Haberleşme İstasyonu No.2	Samsun	D	A	A			
6032	Haberleşme İstasyonu No.3	Samsun	D	A	A			
6033	İstikamet Tespit Merkezi	Samsun	D	A	A			
6053	Haberleşme Merkezi No.1	Trabzon	D	A	A		A	
6043	Haberleşme Merkezi No.2	Trabzon	D	A	U			
6036	Haberleşme Merkezi No.3	Trebzon	D	A	A		A	
6037	İstikamet Tespit Merkezi	Trebzon	D	A	A		A	
6065	Haberleşme Merkezi	İstanbul-Yalova	O	A	A			
4786	Ocean Petrol Tesisleri	Adana-Yumurtalık	O	A	A		A	

Tip için gösterilen harfler şu anlama gelmektedir; Hava: L-Kuvvetlerine kiralanmış O-Üs dışı, P-Ana tesis, D- Diğer müfrezeler.

Sınıfı gösteren harfler: A-Yardımcı, O-Harekâtle ilgili, K-Eğitimle ilgili.
Statü gösteren harfler: A-Faal, U-İnşaat halinde, I-Gayrifaal...

23 Haziran 1954 tarihini taşıyan Askeri Kolaylıklar Anlaşması; Türk topraklarının, Amerikan kuvvetleri tarafından barışta ve sa-vaşta kullanılması için gerekli müsaadeyi vermekte ve savunma tesisleri ve kolaylıklar adları altında, barışta Amerikalılar tarafından Türk toprakları üzerinde üs, tesis ve mevziler kurulması ve bunların Amerikan askeri ve sivil personeli tarafından işgal edilerek kullanılması ve gerekli güvenlik tedbirlerinin de yine kendileri tarafından alınması kabul edilmektedir. Bu üs, mevzi ve kolaylıkların kumandanları da Amerikalı olup, Amerika'ya bağlıdır ve oradan aldıkları emirlere göre hareket ederler. Her ne kadar, bu üs ve tesislere, müşterek savunma tesisleri deniliyorsa da; bu, Amerika'nın kendi güvenliğini Türkiye'de kurduğu bu tür askeri üs ve tesislerle daha iyi sağlayacağı nedeniyle, müttefiki olan Türkiye'nin de güvenliğini dolaylı olarak etkileyeceği düşüncesinden hareket edilerek, böyle adlandırılmıştır. Gerçekte bu tesislerin Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye soktuğu her geçen gün biraz daha iyi anlaşılmaktadır. Bu tesislerin sadece dış güvenliğini, Türk birliklerinin sağlaması ise; bunların müşterek tesis olarak gösterilmeleri yolunda inandırıcı bir gerçek olamaz. Müşterek kullanılan Adana'daki İncirlik Havaalanı'nda da durum bundan farklı değildir. Adana'daki İncirlik Havaalanı hakkında 6 Aralık 1954 tarihli müşterek talimatta, Türk Hava Kuvvetleri'nin bu meydana kullanmaları öylesine sınırlıdır ki, İncirlik'teki Türk birlikleri kendilerini adeta yabancı bir ülkede sanırlar. Türk Hava Kuvvetleri buraya sadece eğitim birlikleri gönderebilir. Bu nedenle o meydana Türk kumandanına verilen unvan, Atış Bombardıman Okul K.dır. Konya ve Diyarbakır'daki Av Bombardıman Filoları, atış için bu meydana geçici olarak giderler. Türk ve Amerikalıların kullanacağı iniş pistleri, hangarlar ve uçak durak yerleri dahi ayrılmıştır. Meydandan yapılacak Amerikan uçuşları için Türklerden izin alınmaz ve gelecek uçaklar hakkında bilgi verilmez. Bu meydana ilmi uçuşlar adı altında yapılan keşif uçuşları ve bunları yapan uçaklar gizlidir, bunların yanına Türkler sokulmaz, uçuşlar ve sonuçları hakkında Türk ilgililere bilgi ve-rilmez. U-2 keşif uçağının Rusya'da düşürülmesinden önce, 1957 İlkbaharı'nda Hava Harp Akademisi ile Adana İncirlik Üssü'ne yaptığımız bir ziyarette, alanın Amerikalı kumandanı bize, kantin ve gazinoları gezdirdikten sonra, "burasının, Amerikan Hava Kuvvetleri'nin nöbetleşe kullandığı, özellikle stratejik bombardıman uçaklarının inip kalkması için yapılmış bir hava üssü olduğunu" söyledi ve ilmi keşif uçuşlarından hiç söz etmedi. Biz daha sonra, oradaki Türk meydan komutanına, burada uçuş yapan kanatları çok geniş ve tekerlekleri olmayan planör gibi bir uçak hakkında bilgisi olup olmadığını sorduk,. Türk komutan cevap olarak; "evet, böyle bir uçak var, ve zaman zaman uçuş da yapıyor, fakat, biz ne yaptığını bilmiyoruz, Amerikalılar uçuştan biraz önce, hangardan çıkarıp pist başına getiriyorlar, oradan havalanıyor. İndikten sonra da hemen hangara sokuyorlar. Bizden kimseyi yanına yaklaştırmıyorlar" cevabını verdi. Müfreze 10-10 adıyla, bu keşif uçaklarının uçuşta topladığı bilgileri değerlendiren birlikten, bizim kumandanın haberi yoktu. Bir tesadüf eseri birgün sonra, bu uçağı bir keşif görevinden dönüşte meydana inerken gördük ve Amerikalılar uçağı doğruca hangara götürüp kapattılar. 27 Nisan 1960'ta Adana'dan kalkarak Rusya üzerinde düşürülen uçak bunlardan biriydi. 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra oranın Türk komutanı, ilmi uçuşların da Türk makamlarına haber veril-mesi için uçuş planlarının kendisine bildirilmesini istemiştir. Amerikalılar buna önce karşı koymuşlar, fakat sonra razı olarak, bir kasada saklanmak şartıyla, ilmi uçuş planlarını vermişlerse de, Türk-Rus sınırına 100 kilometreden daha fazla yaklaşması yasak edilen bu tip uçuşlarda Amerikalıların ve ayrıca Malta'dan aynı maksatlarla kalkıp Amerikalılarla işbirliği içinde Türkiye'den geçen İngiliz uçaklarının bu yasalara uymadıkları da bir gerçektir. Çünkü, o tarihlerde çok yükseklerden uçan bir uçağı izleyebilecek bir radar şebekesi ve ne de uçağı önleyip geri çevirebilecek bir av uçağı Türkiye'de bulunmadığına göre; kontrol de mümkün değildir. Ta ki, bu üs ve tesisler Türkleştirilsin ve yabancıların bu tür uçuşlarına müsaade edilmesin.

Türk toprakları üzerinde kurulmuş ve kurulacak müşterek sa-vunma tesislerinin önce Türkiye'nin savunmasına yararlı olması zorunludur. Bu tesisler Türkiye'nin güvenliğini hiçbir suretle teh-likeye sokmamalı ve milli savunmasını zayıflatmamalıdır. Türkiye'deki müşterek savunma tesislerinin kumandanları Türk olmalı, her türlü sorumluluk ve yetki onların elinde bulunmalı ve yalnızca Türk genelkurmayına bağlı olup ondan emir almalıdır. Bu tesislerde barış zamanında bulunacak Amerikalılar, öğretmen, uzman ve danışman olarak Türk kumandanının emrinde çalışabilirler. Bugünkü statüleri ve uygulamalarıyla, yüzde yüz Amerikalı, Türk toprakları üzerinde Amerikan adacıları şeklinde serpilmiş olan bu Amerikan savunma tesislerine; dış güvenliği Türklerce sağlandığı ve içlerinde bir kısım Türk işçileri çalıştığı veya gözlemci olarak birkaç Türk subayı tayin ediliyor gerekçesiyle, müşterek savunma tesisi denilemez. Bu Amerikan savunma tesislerinin, böyle göstermelik tedbirlerle, kontrol edilmelerine de fiilen imkân yoktur. Türk makamlarından habersiz yaptıkları ve yapacakları işleri zamanında kimler, nasıl kontrol edecek ve gerektiğinde ne ile önleyecektir? Bu tip anlaşmalarla bu mümkün değildir. Müşterek savunma tesislerinin amaçları belli değildir ve bir sınır da kurulmamıştır. Amerikalıların gösterecekleri lüzum üzerine mevcutlar genişletilebileceği gibi, yenilerinin de kurulabileceği kabul edilmiştir. Bir kredinin açılmasında bile, çok titiz ve hasis bir tefeci gibi davranan ve

savunma malzemesinin mülkiyetini dahi Türklere vermeyen Amerikan Hükümeti'nin tutum ve davranışı ile, Türk topraklarından geniş parçaları, Türkiye'nin bağımsızlığı ve güvenliği aleyhine Amerikalıların kullanmasına bırakan Türk Hükümeti'nin bu sorumsuz hareketini karşılaştırmak, aradaki derin uçurumu göstermeye yeter. Devlet idaresinin bir çiftlik idaresinden çok farklı olduğunu her iki taraftan verdiğimiz örnekler büyük bir açıklıkla ortaya koymak-tadır.

Türkiye'de müşterek savunma kolaylıkları adı altında kurulmuş olan tesislerin arazisi ve üzerindeki taşınmaz malların Türkiye'nin mülkiyetinde kalacağı kabul edilmişse de, NATO Antlaşması'nın devamı süresince, bunları kullanma hakkı Amerikalılara verilmiş-tir. Bu kullanma hakkını kısıtlayan bir şart veya sınır da konulmamıştır. Bu nedenle Türkiye'deki Amerikan üs ve tesisle-rinin ulusal çıkarlarımıza aykırı olarak kullanılması halinde, Türk başbakanı, Amerika'ya; "siz bu müşterek savunma kolaylıklarını veriliş amaçlarının dışında kullanıyorsunuz, 23 Haziran 1954 tarihli askeri Kolaylıklar Anlaşması'na göre, bunu yapamazsınız" diyemeyecektir. Anlaşmada, müşterek savunmadan ne anlaşıldığı da tanımlanmamış ve Amerikalıların yorumuna bırakılmıştır.

Buralara girecek veya çıkacak her türlü malzeme, teçhizat ve personel ihtiyaçları vergi muafiyetinden yararlanacak ve gümrük kontrolü yapılmayacaktır.

Türkiye'de bulunan Amerikan personelinin, disiplin, sağlık ra-hatlık ve ihtiyaçlarını Amerika'nın sağlaması yine bu anlaşmayı Amerikalıların istediği yönde yorumlayarak genişletmelerine sebep olmaktadır. Türk telsiz kanununa aykırı olarak yayın yapan Karamürsel ve Adana'daki Amerikan radyoları, Lozan Anlaşması'na ve 625 sayılı özel okullar kanununa aykırı olarak Balgat'ta kurulan Amerikan Lisesi hep bu tür yorumların uygulamalarıdır.

Bir savaş halinde ve barışta Türklerin elinde bulunan hava meydanlarıyla Karadeniz'deki bazı tesisleri de Amerikalılar kullanabileceklerdir. Buradaki savaş sözünden, bölgesel bir savaş mı, bloklararası bir savaş mı, sadece NATO'nun katılacağı bir savaş mı, yoksa Türkiye'nin içinde bulunmayıp, Amerika'nın katıldığı veya müdahale ve yardım edeceği, yani harp ilan etmeden sürdürülecek bir savaş mı, olduğu da tanımlanmadığı için, her an bu meydanlarla tesisler de Amerikalıların kontrolüne geçebilecektir. Bu anlaşmaları Türk Hükümeti'ne kabul ettiren Amerikalılar, iktisadi ve askeri yardım vaatleriyle, yine bu anlaşma hükümlerine dayanarak isteklerini o kadar ileriye götürmüşlerdir ki; Genelkurmay Başkanlığı, hükümetin ilgisizliği karşısında, aşağıda örneklerini verdiğimiz bildirimleri silahlı kuvvetlere duyurarak taviz verilmemesini ve karşı durulmasını istemek zorunda kalmıştır.5

Gizli Müşterek Savunma Tesisleri ile ilgili Prensipler

- 1) Amerika Birleşik Devletlerinin yeni arazi talepleri kabul edilemez.
- 2) Hali hazır tesisler ilaveten yeniden tesis kurulmasına müsaade edilemez.
- 3) Tesisin statüsünü değiştiren fakat artışları ve evsafi değişik-likleri kabul edilmez.
- 4) Tesisler için ayrılmış arazi içinde ve tesisin işletmesini aksatmayacak çapta en geniş tenis kortu olmak üzere bazı spor tesislerinin her defasında izine tabi olmak üzere müsaade edilebilir; fakat bunun dışında umuma açık hazine veya şahıs malı yerler için müsaade verilemez.

CEMAL TURAL

Orgeneral

Genelkurmay Başkanı

Milli Seferberlik ve Antlaşmalar Daire Başkanlığı Antlaş-malar Şubesi İçin Prensipler

Müşterek savunma tesisleri içinde kurulmuş ve faaliyette bulunan ABD okullarının genişletilmesi ile ilgili gelecek talepler kabul edilmeyecektir.

Müşterek savunma tesisleri içinde kurulmuş ve faaliyette bulunan ABD okullarının tesisler dışında ve 625 sayılı kanunun hükümlerine göre vazife görmeleri hususunun tahakkukuna çalışılacaktır.

ABD askerî posta hizmetleri kaldırılacak, ABD personelinin posta hizmetleri PTT'ce karşılanacaktır.

Radyo ve televizyon servisinin kuruluş ve faaliyetleri Türk milli mevzuatına uygun olacaktır.

CEMAL TURAL

Orgeneral

Genelkurmay Başkanı

Bu emirler de gösteriyor ki, Türkiye'deki Amerikalılar Türk kanunlarına uymadıkları gibi, anlaşmalarla elde ettikleri geniş imti-yaz ve muafiyetlerle de yetinmemektedir ve anlaşmalarda bulun-mayan bir posta servisini

de işletmektedir. Daha önce de açıkladığımız gibi, bu posta servisi, büyük ölçüde Amerikan eş-yasının dışarıdan Türkiye'ye ve dışarıda para eden her türlü Türk mallarının da vergisiz ve gümrüksüz dışarıya taşıyan ulaştırma servisi gibi çalışmaktadır.

23 Haziran 1954 tarihini taşıyan anlaşmaların önemini ayrıntı-larıyla ve değişik açılardan göstermeye çalıştık. Uygulama an-laşmalarına temel olan askeri kolaylıklar anlaşması en çok tartışma konusu olduğu içindir ki, Türk genelkurmayı da askeri nitelikte olan ve ulusal güvenliğimizle çok yakından ilgili bu anlaşmayı hükümetin tekrar gözden geçirerek gerekli değişiklikleri yapması için devamlı çaba harcamıştır.

Bu anlaşmalara göre, müşterek savunma tesisleri ve kolaylıklar adı altında faaliyet gösteren Amerikan askeri birlikleri, Türkiye'yi hiç istemediği bir anda korkunç bir savaş alanı haline getirebilir ve arzu etmediği savaşa zorla itebilir.

Bağımsız bir ülkede dost dahi olsa, başka bir ulusal askerlerinin bulunmasının büyük mahzurları vardır. Hele bu askerler, kendisini dünyanın jandarmalığını yapmakla görevli sayan ve Rusya ile barış içinde birlikte yaşama ilkesiyle, aralarında savaş yapmamayı kabul ettikleri halde, Türkiye'yi komünizme karşı korumak için Türkiye'de bulunduğunu iddia eden bir devlete mensup olursa, karşılaşılabilecek problemler de büyük ve çözümleri de o ölçüde zor olacaktır.

Türkiye ile Amerika arasında çıkacak anlaşmazlıklar her zaman Türkiye aleyhine ve Amerika'nın isteklerine göre çözümlenecektir. Çünkü, Amerika'nın elinde ikili anlaşmalarla verilmiş siyasi askeri ve iktisadi baskı araçları vardır. Şimdiye kadar tanık olduğumuz örnekler ise, Amerikalıların bu baskı araçlarını değişen şartlara göre; büyük bir ustalıkla kullandığı, herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

1964 Temmuz'unda çıkan Kıbrıs buhranı sırasında Amerika Cumhurbaşkanı Johnson'un, Başbakan İ. İnönü'ye yazmış olduğu mektuptan sonra Türkiye'de, Amerika'ya ikili anlaşmalara ve Türkiye'deki Amerikan üslerine karşı esen havanın birdenbire kuvvetlendiği görülmektedir. Amerika cumhurbaşkanı tarafından dile getirilen gerçekler, Amerikan dostluğu hakkında beslenen kuşkuları artırmış ve bazı ilgili kimseleri de düşünmeye ve bir şeyler yapmaya zorlamıştır.

Kıbrıs buhranından biraz sonra, Amerika'nın, Türkiye'yi Rusya ile tehdidine bir karşılık olarak, dış toplantılarda senelerden beri Sovyet Rusya düşmanlığının şampiyonluğunu yapmış olan Türkiye, bu politikadan vazgeçerek Sovyet Rusya ile iyi komşuluk münasebetlerini geliştirme yolunda bazı önemli adımlar atmak suretiyle dış politikasında, az da olsa bir yön değiştirme yapmıştır.

Aynı yıl içinde Amerika'ya Kıbrıs için bir çözüm yolu aramaya giden Başbakan İnönü ve kabinesi, düşürülmüştür.

Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığı altında kurulan yeni hü-kümet, CHP ve bağımsızlar dışında, AP, YTP, CKMP koalisyonuna dayanıyordu ve AP Genel Başkanı seçilen Süleyman Demirel'de, başbakan yardımcısı olarak koalisyon kabinesinde yer alıyordu.

1965 seçimlerinde tek başına iktidara gelecek sayıda millet vekili getiren AP, Başbakan Süleyman Demirel hükümeti ile ilk kabinesini işbaşına getirmiş oluyordu.

Parlamento, basın, gençlik ve sendikalarla, üniversitelerde baş-layan sert tepkiler sonunda, süratle yayılıp genişleyen Amerika aleyhtarlığını durdurmak ve itibarsız hale gelen Türk-Amerikan dostluğunu eski itibarlı haline getirmek için, Amerikalıların girişmiş olduğu faaliyetler arasında, ikili anlaşmalarda yapılacak -esasa dokunmayan- bazı değişikliklerin Amerikalılar tarafından kabul edileceğinin Türk kamuoyuna duyurulması da vardı.

Türk genelkurmayı da Johnson mektubundan sonra ikili anlaşmalarla Amerikalılara verilmiş olan imtiyazların kısıtlanması ve ikili anlaşmaların bir araya toplanarak, sayılarını ve Amerikalılara ne gibi imtiyazlar vermiş olduklarını araştırmak üzere yoğun bir çalışmaya girmişti. O sıralarda, Genelkurmay'da, İkili Anlaşmalarla NATO'nun kötü taraflarını bilen ve bunları düzeltmeye kararlı kimseler vardı.

Bu çalışmalarla ilgili olarak, Türkiye'de kurulmuş olan Amerikan üsleriyle, Avrupa'daki Amerikan üslerinin kurulmasıyla ilgili şartların karşılaştırılması için, Genelkurmay Başkanlığı, Avrupa ülkelerinde bulunan Türk ateşelerine birer yazı göndererek, buldukları ülkelerde mevcut Amerikan üslerinin hangi şartlarla verilmiş olduklarının öğrenilerek bildirilmesini istiyor.

İkili anlaşmalar ve Türkiye'deki Amerikan üsleriyle çok yakından ilgilenen Amerika'nın, Türk Genelkurmay'ının bu teşebbüsünü haber almış olduğunu fotokopisini koyduğumuz gizli belgeden öğreniyoruz.

22 Kasım 1965 Tarihli Gizli Belge

Washington'daki Ordu Karargâh Dairesi'nin İstihbarat Başkan Yardımcısı Ofisi başlığı olan bu belge, GİZLİ damgasını ve I-A işaretiyle belirtilen, en ileri bir öncelik derecesi taşımaktadır.

İstenen bilgilerin acele öğrenilerek en geç 20 Aralık 1965 ta-rihine kadar Washington'a ulaştırılması emrediliyor.

Belgenin, 1. İstenenler kısmında, Türk genelkurmayının Avrupa'daki Amerikan üslerinin verilmesiyle ilgili şartları araştırmakta olduğu bilgi olarak verildikten sonra;

- a. Böyle bir teşebbüsün gerçek olup olmadığı,
- b. Avrupa'daki Amerikan üslerinin verilmiş şartlarını öğrenme hareketini kimin başlattığı,
- c. Bu hareketin sebeplerinin bildirilmesi, Ankara'daki Amerikan Kara Ateşesi'nden isteniyor.

Bilgi için CIA'ya (Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı) ve Yunanistan'daki Amerikan Kara Ateşesine ve ARMA adlı teşkilata veriliyor, yol göstermesi veya kılavuzluk için, Atina'daki Soruş-turma Merkezi'ne (burasının, Türkiye'den Yunanistan'a gidip gelen Yunan asıllı ajanların veya kimselerin sorguya çekildikleri yer olması muhtemeldir) birer kopya gönderilmiştir.

Gizli belgede istenen bilgilerin kısa zamanda Washington'a ulaştırılmış olduğuna şüphe yoktur. Zaten o tarihlerde Türkiye'de Amerikan Kara Ateşesi olarak vazife gören Albay Dickson C. Senatosu'nda 7 Temmuz 1966 günü açıklanan Gizli Rapor'un veril-diği kişi) Türkiye'yi Çok iyi tanıyan, işinin ehli bir kimsedir.

Bu hareketi genelkurmayda kimin veya kimlerin başlattığı ve kimler tarafından desteklendiği sorusunun cevabında, Washington'a genelkurmaydan general ve subayların adlarını götürmüş olduğunu bilmiyoruz. Fakat, genelkurmayda da bu değişikliklerle uğraşan veya destekleyen kimseler üzerinde nötralize edici veya onları tesirsiz hale getirci bazı işlemlerin yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Amerika'nın, 1965 seçimlerinden sonra, Türkiye'de değişmeye başlayan şartlar ve yeni iktidarın izleyeceği iç ve dış politikayı, ikili anlaşmalar ve Türkiye'deki Amerikan üsleri hakkındaki gö-rüşlerini, ya hükümet programından veya ilgililerle yaptıkları direk temaslardan öğrenmiş olduğuna şüphe yoktur.

Amerika yeni AP iktidarının karşılaştığı güçlükleri de yakından bilmektedir.

Bu arada, rahatsız olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Ameri-ka'da tedavi edilmesi için uzun çabalardan sonra ikna edilerek A-merika'ya gönderilmiş fakat, Amerika'ya vardıkdan kısa bir süre sonra komaya girerek Türkiye'ye geri gönderilmiştir.

Aynı gün, hükümet tarafından kurulan bir sağlık kurulu raporu ile, Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlık görevine devam edemeyeceği kamuoyuna duyurulmuştur.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın emekliye ayrılarak kontenjan senatörü olduğuna ve Genelkurmay Başkanlığı'na Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural'ın getirildiğine Mart 1966'da tanık oluyoruz.

Eski Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral ve Kontenjan Senatörü Cevdet Sunay'ında vakit geçirilmeden cumhurbaşkanı seçilerek Çankaya'ya yerleşmesiyle AP iktidarı silahlı kuvvetler tehlikesine karşı sigortalanmış oluyordu.

Bu olaylar birbiri ardından gelişirken, boş durmayan Amerika, ikili anlaşmalarla ilgili hazırlıklarını da tamamlamış ve Türkiye'de değişen şartları uygun bularak biraz da yeni iktidarın durumunu kuvvetlendirir düşüncesiyle olacak, 18 Nisan 1966 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması'nda yapılacak bazı değişikliklerin Amerikan Hükümeti tarafından da kabul edileceğini bildirmiştir. Bu büyük lütuf, yeni hükümetin bir başarısı ve Türk Amerikan dostluğunun kuvvetlen-dirilmesi için her iki tarafın da çabalarıyla geniş ölçüde, radyoda ve basında propaganda yapıldı.

Fakat, Amerika 20 Ocak 1967 tarihine kadar görüşmelere oturmadı. Çünkü, işi ciddiye alan genelkurmay 23 Haziran 1954 Askeri Kolaylıklar Anlaşması'nı değiştirmek üzere bir komisyon kurmuş ve bu komisyona Dışişleri Bakanlığı'ndan kuvvetli ve genç elemanlar da katılarak konuyu ele almışlar, yapılması gerekli değişiklikleri hazırlamaya başlamışlardı.

Bu komisyonun çalışmalarını yakından izleyen Amerika, ya-pılması öngörülen değişikliklerin kendi çıkarlarına zarar vereceği düşüncesiyle görüşmelere bir süre oturmamayı uygun bulmuştu. Zira, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, Amerikalılara ve ikili anlaşmalara karşı, karargâhıyla birlikte sert bir tavır takınmıştı. Bu şartlar altında Türk Hükümeti'nin yapılacak değişikliklerde, genelkurmayın tarafını tutacağı da belliydi. O halde, önce Cemal Tural'ın Amerikalılara ve ikili anlaşmalara karşı sert tutumu yumuşatılmalıydı.

Genelkurmay başkanının bu konuda, silahlı kuvvetleri uyaran ve Amerikalıların Türk kanunlarına uymayan hareket ve faaliyette bulunduğunu ve bunların önlenmesini isteyen emirleri de vardı.

Amerikalılar bunun çaresini bulmakta gecikmediler ve planlarını yaptılar. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural Amerika'ya davet edilerek, güzel bir gezi ve karşılama programı hazırlandı.

Daveti kabul eden Cemal Tural'ın Amerika'da karşılanışı ile ilgili olarak emekli Orgeneral Refik Tulga şu bilgiyi veriyor: "ABD'de bir cumhurbaşkanı gibi karşılanmıştı. Tural'ın, protokole göre, 19 pare topla selamlanması gerekmektedir. Oysa Amerika-lılar Tural'ı 21 pare top atarak selamladılar ve böylece onu gele-ceğin başkanı saydıklarını belli ettiler. Bu Amerika gezisinden sonra Tural, ikili anlaşmalar konusunda farklı düşünmeye başla-dı."6

İkili anlaşmaların karşısına dikilen önemli bir engel de böylece nötralize edilmiş oluyordu.

Karargâhtaki diğer subayların da "Türk-Amerikan ilişkilerini zorlaştırıyorlar" şikâyetleri üzerine; yerlerinden alınmış veya emekli olmaları muhtemeldir.

Amerikalılar Türkleri, hele yöneticileri, gayet çabuk ve iyi ta-nırlar, onların nelerden hoşlandıklarını, eğilimlerini hemen öğre-nirler.

Türk devlet adamlarının, parti ileri gelenlerinin genelkurmay başkanlarının, kuvvet komutanlarının Amerika'ya davet edilerek ağırlanmaları ve gezdirilmeleri bir çeşit beyin yıkama ve nötralize ameliyesidir. Amerikalılar, telkin etmek istedikleri fikirleri ve istedikleri tavizleri bu gezilerde ustalıkla aşlar ve alırlar.

Cemal Tural'ın da, diğerleri gibi, bu geziden bir hayli etkilenmiş olduğu anlaşılıyor.

23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması'nın değiştirilmesiyle ilgili görüşmelere, 9 ay sonra Amerikalıların katılmasıyla 20 Ocak 1967 tarihinde başlanabilmiş Değişiklik için kurulan komisyona genelkurmay artık katılmaz olmuş ve dışişleri tasarıyı kendi görüşlerine göre yürütmeye başlamıştır. Nihayet 3 Temmuz 1969 günü Dışişleri Bakanlığı'nın tebliğinde:

"İki yıl dört ay süren ve Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki dostluk bağlarına her zaman hâkim olmuş bulunan karşılıklı anlayış ve samimiyet havası içinde cereyan eden yoğun ve etraflı müzakerelerden sonra Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri, bugün (31 Temmuz 1969) Kuzey Atlantik Anlaşması'nın III. maddesi gereğince iki hükümet arasında alınacak müşterek tedbirlerin dayandırılacağı temel ilkelerle ilgili bir anlaşma imzalamışlardır."

Bu tebliğden, 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşmasının yürürlükten kaldırılarak yeni bir Temel Anlaşma yapıldığı anlaşılıyor.

Askeri Kolaylıklar Anlaşması'na göre, yapılmış olan uygulama anlaşmaları da yeni anlaşmanın ilkelerine uydurulacak biçimde değiştirilecektir. Dışişleri bakanının söylediğine göre; bundan sonrası genelkurmaya aittir. Bunun anlamı; uygulama anlaşmalarının, yeni anlaşmada kabul edilen temel ilkelere göre değiştirilmelerinin, Genelkurmay Başkanlığı ile Amerikalılar arasında yapılacak görüşmelere bırakılmış olduğudur. Bu söz:

"Ben bu kadar yapabildim, bundan sonrasını da siz tamamlayın" şeklinde, sorumluluğu başkasına aktarmak gibi bir anlam daha taşıs-a da, üzerinde durulmasında bir yarar yoktur.

Temel Anlaşmanın incelenmesi, bunun eskisinden farklı olma-dığını gösterecektir.

Dışişleri Bakanlığı'nın aynı tarihli basın tebliğinde, anlaşmanın temel ilkeleriyle ilgili şu görüş belirtilmektedir:

"Bugün imzalanan anlaşmada yer alan ve üzerinde karşılıklı olarak mutabık kalınan ilkeler, egemen ve eşit ortaklar arasındaki münasebetleri düzenleyen bütün dünyaca kabul edilmiş mahiyette ilkelerdir." Şimdi bu ilkelerin neler olduğuna bir göz atalım:7

- 1- İki taraf arasında bu anlaşma ile öngörülen karşılıklı işbirliği, tarafların egemenlik ve eşit haklarına mütekebilen riayet esasına müstenittir.
- 2- Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin, Türkiye'deki müşterek savunma tedbirlerinden herhangi birine katılabilmesi, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, bunu, tam ve teferruatlı kabulünü müteakip olabilecektir.
- 3- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, müşterek savunma tesislerine tahsis edilen arazi sahalarının, toprağa merbut mallar da dahil olmak üzere, işbu anlaşmanın amaçları için Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tahsis edilen söz konusu arazi sahaları üye-rinde inşa veya tesis olunan bilumum gayrimenkullerin mülkiyetini muhafaza etmektedir. Müşterek savunma tesislerine bu gibi arazi sahalarının tahsisi için anlaşmada kira öngörülmemiştir.
- 4- Türkiye, bütün tesislere, uygun gördüğü askeri ve sivil per-sonel tayin etmek hakkına sahiptir.
- 5- Her bir müşterek savunma tesisinin mahiyet, amaç ve süresinin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tasvip olun-ması lazımdır.
- 6- Türkiye, bu anlaşma gereğince müşterek savunma gayretinin mahiyet ve amacının, anlaşmalarında tasrih edilen her iki milletin karşılıklı gayelerine uyduğunu tahkik için bütün tesisleri denetleme hakkına sahiptir.
- 7- Bu anlaşma hükümleri içinde Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nden hiçbir hususu gizli tutmadığı açıktır.
- 8- Her iki hükümet, bir NATO devletinin diğerinin arazisi üye-rinde hizmet etmek için göndereceği personele uygulanacak muameleyi tarifeden ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 6375 sayılı kanunla tasdik edilen, 19 Haziran 1951 tarihli NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nin hükümleriyle bağlıdır. Bu çeşit personelin gönderilmesini kapsayan idari hususlar bu anlaşmada, bütün teferruatıyla ele alınmıştır.

- 9- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından işbu anlaşmanın amaçlarının gerçekleştirilmesi için çalışmasına mü-saade edilen bütün müşterek savunma tesislerine müşterek işletme ve kullanma ilkesinin uygulanması konusunda mutabık kalmışlar-dır.
- 10- Bu anlaşma, Türk ekonomisinin yararlanacağı bazı tedbirleri de öngörmektedir. Mesela, müşterek savunma tesisleri-nin inşa, işletme ve bakımında mahalli sivil el emeği kullanılacak ve işbu anlaşmanın amaçları için Amerika Birleşik Devletleri tara-fından ihtiyaç duyulacak malzeme, teçhizat ve ikmal maddeleri mümkün olan en geniş ölçüde Türkiye'den temin olunacaktır.
- 11- Türkiye'deki müşterek savunma tesislerine tayin olunan Amerikan askerî personeli ile askerî personel tarafından kullanılan sivil müstahdem ve bunların yakınları Türkiye Cumhuriyeti mevzu-atına riayetle mükelleftirler.
- 12- Milli bayrakların çekilmesine mütedair, Türkiye Cumhuriyeti mevzuatına uygun özel bir talimatname olacaktır.
- 13- Anlaşmada, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin, kongrenin hareketine bağlı olarak, Türk savunma gayretine, mü-nasip istişare ameliyesi yolu ile tespit edilecek bir seviyede destek sağlayacağı ifade edilmektedir.
- 14- Milli olağanüstü hallerde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, olağanüstü hal devresinin bütün süresi boyunca, milli mevcudiyeti-tinin korunması için ihtiyaç duyulan kısıtlayıcı tedbirleri almak hakkına sahiptirler.
- 15- Montreux Sözleşmesi'nin hükümleri mahfuzdur.
- 16- Her iki millet müşterek gayelere yönelmişlerdir ve her yerde ortaklık ruhu içinde bu anlaşmayı uygulamak ve ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları halletmek için müştereken istişarelerde bulunmaya hazır dırlar.
- 17- Tarafların, Kuzey Atlantik Antlaşması ile bağlı oldukları sürece yürürlükte kalacak bu anlaşma uyarınca, taraflardan her biri, lüzum hasıl oldukça, bu anlaşmayı değiştirmek veya sona erdirmek için müzakerelere girişmek hakkını haizdir.
- 18- Her iki hükümet, yukarıda temel vasıfları belirtilen anlaş-manın, iki memleket arasındaki savunma işbirliğini düzenleyece-ğine ve yanlış anlamalar ile tenkitleri önleyeceğine inanmaktadır-lar."
- Burada sıralanan 18 temel ilkeden önemli olanlarını inceleye-ceğiz. Bunu yaparken de, egemen ve eşit haklara sahip bir ortak olduğumuzu hatırdan çıkarmayacağız. Bütün dünyaca kabul edilmiş olduğu ileri sürülen bu temel ilkelerin, geri kalmış sosyal ve coğrafi durumu değişik Türkiye için, kabul edilebilirlik ve uygulanabilme derecelerini de araştıracağız. Çünkü, bazı ilkeler kâğıt üzerinde çok iyi görüldüğü halde, uygulanması zordur veya mümkün değildir. Bazı ilkeler, başka ülkelerin içinde bulunduğu koşullara göre uygun olur da, bir diğer ülkeye uygun olmayabilir. Örnek olarak bu kitaba aktardığımız ikili anlaşmaların, eşit haklara sahip ve egemen bir ortak olarak yapılmış olmasına rağmen, ulusal çıkarlarımız ve egemenliğimizle bağdaşmayan ağır şartlarının tek taraflı ve Türkiye aleyhine işlediklerini gördük. Bu tip anlaşmalardan daima Türkiye zarar görmüş, karşı taraf Türk ka-nunlarını, mahkemelerini ve hatta anayasamızı hiçe saymıştır. "Bir kuvvet ve bir sivil unsur ve bunların mensupları ile yakınları, kabul eden devletin kanunlarına riayet edecekler ve o devletin ülkesinde bu sözleşmenin ruhuna uygun olmayan hareketlerden ve hassaten her türlü siyasi faaliyetten çekineceklerdir. Gönderen devletin makamları da bu maksatla gereken tedbirleri almakla mükelleftirler" dediği halde Amerikalıların buna ne ölçüde riayet ettikleri ortadadır. Genelkurmay Başkanlığı'nın örneklerini vermiş olduğumuz iki tamimi de bu görüşü doğrulamaktadır.
- Anlaşmanın 2. ilkesi; ABD Hükümetinin, Türkiye'deki müşterek savunma tedbirlerinden herhangi birine katılabilmesini, TC Hükümeti'nin bunu, tam ve teferruatla kabulüne bağlıyor. Burada ve açıklanan temel ilkelerin hiçbir yerinde "müşterek savunma tedbirleri"nden neyin anlaşılacağı açıklanmamıştır. Bunun, gizlilik sınırlarını aşmadan, ileride herhangi keyfi bir yoruma meydan vermeyecek biçimde tanımlanması zorunludur. Çünkü, bu müşterek savunma tedbirleri için, 3. madde de belirtilen arazi sahalarına, buna ve tesislere ihtiyaç vardır. Bu nedenle bunların yerlerinin ve yer üstünde görünen kısımlarının da saklanmasına imkân yoktur. Bu hale göre; bundan önceki anlaşmada da müşterek savunma tesislerinin belirli bir tarifi yapılmamış olmasından çıkan mahzurlar ve anlaşmazlıklar bu anlaşmadan sonra da sürecektir. AB devletlerinin Türkiye'deki müşterek savunma tedbirlerinden herhangi birine katılabilmesi "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin bunu kabulünden sonra mümkün olacaktır" deniliyor. Bu cümlede, bir yanlışlık veya çeviri hatası olsa gerek. Tarifi yapılmayan müşterek savunma tedbirleri nelerse sanki, bunları Türkiye kendisi hazırlayıp planlayacak ve Amerika da isterse, bir ölçüde bunlara, Türkiye Hükümeti'nin tasvibinden sonra katılabilecektir anlamı çıkıyor. Halbuki, 3. ilke, müşterek savunma tesislerinden bahisle, bunlar için tahsis edilecek arazi sahalarının toprağa merbut mallar da dahil olmak üzere, tesis olunacak bütün taşınmaz malların mülkiyetini TC Hükümeti muhafaza edecektir denildiğine göre; bunların kullanma hakkının da Amerika'ya ait olacağı sonucu çıkıyor.

Bu duruma göre; asıl amacı, 23 Haziran 1954 Askeri Kolaylıklar Anlaşması'nın ulusal egemenliğimizle ve eşit haklara sahip ortaklıkla bağdaşmayan kısımlarını değiştirmek olan, bu anlaşmada en önemli husus; daha başlangıçta ihmal edilmiştir. Müşterek savunma adı altında kurulmuş veya yeniden kurulacak tesislere, Türkiye 4. ilkeye göre; uygun gördüğü askeri ve sivil personeli tayin etme hakkına sahip olacaktır. Bu üç ilke birlikte ele alınınca; müşterek savunma adı altında, kurulmuş veya yeniden kurulacak bu tesisler, kullanma haklarıyla birlikte Amerikalılara ait olacaktır. NATO kendi müşterek savunması için Türkiye'deki gerekli gördüğü müşterek savunma tesislerini eskiden beri kurmuş ve yenilerini de kurmaya devam etmektedir. Türkiye de bunların yapım masraflarına 3 milyara yakın bir payla katılmıştır. O halde, Türkiye ile Amerika arasında yapılan yeni anlaşmaya göre de; Türkiye'de kurulmuş ve kurulacak müşterek savunma tesislerinin durumları bunlardan farklı olmaya devam edecektir. Türkiye'de NATO tarafından yapılmış müşterek savunma tesislerinin hem mülkiyeti, hem de kullanma hakkı Türkiye Cumhuriyeti'nindir. Kumandanı Türktür ve yönetimi Türklere aittir. Barışta ve savaşta NATO'ya üye devletlerin silahlı kuvvetleri tarafından da ancak, Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşme'ye uygun olarak müşterek savunma maksatları, manevralar ve eğitim için kullanılabilir. Bunlar için ayrıca özel imtiyazlar tanıyan anlaşmalar yapılmaz. O halde bu savunma tesisleri NATO'nun dışında ve Amerikan'ın kendi güvenliği için lüzumlu gördüğü bazı askeri tesisleri Türk toprakları üzerinde kurarak kendi savunmasını ve haber almasını desteklemek amacıyla yapılmaktadır. Direkt veya dolaylı olarak Türkiye'nin savunması ile bir ilgisi yoktur. Aksine, bu tesislerin Türkiye'de bulunmasının Türkiye'nin güvenliğini de tehlikeye soktuğu bir gerçektir. Müşterek savunma tesislerinin amacını ve yerini Amerika tayin ve tespit eder.

Şimdi 4. ilkenin uygulama alanında geçerli olup olmadığını inceleyelim: Bu maddeye göre, müşterek savunma tesislerine Türkiye uygun gördüğü sivil ve askeri personeli tayin edebilecek-tir. Kabul edelim ki, Karamürsel'deki Amerikan dinleme üssüne bir elektronik mühendisle bir muhasebe subayı tayin edilmesine, Genelkurmay Başkanlığı karar vermiş olsun. Anlaşmanın bu maddesine göre, kumandan tayin etmeye hakkı yoktur ama, göz-lemci olarak tayin yapılabilir.

Karamürsel'deki bu müşterek savunma tesisinde en son elekt-ronik, haberleşme ve dinlenme araçları vardır. Gidecek Türk mühendis ve subayı bu cihazları görmemiştir ve üzerinde çalışıp eğitim de yapmadığı için bunlar hakkında bilgi sahibi değildirler, ayrıca, çok gizli olan bu cihazlar hakkında Amerikalıların bilgi vereceği ve onları bu cihazlara yaklaştıracakları da şüphelidir. Bu subayların hem İngilizceyi -Amerikalılarla anlaşılabilirliği için- hem de Rus, Bulgar ve Romen dillerini bilmeleri, alınacak haberlerin mahiyetlerini hiç olmazsa anlamak için gereklidir.

Amerikalılar bu üste, aileleriyle lojmanlarda yaşarlar; okulları, gazinoları, sinemaları, kendi radyo ve televizyon yayınları ve kantinleri vardır. Türk subaylarının çok üstünde bir yaşantıları ve geniş olanakları vardır. Her türlü ihtiyaçlarını gümrüksüz ve vergisiz çok ucuza sağlarlar. Bu üsse tayin olacak iki subay nerede oturacak, ailelerini nerede barındıracaklar, çocukları hangi okula gidecekler, aldıkları para ile bu refah adasında nasıl yaşayacaklar? Bunlara hükümet özel bir tahsisat verse dahi, görev yapmaları imkânsızdır. 24 saat devamlı çalışan ve Türkiye'de çoğu şehirlerden uzak yerlere kurulmuş olan bu tesislere gözlemci göndermeye ne Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve ne de Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesi yeter. Sonra yüksek nitelikteki bu kadar çok eleman nasıl bulunacak ve bu zor şartlar altında nasıl görev yapacaklardır. Dinleme cihazlarının aldığı haberlerin çoğu şifrelidir. Bu nedenle, şifreden anlayan ve yabancı şifreleri çözecek Türk elemana da ihtiyaç vardır. Bunlar bulursa dahi Amerikalılar bu gizli şifre anahtarlarını Türklerin öğrenip kullanmasına müsaade edecekler midir? Bu ve benzeri soruları daha da çoğaltmak mümkündür. Bu nedenlerle, anlaşmanın bu maddesinin uygulanması mümkün değildir.

Dün olduğu gibi bugün de, Amerikalıların Türk toprakları üzerindeki savunma tesislerinde neler yapıldığını ve ne gibi haberler alınıp verildiğini bilip öğrenmemize imkân vermiyor bu anlaşma. Türkiye'nin güvenliği ve ulusal savunması için Türk Genelkurmay'ının gerekli göreceği çalışmaların bu tesislerde yapılması da mümkün değildir. Çünkü, bu tesislerin Amerikalı olan kumandan ve personeli, emri Washington'dan alırlar. Bu anlaşma eskisinden farklı değildir. Arazinin mülkiyeti bi-zimdir, fakat, kullanma hakkı adı altında Amerikalılara devredilmiştir.

Tesislerin kumandanı ve personeli Amerikalıdır. Türkler göz-lemci tayin etme hakkına sahip, fakat, uygulamada yeterli değildir. Etkisi ve faydası yok! Tesislerdeki faaliyetlerin gerçek yönünün bu şartlar altında Türkler tarafından izlenip, kontrol edilmesi de mümkün olmadığına göre; tesislerin müşterek niteliğinin nereden ileri geldiğini anlamak mümkün değildir. Diğer taraftan bu tesislerin Türkiye için çok büyük bir sakıncası daha vardır ki; onun üzerinde pek durulmuyor. Bütün dünya ile çok etkili ve süratli bir haberleşme şebekesine sahip olan ve bütün komşu ülkelerdeki her türlü haberleşmeyi tespit eden ve şifrelerini çözen bu en son sistem elektronik cihaz ve beyinlerle donatılmış tesislerde, Türkiye'nin de dinlenebileceğini hatırdan çıkarmamak lazımdır. Çok az kimsenin bildiği devlet sırları ve gizli haberlerin Amerikalılar tarafından anında duyulup karşı tedbirlerin alınmasında kendi içimizde yuvalanmış bu tesislerin de payı inkâr edilemez. Başından beri açıklanan nedenlerle anlaşma şartlarının, egemenlik ve eşitlik ilkesiyle bağdaşmadığı ortadadır.

Anlaşmanın 5. ilkesi, oldukça değişik: "Her bir müşterek sa-vunma tesisinin mahiyet, amaç ve süresinin TC Hükümeti tara-fından tasvip olunması lazımdır." "Müşterek savunma tedbirleri" ibaresiyle ne kastedildiği belirtilmediği için, neyin müşterek ne neyin müşterek sayılmayacağı konusu yine Amerikalıların yoru-muna bırakılmış oluyor. Her ne kadar bu tesislerin mahiyet, amaç ve süresinin Türkiye tarafından tasvip edilmesi şartı, egemenlik hakkımızın korunduğuna bir örnek olarak gösterilebilirse de, 13. ilkenin tehdidi altında, bu ilkenin Amerikalıların isteklerine aykırı kullanılması mümkün değildir.

6. ilke: Türkiye'nin, müşterek savunma gayretinin mahiyet ve amacının, uygulama anlaşmalarında tasrih edilen her iki milletin karşılıklı gayelerine uyduğunu tahkik için, bütün tesisleri denet-leme hakkına sahip olduğu kabul ediliyor. Bu da egemen bir ulu-sun en tabii hakkıdır. Kâğıt üzerinde oldukça anlamlı sayılan bu şart, uygulamada yararlı bir sonuç vermekten uzaktır.

Türkiye'de dağılmış birçok Amerikan tesisinden her birinin senede en azından iki defa denetlenmesi için sadece bu konuyla uğraşacak büyük bir denetleme teşkilatı kurmak lazımdır. Her tesisin havadan ve yerden fotoğrafları çekilecek ve bunlar değerlendirilerek, her bir tesis için ayrı dosyalar hazırlanacaktır. Belirli zamanlarda yeni fotoğraflar çekilerek, bir ilave veya değişiklik yapıp yapılmadığı önce çekilenlerle karşılaştırılarak incelenecektir.

Bu tesislere gelen bütün araç, gereç, silah, cephan ve cihazlar da sıkı bir kontrolden geçirilecektir. Ayrıca, bu işlerde yetişmiş uzman kişilerden kurulu denetleme ekipleri, tesisleri periyodik olarak ziyaretle, çalışmaların Türk ulusunun gayelerine uyup uy-madığını kontrol edeceklerdir, bu mümkün değildir. 24 saat devamlı çalışan bu tesislerdeki denetimin tayin edilecek gözlemci personelle de yapılamayacağını belirtmiştik. O halde çözüm yolu nedir?

Bir yol, bu tesis ve mevzilerin, Türk kumandanlarının sorumluluğunda, eğitilmiş Türk personeli tarafından işletilmesidir. Amerikalılar, uzman, danışman veya öğretmen olarak görev ala-bilirler, farklı ve imtiyazlı bir statüleri olmadan eşit haklarla Türk personelle birlikte çalışırlar. Bunun dışındaki her çözüm yolu, bu üs ve tesislerin sadece Amerika'nın güvenliği ve çıkarları yolunda hizmet görmesine yarayacaktır. Türkiye'nin güvenliğini büyük ölçüde tehdit eden Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin Tür-kiye'ye devredilerek Türkleştirmeleri iki ülke arasındaki dostluğa yararış en uygun bir çözüm yolu olarak görünmektedir.

Bu ilkenin ölü doğduğunu doğrulayan başka hususlar da vardır. 6. ilkeye göre; Türk denetleme ekibi, denetim sırasında bir Amerikan üssünün, her iki milletin karşılıklı gayelerine uymadığını tespit etmiş olsa, bu üs hakkında ne gibi bir ceza uygulanacağı da belirtilmemiştir. Müeyyidesi olmayan bir denetimin turistlik bir geziden ileri gidemeyeceği de gerçektir.

Farz edelim ki; denetleme heyeti bir Amerikan üssünün kapa-tılması için rapor verse:

Anlaşmanın değiştirilmesi ve sona erdirilmesi için müzakere istenilecek olursa, önce 6 ay istişare yapılacak ve sonra iki yıllık bir ihbar süresi tanınacaktır, daha sonra çekilme ve tasfiye için iki yıllık toplam bir ek süre sağlanacaktır. Toplam süre 4,5 yıl eder.

Anlaşmanın geçerliliğini değiştirmeden, belirli konularda talep olursa, talebin sonuçlandırılması, iki yıllık ek süreyle 4,5 yıl olacaktır. Ek süre zarfında temel anlaşma ve uygulama anlaşma-ları yürürlükte kalacaktır.8 Temel anlaşmanın bu maddesine göre; Türk denetleme heyeti-nin bu raporu, genelkurmay tarafından üssün kapatılması isteğiyle hükümete gönderilse ve hükümet de bu teklife uyararak Amerikalı-ları müzakereye çağırsa ve bir süre sonra bu kararından dönmezse, sonuç 4,5 yıl sonra alınabilecektir. Bu süre içinde de anlaşma hükümleri gereğince tesis faaliyetine devam edebilecektir.

Bu konuda çok tecrübeli olan Amerikalılardan örnek alınmış olsaydı, denetim boşlukta kalmazdı. Amerika ile Türkiye arasında yapılmış olan ikili anlaşmalardan faydalanmak da mümkündür. Örneğin: Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ'ye verilen 30,5 milyon dolarlık Kredi Anlaşması'nın standart hükümler ekinin "300.1. temerrüt olayları, ödemenin tacili" bölümünün (b) fıkrası "projeyi gerekli ihtimam ve müesseriyyetle icra ve ifa vecibesi de tahditsiz olarak dahil olmak üzere, hükümetin işbu anlaşmanın herhangi bir hükmüne uymamış olması veya şirketin devir anlaşmasının herhangi bir hükmüne uymamış olması"nın iptal ve durdurma için yeterli görmektedir.

Eğer Türk Hükümeti denetiminin gerçekten etkili olmasını is-temiş olsaydı, denetimi yaptırımsız bırakmaz, Amerika'nın yaptığı gibi; denetimi ile anlaşmaların iptali ve durdurulmasını birleştirerek şöyle bir hüküm getirebilirdi: Anlaşmanın iptali ve durdurulması -Bu temel anlaşmayı gerekli ihtimam ve müesseriyyetle icra ve ifa vecibesi de tahditsiz olarak dahil olmak üzere, ABD Hükümetinin işbu temel anlaşmanın herhangi bir hükmüne uymamış olması veya uygulama anlaşmalarının herhangi bir hükmüne uymamış olması anlaşmanın iptal ve durdurulması için yeterli sayılacaktır. İlk ihbarla birlikte Türkiye'deki bütün müşterek savunma tesisle-rinin arazi ve taşınmaz mallarının kullanma hakkı sona erecek ve bütün müşterek savunma tesisleri, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kontrol ve denetimine girecektir. Böylece, hem denetim ilkesi boşlukta kalmaz, iptal ve durdurma ile güç kazanır, hem de Türk Hükümeti egemenlik hakkını kullanma fırsatını bulabilirdi.

Amerikalıların böyle bir şartı kabul etmeleri de mümkün değildir. Kredi verirken, her an borç alanın aleyhine kullanılabilecek böyle bir şartı Türklere kabul ettiren Amerika'nın, Türk toprakları üzerinde Amerikan üs ve tesisler kurulması için yapılan böyle temel bir anlaşmada, en azından kendi şartlarıyla bağlı olmalarını teklif ve kabul ettirmek Türkiye'nin en tabii ve eşit ortaklık şartlarını normal bir sonucu olurdu. Bunun böyle yapılmamış olması, ya ilgililerin Amerika ile yapılmış olan anlaşmaları iyice incelememelerinden veyahut da Türkiye'nin bu konularda pazarlık gücünü kaybetmiş olmasından ileri gelmiştir. 5. ilkededen söz ederken bunun da uygulanmasının zor olduğuna işaret etmiştik: Bu ilkede, Türkiye'de müşterek savunma adı altında kurulacak tesislerin her birinin mahiyet, amaç ve süresinin Türkiye Hükümeti tarafından tasvip edilmesi kabul ediliyor. Amerika kendi güvenliği ve Ortadoğu'daki çıkarları ile ilgili bir tesis veya üssü Türkiye'de kurmaya ve kurulanı genişletmeye karar vermişse, bu kararını TC Hükümeti'ne bildirecektir. Bu teklife Genelkurmay Başkanlığı karşı çıksa dahi, hükümet uzun süre karşı duramaz. Çünkü açıklamış olduğumuz ikili iktisadi ve askeri anlaşmalardaki ağır şartlar ve Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik çıkmazlar, Amerika'dan tedariki zaruri, askeri, silah ve malzeme kısaca, her bakımdan Amerika'ya muhtaç ve onun siyasi, iktisadi, ticari ve askeri politikasına bağlanmış olmamız, Amerikalıların tekliflerini geri çevirmemize engeldir. Ortalığı yatıştırmak, şartları hazırlamak ve durumu olgunlaştırmak maksadıyla sadece vakit kazanmak için bir süre geciktirebilir. Bu şimdiye kadar böyle olmuştur ve bundan sonra da böyle olacağına kimsenin kuşkusu olmasın.

7. ilkedeki gizlilik üzerinde, diğer ilkelerin incelenmesinde durulmuştu. Burada, konumuzla ilgili olduğu için emekli General Refik Tulga'nın 3. Ordu Komutanı iken Trabzon'daki Amerikan üssünde 1963 yılında karşılaştığı durumu 23 Ekim 1969 tarihli Devrim'den aktarmakla yetineceğiz: "Üs komutanı albay, bizi büyük bir merasimle karşıladı. Albay kantin, kulüp, yemekhane, mutfak gibi tesisleri gezdirdi. Biraz ötedeki etrafı demir kafesle çevrili "gerçek üs"se doğru ilerledim. Amerikalı albay yolunu kes-ti:

-Giremezsiniz! Buraya ancak Amerikan uyruklu yetkili kişiler girebilir.

-Ben ordu komutanıyım. Bulduğumuz bölgede giremeyeceğim yer olamaz!

-Emir böyle.

-Bu hükümler haklarımıza tecavüz değil mi?

-Ama ikili anlaşmalar var... Bir viski almaz mısınız Sayın Pa-şam?

-Hayır...

-Kıtayı denetleyecek misiniz?

-Hayır...

Orgeneral Tulga, bu müdahale üzerine, Trabzon'daki Amerikan üssünü terk eder.

Müşterek savunma tesislerinden biri olan Trabzon'daki Amerikan üssünün gerçek anlamı ve amacı, 1. Ordu komutanına, Amerikalı üs komutanının yaptığı muamele de görülüyor. Türkler kendi topraklarında kurulan bu Amerikan üslerinde bir yabancı-dırlar ve her şey onlardan gizlidir.

8. ilkede, sözü edilen Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nin uygulanması, 24 Eylül 1968'de imzalanan yeni anlaşma ile tekrar düzenlendiği belirtilmiştir.

Bundan önceki bölümlerde incelenen bu anlaşmanın da yeni bir şey getirmediği belirtilmişti.

Müşterek amaçlardan ne kastedildiğinin anlaşmanın hiçbir yerinde belirtilmediği daha önce açıklanmıştı. 9. ilkede; bu belli olmayan amaçların gerçekleştirilmesi için müşterek savunma tesislerine müşterek işletme ve kullanma ilkesinin uygulanması konusunda mutabık kalındığı belirtiliyor.

Müşterek amaç, müşterek savunma tesisi gibi terimlerden neler kastedildiği belirtilmediği için, müşterek kullanmanın da nasıl yapılacağı belli değildir. Bu ilkede, Türk toprakları üzerinde Türkiye'nin savunmasını ve güvenliğini kuvvetlendirecek, NATO üyesi ve müttefikimiz Amerika'nın da güvenliğini dolaylı veya dolaysız artıracak, tamamen Türk kumandan ve personelin so-ruumluluğu altında işletilecek, barış zamanında Amerikalıların sadece, uzman danışman veya öğretmen olarak bulunabilecekleri, masraflarının ortaklaşa ödeneceği, müşterek bir işletme kastedildiği sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Temel anlaşmanın diğer ilkeleri böyle bir anlayışa engeldir.

Temel anlaşmanın yürütücü gücü, 13. ilkede toplanmıştır. Bu ilkede, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin, kongrenin kararına bağlı olarak, Türk savunma gayretine, münasip istişare ameliyesi yolu ile tespit edilecek bir seviyede destek sağlayacağı belirtiliyor.

Büyük bir ustalıkla ve çok yumuşak kelimelerin seçilmesiyle hazırlanmış olan bu ilkenin içinde, askeri ikili anlaşmaların yürütücü gücünü teşkil eden büyük bir tehdit saklıdır.

Türkiye'nin ikili askeri anlaşmalarla 1945'ten beri Amerika'dan savunma malzemesi aldığı bir gerçektir.

Türkiye 1952'de NATO'ya girdikten sonra, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1947'lerde başlayan silah, teçhizat, araç, eğitim ve doktrin bakımından Amerikalılaştırılması süratlendirilerek, çatal, kaşığına kadar US damgalı olması tamamlanmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, bugün de, bütün silah, araç ve gereçleri Amerikan kaynaklı olup, Alman ve İtalyan yardımından sağlananların da büyük kısmı yine Amerikan kaynaklıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin

yedek parça gibi lojistik desteğinin büyük ve en önemli kısmı Amerika'dan sağlanmaktadır ve bunların mülkiyeti bizim olmadığı gibi, verilmiş maksadının dışında kullanılamazlar, komünist tehdidi dışında, her türlü kullanma Amerikan Hüküme-ti'nin iznine bağlıdır.

Amerika, her yıl Türkiye savunması için 1 milyar 350 milyon Türk liralık (135 milyon dolar) savunma malzemesi verir. Bu malzemenin cins ve miktarı, Amerikan Hükümeti ile yapılan istişarelerle ve Amerikan Kongresi'nin kararına bağlı olarak tayin edilir.

Çok defa, Türklerin istedikleri değil de, Amerikalılar, zamanın şartlarına uyarak, ellerinde bulunan ihtiyaç fazlası veya kendi ordusu tarafından artık kullanılmayan modası geçmiş savunma malzemesini verirler.

Örneğin; Kıbrıs'a bir Türk çıkarmasını önlemek için Türk genelkurmayının ihtiyaç olarak bildirdiği çıkar-ma araçları verilmemiştir. Türk Deniz Kuvvetleri'nin ihtiyaç gös-terdiği ve çok önceden verilmesi kararlaştırılan 4 muhrip, Kıbrıs'a veya Yunanlılara karşı kullanılır endişesiyle senelerce teslim edilmemiştir. Bu yaşlı muhriplerin Türk Deniz Kuvvetleri'ne ka-tılması 1969'da tamamlanabilmiştir.

Amerikan askeri yardımı adıyla senelerden beri devam ettirilen ve bol bol propagandası yapılan savunma malzemeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin savaş hazırlık durumunu, üyesi bulunduğu NATO'nun tespit ettiği standartlara çıkaramamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kabul edilebilir en düşük savaş standartlarına yükselebilmesi için şimdiki masraflarına ilave olarak her yıl 9 milyar olmak üzere üç yılda 27 milyarlık ek bir ödeneğe ihtiyaç olduğu MS Bakanlığının bir broşüründe açıklanmıştır.

Buradan şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Türk Silahlı Kuvvetleri Amerikan yardımı ile istenilen savaş hazırlık düzeyine ulaşamaz. Fakat, Amerikan yardımı propagandası öylesine yaygın ve etkilidir ki; istişarelerle, Amerikan parlamentosunun kararına bağlı olarak her sene, verilecek savunma malzemeleri için Türk ulusunun ve Türkiye'nin maruz bulunduğu tehlike ve uğradığı zararları kimse terazinin öbür kefesine koyup tartmaz. Tartılsa, Türkiye'nin tarafının ağır basacağına şüphe yoktur.

Bu temel anlaşma ile faaliyetlerini bir müddet daha sürdüreceği anlaşılan Türk toprakları üzerinde kurulmuş olan Amerikan üsleri Amerika'nın güvenliğini tehlikeye düşürmeden, çok uzaklardan sağlamakta ve buna karşılık olarak da 13. ilkede belirtildiği şekilde savunma malzemesi verecektir. Eğer Türkiye, Temel Anlaşma'nın uygulanmasından veya uygulama anlaşmalarında Amerika'ya bir zorluk çıkaracak olur ve onların isteklerini kabul etmezse; Amerika ile Türk savunmasını desteklemesi için yapılacak istişareler de uzayacak ve istekleri kabul edilinceye kadar bir sonuç almak mümkün olmayacaktır. Halbuki, ihtiyaçlarının büyük bir kısmı Amerika'dan sağlanan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin uzun süre bek-lemeye tahammülü yoktur. Malzeme, yedek parça, akaryakıt vb. stokları fazla olmayan silahlı kuvvetlerin elindeki uçak, gemi, tank ve diğer araç ve gereçler kısa zamanda hareketsiz kalacaklardır. Bu ilke içinde gizlenmiş Truva Atı örneği tehdidiyle, ABD Türkiye'ye bu yönden de her istediğini kabul ettirebilecek bir durumda gö-rünmektedir. Bu nedenle anlaşmada yer alan, egemenlik ve eşitlik haklar ilkesinin, bir özenti ve göstermelik olmaktan Çıkarılarak, Türkiye'nin güvenliği ve çıkarları yararına kullanılması oldukça şüpheli ve zordur. Kendi halkının güvenliği ve refahı için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen AB Devletleri'nin, gerektiğinde Türki-ye'yi de yalnız bırak-cağına veya ateşe atacağından kimsenin kuş-kusu olmamalıdır. Bunu doğrulayan örnekler çoktur. Rusya ile Amerika aralarında çıkacak bir savaşın her ikisini de mahvede-ceğini gayet iyi bildikleri için, "barış içinde birlikte yaşama" ilkesi ile birbirlerinin varlıklarını ve güçlerini kabul etmişler ve aralarında savaş yapmamaya da kararlıdılar. Böyle bir savaştan kaçınmak için ellerinden geleni sonuna kadar yapacaklardır. İki hükümet başkanını direkt olarak birbirine bağlayan teleks hattı da bu kararın bir sonucudur. Fakat, bu iki büyük devletin dışındaki ülkeler için durum hiç de böyle değildir. Amerika'nın eski Kara Kuvvetleri Komutanı General Maxwell Taylor bir kitabında durumu şöyle belirtiyor:

İdareciler, genel bir atom harbini yalnız ve ancak en son ve kaçınılmaz bir hareket olarak başlatacaklardır. Bu anlaşmazlıklar genel bir savaşa dönüşmeden önce, büyük ölçüde askeri harekât olabilir. Çünkü çatışmayı mahalli bırakmak aynı şartlara göre, tarafların karşılıklı çıkarlarına da uygundur. Sonuçlarının nasıl olacağı ve nereye varacağına önceden kestirilememesi endişesiyle ve benzeri sebeplerle, nükleer silahların mahalli savaşlarda kulla-nılmalarının sınırlandırılması da muhtemeldir. Atom silahlarının kullanılmasının sınırlandırılması eğilimi, savaş alanının asıl sahibi olan millet tarafından da desteklenebilir.

Savaş alanının asıl sahibi muhtemelen, yapılacak bir saldırıya karşı koyması için, bizim kendisine askeri yardım yaptığımız dost bir ulus olacaktır.9

Savaş alanı, Amerika veya Rusya olmayacağına göre, atom silahlarının ilk kez kullanılacağı savaş alanının saldırıya karşı koy-ması için, Amerika'nın askeri yardım yaptığı dost ulusun Türkiye olması için bütün şartlar hazırlanmıştır.

Türkiye'de müşterek savunma tesisleri adı altında kurulan bütün üs ve mevzi ve kolaylıklar Amerikalılara aittir. Buralardan devamlı olarak Rusya ve peyklerinin içine bakılır, dinlenir ve keşif uçuşları yapılır. Yine buralarda, Türklerin hiçbir surette kullanma yetkisine sahip olmadıkları ve ileride de kullanmalarına asla müsaade edil-meyecek olan nükleer silah depoları vardır. Ayrıca, Türkiye'nin hava ve deniz üslerinin de

anlaşmalar içinde kullanma yetkisine sahip olan Amerika, yine Türkiye'de kendisine ait uçak meydanlarına hidrojen bombalarıyla yüklü Amerikan Stratejik Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçaklar inip kalkmaktadır. Bütün bunlar, Amerika'nın kendi güvenliğini, çok uzaklardan başlayan bir taarruz ve savunma çemberinin kurulması yapılmaktadır. Amerika'nın güvenliği için Türkiye'de kurulmuş olan bu üs ve tesisler, elbette ki, Rusya'nın güvenliğini çok yakından ilgilendirmekte, hatta, tehdit etmektedir. Rusya ve Amerika arasında bu konuda çıkacak bir anlaşmazlığın, Türkiye'de bulunan Amerikan üslerinin ilk anda ortadan kaldırılması gibi kendi askeri stratejilerine uygun ve riski de az olan bir kararın uygulanması sonucunda, 7,5 milyon Türk vatandaşı telef olacaktır. Bunun sonunda Amerika, Türkiye'ye saldırdı diye, ikili anlaşmalara uyararak, Rusya'ya savaş mı ilan edecektir? Bunun böyle olmayacağını kendileri söylüyorlar. O halde Türkiye'nin güvenliğini çok yakından tehdit eden Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin devamını sağlayan 3 Temmuz 1969 tarihli Temel Anlaşma'da, milli güvenliğimize zararlı, hükümlerlik haklarımızı kısıtlayıcı, bağımsızlığımıza gölge düşüren tüm ilkeleriyle kabul edilmesine imkân olmayan bir anlaşmadır. Bağımsız bir ülke olarak milli güvenliğimizi artırıcı ve ulusal savunmamızı güçlendirecek her türlü tedbirleri almak zorundayız ve bu en doğal hakkımızdır. Fakat, sadece Amerika'nın güvenlik sınırlarını daha ileriye götürerek artırmak amacıyla Türkiye'de kurulan Amerikan üs ve tesislerinin, Türkiye'nin güvenliğini çok yakından tehdit ettiği de bir gerçektir. Yalnız komünizm saldırısına karşı koyma maksadıyla, Amerikan askeri yardımından verilen ve mülkiyeti bize ait olmayan silah ve teçhi-zaat, milli savunmamızı senelerden beri büyük bir zaafa sürüklemiştir. Özellikle, bunlar için Türk ulusunun savaşta öde-yeyeceği bedel, barışta ödemekte olduğundan kat kat üstün ve kanlı olacaktır.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı. sonunda çöken Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde kurulan bağımsız modern Türk devleti, sömürgeleşmiş ve ümmetçi Osmanlı devletinden farklı olarak, sömürüden arınmış ve milliyetçiydi.

İktisadi kalkınmasını kendi güç ve kaynaklarına dayandırmayı amaç edinen yeni Türk devleti yabancı sermaye, dış yardım ve dış borçlanmalar gibi konularda isteksiz ve çekingen davranmıştır, Osmanlı İmparatorluğu zamanında verilmiş işletme imtiyazlarıyla kurulmuş olan yabancı sermayeli şirketler de devletleştirilerek millileştirilmiş ve böylece ülke kapitülasyonların son artıklarından da arınmıştır.

Tam bağımsızlık, uluslaşma ve millileştirme ilkeleri yeni Türk devletinin temel politikası olarak, 23 Şubat 1945'e kadar uygulanmıştır. Bu tarih, TC Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında ilk Yardım Anlaşması'nın imzalandığı ve temel politikadan da ilk sapmanın başlangıcıdır. Bunu savaş sonrasının ilk yardım anlaşması olan 27 Şubat 1946 tarihli ABD Hükümeti ile TC Hükümetleri arasında imzalanan 10 milyon dolarlık Kredi Anlaşması ve sıra ile diğerleri izlemiştir.

Yapılan her yeni ikili anlaşma kendi içinde taşıdığı yeni şartlarla temel politikadan biraz daha uzaklaşma zorunluluğunu da birlikte getirmiştir. İkili anlaşmaların 1950'den sonra az da olsa sayılarında ve çeşitlerinde bir artış vardır. Bu durum, 1953 jplı sonuna kadar sürer. 23 Şubat 1945 ile 1953 yılı arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'de yoklama, araştırma, bilgi toplama, adam seçme ve yetiştirme, örgütlenme, dostluk, yardım ve koruyucu güçlü devlet propagandalarıyla Türkiye'ye yerleşme faaliyetlerini içine alan bir hazırlık devresi olarak kabul etmek lazımdır. Çok sayıda ve ağır bağlayıcı şartlar getiren, Türkiye'nin egemenliği ve ulusal güvenliğiyle bağdaşmasına imkân olmayan ikili anlaşmaların kısa aralıklarla veya aynı gün içinde imzalandığı 1954, hazırlıklarını tamamlayan ve şartları da uygun bulan Amerikanın taarruz yılıdır. Türk Hükümeti'nin dış ticarete uyguladığı liberasyon politika-sının iflas ettiği, Kore Savaşının doğurmuş olduğu avantajların kaybolduğu, hava şartlarının da kötüye çevirdiği, artan iktisadi sıkıntılar karşısında hükümetin çaresiz kaldığı devrenin de 1953 sonlarına rastladığı ve 1954'te artarak devam etmekte olduğu unutulmamalıdır. İkili anlaşmalar ve şartlarının Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi şartlarla ilgili olarak Amerika tarafından ayar-landığı bir gerçektir. Bu taarruz, zaman ve şartlara göre hızı ayar-lanarak, 27 Mayıs 1960 Devrimi'ne kadar Amerika'nın politikasına uygun olarak başarı ile yürütülmüştür.

27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra, ikili anlaşmalar taarruzunun yavaş yavaş hızını kaybederek durakladığı görülür. Devrimle beraber, dış borçlanmalara karşı sert tepkiler de başlar. Türkiye'nin sürüklenmiş olduğu zor iktisadi durumu ağırlaştırarak ve Türkiye'nin çıkarlarına aykırı, şartları ağır kredilerle borçlanmalara gidilmemesi kabul edilmiştir. Bu görüşlerin uygulanmaya koyulduğunu ve 27 Mayıs Devrimi'nin verdiği inançla kurucu meclisin hür havası içinde tartışılarak gerçeklerin dile getirildiğini belgeleriyle açıkladık. Milli birlik idaresinin yönetimi devredişinden bir süre sonra Amerikalıların iktisadi yardım ve kredi teklifleriyle yeniden taarruza geçtiğini görüyoruz. Yapılan her yeni anlaşmalarının bağlayıcı, müdahaleci ve sömürücü şartlarını verilen notalarla ağırlaştırma yollarının bu devrede yeniden açıldığına tanık oluyoruz.

1964'te çıkan Kıbrıs buhranında Amerika'nın ve Amerikan yardımının gerçek amacı Başkan Johnson'un Türkiye'ye verdiği nota ile ortaya çıkmıştır. Yıllarca dost bildiğimiz Amerika, haklı davamız Kıbrıs'ta Yunanistan'ın yanında yer alarak ikili anlaşma-larla komünizm tehdidine karşı kullanılmak üzere Türk Silahlı Kuvvetleri'ne Amerika'nın vermiş olduğu silahları, Kıbrıs'a ve Yunanistan'a karşı kullanamayacağımızı sert ve tehdit edici bir dille bildirmiştir. Türkiye'ye yapılacak bir Sovyet taarruzuna karşı NATO'nun da harekete geçemeyeceğini hatırlatan başkan, Türkiye'yi Rusya ile tehdit ederek yalnız bırakmıştır.

Türkiye'yi komünizmden ve onun dolaylı ve dolaysız saldırısına karşı koruyacağı askeri yardım, müşterek savunma ve dolaylı saldırı gibi birçok ikili anlaşmalarla taahhüt etmiş olan Amerika'nın yapılacak bir Rus saldırısı karşısında Türkiye'yi yalnız bırakarak yine komünizm saldırısına karşı üyesi bulunan devletleri savunmak üzere kurulan NATO Savunma Teşkilatı'nın da harekete geçmeyeceğini kendi başkanının kaleminden açıklamış olması, Türkiye'nin geleceği bakımından çok yararlı olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olan bu olay Türk hal-kından yıllarca saklanan gerçeklerin "dost ve müttefik" Amerika'nın başkanı tarafından açıklanmasından sonradır ki, ikili anlaşma-ların ne olduğu veya ne olmadığı Türkiye'de tartışılmaya başlan-mıştır.

Türkiye'de bu gerçeklere kulaklarını tıkayarak İkili Anlaşmaların olduğu gibi kalmasını isteyen sayıca az, fakat ekono-mik güç yönünden kuvvetli çıkarıcı ve işbirlikçilerin olduğu da unutulmamalıdır.

Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu durum Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı zaman büyük söylevinde çizmiş olduğu tablodan daha kötü değildir. Bilelim ki, Türkiye bu duruma Atatürk ilkelerinden ayrılarak izlenen uydu politikasıyla zorla sürüklenmiştir. Onu bu durumdan ancak Atatürk ilkelerine dönüp, tam bağımsız Türkiye'yi yeniden kurmak suretiyle kurtarabiliriz. Türk ulusu iktisadi zaferini kazanıncaya kadar Mustafa Kemal'in başlattığı iktisadi Kurtuluş Savaşı da kaldığı yerden devam edecektir. Bu inançla, Büyük Ata'nın: "Tam bağımsızlık elbette siyasal, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür gibi her alanda tam bağımsızlık ve özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksun ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksun olması demektir" sözlerini bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır.

Türkiye'de askeri ikili anlaşmalarla kurulan yabancı üsler ve onlardan daha beteri, her biri en azından 40 yıl şifre ile bizi iktisadi bağımsızlığa götürecek yolları tıkayan ikili iktisadi anlaşmalar var oldukça, kurtardığın vatanın kalbinin attığı Anıt Tepe'deki ebedi istirahatgâhında rahat olmadığını bilenler, her geçen gün biraz daha çoğalacaktır.

Sana layık olabilmek için yapılanlar, yapılmayanların yanında o kadar az ki...